

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**SOSYALİST TEORİDE MİLLİYETÇİLİK
TARTIŞMALARI:
BİRİKİM DERGİSİ ÇEVRESİ ÖRNEĞİ**

DOKTORA TEZİ

Çağdaş ZARPLI

Enstitü Anabilim Dalı: Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi

**Tez Danışmanı : Doç. Dr. Bünyamin BEZCİ
Ortak Danışman : Doç. Dr. İdiris DEMİREL**

TEMMUZ - 2016

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

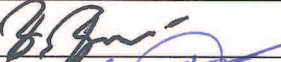

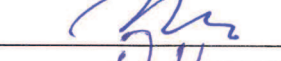
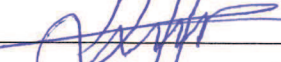
SOSYALİST TEORİDE MİLLİYETÇİLİK
TARTIŞMALARI:
BİRİKİM DERGİSİ ÇEVRESİ ÖRNEĞİ

DOKTORA TEZİ

Çağdaş ZARPLI

Enstitü Anabilim Dalı: Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi

Bu tez 28/07/2016 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Oybirliği / Oyçokluğu ile kabul edilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	KANAATI	İMZA
Doç. Dr. İdris DUTİREL	Basarılı	
Doç. Dr. Benjamin BEZELİ	Basarılı	
Doç. Dr. Hüseyin SADOĞLU	Basarılı	
Doç. Dr. İrfan HASLAK	Basarılı	
Doç. Dr. Zeynel A. KILINCI	Basarılı	
Doç. Dr. Dursun KÜRKÜLCÜ	Basarılı	

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygu olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Çağdaş ZARPLI

28/07/2016

ÖNSÖZ

Bu tezin yazılması aşamasında, çalışmamı sahiplenerek titizlikle takip eden danışmanlarım Doç. Dr. Bünyamin Bezci ve Doç. Dr. İdiris Demirel'e değerli katkı ve emekleri için içten teşekkürlerimi ve saygılarımı sunarım. Bu süreç içerisinde desteklerinden ve katkılarından dolayı Doç. Dr. Zeynel Abidin Kılınç, Doç. Dr. İrfan Haşlak, Doç. Dr. Hüseyin Sadoğlu, Doç. Dr. Ali Ayata, Doç. Dr. Fatih Yardımcıoğlu, Doç. Dr. Derda Küçükcalp, Yrd. Doç. Dr. Hakan Olgun ve Yrd. Doç. Dr. Köksal Şahin hocalarıma da ayrıca teşekkürlerimi borç bilirim. Son olarak bu günlere ulaşmamda emeklerini hiçbir zaman ödeyemeyeceğim sevgili aileme, her zaman bana yardıma hazır olan sevgili eşim Arş. Gör. Semra Altıngöz Zarplı'ya ve çalışma arkadaşım Arş. Gör. Melih Coşgun'a teşekkürlerimi sunarım.

Çağdaş ZARPLI

28/07/2016

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	iii
ÖZET	iv
SUMMARY	v
GİRİŞ	1
BÖLÜM 1: MARKSİZMİN MİLLİYETÇİLİK KAVRAYIŞI	14
1.1. Klasik Marksizm ve Enternasyonalizm İdeali	14
1.1.1. Karl Marx ve Enternasyonalizm	14
1.1.2. Friedrich Engels ve Enternasyonalizm.....	20
1.2. Marksist-Leninist ve Stalinist Teoride Milliyetçilik Kavrayışı	22
1.3. Milliyetçi Sosyalizm	26
1.4. Avrupa’da Marksizm Tartışmaları	30
1.4.1. Klasik Marksizmin İdeali ve Milliyetçiliğin Ötekisi: Enternasyonalizm	31
1.4.2. Frankfurt Okulu ve Milliyetçilik Versus Enternasyonalizm.....	33
1.4.3. Yapısalcı Marksizm ve Milliyetçilik Tasavvurları	35
1.4.4. Azınlık Esaslı bir Post-Marksist Proje: Radikal Demokratlar ve Milliyetçilik Tartışmaları	38
BÖLÜM 2: POST MARKSİZM’DE MİLLİYETÇİLİK KAVRAYIŞI VE BİRİKİM ÇEVRESİNDE MİLLİYETÇİLİK - MARKSİZM İLİŞKİSİ	47
2.1. Birikim Çevresi’nin İçeriği ve Marksizm Algısı	47
2.1.1. Çevrenin Belirleyici İsimleri.....	47
2.1.2. Bilim Fetişizmi ve Milliyetçilik Karşıtlığıyla ‘Kültürel Sosyalizm’	51
2.2. Erken 20. Yüzyıl Marksizminde Milliyetçilik Kavrayışı ve Birikim Çevresiyle İlişkilendirilmesi	59
2.3. Frankfurt Okulu’nun Milliyetçilik Kavrayışı ve Birikim Çevresiyle İlişkilendirilmesi	71
2.4. Yapısalcı Marksizmin Milliyetçilik Kavrayışı ve Birikim Çevresiyle İlişkilendirilmesi	82

2.5. Post-Modern (Çok Kültürcü) Marksizmde Milliyetçilik Kavrayışı ve Birikim Çevresiyle İlişkilendirilmesi	94

BÖLÜM 3: BİRİKİM ÇEVRESİ'NİN SOL LİBERAL MİLLİYETÇİLİK

KAVRAYIŞI	105
3.1. Birikim Çevresi Solun Neresinde?.....	105
3.2. Farklı Sol Akımlar ve Birikim Çevresi'nin Milliyetçilik Kavrayışları.....	108
3.3. Birikim Çevresinin İnsan Hakları – Milliyetçilik İkilemi Çerçevesinde Sosyalist Duruşu	114
3.4. Birikim Çevresinin Milliyetçilik Algısı: Milliyetçilik ve Ötekisi Tartışmaları	125
3.5. Birikim Çevresinin Militarizm ve Neo-Faşizm Bağlamında Milliyetçilik Algısı .	135
3.5.1. Avrupa (Göçmen) Siyasetindeki Neo-Faşizme İlişkin Algılar	136
3.5.2. Post-modern Parçacılaşma ve Milliyetçilik İlişkilerine Yönelik Algılar...	140
3.5.3. Kemalist Politikalar ve Militarizm Eleştirileri Çerçevesinde Milliyetçilik Tartışmaları	144
3.5.4. Sosyalist ve Kemalist Yurtseverlik Eleştirileri Çerçevesinde Milliyetçilik Tartışmaları	156
3.5.5. Enternasyonalizm ve Post-Marksizm Çerçevesinde Milliyetçilik Tartışmaları	161
SONUÇ	168
KAYNAKLAR	178
ÖZGEÇMİŞ	189

KISALTMALAR

MDD : Milli Demokratik Devrim

SBKP : Sovyetler Birliği Komünist Partisi

SSCB : Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

TİP : Türkiye İşçi Partisi

Tezin Başlığı: Sosyalist Teoride Milliyetçilik Tartışmaları: Birikim Dergisi Çevresi Örneği

Tezin Yazarı: Çağdaş ZARPLI

Danışman: Doç. Dr. Bünyamin BEZCİ

Kabul Tarihi: 28 Temmuz 2016

Sayfa Sayısı: v (ön kısım) + 189 (tez)

Anabilimdalı: Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi

Tezimizin ilk bölümünde, Marksizmin çeşitli biçimlerindeki milliyetçilik kavrayışı incelenmektedir. Klasik Marksizm olarak incelenen, Karl Marx ve Friedrich Engels gibi düşünürlerde, milliyetçiliğin ötekisi olarak enternasyonalizm ideali ortaya koyulmaktadır. Marksizmin bir siyasal ideoloji haline gelmesi ve reel-politik düzleme indirgenmesi hususunda önemli bir payı olan Leninizm'in enternasyonalizm-milliyetçilik çelişkisi bağlamında incelemesi yapılmaktadır. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği yerel pratiğinde önemli bir yer tutan, esasen Stalinizm'in temelini oluşturan tek ülkede sosyalizm düşüncesi, tezimizin ilgi alanı olan sosyalist teori ile milliyetçilik arasındaki ilişkiyi yeni bir boyuta taşımıştır. Maoizm gibi milliyetçi sosyalist örnekler ise milliyetçilik-sosyalizm ilişkisinin incelenmesinde önemli bir yer tutmaktadır.

Tezimizin ikinci bölümünde, Post-Marksist ekolün milliyetçilik kavrayışı ortaya konmaktadır. Gramsci, Althusser gibi başta Avrupa, sonra dünya Marksizm ekollerinin 21. Yüzyıl algılarını çokça etkilemiş düşünürlerin milliyetçilikle olan ilişkileri analiz edildikten sonra, Frankfurt Okulu, Çok-kültürcü Marksizm gibi çağdaş akımların milliyetçilik kavrayışları üzerinde durulmaktadır. Esasen, özellikle milliyetçiliğin karşısında kendisini tanımlayan Çok-kültürcü Post-modern Marksist akımın günümüzdeki Birikim çevresi üzerindeki etkisi, tezimizin üçüncü bölümünü oluşturmaktadır.

Birikim çevresinin, önceleri Gramsci ve Althusser üzerine tanımladıkları; ülke ve dünya meselelerini periyodik olarak bu etkiler üzerinden yorumlayarak oluşturdukları yapı, sonraları Post-modern Çok-kültürcü Marksizmin etkisi altına girmiştir. Türkiye'deki sol hareketlerin Kemalist-milliyetçi algılarından kendilerini soyutlayarak, temelde öze dönüşü enternasyonalist bir Marksizm yorumuyla kendisini tanımlayan çevre, sonraları kültürel haklar odaklı; özellikle Ernesto Laclau ve Chantal Mouffe etkisiyle Post-modern Marksizmin ülkemizdeki en önemli temsilcisi sayılan akademik çevre haline gelmiştir. Tezimizde, çevrenin Marksizm algısına esas teşkil eden milliyetçilik düşüncesi incelenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Marksizm, Post-modern Marksizm, Milliyetçilik, Birikim Dergisi

Title of the Thesis: Discussions of Nationalism in Socialist Theory: The Case of Birikim Journal Circle	
Author: Çağdaş ZARPLI	Supervisor: Assoc. Prof. Bünyamin BEZCİ
Date: July 28 th , 2016	Nu. of pages: v (pre text) + 189 (main body)
Department: Political Science and Public Administration	
In the first chapter of thesis, understanding of nationalism in various forms of Marxism is analyzed. Reviewed as Classical Marxism, in thinkers such as Karl Marx and Friedrich Engels, the ideal of internationalism is set forth as “other” of nationalism. Leninism who was taking the initiative about that Marxism becomes a political ideology and reduces the real-political plane is analyzed in the context of conflict of internationalism-nationalism. The idea of socialism in one nation is the base of Stalinism and it carries a great importance in practice of Union of Soviet Socialist Republics, brings a new dimension to relationship between socialist theory and nationalism sphere of interest in our thesis. Maoism as a nationalist socialist examples have a great significance in an effort to analyze the relationship between nationalism-socialism. In the second chapter in thesis, understanding of nationalism in Post-Marxist ecole is revealed. It is dwelled on understanding of nationalism in Frankfurt Ecole, Multi-Culturalist Marxism as contemporary ideologies after analyzed of thinkers as Gramsci, Althusser who effect of understanding Marxism Ecoles initial in Europe and then world in 21. Century on nationalism. Fundamentally, the impact of Multi-Culturalist Post- Modern Marxism, which explains itself as opposite of especially nationalism, on Birikim circles constitutes the third part of thesis. Birikim circles are defined the structure of state and World issues in periodical of these effects in the beginning on Gramsci and Althusser, afterwards they are effected by Post-modern Multi-Culturalist Marxism. Birikim circles are identifying themselves with alienate from Kemalist-nationalist left movements, basically return the self-internationalist remark of Marxism, then focus on cultural rights; especially, effect of Ernesto Laclau and Chantal Mouffe, they will become the most important representative academically circles about Post-modern Marxism in our country. In thesis, in these circles, thinking of nationalism on basic of perception about Marxism is viewing.	
Keywords: Marxism, Post-Modern Marxism, Nationalism, Journal of Birikim	

GİRİŞ

Tezimizde öncelikle genel anlamda solun, özelde ise Marksist teorinin milliyetçilikle olan ilişkisi incelenmektedir. Marksist teorinin, klasik bakış açısının enternasyonalizm idealine sahip bir teorik altyapıya dayanması sebebiyle, milliyetçiliklerle yakın ilişki kurmadığı ifade edilebilir. Diğer yandan, milliyetçilik olarak isimlendirilmese bile, anti-empyralist bir tanımlama içerisinde ulusalcılık odaklı siyasal hareketler biçiminde ortaya çıkan sosyalist ekoller de yadsınamayacak kadar çoktur. Bu çerçevede, geleneksel sol çevreler tarafından teoriden bir kopuş olarak da eleştiriye tabi tutulan, millici nitelikte sosyalist hareketler popülerlik kazanmıştır.

Bu teorik sapma, ülkemizde de sol hareketler içerisinde her zaman açıkça görülmektedir. Kendisini sosyalist olarak tanımlayan hareketlerin büyük bir çoğunluğu, ulusalcı bir çizgide konumlanmaktadır. Bu ulusalcılığın temel beslenme kaynağını ise anti-empyralist bir tam bağımsızlıkçılık düşüncesi oluşturur. Bu çerçevede Türkiye’de solun genelinde, ulusalcı/millici bir köken olduğu söylenebilir. Bu ulusacılık, tamamlayıcı dayanakları ise Kemalist ideolojinin parçaları olarak tanımlanabilecek olan katı bir sekülerlik ve militarist bir bakış açısıdır.

Birikim çevresinin ulusalcı/Kemalist niteliğe sahip olan Türkiye solundan genel bir farkı söz konusudur. Birikim çevresi, bir dönem Marksist öze dönüşü enternasyonalist bir ekol olarak ortaya çıkmıştır. Bu ilk dönemlerde Antonio Gramsci ve Louis Althusser’in çağdaş Marksizm yorumlarının yoğun bir biçimde etkisi altında kalan Birikim çevresi, özellikle 21. Yüzyıla yaklaşılan dönemlerde, çok kültürcülük esaslı Post-Marksist doktrinden etkilenmeye başlamıştır. Özellikle Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği’nin dağılmasıyla birlikte, sosyalist hareketlerin reel-politik düzlemlerinde ciddi bir kayış yaşanmaya başlanmıştır. Bu kayış, daha çok ihtilalci bir devrimcilikten, Avrupa sosyalizmi esaslı bir çok-kültürcülüğe dönüş biçiminde gerçekleşmiştir. Post-Marksist akımları derinden etkileyen bu dönüşüm, Türkiye’de en fazla Birikim çevresinde takip edilmiştir.

Tezimizde, Birikim çevresinin sosyalist duruşunun, Türkiye solunun genelinde hakim olan millici nitelikten farkları analiz edilirken; diğer yandan yazarların dergi içerisinde ve dışında yaptığı yayınlardan ve ilgilendiği konulardan hareketle, kendilerinde de içkin

bir milliyetçiliğin var olup olmadığı sorgulanmaktadır. Bu çerçevede, çevrenin milliyetçilik algısı üzerinden, Marksist teorinin genelinin milliyetçilik algısı analiz edilmektedir.

Tezin Konusu

Tezin konusu, genel olarak sosyalist teorideki milliyetçilik algısı ve tartışmaları, Türkiye solundaki geleneksel milliyetçilik – ulusalcılık kavrayışı ve Birikim dergisi çevresinin milliyetçilik algısı ve tartışmalarıdır.

Siyaset biliminin ve özellikle siyasal ideolojilerin en temel tartışmalı konularından biri olan milliyetçiliğin anlamı, tarihsel süreç içerisinde kavramsal çerçevesinde ortaya çıkan anlamsal değişiklikler ve bu değişikliklere yönelik olarak sosyalist teorinin kendini konumlandırması; bunların yanında sosyalist teorinin milliyetçilik kavrayışı çalışmamızda ele alınacak temel hususlardır.

Diğer yandan Türkiye solunun milliyetçiliğe - ulusalcılığa bakış açısının incelenmesi ve Birikim dergisi çevresinin milliyetçilik tartışmaları ışığında, Türkiye solunun genel karakteristiklerine benzeştiği ve ayrıldığı noktaların analiz edilmesi, tezimizin konusunun temel dinamiklerini teşkil etmektedir.

Tezin Amacı

Tezin amacı, teorik veriler ışığında Sosyalist teorideki milliyetçiliğin algılanış biçiminin incelenmesi ve Türkiye solunda geleneksel olarak var olan milliyetçilik yaklaşımının, Türkiye'deki en köklü politik dergilerden biri olan Birikim dergisi çevresinde de var olup olmadığının ortaya konulmasıdır.

Birikim Dergisi çevresinin özellikle 1989 yılından sonra yeniden bir araya gelerek ortaya koydukları düşüncelerde, Türkiye solunun alışlagelmiş yaklaşımından farklı bir milliyetçilik algısına ve eleştirisine rastlanmaktadır. Bu anlamda bu milliyetçilik algısı ve eleştirileri ışığında, bu görüşlerin temellerinin araştırılması; bunun yanında Türkiye solunun genel yapısından farklılıklarının ortaya konması amaçlanmaktadır.

Tezin Önemi

Siyaset biliminin temel konularından ve tartışma noktalarından önemli bir tanesi olan milliyetçilik hakkında pek çok araştırma bulunmasına rağmen; Sosyalist teorinin milliyetçilik analizi çerçevesinde Türkçe literatürde var olan eksikliğe bir katkı yapmak amaçlanmaktadır. Kavramsal çerçevenin çizilmesiyle birlikte, milliyetçilik hakkında sosyalist teoride yapılan tartışmalar ortaya konmuş olacaktır. Gerek evrensel ölçekte; gerekse ülkemizde solun ve sosyalist teorinin milliyetçilik algısı analiz edilirken; meseleye alışlagelmişin dışında enternasyonalist bir perspektiften bakmayı tercih eden Birikim dergisi çevresinin milliyetçilik algısı ve tartışmalarına ışık tutulmaktadır.

Sosyalist teorideki milliyetçilik tartışmalarının tarihsel çerçevesi çizilirken, dünya ölçeğinde Sosyalist teorilerin milliyetçilik algıları analiz edildikten sonra; geleneksel anlamda Türk solunda var olan Kemalizm, ulusçuluk ve milliyetçilik gibi kavramların hâkimiyeti tartışılarak; Birikim dergisi çevresinin hangi noktalarda bu geleneksel anlayıştan ayrıldığı ve hangi noktalarda yoğun eleştiriler getirildiği irdelenmektedir. Bu anlamda Birikim dergisi çevresinde de milliyetçi bir öz olup olmadığı; anti-milliyetçi düşüncelerin dünyada hangi Sosyalist teorisyenlerin düşüncelerinden etkilendiği sorgulanmaktadır. Diğer yandan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte dünyada ortaya çıkan yeni bir milliyetçi dalganın, Türkiye'ye olan etkisi de; Birikim dergisinin yeniden 1989 yılında basılmaya başlamasına denk gelen süreçle birlikte analiz edilerek özgün bir çalışma ortaya konmaktadır.

Tezin Yöntemi

Tezimiz, sosyalist teoride milliyetçilik tartışmaları ile ilgili deskriptif bir çalışmadır. Bu bağlamda, özellikle literatürde yeterli incelemenin yapılmamış olduğuna inanılan bir konu belirlenmiştir. Milliyetçiliğin, oldukça ilgi çeken ve tartışılan bir konu olmasına bağlı olarak, bu konuyla ilgili kavramsal çerçevenin, sosyalist teorideki tartışmalardan yola çıkılarak çizilmesi amaçlanmıştır.

Bunun yanında sosyalist teorideki milliyetçilik tartışmalarının teorik ve tarihsel arka planı analiz edilerek, Birikim dergisi çevresinin milliyetçilik tartışmalarına bakış açısını analiz etmeyi ve buradan hareketle Birikim dergisi çevresi ile Türk solunun milliyetçilik

algılarını karşılaştırarak farklılık ve benzerliklerin analiz edilmesini amaçlayan betimsel bir çalışmadır.

Birikim dergisi çevresinin milliyetçilik algılayışını ve eleştirel bakışını ortaya koyabilmek adına, Birikim dergisinin taranması dışında Tanıl Bora, Ahmet İnsel, Ömer Laçiner, Murat Belge ve özellikle azınlık sorunlarına bakış açısıyla Taner Akçam gibi çevrenin önde gelen isimlerinin dergi dışında yayınlanan yazılarına da odaklanılmıştır.

Kavramsal Çerçeve

Sosyalizmin teorik çerçevesindeki enternasyonalizme dayanan temel düşüncenin aksine; enternasyonalizme rakip olarak ortaya çıkan milliyetçiliğe dayalı ulusal sol algılayışlar Türk solunun bir anlamda temelini teşkil etmiştir. Genel anlamda sosyalist teorinin milliyetçiliğe bakışının tersine, milliyetçiliğe paye veren bir sol kavrayış Türkiye’de ve kapitalist gelişme sürecini tamamlayamamış olan kimi az gelişmiş ülkelerde ortaya çıkmıştır.

Türk solunun tarihsel olarak milliyetçiliği kavrayışında ilerici ve gerici milliyetçilik ayrımından hareket ettiği görülmektedir. Buna göre milliyetçi bir hareketin ilerici mi yoksa gerici mi olduğunu ölçmenin yolu sosyalist devrim hedefi olup olmamasına bakmaktır. Bu anlamda milliyetçi bir hareket sosyalist devrim amacı taşıyorsa ilerici milliyetçi, taşıyamıyorsa gerici milliyetçidir. Bu bakış açısına göre Siyonizm gerici bir milliyetçi hareket olarak adlandırılırken, emperyalist güçlere karşı mücadele eden milliyetçi hareketler ise ilerici olarak görülmektedir. Bu görüşün Türk solunun tarihsel kökenine genellikle hâkim olduğunu söylemek mümkündür. Birikim çevresi, bir anlamda bu tarihsel kökene karşı çıkarak, milliyetçi yerine enternasyonalist bir sosyalist bakış açısı yerleştirmeyi hedeflemiş; bu bağlamda anti-milliyetçi bir perspektifle faaliyet göstermeye başlamıştır.

1960’ların siyasi yapısı içindeki sol hareketlerin ordudan beklenti içinde olan bu anlayışlarının Makyevelist-araçsalcı bir yaklaşım olmadığı, solun milliyetçilik – Kemalizm – sosyalizm karması tuhaf bir yapıyı fazlasıyla özümsemiş görüntü içinde olması; buna karşı çıkan Marksistlerin Birikim çevresinde buluşmasına neden olmuştur. Birikim, baştan beri “öteki”sini milliyetçilik olarak tanımlayan, enternasyonalizmden ödün vermeyen, Marksist teorinin Türkiye’deki pratikten kaynaklanan çelişkilerini

kıyasıya eleştiren, Marksist teorinin öze dönüşü bir yorumla siyasal pratiğe yansımaları için çaba gösteren bir dergi olmuştur. Bu bağlamda Birikim çevresinin milliyetçi nitelikli sol hareketlerle arasına hep bir mesafe koyduğu görülmektedir. Ordu ile yakınlıklarını ve ordudan beklentilerini saklama gereği duymayan 1980 öncesi Aydınlık dergisi çevresinin 1990'larda Milli Demokratik Devrim hareketinin ve Aydınlık çevresinin liderlerinden olan Doğu Perinçek önderliğinde partileşmesiyle oluşan İşçi Partisi ve 2000'lerde legalleşen Türkiye Komünist Partisi pratikleriyle, milliyetçi eğilimleri içlerinde barındırmaları nedeniyle yıldızlarının barışmadığı görülmektedir.

Bu paralelde Aydınlık çizgisine ve bu çizginin uzantısı olan İşçi Partisi'ne rehberlik eden, milliyetçi bir sosyalist kalkınma formu yaratan Maoizm'in ve Çin pratiğinin, Birikim'in sosyalizm algısı içerisinde hiçbir zaman kendisine yer bulamadığını ifade etmek gerekmektedir. Diğer yandan Behice Boran'ın genel başkanı olduğu 1970'lerin Türkiye İşçi Partisi'nden sonra Birikim çevresini en çok heyecanlandıran siyasal pratiğin, 1996'da Özgürlük ve Dayanışma Partisi'nin kurulması olduğu, dönemin Birikim dergisi sayıları incelendiğinde net bir şekilde görülebilmektedir. Behice Boran'ın Türkiye İşçi Partisi gibi yine reformist bir nitelik taşıyan Özgürlük ve Dayanışma Partisi'nin enternasyonalist çizgide Batı tipi bir sosyalist siyasal parti olduğu, bir ihtilal beklentisi içinde olmadığı, parlamenter demokrasinin araçlarıyla seçim yoluyla iktidarı ele geçirip parti programını uygulama amacıyla olduğu görülmektedir. Özgürlük ve Dayanışma Partisi'nin her ne kadar pratikte, yarattığı heyecanın yakınından bile geçemeyen seçim sonuçları olsa da teorik açıdan Birikim çevresinin değerleriyle büyük ölçüde örtüşen bir siyasal parti olduğu söylenebilir.

Birikim, kendisini tanımlarken solun da eleştirilebildiği bir sosyalist dergi ifadesini kullanmaktadır. Bu eleştiri daha çok milliyetçi eğilimleri kuvvetli olan sol partilerin, milliyetçi – militarist niteliklerini hedef alsada, Özgürlük ve Dayanışma Partisi gibi çevrenin kendisine yakın gördüğü bir siyasal partinin de eleştirilebildiği görülmektedir. Öte taraftan Belge'nin ifadesiyle İngiltere'de yayımlanan Marxism Today dergisi ve Anthony Giddens gibi isimlerin ortaya attığı ve sonunda ortaya çıkan sonuçtan kendilerinin bile memnun kalmadığı, 1990'ların İngiliz İşçi Partisi ve Tony Blair'in III. Yol pratiğindeki seçim başarısı uğruna piyasacı mantıkla barışma ve uzlaşma

neticesinde elde edilen iktidarların, Birikim çevresi tarafından ciddiye alınmadığı ve benimsenmediği görülmektedir.

Bizim tezimizin temel inceleme konusu olan Birikim Dergisi çevresinin özellikle 1989'dan sonra yeniden biraya gelmesi ve dergiyi çıkarmaya yeniden başlamasından sonraki milliyetçilik algısı, geleneksel anlamdaki Türk solunun milliyetçilik algısından oldukça farklıdır. Bu çevre, sosyalist kimliğini enternasyonalist bir çerçevede tanımlama yoluna giderken, milliyetçiliği temel tartışma konularından biri haline getirmiş; olumsuz çağrışımlarla milliyetçilik üzerine oldukça fazla eğilmiştir.

Tezimizde genel anlamda sosyalist teorinin içerisindeki milliyetçilik algısının tartışılması ve özellikle 1989'da yeniden çıkarılmaya başlanan Birikim dergisinin çevresinde toplanan sosyalistlerin bakış açısına bağlı olarak, Türkiye solunun bu tarihsel milliyetçilik algısının ne gibi değişiklikler geçirdiği tartışılmaktadır. Marksist teoride, devletin hakim sınıfın tahakküm aracı olduğu ve ordunun da dolayısıyla devletin bir parçası olarak, tahakküm aracı olduğu algısı mevcuttur. Türkiye'de hâkim olan sosyalist algıya göre ise, ordunun vurucu gücü nesnel bir gerçekliktir. Sosyalistler ise bundan yararlanmak zorunda olduklarını düşünmektedirler.

Bu eğilimi değerlendirmek amacıyla Türkiye'ye mahsus olan bu durum iyi analiz edilmelidir. Genel anlamda değerlendirildiğinde, sosyalistlerin orduyla bu tip bir işbirliğine girmesinin önünde engel teşkil edebilecek olan temel unsurlardan birisinin ise milliyetçilik olması beklenir. Oysa Türkiye'de sosyalistlerin milliyetçilik algısı tarihsel ve genel bir perspektifte değerlendirildiğinde, bu algılarının ordunun milliyetçilik algısıyla pek çok noktada örtüştürüldüğü görülmektedir. Bu bağlamda, genel anlamda sosyalist teori içerisindeki milliyetçilik algısı ve tartışmaları ele alınmakta; daha sonra Türkiye'deki sosyalist hareketler içerisinde milliyetçilik kavrayışının incelenmesi ve Birikim dergisi çevresindeki milliyetçilik tartışmaları, bu teorik çerçevede değerlendirilmektedir.

Türk solundaki geleneksel milliyetçilik kavrayışını anlamlandırabilmek için, Türkiye solunun içerisindeki Kemalist milliyetçiliğe dayanan temeli görebilmek gerekmektedir. Bu anlamda Türkiye solundaki bu temel, solun orduya bakış açısını da etkilemektedir. Başka bir ifadeyle Türk solundaki milliyetçiliğin niteliğini kavrayabilmek için solun orduya bakış açısını analiz etmek gerekmektedir. Türkiye'de ordu tarihsel olarak ilerici

ve devrimci olarak görülmektedir. Türkiye'deki geleneksel sosyalist anlayışın temel dayanak noktası olarak görülen ve Osmanlı'daki devlet sınıflarının tarihsel ve sosyal kalıntısı olarak değerlendirilebilecek olan bu vurucu gücün, sosyalist anlayışın dayanak noktalarından biri olduğu, siyasal yaşam analiz edildiğinde görülmektedir. Bu vurucu gücün iktidara indireceği darbeden sonra, işçi sınıfının harekete geçebilmesi halinde hareket, sosyalist devrim yörüngesine oturacaktır görüşü hâkim olmuştur. Bu anlamda tarihsel olarak, sosyalist düşüncenin zinde kuvvetler olarak gördüğü ve olası bir işçi sınıfı devriminin vazgeçilmez bir parçası olarak nitelediği ordu ve buna bağlı olarak hareketteki milliyetçi düşünce şüphe götürmez bir gerçektir.

Özellikle 27 Mayıs 1960 Darbesi sonrası Türkiye'de solun temel karakteristiklerini Kemalist düşünceden ve orduya verdiği önemden bağımsız düşünmek pek olanaklı değildir. Bu anlamda, sol tarafından ordunun algılanmasının, en iyimser söylemlerle egemen sınıflardan özerk olduğu şeklinde ifade edilebilmektedir. Buna bağlı olarak orduya duyulan bu mutlak güvenin, 1920'lerde gerçekleştirilen Milli Kurtuluş Savaşı'nın bir milli demokratik devrim savaşı olduğu şeklinde görülmesine dayandığı ifade edilebilmektedir. Ancak Cumhuriyet'in kurulmasıyla birlikte geleneksel sınıfların devrime el koyması ve Milli Kurtuluş Savaşı'nı veren halk yığınlarının yeniden reaya konumuna düşürülmesi ve bundan sonra devlet eliyle bir kapitalist ekonomi yaratma sürecine girildiği algısı hâkimdir. Buna bağlı olarak sosyalist devrimle sonuçlanacak, işçi sınıfını ordu müdahalesinden sonra aktif role oturtacak İkinci Kuvayı Milliye ya da İkinci Kurtuluş Savaşı beklentisi, Türk solundaki milliyetçilik algısının temellerini oluşturmuştur.

Birikim dergisi çevresinde, milliyetçiliğe daha çok negatif bir anlam yüklendiği ve bununla birlikte milliyetçilik üzerinde oldukça fazla durulduğu görülmektedir. Birikim dergisi özelinde ve Birikim dergisini oluşturan yazarların başka yayınlarında ele aldıkları milliyetçilik konulu tartışmalar incelenecek ve içselleştirmiş oldukları bu bakış açısının teorik kökenleri analiz edilmektedir.

Birikim dergisi, Türkiye solunda milliyetçilik yorumuyla solun genel tarihsel anlayışından ayrılan özgün bir yoruma sahiptir. 1989 Mayıs ayında incelememize esas teşkil edecek dönemiyle yeniden çıkmaya başlayan Birikim dergisi, esas itibarıyla 1975 yılında ilk sayısını basmıştır. Çalışmamızda yer yer 1975'ten kapatıldığı 12 Eylül 1980

askeri darbesine kadar geçen süreçte basılan sayılardaki milliyetçilik algısı da analiz edilecektir. Bu sayede, 1975-1980 arası ve 1989 sonrası Birikim dergisi çevresinin milliyetçiliğe bakış açısındaki benzerlik ve farklılıkları ortaya koyma imkanına da sahip olunacaktır. Sosyalist teorideki milliyetçilik tartışmalarına yoğun bir biçimde yer verilen 1989 sonrası dönem, bu çevrenin milliyetçilik kavrayışının Türk solunun geleneksel yapısından oldukça farklı olduğunun göstergesi gibidir.

Türkiye solundaki milliyetçilik düşüncesi kendisini daha çok yurtseverlik ifadesiyle göstermektedir. Bu sol-yurtseverlik düşüncesinin, Anayasal milliyetçilik veya yurttaşlık temelli milliyetçilikle, daha çok sağ kavrayışta rastladığımız etno-kültürel, cemaatçi milliyetçilik arasındaki farktan oluşturulan ayrımın ithalinden türediği ifade edilebilir. Jürgen Habermas'a göre halk ve millet kavramlarının eşanlamlılaşmasına dayanan bu tarihsel süreç, milleti, demokratik bir cemaat inşasının çerçevesini oluşturacak bir politik kimlik ve öznellik tanımı olarak görmekten kaynaklanmaktadır. Bu noktada milli egemenlik kavramı halk egemenliği ile eşdeğer bir kavram olarak ele alınmıştır. Bu bağlamda milliyetçilik de somut topluluk olan milletin ifadesinden çok, bu topluluğun kendi kaderini tayin hakkına indirgenecek bir kavrayışla yurtseverlik olarak form değiştirmiş ve sol düşüncede sahip çıkılan bir hale gelmiştir. Bu anlamda halk olma, millet olma düşüncesi sağ düşüncedeki vatanseverliğin yeni bir formu olan yurtseverlik kavramlaştırmasıyla ve bu kavramla birlikte ele alınmaya başlanmasıyla solda değer kazanmış ve sosyalist akımlar içerisinde enternasyonalist kavrayışa bir anlamda rakip olarak ortaya çıkmıştır.

Bu anlamda cumhuriyetçi yurtseverlik anlayışındaki sol kavrayış, halk olarak milletin, bir etno-kültürel yapı olarak değerlendirilmesini değil; politik bir topluluk olarak ele alınmasını içermektedir. Başka bir ifadeyle, milletin özsel niteliğine değil; politik kimliğine dayandırılmaktadır.

Neo-liberalizmin anti-milliyetçi söyleminin, halk olarak milletlerin politik bir topluluk olma niteliklerini ve ortak politik irade oluşturma yeteneklerini ortadan kaldırmaya başlaması durumu sol çevrelerde de bir tehdit olarak algılanmaktadır. Bu anlamda ortaya çıkan bireyci anlayışın, toplumsal sorumluluk, toplumsal birliktelik gibi sosyolojik refleksler üzerinde tehdit oluşturmaları, yurttaşlık kavramının içinin boşaltılması olarak algılanmaktadır. Bu anlamda Dünya Sistemleri Analizi'nin kurucusu

olan Immanuel Wallerstein'in ifadesiyle zaten artık genellikle saygı duyulan bir şey olmayan milliyetçiliğin; özellikle kültürel milliyetçiliğin negatif olarak değerlendirilmesinin kendisi, dünya sistemindeki hegemonik güçlerin kültürel egemenliğinin bir parçası olmaktadır.

Başka bir deyişle, milliyetçilik eleştirisi yaparak politik bir varlık göstermeye çalışan anti-milliyetçi düşünceleri savunurken; bir yandan da sistemin kendi içerisindeki muhalifi olma durumunu ortaya çıkarmaktadır. Bu anlamda sosyalist teori içerisindeki milliyetçilik algısı değerlendirilirken; Immanuel Wallerstein'in düşüncesi paralelinde bir değerlendirme yapmak da gerekecektir. Sosyalist teoriden hareketle milliyetçilik eleştirisi yapılırken; bir yandan da bu eleştiriyi yapanların, sistemin bir parçası olarak içselleştirmiş oldukları milliyetçilik düşüncesinin varlığı ve niteliği de analiz edilmesi gereken konulardan bir tanesidir.

Birikim dergisi çevresi, modernizmin birbiriyle didişen iki çocuğu olarak nitelendirdiği milliyetçilik ve insan hakları çerçevesinde tercihini insan haklarından yana kullanmaktadır. Oysa ki bu iki kardeş, yine aynı çevre tarafından bir anlamda modern devletin kurucu unsurları olarak birbirlerini aklamakta kullanılan ayrılmaz bir ikili olarak da değerlendirilmektedir. Biraz daha ileri gidersek, Küreselleşmenin milliyetçiliğe karşı açtığı savaşta, temel argüman olarak insan haklarını kullanmasına da belli ölçülerde karşı çıkmaktadırlar. Tanıl Bora'nın ifadesiyle milliyetçilik, modern ve kapitalist dünyada insanların kendilerini ve durumlarını anlamlandırma ve kendilerine dayanak bulma ihtiyaçlarına hitap etme yeteneğiyle var olurken; diğer yandan da dünyayı yeniden kurma ve yeniden üretme gücünden temellenmektedir.

Marksist çözümlenmeden ayrılmama çabasında olan bu çevrenin, sermayenin ulus ötesi etkisine dayanan bir düşüncenin insan hakları düşüncesine de olabildiğince mesafeli durma çabasında olduğunu söylemek mümkündür. Yine de Birikim çevresinin, ulus devlet karşısında azınlıklara ve azınlık tezlerine verilen önemlerle, ulus devletin milliyetçilik anlayışı karşısında bir tutum izledikleri rahatlıkla ifade edilebilmektedir.

Tarihsel olarak, ulus devletlerden kurulan uluslararası dünya düzenindeki her milliyetçi kalkışmanın bir azınlıklar dalgasını da akabinde getireceği varsayımından hareketle, günümüzde de azınlık haklarına verilen önemi anlamlandırmak çok zor olmayacaktır. Ulus devletlerin kurulması ve buna bağlı olarak uluslararası hukuk düzeninin

oluşmasıyla birlikte, milliyetçiliğin her yeni evresi, azınlıklar sorununun da uluslararası alanda yeniden ele alınması sonucunu beraberinde getirmiştir. Bu bağlamda milliyetçiliğin zaman içindeki evrilmesi gibi, azınlıklara ilişkin politikalarındaki her dönüşüm de gerçekte ulus devlet ve onun uzantısı olan uluslararası sistemdeki yeniliklerin bir sonucudur.

Bu bağlamda genel anlamda sosyalist teorinin, özelde ise Birikim dergisi çevresinin milliyetçilik yaklaşımı incelenirken, meseleye azınlıklara ne açıdan yaklaştıkları noktasından hareket etmek, sorunun cevabını aramakta bize yardımcı olacaktır. Ulusalılık olarak politika sahnesine yansıyan ve Türk solunun genel özelliklerini de yansıtarak günümüzde varlığını sürdüren, ulus devlet perspektifli milliyetçi solun karşısında, Birikim dergisi çevresinin başta Taner Akçam olmak üzere önde gelenlerinin, azınlık haklarına ve politik yaşamda azınlık tezlerine verdikleri önemi ele almak gerekmektedir. Michel Foucault'nun tanımlamasında olduğu gibi insan türünün biyolojik sürekliliğinden itibaren, ırkların ortaya çıkışı, ırklar hiyerarşisi, bazı ırkların iyi, bazılarının kötü olarak nitelenmesi, iktidarın sorumluluğunu üstlendiği biyolojik alanın parçalara ayrılması ve nüfus içerisindeki grupları birbirlerine göre üstünlük ayarlamasına sokmanın yansıması olarak ırkçılığa karşı çıkmakta; bu tip görüşlerin etkin olabileceği ulusalıcı – milliyetçi yaklaşımları eleştirmekte; buna karşılık etnik azınlık haklarının savunuculuğunu üstlenmektedirler.

Milliyetçiliğin, resmi boyutta iki temel özelliğinin varlığı Birikim çevresinin önde gelenlerinden olan Tanıl Bora tarafından sıklıkla vurgulanmaktadır. Bu anlamda ilk olarak karşımıza gelen Kemalist ulusçuluk anlayışının, Türk solu tarafından yarım kalmış bir sosyalist devrim olarak algılanmasına karşın; Birikim çevresi buna eleştiri getirmektedir. Bunun yanında ikinci olarak resmi milliyetçilik içerisine eklemlendirilmiş olan Modernist – Batılılaşmacı milliyetçilik anlayışı da eleştiriye tabi tutulmaktadır. Türkiye’de kapitalistleşme ve modernleşme sürecinin kat ettiği gelişmeye bağlı olarak 1980’lerin sonlarında söze ve imgeye bürünerek ortaya çıkan liberal milliyetçilik söylemi, milli kimliği yüceltme düşüncesi, Michel Foucault'nun tanımlamasındaki gibi ırki üstünlük ve hiyerarşiye değil; daha fazla üretmeye ve tüketmeye dayanarak milli kimliği üstün kılan bir tür piyasa fetişizminden temellendirilmiştir. Bu anlamda Kemalist milliyetçiliğin kabul gören muasır medeniyet

seviyesine ulaşma hedefi de piyasa mekanizması içerisindeki kapitalist yarışla birlikte Batı dünyasına ulaşma hedefi olarak somutlaştırılmıştır. Birikim dergisi çevresi, bu ayrımındaki milliyetçilik tiplerinin her ikisinin de karşısında durmaktadır. Kapitalizmin, milliyetçiliği bir şekilde kullanarak kendi devamlılığını sağlama ve varlığını meşrulaştırma amacıyla olduğunu ifade ederken; diğer taraftan Türk solunun genel anlamda temel dayanak noktası olan milliyetçiliğe – ulusalcılığa dayalı Kemalist-sol anlayışa da ciddi eleştiriler getirmektedir.

Varsayımlar

Sosyalist teoride milliyetçilik olgusuna negatif çağrışımlarla yaklaşmaktadır. Sosyalist teoride enternasyonalizm esas alınır. Evrenselci kavrayışla milliyet ayrımlarının yapay ayrımlar olduğu üzerinde durulmaktadır.

Türkiye’de egemen olan sol görüş ise milliyetçilikten ayrı düşünülmesi pek mümkün olmayan bir esasa dayanmaktadır. Kemalist devrimin, tamamlanamamış bir sosyalist devrim olduğu algısına dayanılarak; Kemalist milliyetçiliğe sempatiyle yaklaşmaktadır.

Kemalist milliyetçiliğe duyulan sempatinin doğal bir sonucu olarak; özellikle 27 Mayıs 1960 askeri darbesi sonrasında; orduya zinde kuvvetler olarak bakılmış; devrimin ordunun müdahalesi olmaksızın gerçekleşemeyeceği varsayımı yerleşmiştir. Türk solunun genel tarihsel kabulü uyarınca, ordu 27 Mayıs 1960 benzeri bir müdahale ile yönetime el koyduktan sonra işçi sınıfı iktidara geçmeli; sosyalist devrim ordunun iktidarı işçi sınıfına bırakmasıyla tamamlanmalıdır.

Türk solunda var olan milliyetçi – ulusalcı kavrayış karşısında Birikim dergisi, özellikle 1989 yılında yeniden basılmaya başlamasıyla, enternasyonalist sosyalist temelli, anti-milliyetçi perspektifte ciddi eleştiriler getirmeye başlamıştır.

Birikim dergisi ve çevresi olarak anılan belli başlı yazarlar, azınlık haklarının savunucusu olarak milliyetçiliği reddetmişlerdir. Ancak Immanuel Wallerstein’in ifadesiyle anti-milliyetçi tutum içerisinde bulunan sistem karşıtı aktörlerin, aslında hegemonik güçlerin kültürel egemenliğinin bir parçası olarak tezahür ettikleri söylenebilir.

Birikim dergisi ve çevresi, köklü bir yayın geleneğine sahip, Marksist çözümler yapan, Türk solunun genel karakteristik özelliklerinin dışına çıkarak, anti – milliyetçi nitelikte tartışmalar yapan bir çevredir. Bu anlamda sosyalist çizginin Türkiye’deki genel çizgisinden farklı olarak ordu ile arasına mesafe koyan ve milliyetçiliğe dayanmayan bir siyasi birlikteliktir. Türk solunun genel anlamda dergiler üzerinden teorik tartışmalar yaptığı tarihsel kökeni göz önüne alınırsa; Birikim dergisi ve çevresinin değeri bir kez daha anlaşılacaktır.

Kapsam ve Sınırlılıklar

Tezimizde, ilk etapta sosyalist teorinin milliyetçilik hakkında tartışmaları teorik olarak incelenmektedir. Sosyalist teorinin, milliyetçilik algısı incelendikten sonra Türkiye’de sol hareketlerin milliyetçilik algısı ve milliyetçiliğe verdiği önem analiz edilecektir.

Birikim dergisi ve çevresinin, 1989 yılında yeniden toplandıktan sonraki, milliyetçilik tartışmaları ele alınarak, Türk solunun genel tarihsel özelliğinden farklı olarak milliyetçiliğe nasıl yaklaştıkları değerlendirilecektir. Birikim dergisi ve çevresi örneğinden yola çıkılarak, sosyalist teorinin milliyetçilik algısı etraflıca incelenecektir.

Tezimiz, sosyalist teorinin milliyetçilik algısı üzerine tartışmalarıyla sınırlı tutulacaktır. Bu tartışmalara temel olarak Birikim dergisi ve çevresinin milliyetçilik algısı ve tartışmaları alınacaktır. Dergi çevresinin 1989 yılı sonrasında derginin tekrar basılmaya başlanmasıyla birlikte toplanması; araştırmamızın da zaman bakımından sınırını teşkil etmektedir. Ancak gerek görüldüğünde 1975-1980 yılları arasında çıkarılan Birikim dergisinin ve Birikim çevresinin milliyetçilik tartışmaları da karşılaştırma yapılması amacıyla ele alınacaktır. Bu yolla genel anlamda sosyalist teorinin ve özelde Türk solunun milliyetçilik algısına ışık tutulmaya çalışılacaktır.

Veri Toplama Tekniği

Çalışmayla ilgili olarak literatür taraması yapılmıştır. Yapılan literatür taraması, ilk etapta Sosyalist teorinin milliyetçilik algısını ortaya koyacak şekilde tarihsel ve teorik olarak yapılması hedeflenerek yürütülmektedir. Sonraki süreçte, literatür taramasının öncelikle Türk solundaki milliyetçilik algısının; ardından Birikim dergisi çevresinin milliyetçilik algısının; derginin yeniden çıkarılmaya başlandığı yıl olan 1989 sonrası için yapılması; yer yer 1975 – 1980 yılları arasında çıkarılan Birikim dergisinin de,

milliyetçiliğe bakış açısının tarihsel bağlantısının kurulması amacıyla taranması gerçekleştirilmiştir. Bunun yanında, Birikim dergisinin önde gelen yazarlarının başka yayınlarında da milliyetçiliği ele aldığı tartışmaları incelenmiştir.

BÖLÜM 1: MARKSİZMİN MİLLİYETÇİLİK KAVRAYIŞI

1.1. Klasik Marksizm ve Enternasyonalizm İdeali

1.1.1. Karl Marx ve Enternasyonalizm

“Sosyalist Teoride Milliyetçilik Tartışmaları: Birikim Dergisi Çevresi Örneği” başlıklı bu tez çalışmasının adı üzerinde, temel sorunsalı olan sosyalist teori bakımından milliyetçilik değerlendirmeleri yönüyle yaklaşıldığında; sosyalizmi kendi düşünce dünyasıyla özdeş kılan ve kendi adıyla temsil eden Karl Marx (1818-1883)’ın en temelde milliyetçiliğe/nasyonalizme değil tam aksine beynelmilelciliğe /enternasyonalizme ağırlık verdiği görülür. Diğer ilgili yaklaşımları görece önemsizleştiren ve artık doğrudan doğruya sosyalizm anlamına gelen Marksizmin esas yöneliminin milliyetçiliğin tersine, milletler-üstücülükte; enternasyonalizmde yoğunlaşması gerçekliğine onun, sınıf; sınıflı toplum belirlemeleri üzerinde n gelmek de mümkündür. Şöyle ki: Marx, nihai kertede sınıflı topluma karşı çıkmaktadır. Sınıflı toplumun temeli olarak gördüğü özel mülkiyet de, bu karşı çıkış noktaları arasında başı çekmektedir. O, bu kapsamda özel mülkiyetin koruyucusu olarak gördüğü devletin ortadan kaldırılmasını da bir gereklilik olarak değerlendirmektedir. Karl Marx’ın anlayışında devlet, egemenlerin hukukunu uygulamak için var olan bir organizmadır (Marx-Engels, 1992: 127). Buna bağlı olarak düşünce yapısının nihai olarak varmak istediği nokta, devletin ortadan kaldırılmasıdır. Nihai hedefin gerçekleştirilmesi ise, hayata ancak kademeli olarak geçirilebilecek bir hareket planını ön-gerektirmektedir. Ki, insanın ve toplumun özgürleşmesi de devletin ortadan kaldırılmasına yönelik bu adımların atılmasına bağlıdır. Esasen Marx’ın komünizm ideali, özel mülkiyetin; evrensel bir mülkiyet anlayışına evrilmesine dayanmaktadır. Aktüel duruma son verecek gerçek bir hareket olarak özel mülkiyetin enternasyonalist bir biçimde kamusal mülkiyete dönüşerek ortadan kaldırılması, ezilen ve sömürülen sınıf konumunda telakki edilen Marksist teorinin ana aktörü olan işçi sınıfının; muayyen bir milletin veya onun belirli bir kesiminin, sınıfının, statü çevresinin değil ‘dünyanın bütün işçilerinin’ özgürleşmesinin tek yolu olarak görülmektedir.

Marx ve Engels, ‘Komünist Manifesto’da kapitalistlerin uluslararası örgütleri ile savaşmada başarıya ulaşabilmek için, işçilere evrensel bir birleşme çağrısı yapmaktadır.

Kapitalistler, yükselebilecek bir proletarya (işçi sınıfı) hareketine karşı uluslararası bir işbirliğine gidebilmektedirler. Buna karşın Marx, bu durumu istisnai olarak görmektedir. Kural olarak ortaya çıkan durum ise, kapitalistlerin ulus devletler çatıları altında birbirlerine düşman olarak bölünmeleri gerçeğinden ibarettir (Davis, 1994: 21). Bu Şekilde birbirlerine karşı çıkan ve g atışması içerisinde bulunan ulus devletler ve bunlara hakim olan kapitalistlere karşı gelebilmenin tek yolu uluslararası boyutta işbirliği içerisine girecek proletaryanın varlığıdır. Bu bağlamda birbirleriyle ulus devlet Őemsiyesi altında düşman olan kapitalistler, ulusal boyutu aşan evrensel bir işçi sınıfı hareketi karşısında yenilgiye uğrayacaklardır (Waterman, 2004:3). Marx'ın enternasyonalizme (nasyonalizme/milliyetçiliğe değil!) verdiği önem temelinde, onun işte bu sınıfsal yaklaşımından kaynaklanmaktadır.

Sosyalizmlerin Fabianılık, Saint Simonculuk gibi diğer formlarının aşama aşama elimine olmaya yüz tutup Marksizmin onları kavramsal olarak da ikame edişinin dönemi olan 19. Yüzyılın sosyo-politik ve kültürel ortamlarında enternasyonalizmin fiili/olgusal durumunun ne olduğuna bakıldığında, enternasyonalizmi gerçekleştirenin işçi sınıfı değil kapitalist; burjuva sınıflar olduğu görülür. Burjuvazinin ortaya koyduğu enternasyonalizm ise, ancak belirli sosyo-kültürel kesimlerin oluşturacağı kısmi bir boyutta söz konusu olmuştur. Marx'a göre gerçek enternasyonalizm yine ancak işçi sınıfı eliyle ve kültürel-ulusal farklılıkların önemini yitireceği bir biçimde gerçekleştirilebilir. Bugünün dünyasında küreselleşme olarak ortaya çıkan sermayenin uluslararasılaşması ve ulusal sınırları sembolik hale getirmesi düşüncesi, Marx tarafından genellikle gerçekleşmesi beklenmeyen ve küçümsenen bir olasılık olarak ele alınmıştır (Davis, 1994: 21). Sermayenin ve buna sahip olan burjuva/kapitalist azınlığın enternasyonalleşmesinin olanaksız görülmesinin temel nedeni ise, kapitalistlerle ulus devletlerin çıkarlarının örtüşmesi ve bu iki yapının birbirini besleyen çift taraflı bir ilişki içerisinde olmasıdır. Buradaki mantaliteyle ve başka bir ifadeyle ulus devlet, sermayenin çıkarlarını korumak için var edilmiş bir oluşumdur. Sermayenin çıkarları da ulusal nitelik göstermektedir. Dolayısıyla ulus devlet ve sermaye birbirinden vazgeçmesi olanaksız, birbirine bağımlı iki yapıdır (Moellendorf, 1994: 272-273). Bu minvalde belirleyici olan uluslararasılık değil ulusallıktır. Büyük işçi hareketlerine karşı ulus devletler ve bunların kapitalistleri işbirliği yapsalar da, tehlike geçtikten sonra çıkarları atışacağından devamlı bir enternasyonalist nitelik göstermeleri söz konusu

değildir. Dolayısıyla, varoluşsal olarak ulusal nitelikte kalmaya mahkûm olan kapitalistler, uluslararası boyutta bir çatışma içerisinde olmak zorundadır.

Buna karşın, işçi sınıfı ulusal zincirini kırabilirse sürekli nitelikte bir enternasyonal birliktelik kurabilir. Ulus devletler ile işbirliği içerisinde hareket eden, devlet aygıtını da bu şekilde arkasına alan ve bu nedenle çok güçlü olan kapitalistleri yenebilmenin tek yolu Marx'a göre budur (Levy, 2004: 330-332). Çıkarları gereği, kapitalistler yani burjuva sınıfı uluslararası sürekli nitelikli bir işbirliği oluşturamazlar. Uzun vadeli çıkarları buna izin vermeyecektir. Çünkü ulus devletin yarattığı burjuvazinin çıkarları ulus devletlerle paraleldir. Uluslararası arenada ise ulus devletlerin ve bunların burjuvazilerinin çıkarları ters düşmekten kurtulamazlar. Oysa 'Komünist Manifesto'da da çeşitli vesilelerle defalarca ifade edildiği gibi, işçi sınıfının evrensel boyutlu işbirliğinin oluşturulmasının önünde burjuvazinkine benzer bir engel bulunmamaktadır. İşçi sınıfı, kimi zaman ulusal boyutta desteklenmesi gereken bir mücadele vermek zorunda kalsa da tüm dünya işçilerinin birleşerek bir kurtuluş mücadelesi vermesinin önünde Marx'a göre bir engel yoktur. Yine Marx'a göre, bu durum, elbette hemen gerçekleşebilecek bir ideal değildir. Dolayısıyla Marx'ın ama özellikle Engels'in ulusal nitelikli işçi sınıfı mücadelelerini de destekleme noktasında ortaya bir irade koyduğu ifade edilebilir. Bu durum Marx'ın düşüncesinde bütünün parçaları olarak değerlendirilir. Nihai hedef evrensel bir komünizm anlayışı olmakla birlikte; bu hedef işçi sınıfının ulusal düzeyde verdiği mücadelelerin bir toplamı olarak okunabilir.

Enternasyonalizm idealinin doğuşunda yatan temel meselelerden önemli bir tanesi esasen mülkiyet meselesidir. Antikçağ'da başlayan klan/topluluk mülkiyeti, aynı kentte bir arada yaşayan halklar arasında bir zilyetlik biçiminde karşımıza çıkmaktadır. Yani çerçevesi toprak mülkiyetiyle sınırlandırılmış olan bu durum, bir 'elde bulundurma biçimi'nin ötesine geçememektedir. Bu safhadan sonra özel mülkiyetin bugün anladığımız biçime dönüşmeye yüz tutması ise taşınır mülkiyetle başlamaktadır. Modern dünyada bu tanımlama tam bir özel mülkiyetin kökeni olarak görülürken, antik toplumlarda da kölelikle somutlaştığı söylenebilir. İşte bu dönüşüm moderniteyle birlikte büyük sanayi ve uluslararası rekabetin şekil ve sınırlarını belirlediği, tekraren tam bir özel mülkiyete geçişle birlikte kendisini göstermektedir. Bu biçim, artık tüm

ortaklaşa mülkiyet tarzlarından sıyrılmış bir şekilde karşımıza gelen modern sermayenin ortaya çıkışıyla birlikte kapitalist dünyayı yaratmış olmaktadır (Marx ve Engels, 2013: 114).

Modern devlet ise modern özel mülkiyetin somutlaşmış hali ve koruyucu organizasyonu olarak belirginleşmektedir. Kapitalistlerin ekonomik/mali anlamda modern devleti domine etmeleri büyük ölçüde vergi salınması yoluyla gerçekleşmiştir. Devlet, yavaş yavaş önce iç borçlanma yoluyla varlığını ulusal düzlemde kapitalistlere borçlu olmaya başlamıştır. Daha sonra dış borçlanma yoluyla ulus ötesi sermaye devletlerin varlığını borçlu olduğu bir yapı; hatta devletlerin varlık nedeni olmaya yüz tutmuştur. Basit bir analizle devletin varlığı, özel mülk sahiplerinin ona vereceği kredilere bağlı olmuştur. Bu durum, burjuvazinin bir toplumsal grup olmaktan çıkıp, bir sınıf niteliğine dönüşmesi sonucunu doğurmuştur. Bu gelişmeyle birlikte burjuva sınıfı, özel mülkiyeti elinde bulundurup güçlenerek önce yerel ölçekte kuvvetlenmiş; sonraları ulusal satıhta devletin varlığını borçlu olduğu sınıfsal yapı halini almaya başlamıştır. Bu gelişimle birlikte, kapitalistler uluslararası boyutta örgütlenerek, kendi sınıfsal çıkarlarını garanti altına alma düşüncesiyle, boyutlarını ve etkilerini ulus ötesi düzleme taşımışlardır (Marx ve Engels, 2013: 115).

Bu kapsamda düşünüldüğünde, işçi sınıfının kurtuluş mücadelesinin de ancak enternasyonalist bir hedef ve zemine sahip olduğunda başarı şansı yakalayabileceği öngörülmektedir. Çünkü işçi sınıfının karşısında var olan, başka bir ifadeyle tahakkümün sömüren tarafında bulunan sınıf, ulus ötesi bir biçimde örgütlenmektedir. Ulus ötesi biçimde örgütlenen burjuva sınıfını mağlup edebilmenin yegane yolu enternasyonalist bir kurtuluş mücadelesi vermektir. Ayrıca Marx'a göre, burjuva sınıfının bu ulus ötesi işbirliği, bir çıkar birliğinden öte bir oluşum değildir. Yani uzun vadeli olarak kapitalistlerin uluslararası düzlemde bir işbirliğine gitmesi, yukarıda da zikredildiği gibi olanaklı değildir. Çıkarları, modern devletin çıkarlarına paralel olan kapitalistlerin, modern devletin temel unsuru olan ulus devlet nosyonunu uzun vadeli olarak çiğnemesi düşünülemez. Başka bir deyişle, burjuva sınıfının uluslararası işbirliği, Marx'ın beklentisinin aksine, ancak işçi sınıfına karşı ve konjonktürel yahut geçici nitelikte gerçekleşebilir. Uzun vadede, çıkarlardan vazgeçerek bir işbirliği yapmalarının olanaksızlığı ortadadır. Çeşitli ulusal burjuvazi sınıflarının

çıkarlarının, modern dünyada çatışmaması mümkün değildir. Modern devlet özel mülkiyetin geçirmiş olduğu gelişim süreci içerisinde kendisini var eden modern ulusal burjuvaziyle özdeşleşmiştir. Dolayısıyla tahakkümün temel aracı olan kapitalist ulus devletler arasında ister istemez çıkar uyumsuzlukları ortaya çıkacaktır. Bu düşünceden hareketle burjuvazinin uluslararası işbirliği de kalıcılığı mümkün olmayan bir vaka olarak karşımıza gelmektedir. Bu nedenle işçi sınıfı uluslararası işbirliğini sağlama konusunda burjuva sınıfına nazaran açık bir avantaja sahiptir.

Marksist kurama göre işçi sınıfının enternasyonalizm idealine sahip olması, kapitalistlerinki gibi geçici çıkarlara bağlı değildir. İşçi sınıfı kendi kurtuluşu için, bütün ulusal çıkarlardan bağımsız olarak enternasyonalist bir dünya kurmayı hedeflemek zorundadır. Dolayısıyla proletaryanın enternasyonalizm ideali ile kapitalistlerin uluslararası işbirliği organizasyonları arasında varoluşsal farklar vardır. Marx'a göre işçi sınıfının enternasyonalizm ideali, gündelik çıkarlara dayanmayan evrensel ve nihai bir hedefken, burjuva sınıfının uluslararası işbirliği organizasyonları, bunun tam aksine çıkar odaklı, kısa vadeli, konjonktürel oluşumlardır.

Marx'ın enternasyonalizm düşüncesine kapsamlı eleştirilerden bir tanesi Edward Said'ten gelmiştir. Said'e göre Marx'ın Doğu ve Batı toplumlarına yaklaşımında açık bir ikici tavır bulunmaktadır. Enternasyonalizm teziyle bir çelişki oluşturan bu yaklaşım farkına göre Marx, Batılı olmayan toplumların ilerlemeye dayalı bir tarihi olmadığı düşüncesiyle onları enternasyonalist yaklaşım içerisinde geri plana atmaktadır. Batı'da gözlenen biricik ve gelişimsel tarih Doğu toplumlarında gözlemlenmemektedir. (Alpan ve Peker, 2011: 182) Edward Said'in bu yaklaşımı esasen Marksizmin iddia ettiği gibi enternasyonalist bir idealinin bulunmadığını öne sürmektedir. Doğu'yu, Batı karşısında önemsiz bir konuma indirmediği eleştirisi yapılmaktadır. Öyle ki Tescole Tibebu, Marksizmi kızıl renge boyanmış şarkiyatçılık/oryantalizm olarak değerlendirmektedir. Said'e göre, Marx'ın bu oryantalizme içkin Avrupa-merkezci bakış açısından kaynaklanan sorun, enternasyonalizm fikrinin Doğu'yla ilgili kısmında ağır yara almasına neden olmaktadır. İnsanlığa yönelik hep beraber hareket etme önerisi, söz konusu edilen coğrafya-kültür Doğu olunca çekinceli bir mesafeye kendisini bırakmaktadır (Said, 2004:118; Alpan ve Peker, 2011: 182-184).

Kapitalizmde burjuvazinin Batı-Doğu ayırt etmeden üreticileri keskin bir şekilde üretim araçlarının mülkiyetinden koparacak bir yaklaşımla hareket etmesi ve tüm dünyada bu sömürünün halkalarını birbirine bağlaması neticesinde, işçi sınıfı hareketlerinin bölgesel bir farklılık içerisinde olduğunu düşünmek anlamsız hale gelmiştir. Söz konusu edilen olgu, hakim sınıfların ezilen sınıflar üzerindeki tahakkümü ve buna bağlı olarak sömürü olunca Doğu ve Batı bu tahakkümcü evrenselliğin aynı-bir mütemmim cüzleri haline gelmektedir. Marx'ın da aslında özellikle kendisine yönelik eleştirinin kaynağı olarak Hindistan yazılarında karşımıza gelen, bu şarkiyatçı bakışa dair olumlaması esasen onun salt şarkiyatçılığını değil; bu süreçle alakalı yıkıcı etkiyi; daha doğru bir ifadeyle 'yaratıcı yıkımcılığı' gerekli gördüğünü de göstermektedir. Esasen bu durum, Avrupa'daki yaratıcı yıkımcılığı olumlamasından başka bir şey değildir. Marx'ın savunucuları, bu analiz farkının sebebinin kızıl renge boyanmış şarkiyatçılık değil; aksine burjuvazinin Avrupa işçi sınıfına ve Doğu halklarına çektiği topyekün sömürünün karşısına, komünizm fikrinin enternasyonallığı ile çıkmak olduğunu ifade ederler. İnsanoğlunun Doğu toplumları olmaksızın varılmak istenen noktaya ulaşamayacağı ortadadır. Burjuvazinin getirmiş olduğu ilerlemeler bölge ayrımı yapılmaksızın, amaçlanan nihai hedefe ulaşmak konusunda bir gereklilik olarak görülmektedir (Said, 2004: 30-31; Alpan ve Peker, 2011: 191).

Burjuva toplumu ve tarihin bu dönemi, beklenen yeni dönemin temellerini atmakla görevlidir. Bununla birlikte Asya'daki toplumsal durumun ve üretim tarzının Avrupa medeniyetindekinden farklı olduğu da aşıkardır. Marx'a göre Asya'daki sosyal durum ve ekonomik üretim tarzında köklü bir değişiklik olmadan, insanlığın topyekün bir ilerleme içerisine girebilmesi mümkün değildir. Komünizm fikrinin tarihsel olasılık olarak Doğu'yu da, Batı'yı da kucaklayan evrenselliğinin kaynağı, hem çıkış noktası olan Avrupa'da hem de bu coğrafyanın sömürüsü altında bulunan Doğu toplumlarında insanların emeği ve bu emeğin sömürüsü üzerine yönelen bir perspektifle ilgili olmuştur. Batı toplumlarında işçi sınıfının burjuvazinin etkisi ve baskısından kurtulmadan, burjuva toplumunun yarattığı zenginlik ve olanaklardan faydalanması ne kadar imkansızsa, Doğu halklarının da üzerlerindeki Batı burjuvazisinin emperyalist baskısından kurtulmadan özgürleşebilmesi o denli imkansızdır. Buradaki özgürleşme ifadesi, yine burjuva toplumunun yarattığı nimetlerden faydalanabilme; daha net bir

ifadeyle adil paylaşım yoluyla üretim araçlarının mülkiyetinde söz sahibi olabilmeye karşılık gelmektedir (Alpan ve Peker, 2011: 191-193).

1.1.2. Friedrich Engels ve Enternasyonalizm

Marx ve Engels'in enternasyonalizm yaklaşımlarını birbirinden ayırt etmek oldukça zor olsa da uluslara verilen önemin Engels'de daha ağır bastığını öne sürmek mümkündür. Bu bağlamda her ikisinin de ezilen halkların ulusçu arzularına karşı bir tavır almadıkları sonucuna varılabilir. Hatta tavır almamanın da ötesinde, ulusların zorunlu ve gerekli olduğunu, önemli bir takım işlevleri yerine getirdiklerini de kabul etmişlerdir. Buna göre uluslar, zamanlar arası kültür taşıyan bir oluşum olmanın çok ötesinde birleştirici etki de yaratmaktadırlar. Başka bir ifade ile Marx ve Engels'in devlete karşı takındıkları olumsuzlayıcı tavrı ulusa karşı takınmadıklarını ifade etmek gerekmektedir (Davis, 1994: 26). Dolayısıyla Marx ve Engels'in ulusu, enternasyonalizmin-ötekisi olarak görmedikleri söylenebilir. Yani, amaçlanan enternasyonalizmin oluşmasında ulusların ortadan kalkması bir önşart değildir. Buna karşın ulusları, geleceğin uluslararası toplumunu inşa edecek önemli birer harç olarak görmektedirler.

Engels, Fransız ulusçuluğunun ve cumhuriyetçiliğinin büyük önem taşıdığını ifade etmektedir. Bir geçiş aşaması olarak Fransız Devrimi'nin beraberinde getirmiş olduğu düşüncelerin öneminin yadsınamayacağını kabul etmektedir. Buna karşılık hakiki demokrasinin ancak enternasyonalist bir komünizmle mümkün olabileceğini; bunu da ulusal anlamda gerçek kardeşliği hayata geçirebilecek tek sınıf olan proletaryanın gerçekleştirebileceğini öne sürmektedir (Davis, 1994: 26).

Bir yandan devlet iktidarı sınıf egemenliği açısından hayati önem taşıırken, diğer yandan ezilen sınıf olan proletaryanın kapitalistler karşısındaki üstün olmayan durumunun sebebi emeğin, emekçinin üstünde duran ihtiyaçlarının kişiselleşmiş halinde yatmaktadır (Hobsbawm, 2014: 55). Başka bir ifadeyle enternasyonal nitelik göstermesi gereken emek, emekçilerin nitelikleriyle somutlaşırken, millileşebilmekte; karşımıza ulusal düzlemde çıkabilmektedir. Klasik enternasyonalist beklenti çerçevesinde, bir araya gelerek kapitalistlerin üzerinde kurduğu tahakkümü yıkması mümkün olan emek faktörü, ulus, milliyet, din, etnisite gibi unsurlarla parçacılılaşması neticesinde başarıya ulaşamamaktadır. Gerçekte, 'Manifesto'daki tüm dünya işçilerine yönelen birleşme çağrısı da bu kapsamda değerlendirilebilmektedir. Marksist düşüncede emeğin

uluslararası işbirliğini bozan tüm yapılar yapay olarak görülmektedir. Bu yapay ayrıştırıcılar esasen tarih boyunca hakim sınıfların ezilen sınıflar üzerindeki tahakkümünü sürdürmekten öte bir amaca hizmet etmemiştir.

Marx ve Engels, emeğin tarihsel süreç içerisinde çeşitli biçimlerde; çeşitli ötekiler karşısında sömürüye maruz kaldığını düşünmektedir. Bu bağlamda üretim tarzı, aslında sömürünün nasıl gerçekleştiğini gösteren bir parametreden öte bir şey değildir. Söz gelimi köle toplumunda, köleler efendileri tarafından sömürülen; bunu önlemek için de hiçbir güce sahip olmayan sınıftır. Buna karşılık tahakkümün devamını sağlayacak toplumsal ve siyasal kurallar efendilere hizmet etmektedir. Feodal toplum ya da biçim ise, topraksız serflerin, toprak sahibi feodaller tarafından sömürülmesine karşılık gelmektedir. Siyasi ve hukuki yapı, yine bu tahakkümün devamını sağlamak üzere tesis edilmiştir. Kapitalizmin egemen olduğu modern toplumda ise, mülksüz işçi sınıfı ile mülk sahibi; daha doğru bir ifadeyle üretim araçlarının sahibi olan burjuva arasında bir sömürü ilişkisinden söz edilebilmektedir. Kısaca, Marx ve Engels'e göre, tarih değişik biçimlerde; çeşitli sınıflar arasında ortaya çıkan bu sömürünün tarihinden ibarettir (Bekmen, 2012: 187).

Modern dünyada, hakim sınıf kapitalistler olduğundan tüm ayrıştırıcı etkenler kapitalistlerin tahakkümünü sürdürmesinden yana iş görmektedirler. Dolayısıyla modern devlet de bu yapay ayrıştırıcıların başında gelmektedir (Sekulic, 1992: 116). Bu kapsamda düşünüldüğünde Marx ve Engels'te ulusal nitelikli işçi kurtuluş mücadelelerine verilen desteğin en fazla nihai amaca hizmet eden birer 'araçsal' gündelik politika desteği olduğu değerlendirilmesine varılabilir. Şüphesiz, nihai amaç olan sınıfsız, devletsiz ve enternasyonalist nitelikli bir dünya kurma arzusu, felsefelerinin arka planında yerini korumaktadır. Bununla birlikte, bu, gerçekleşmesi hemen mümkün olacak bir hedef değildir. Olsa olsa belirli basamaklarla ulaşılabilecek nihai hedef olarak enternasyonalizm görülebilir. Bu bağlamda, Marx ve Engels'in millici ve ulusçu nitelikli düşünce ve akımlara temelde karşı olduğu; ancak yer yer işçi sınıfının kurtuluş mücadelesinde bütünü oluşturan parçalar olarak bunlara geçici nitelikte fikren destek verdikleri de belirtilmelidir.

Enternasyonalizm idealindeki önemli soru işaretlerinden bir tanesi de devletin nasıl ve ne şekilde ortadan kalkacağı; sönmüneceği ve buna bağlı olarak sınıfsız bir dünya

toplumunun nasıl kurulacağı noktasında yatmaktadır. Geçiş dönemi konumunda görebileceğimiz kapitalizmin komünizmden önce dönüşeceği şekil olarak öngörülen sosyalist devlet aşamasıyla birlikte toplumsal ilişkilere devlet gücünün müdahalesi yavaş yavaş ve basamak basamak ortadan kalkmaya başlayacaktır (Hobsbawm, 2014: 57). Engels'e göre enternasyonalizm idealinin gerçekleşmesinin ilk ve önemli aşaması budur. Sosyalist devlete geçiş, ulusal nitelik de gösterse -ki Engels'in bu nitelikten çok da fazla rahatsız olmadığı öne sürülebilir.- enternasyonalist bir dünya kurabilmenin temeli olarak görülmektedir. Bu yolla, modern dünyanın ve modern devletin temel niteliklerinden biri olan ulus ve ulusçuluğun, işçi sınıfı hareketlerinin örgütlenmesinde kullanılabilecek önemli bir enstrüman olarak görüldüğü ifade edilebilir. Esasen temel hedef bu ulusçu düzenin ötekisini yaratmaktır. Başka bir ifadeyle insanoğlu için yapay olarak oluşturulmuş ve tarih boyunca tahakkümün devamını sağlamış ne varsa ortadan kaldırmaya yönelik bu enternasyonalist hedef, modern toplumun yaratmış olduğu en önemli ötekisi olan ulusçuluk düşüncesini kullanarak; bunu işçi sınıfı hareketleriyle harmanlayıp kurtuluş mücadeleleri vermelerini desteklemektedir. Bu destek, nihai hedef olan enternasyonalizme dönüştürülebilecek bir bütünün parçaları olarak görülmektedir. Aslında bu durum bile, modernitenin, yarattığı ulus kavramının ne denli güçlü bir gerçeklik olarak ortaya çıktığının göstergesidir. Ulus dahil olmak üzere insanoğlunun tüm ayırıştırıcılarını yok etmek maksadıyla yola çıkmış enternasyonalist bir ideoloji, bu ayırıştırıcıların en kuvvetlilerinden biri olan ulus kavramını en büyük rakibi olan kapitalistlerin hizmetine bırakmayı kabul edememektedir. Ulusal düzlemde kapitalistlerin yaptığı işbirliği neticesinde devam eden tahakkümü yıkmanın önemli bir yolu olarak; yine ulusal düzlemde başlayacak işçi sınıfı hareketlerinin desteklenmesi gerektiği düşüncesi önümüze çıkmaktadır. Bu ulusal işçi sınıfı hareketleri başarıya ulaştıkça, yani sosyalist devlet aşamasına ulusal düzlemde geçilmeye başlandıkça; şartların olgunlaşmasıyla birlikte evrensel nitelikli bir işçi sınıfı devletinin kurulması ve sonrasında bu devletin de, Georges Sorel'in ifadesinde yerini bulduğu gibi gerekirse yıkıcı bir şiddetle ortadan kalkması öngörülmektedir. Hedeflenen enternasyonalist ideal de böylece gerçekleştirilmiş olacaktır.

1.2. Marksist-Leninist ve Stalinist Teoride Milliyetçilik Kavrayışı

Ulusal sorun, Marksist düşünce geleneği içerisinde çok sıklıkla tartışılan konulardan bir tanesidir. Başta Marx, Engels, Lenin ve Stalin olmak üzere pek çok Marksist düşünür ve siyasetçi bu konuya değinmiştir. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği için daha sonra Marksizm-Leninizmi resmi ideoloji haline getirecek olan Stalin'in bu konu ile ilgili kaleme almış olduğu çok temel bir makale mevcuttur.

Stalin'in 1913 yılında, ulusal sorun ile ilgili yazdığı makale Rusya'da adı üzerinde bir ulusal sorun olduğunu ifade etmektedir. Rusya, bu dönemde normal, anayasal yaşamın henüz kurulmadığı, politik krizin henüz çözülmediği bir geçiş aşaması yaşamaktadır. Bununla birlikte, bu geçiş aşaması Marx'ın öngördüğü biçimde, Feodal dönem – Kapitalizm – Sosyalizm sıralamasıyla gerçekleşmemekte; Çarlık'tan doğrudan Sosyalist devrime geçiş biçiminde gerçekleşmektedir. Yani mezkûr tabloyu enternasyonalizmin odak noktasında olduğu bir hareketten ziyade, öncelikle dönemin popüler kavramlarından olan kendi kaderini tayin hakkının temele alındığı bir hareket olarak okumak daha yerinde olacaktır. Rusya, bölgesel özerklik kavramını bu ulusal sorun algısını çözmeye iyi bir aygıt olarak başlangıçta kullanabilmiştir. Ancak coğrafi alana dayanan bölgesel özerklik, ulusal sorunu bütünüyle açıklamaya ve çözmeye yeten bir yaklaşımı içermemiştir.

Stalin'e göre ulus; ırk ve klan dayanağı olmadan, zamanla oluşmuş insanlar topluluğu olarak karşımıza gelmektedir. Ancak Stalin'in bu konudaki yaklaşımına göre ulusu açıklamak için zamanla-oluşma özelliğini ifade etmek yeterli değildir. Stalin'e göre uluslar, imparatorluk halkları gibi rastlantısal bir şekilde bir araya gelmiş, geçici ve gevşek bağları olan insan toplulukları değil; istikrarlı yapıdaki insan topluluklarıdır. Buna karşılık, her istikrarlı topluluk da ulus değildir. Bu paralelde Stalin'in ulus ile devleti kalın çizgilerle birbirinden ayırt ettiğini ifade etmek gerekmektedir. Bir devlette tek bir dil olması bir zorunluluk değilken, ulus olabilmenin temel şartlarından bir tanesi, ulusun bütün üyelerinin aynı dili konuşuyor olmasıdır. Ancak dil de tek başına ulusu oluşturmak için yeterli değildir. Bunun yanında bir ortaklaşa toprak parçası, ekonomik bütünleşme, bir ortak ruhsal birliktelik ve kaderde birlik ulusun tek başlarına yeterli olmayan ancak gerekli parametrelerini oluşturmaktadır (Stalin, 2013: 14-16). Bütün bunların dışında ulus ve ulusçuluk çoğu zaman burjuvazinin kullandığı bir aygıt olarak

karşımıza gelmektedir. Ancak meselenin daha tehlikeli boyutunu, burjuva tarafından ve burjuvanın çıkarları için gerçekleştirilen bu ulusal mücadelenin içerisine işçi sınıfının da dahil edilerek, topyekun bir halk mücadelesine dönüştürülmesi durumu oluşturmaktadır (Stalin, 2013: 26).

Esasen Stalinizm; Marksizmi devletin resmi ideolojisine dönüştürme çabası olarak ifade edilebilir. Nasıl ki, ideolojiyi olumsuzlayan ve yalancı gözlükler olarak tanımlayan Marksizm, Leninizm vasıtasıyla ideolojinin olumlandığı, bir yol haritası çizen pratik bir faaliyete dönüştüyse, Stalinizmin hedefi de, Marx'ın değil ama Lenin'in sosyalizminde 'pozitifleşen' bu ideolojiyi resmi devlet ideolojisi biçimine dönüştürmekle açıklanabilmekteydi (Bottomore, 2005: 558). Ne var ki Stalinizm, milliyetçilikler ve ulusçu hareketler de dahil olmak üzere tüm farklılıklar karşısında, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin etki alanında bulunan coğrafyada uygulanan, baskıcı ve totaliter bir politika pratiği biçimine dönüşmüştür (Ree, 2001: 25). Başlangıçtaki yaklaşımında ulus sorununa karşı bu kadar sert bakmayan Stalin, pratikte burjuvazinin ulus meselesini kullanıp işçi sınıfını da tarafına çekerek toptan bir halk hareketine dönüştürebileceği endişesini görmeye başlamayla birlikte bu konuda sertleşen bir baskı rejimi kurma yoluna girmiştir.

Lenin'in konuyla ilgili makalelerinde ise, ulusal sorunun önemli unsurlarından biri olan dil sorunu üzerinde durulduğu görülmektedir. Liberallerin ilgili dönemde fazlasıyla önemsedikleri görülen dil sorunu, Lenin tarafından liberal-burjuva milliyetçiliğinin elinde kullanılan bir aygıt olarak görülmektedir. Dil odaklı bir politikanın, burjuvazi tarafından ulusal kültürün unsurlarından biri olarak, proletaryayı parçalamak ve bu şekilde zayıflatmak amacıyla kullanıldığı öne sürülmektedir. Bu çerçevede burjuva partilerinin dil gibi sorunlar üzerinden milliyetçi bir ayrışma yaratmaya çalışarak, proletarya yönetimini yıpratma çabasına girmelerinin doğal olduğu Lenin tarafından sıklıkla öne sürülmektedir (Lenin, 2013:78).

Lenin'e göre Marksizm ile milliyetçiliğin nihai kertede kaynaşması mümkün değildir. Lenin, milliyetçiliğin yerine tüm ulusların birlikte yaşadığı enternasyonalist bir siyasal oluşum hedefi taşımaktadır. Milliyetçiliğin, işçi sınıfı için önemi, tarihsel rolünden kaynaklanmaktadır. Zira, feodalizmi yıkan, burjuva devrimleri daha çok milliyetçilik sayesinde gerçekleşmiştir. Ancak bununla birlikte bu akım artık tarihsel misyonunu

tamamlamıştır. Başka bir ifadeyle, imparatorlukları ve feodaliteyi yıkması itibariyle milliyetçilik, tarihsel bir analizle ilerlemeci bir kavram ve olgu olarak kabul edilmektedir. Ancak bunun ötesine geçerek, Marksizm’le bağdaştırılması ne mümkün ne de doğrudur (Lenin, 1998: 33). Lenin’in milliyetçiliği öteleyen bu görüşlerini, onun, ulusların eşitliğe ve kendi kaderlerini tayin haklarına sahip olmadıklarını düşündüğü biçiminde yorumlamak ise doğru değildir. Milliyetçiliği bu şekilde olumsuzlayan Lenin, ulusların eşitliğine ve kendi kaderlerini tayin haklarına saygı duymaktadır. Başka bir ifadeyle Lenin, ulusların varlığına, en azından feodalizme karşı kazanılan zafer bağlamında saygı duymakla ve bunu ilerlemeci bir kavram olarak görmekle birlikte; bunun bir ulusçuluk ya da milliyetçilik düşüncesine dönüşmesine ve bu haliyle Marksizmle bağdaştırılmasına şiddetle karşı çıkmaktadır. Uluslar, tarihsel rolleriyle saygı duyulması gereken yapılardır; ancak ulusçuluğun ideoloji olarak yaygın biçimde kabul edilmesi artık mümkün değildir. Çünkü bu düşünce, Lenin’e göre tüm dünya halklarının ortak iyiliğine hizmet eden ve tüm dünya halklarını özgürleştirecek olan enternasyonalizmle ters düşmektedir.

Lenin de tıpkı Marx’ın yaratıcı yıkımcılık düşüncesi gibi devrimci yenilgicilik düşüncesine sahipti. Buna göre yeni bir düzenin kurulabilmesi için eskisinin yıkılması gerekli görülmekteydi. Bu da emperyalist bir savaş söz konusuysa, emperyalist devletin işçi sınıfının kendi ülkesinin yenilgisini, galibiyetine tercih etmesi anlamına geliyordu. Yani yaratıcı yıkımcılık düşüncesinde olduğu gibi, burjuva iktidarının bir savaştaki mağlubiyeti, iktidar boşluğu yaratıp proletaryaya devrim yapmak için fırsat sağlayacağından, olumlu karşılanabilecek bir durumdu. Bu tavırla Lenin, işçi sınıfının enternasyonal çıkarını, ülkenin ulusal çıkarından önde tuttuğunu ortaya koymuş oluyordu. Ancak Lenin’in bu tutumunun Ekim Devrimi’ne kadar sürdüğünü, devrim sonrasında bu yaratıcı yıkımcılıktan pek söz etmediğini de ifade etmek gerekmektedir (Lenin, 2009: 9). Devrimden sonra Lenin’in bir devlet başkanı olduğu düşünülecek olursa, devrimci yenilgicilik düşüncesinden uzak durması doğal karşılanabilecek bir durumdur. Ancak bunun yanında, milliyetçilik anlayışını reddeden ve bunun yerine enternasyonalizm idealini koyan bir devlet olan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği’nin lideri olduğu düşünüldüğünde, devrimci yenilgicilikten uzaklaşması, ulusal ya da milli kimliği bütünüyle dışlayamadığı gerçeğini de ortaya koymaktadır.

Buna rağmen, Leninizmin genel çerçevesinden hareketle, bu akımın enternasyonalist bir çizgide olduğu ifade edilebilmektedir. Leninizmde milliyetçi/ulusalcı kimlikle ilgili sorunların, işçi sınıfı hareketini zayıflatmak için burjuvazinin siyasi hareketleri tarafından kullanılacağı öngörülmektedir. Bu öngörüden hareketle, her ne kadar kendi kaderini tayin hakkı ve her bir ulusun özerkliğinin önemli olduğu öne sürülse de, enternasyonalizm karşısında birçok kimliğin zayıflatılmasına yol açılmıştır. Bu tespiti daha çok Stalin'in iktidara geldiği dönemle ilgili biçimde öne sürmek de mümkündür. Bir anlamda milliyetçilik karşıtı enternasyonalist hareket, başat bir milli kimliğin hükmüne girmeye başlamış; Rus milli kimliği Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin genelini etkisi altına almıştır.

1.3. Milliyetçi Sosyalizm

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği pratiği bir tarafa bırakılacak olursa, dünyadaki pek çok sosyalizm denemesinin milliyetçilikle iç içe olduğu da görülmektedir. Başlangıçta, kapitalizmin -tarihsel süreç günümüze yaklaştıkça- küresel kapitalizmin; karşısında, anti-empyralist bir alternatif yaratma idealine giren siyasal yaklaşımların ve iktidar denemelerinin, çoklukla sosyalizm ile milliyetçiliğin işbirliği içerisinde gerçekleştiği görülmektedir. Bu çerçevede en başta sayılacak örneklerden biri şüphesiz ki Mao Zedung (1893-1976) önderliğinde gerçekleşen Çin Devrimi ve iktidar pratiğidir.

Mao Zedung'un Marksizmin bir takipçisi olarak, Marksizmi geliştirdiği ya da başka ve karşıt bir bakış açısıyla tahrip ettiği öne sürülebilir. Bu çerçevede sadece Marx değil, Lenin ve Stalin de, Mao'nun teorik ve pratik yaklaşımını etkileyen isimler olmuştur. Mao, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği devrim pratiğinin; dolayısıyla Leninizmin kentlerde proletaryaya dayandığının bilincindedir. Ancak bu ön-kabulden sonra meseleye Çin açısından yaklaştığında, devrimin daha geniş bir kitleyi içerisine alan 'mülksüzlerin' taşıyıcı gücü üzerinde/n gerçekleşebileceğini düşünüyordu. Bu mülksüzler tanımlaması, elbette kentte yaşayan proletaryadan çok daha büyük bir kitleyi içermektedir. Dönemin Çin açısından sosyo-ekonomik koşulları dikkate alındığında, kapitalist gelişimini henüz tamamlayamamış olan bir Doğu toplumundan söz edildiğini hatırlamak gerekmektedir. Bu çerçevede işçi sınıfı diye adlandırılabilir kentli sanayi çalışanlarının, ülkesinde devrimi gerçekleştirebilecek nicelik ve nitelikte olmadığını

düşünen Mao, devrimin tabanını çok daha geniş halk kitlelerine yayacak mülksüzler tanımlamasına yönelmiştir (Bottomore, 2005: 400).

Marksist-Leninist düşünceye pratiği önceleyen bir anlayış getiren Mao, teoriyi, pratik karşısında ikinci plana atmıştır (Bottomore, 2005: 400). Bu çerçevede, sonraları dünyada Marx'ın takipçileri tarafından kimi zaman ciddi destekçiler bulacak, kimi zaman ise çok yoğun eleştirilere maruz kalacak bir pratik ortaya koymuş olmaktadır. Klasik Marksizmin ve buna paralel, Leninizm ve Stalinizmin devrimin tek unsuru olarak gördükleri şehirli işçileri, 'toplumsal bileşenlerin yalnızca belirli bir kısmı' olarak tanımlayan Mao, toplumun ezilen geniş kesimlerini bir araya getirecek, sosyalizme yardımcı bir harç aramış ve bunu da milliyetçilikte bulmuştur. Böylece, bir araya gelmesi çok zor olan, çoğunluğunu köylülerin oluşturduğu geniş bir kitlesel yapıyı, milliyetçilik ve sosyalizmi harmanladığı bu yeni harçla bir araya getirmeyi başarmıştır. Durum, Engels'in ve Stalin'in yer yer önemini ifade ettiği ve tamamen dışlamadığı ulus kavramını, sosyalist devrimin tam merkezine, taşıyıcı bir güç olarak yerleştirmiş olma anlamına da geliyordu.

Mao'nun oluşturduğu milliyetçi-sosyalist pratik ve teori aynı zamanda anti-emperyalist bir nitelik de taşımaktadır. Mao, devrimin yalnızca ekonomik bir özgürleşme olarak ele alınmaması gerekliliği üzerinde duruyor; bunun yanında Çin halkını yarı-sömürge durumundan kurtaracak gelişmenin de bu sosyalist devrimle gerçekleşeceğini düşünüyordu. Bir anlamda devrim, emperyalist güçlere karşı bir ulusal kurtuluş biçimi olarak değerlendirilmekteydi. Bununla birlikte Çin'in bu devriminin yalnızca dışarıda emperyalist güçlere karşı alınmış bir zafer olarak değerlendirilmemesi gerekmektedir. Bunun yanı sıra devrim, Çin'in 'feodalizmden de kopuşu' olarak ifade edilebilir. Toplumsal sınıflar arasındaki ilişki ve dengeyi kökten değiştirecek bu radikal dönüşüm, feodal güçlerin elindeki ayrıcalıkları tarihe gömecek ve toplumsal dengeyi halk lehine değiştirecek bir modernleşme projesi olarak da tezahür etmekteydi (Zedung, 1966: 53).

Mao, Çin'de proletarya ile ulusal burjuvazi arasında devrim sonrası bir takım çelişkilerin olduğunu ifade etmektedir. Çin burjuvazisinin bu ikili yapısı, uluslararası sömürünün sürmesinden yana olan ulus-ötesi kapitalistlerle işbirliği yapanlar ve Çin'in sosyalist devrimine destek verenler olarak iki ana eksenle ortaya çıkmıştır. Bunlardan devrime destek veren, milli bilince sahip olan burjuvazi, büyük toprak sahiplerinden ve

devrimden önce bürokrasiye hakim olan kapitalistlerden farklı görülmektedir. Devrime destek veren milli burjuvaziyle proletarya arasında ortaya çıkması muhtemel çelişki esasen, milli burjuvazinin eğitimi ve birleştirilmesi gibi yöntemlerle giderilebilir. Yani, devrime destek veren burjuvazi, işçi ve köylülerle arasındaki çelişkiler giderilecek biçimde eğitime tabi tutulabilir. Bu başarılmazsa, milli burjuvazi ile halk arasındaki çatışma artacak ve milli burjuvazi de ister istemez tıpkı büyük toprak sahipleri ve kapitalist bürokratlar gibi ötekileştirilecek ve uzlaşmaz bir düşman olarak kategorize edilecektir (Zedung, 1966: 70).

Aslında, milli burjuvazi ile köylülerin ve işçi sınıfının çoğunluğunu oluşturduğu halkın geniş kesimlerinin uzlaştırılması Maoizm için ciddi bir önem taşımaktadır. Bunun temel nedeni, Mao'nun Sovyet deneyiminden farklı olarak Çin devriminin özellikle başlangıçta önemli bir endüstrileşme hamlesine sahip olamayacağı bilincinde olmasıdır. Kapitalist gelişim sürecini eksik bir biçimde yaşamış olan ve bu nedenle devrimi köylülere dayandırmış olan Çin'in devrim sonrasında da kısa vadede bir endüstriyel sıçrama gösteremeyeceği aşikardı. Bu nedenle Mao'nun devrime destek veren ve devrim sonrasındaki sürece de destek verecek olan milli burjuvaziye ihtiyacı vardı. Bu eksik kapitalistleşme, bir anlamda Çin devrimini milli burjuvaziyle işbirliğine zorlamıştı. Esasen bu zorlayıcı pratik, teorideki sosyalizm-milliyetçilik işbirliğinin de önemli bir temelidir (Perlman, 1999: 117).

Mao'nun sözü edilen milliyetçi-sosyalist harcının, halkın geniş kitlelerini birleştireceğine ve sınıfsal türdeşliği sağlama konusunda başarıya ulaşabileceğine inandığını ifade etmek mümkündür. Başka bir ifadeyle, milli bilinç yardımıyla, milli burjuvazi gibi halkın genelinin birtakım çelişkiler yaşadığı bazı sınıflarla sosyalizm temelinde uzlaşmanın sağlanabileceği öngörülmektedir. Milliyetçilik yardımıyla yalnız milli burjuvazinin halkla yaşadığı çelişkilerin değil; kendi bünyesinde yaşadığı çelişkilerin de giderilebileceği öngörülmektedir. Bunun yanında halkın içerisinde, işçi sınıfının yine kendi içerisinde yaşadığı ve köylü sınıfının da tekraren kendi içerisinde yaşadığı; başka bir perspektiften işçi sınıfının köylü sınıfıyla yaşadığı; işçi sınıfının milli burjuvaziyle ve köylü sınıfının milli burjuvaziyle yaşadığı... birtakım çelişkiler de milliyetçilik yardımıyla, sosyalist bir düzlemde çözülebilecek çelişkilerdir.

Çözülemez olan çelişki ise halkın, eski feodal ayrıcalıklara sahip kesimlerle ve kapitalist bürokratlarla yaşadığı çelişkidir (Zedung, 1966: 69).

Bütün bu açıklamalardan sonra Mao'nun daha önce ifade ettiğimiz gibi, Çin sosyalist devrimini başarıya ulaştırabilmek için teori karşısında pratiği önceleyen bir bakış açısına sahip olduğunu hatırlatmak gerekmektedir. Devrim sonrasında ortaya çıkabilecek sınıfsal çelişkileri, milliyetçiliği bir enstrüman olarak kullanarak çözme iradesi de esasen bu durumun bir göstergesidir. Başka bir ifadeyle Mao'nun, kendisini Marksist-Leninist olarak tanımlamasına karşılık, onun Marksist-Leninist düşüncesinin enternasyonalizm fikriyle çelişen –milliyetçilikle kesişen- bir teori ortaya koyduğunu söylemek gerekmektedir. Aslında bu teori, yani Marksist-Leninist-Maoist teori, pratikten beslenen ve pratiğin arkasından gelen bir teorik yapıdır. Bu çerçevede, Çin pratiğine göre daha ütöpik görünen enternasyonalizmin yerine Mao pratiğinde ve onu izleyen teorisinde milliyetçilik harcı konulmuştur. Milliyetçilikle enternasyonalizmin uzlaşmaz, zıt kavramlar olduğu düşünülecek olursa, Mao, enternasyonalizmden vazgeçen yeni bir uygulama ve teori ortaya koymuştur. Bu yeni teori, ideolojik tarafgirlikle de alakalı olarak, bir açıdan Marksizm-Leninizmin geliştirilerek, Çin gibi kapitalist yönsemesini esas olarak tamamlayamamış ve bu nedenle sosyalist devrimin taşıyıcı gücü niteliğini sağlayabilecek bir proletaryadan yoksun ülkeler için pratiğe geçme olanağı doğurmuştur. Başka ve karşıt bir açıdansa, Marksizm-Leninizmi tahrip etmek ve ona zarar vermektten öte bir işlev sağlayamamıştır.

Çin'deki geleneksel ataerkil ahlaki yapı, yeterli toprağa sahip olmayan köylülerin de sistemin meşrutiyetini yeniden üretmesini sağlayacak biçimde politik rızanın üretilmesine katkıda bulunmaktadır. Mülksüz köylülerin aristokratik otoriteyi sağlamlaştıracak mekanizmaya katılmasını temin etmek, geleneksel dönemin egemenleri tarafından sağlanmaktadır. Bu iddiaya karşın, köylü ayaklanmaları üzerinden sistemin özünü zedeleyecek yeni bir yapının kurulması girişimleri de gözardı edilemeyecek bir vakıadır (Moore, 2003: 265). Çin'de, köylülerin devrimi gerçekleştiren kurucu otorite ile organik bağı çok yüksektir. Bu organik bağı koparmanın ya da zayıflatmanın mümkün olmaması, devrimin en önemli taşıyıcı unsuru olarak kabul edilen köylü ayaklanmalarının, iktidarı ele geçirme ve kullanma hususunda yeterli olmaması, devrimi tamamlamak için kentli komünistler ile köylülerin zorunlu bir

toplumsal koalisyonunun oluşturulmasını gerektirmiştir. Bu zorunlu işbirliği esasen kültür devriminin tepeden inme boyutunu ortaya çıkarmaktadır (Skocpol, 2004: 515). Bu durum ayaklanmaları gerçekleştiren köylü halk üzerinde zorunlu, tepeden inme kültürel bir dönüşüm sürecinin başlatılmasına sebebiyet vermiştir. Kentli komünistler, dönüşüm süreci içerisinde köylü halk üzerinde etkili olmuştur. Bunun altında yatan sebep ise Markist terminolojide köylü halkın, proletarya gibi yeterli sınıf bilincine sahip olmaması, aslında hiçbir zaman olamayacağı gerçeğidir. Millici niteliği ağır basan bir kültürel dönüşüm süreci, Maoist-sosyalist devrimin temel taşıyıcısı haline gelmiştir.

1.4. Avrupa’da Marksizm Tartışmaları

Avrupa’daki Marksizm tartışmaları, teorik düzlemde tezimizin asıl sorunu olan enternasyonalizm ve milliyetçilik sorgulamasından kopmadan değerlendirilmeye çalışılmaktadır. Bu kapsamda, teorik çerçevede Marksizmin başta ekonomik konular olmak üzere pek çok teknik tartışması kapsam dışı bırakılmaktadır. Tezimizin sorgulama alanı, sosyalist teorideki milliyetçilik tartışmaları olduğundan, analiz edilen konular çeşitli Marksizm yorumlarının milliyetçilikle ilgili yaklaşımlarında yoğunlaşmaktadır. Bu sorgulama gerçekleştirilirken Marksizm açısından en kaba hatlarıyla milliyetçiliğin ötekisi olarak değerlendirebileceğimiz enternasyonalizm düşüncesinin kavranmasına da özen gösterilmektedir.

Marksizmin doğuş yeri olan Avrupa’daki Klasik Marksizm tartışmaları yine teorinin kurucuları olan Karl Marx ve Friedrich Engels çerçevesinde, onların milliyetçiliğe ve enternasyonalizme yaklaşımları paralelinde ele alınmaktadır. Bundan sonra, en temelde, tezimizin bağlamını oluşturan ‘Birlik Dergisi Çevresi’nin kendi sosyalist anlayışının ve bu anlayışı doğrultusundaki milliyetçilik algısının inşasında belirleyici bir ağırlığa sahip oldukları için Frankfurt Okulu, Yapısalcı Marksizm ve Radikal Demokrasi akımlarının milliyetçilik ve enternasyonalizm yaklaşımları analiz edilmeye çalışılmaktadır.

1.4.1. Klasik Marksizmin İdeali ve Milliyetçiliğin Ötekisi: Enternasyonalizm

Bu fasılda, Marksizmin doğuş yeri olması itibariyle Avrupa’da Klasik Marksizmin milliyetçilikle ilgili tartışmalarına yer verilmektedir. Marx ve Engels’in enternasyonalizm yaklaşımı, Komünist Manifesto’daki bütün ülkelerin işçilerine yaptıkları birleşme çağrısında/n temellenmektedir. (Marx ve Engels, 2012: 88) Klasik Marksizm, ‘proletarya enternasyonalizmi’ (milliyetçiliği değil!) şeklinde bir amaç ortaya koymuştur. Bu amaç, burjuvazinin ülkeden ülkeye değişen amaç ve çıkarlarının karşısında, bu ülkelerin işçi sınıflarının ortak bir çıkarı ve ortak bir düşmanı olduğu varsayımından doğmuştur (Bottomore, 2005: 203). Dolayısıyla, işçi sınıfının evrensel bir bütünleşme sağlaması, burjuvaziye göre çok daha olanaklıdır. Çünkü tüm dünya işçileri için çıkar ve düşman birliği söz konusudur. Bu enternasyonalist birlikteliği mobilize edebilmenin yolu ise sınıf bilincinin tesis edilmesinden geçmektedir. Üstelik işçi sınıfının olası bir evrensel birlikteliği, burjuvazinininki gibi konjonktürel yahut arızı sınıfsal çıkarlara bağlı değildir. Bu işbirliği amaçta birlikteliği öne çıkaran bir yapıya sahip olacaktır. Burada açıktır ki, bir anlamda burjuva toplumunun sunduğu nimetlerin, üretim araçlarının mülkiyetini ele geçirecek işçi sınıfı tarafından kullanılabilmesi amacına yönelik bir evrensel birliktelikten de söz edilmiş olmaktadır.

Klasik Marksizme göre komünizme ve enternasyonalizme verilen önem Komünist Manifesto’da da açıkça belirtilmiştir. Manifesto’ya göre komünist partiler, işçi sınıfının diğer partilerinden ulusal aidiyete önem vermemesi bağlamında ayrılmaktadır (Bottomore, 2005: 204). Gerçekten de Manifesto’da sahip olunan ulusal kimliklere önem verilmeksizin, bütün dünyadaki proleter sınıfa hizmet etmek için mücadele eden çeşitli ülkelerin işçi sınıflarından söz edilmektedir. Çeşitli ülkelerdeki işçi sınıfları, bu mücadelelerinde kendilerini, bir bütün olarak evrensel proletaryanın çıkarlarının temsilcisi konumunda tanımlamaktadır. Manifestoya göre komünistler, kendilerini bir ulusal ya da etnik kimlikle parçacılaştırmış bir proletarya olarak değil; tüm dünya işçilerinin temsilcisi olarak görmektedirler (Marx ve Engels, 2012: 57).

Klasik Marksizmin, işçi sınıfı ile kapitalistler arasındaki mücadelenin hemen evrensel boyutta bir proletarya mücadelesine dönüşmeyeceğinin bilincinde olduğunu ifade etmek mümkündür. Esasta, evrensel boyutta bir çatışma olan işçi sınıfı ile kapitalistler arasındaki çatışmanın, şimdilik ulusal düzlemde kendisini göstermesinin normal

addedildiği de bir veri olarak karşımıza gelmektedir. Ulusal boyuttaki bu mücadele öz olarak değil; şekli nitelikte ortaya çıkan bir çatışma görünümüyle belirginleşmektedir (Bottomore, 2005: 204). Başka bir ifadeyle, ulusal nitelikli de olsa bir yerde burjuvaziye karşı mücadele eden bir işçi sınıfı hareketi varsa eğer son tahlilde Klasik Marksizme göre bu hareket öyle veya böyle enternasyonalizm idealine yönelen bir adım veya basamak olarak okunabilmektedir.

Klasik Marksizme göre milliyetçilik özellikle Genç Marx için önemsenmeyen ve arka plana atılabilecek bir konu olarak tezahür etmektedir. Yine benzer süreçte Engels için de, milliyetçilik, ilk dönemde hak ettiği önem verilmeyen bir konu olarak değerlendirilebilmektedir. Analizlerini sınıf mücadelesi, sınıf bilinci ve sınıfsal kurtuluş üzerine odaklamış olan Klasik Marksistler, sınıf bilinci karşısında bir zayıflatıcı güç olarak gördükleri milliyetçiliğe karşı mesafeli bir duruş sergilemişlerdir. Ancak olayların tarihsel gelişimi neticesinde, Fransız İhtilali'nin etkilerinin artarak devam etmesi gibi unsurlar üzerinden milliyetçiliğin, bir işçi sınıfı hareketi tarafından da göz ardı edilemeyecek bir gerçeklik olduğu iyice aşikar hale gelmiştir (Bottomore, 2005: 433).

Ezcümle Marx ve Engels, başlangıçta ilerici-gerici dikotomisiyle yaklaştıkları ve olumsuzlayıcı bir tavır sergiledikleri milliyetçiliğe karşı, ister istemez yaklaşımlarını değiştirmek durumunda kalmışlardır. Somut işçi sınıfı hareketlerinin pek çoğunda sosyalist düşünceyle beraber ulusalcı kurtuluş düşüncesinin bulunması, tedrici bir enternasyonalizm planının yapılmasını gerekli kılmıştır. Denilebilir ki, Marx ve Engels, olgunluk dönemlerinde milliyetçiliklerle neredeyse barışmış; milli işçi sınıfı hareketlerini enternasyonal nitelikli bir devrimin parçaları ve basamakları olarak okumaya başlamışlardır.

Diğer yandan Marx'ın ve Engels'in devlet algısı içerisinde devlet, bir egemenlik enstrümanı olmanın ötesinde bir toprak parçasına yönelik işlevi de bulunan bir kurumdur. Bu paralelde, ilgili toprak parçasının üzerinde özellikle modern devletle birlikte kapitalist sınıfın, ulusal düzlemde gelişme gösterdiğini öne sürmek olanaklıdır (Hobsbawm, 2014: 61). Bu kapsamda Klasik Marksistlerin bu ulusal devlet temasına, burjuvazinin elinde dahi olsa büyük bir karşı çıkış içerisinde olmadığı ifade edilebilir. Başka bir deyişle, modernleşmenin ve modern devletin yaygın bir özelliği olan ulus

devlet ve üniter yapı Marx'ın karşı çıktığı unsurlar olmamıştır. O, teorisinin kaynağı bu olmamakla birlikte, burjuvazi merkezli de olsa oluşan bu ulusal merkezîyetçi yapıyı devrimden sonra kullanabilme düşüncesiyle, federalizme karşı yeğlemiştir.

1.4.2. Frankfurt Okulu ve Milliyetçilik Versus Enternasyonalizm

Frankfurt Okulu, iki dünya savaşı arası dönemde Max Horkheimer, Theodor W. Adorno, Marcus, Benjamin gibi düşünürlerin bir araya gelerek oluşturdukları 'eleştirel bir akım' olarak ifade edilebilmektedir. Esasen bu iki savaş arası dönemde, niçin Marksizmin bir alternatif olarak ortaya çıkmadığını sorgulamaları bakımından, diğer yandan Sorelci bir yıkımcılığın hayal kırıklığı yaratmasının ardından Klasik Marksist öğretilerden büyük ölçüde farklı bir analiz yapmalarına bağlı olarak; Post-Marksist bir akım olarak ele alınabilmektedir. Bu bağlamda, hem Marksizmin hem de bunun en büyük ve somut uygulaması olarak ortaya çıkan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin kapsamlı bir analizini ve eleştirisini yaparken Ortodoks Marksizme ve Marksist, Leninist, Stalinist düşünce ve uygulamalara da karşı çıkmaktadırlar. Tüm bunlarla birlikte, esasen nasıl işçi sınıfının desteğini alabilecek sosyalist bir program ortaya konabileceğinin cevabının da bu akımda arandığını ifade etmek gerekmektedir. Konumuz açısından meseleye yaklaştığımızda ise, okul çevresinin, milliyetçilikleri ve bunun aşırı yorumunu içeren faşizm ve nasyonal-sosyalizmi de bir tehlike olarak gördüklerini, işçi sınıfının dahi nasıl sosyalist programlar yerine bu tip aşırı milliyetçi politik oluşumlara destek verdiğini anlamaya çabaladıklarını ve bu durumu gidermeyi önemli bir gereklilik olarak değerlendirdiklerini söylemek mümkündür (Küçük, 2010 : 140).

Horkheimer'a göre, faşizm ve Stalinizm gibi totaliter anlayışlar birey unsuruna zarar vermişlerdir. Totaliter olarak toplumu şekillendiren bireyler dahil olmak üzere, bu rejimlerde bireyin çok az bir denetim ve eylem yeteneği kalmıştır. Planlayıcılar dışında kalan bireyler ise çeşitli topluluklarda örgütlenen, bütünün parçaları olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu vakıa kimi zaman bir millet, kimi zamansa başka tip cemaatler biçiminde tezahür edebilmektedir. Bu rejimlerde birey, kendi varlığını koruyabilmek ve gerçekleştirebilmek için bütünün parçası rolüne sadakatle sarılmak zorundadır. Bu planlı ve kapsayıcı totaliter yapı içerisinde, birey de kendisinin ve ailesinin varlığını korumak için bu makro planlara uygun uzun vadeli planlar yapmak durumundadır. Bu

şekilde birey, birey değerini kaybetmektedir. Diğer taraftan Adorno ile Horkheimer'da milliyetçiliğin bir kompleks hali olan faşist devletin yarattığı devlet kapitalizmi kavramı üzerinde de durulmaktadır. Bu bağlamda, ortaya çıkan yapı bireyleri uysallaştıran, onların egolarını törpüleyen ve burjuva toplumunun aile yapısını bütün içerisinde eriterek ortadan kaldıran bir özellik göstermektedir (Benhabib, 2006: 86). Bu durum esasen kısmen milliyetçi bir totalitarizmin hakim olduğu topluluk ve devlet yapısı içerisinde, bireyin kişisel özerklik alanının yok olması anlamına gelmektedir. Bu da toplumdaki bağımsız hiçbir anlam ifade etmeyen bireyleri önümüze getirmektedir. Mezkur tablo, buna paralel olarak bireyin anlamsızlaştığı, toplulukların ise kişilerin kendilerini anlamlandırabilmeleri için yegane seçenek halini aldığı bir toplumsal yapıya karşılık gelmektedir.

Klasik Marksist kuramın, hakim sınıfların ezilen sınıflar üzerindeki etkisine, belirleyiciliğine ve sömürüsüne indirgediği tahakküm kavramı da Frankfurt Okulu tarafından farklı bir yaklaşımla analiz edilmektedir. Buna göre Horkheimer ve Adorno da, Lucaks'ta olduğu gibi, tahakkümü, rasyonelleşme bağlamında edilgenleşme olarak ele almaktadırlar. Toplumsal hayatta, hakim sınıfların ezilen sınıflar üzerindeki etkisi ne kadar geniş olursa edilgenleşme ve 'şeyleşme' o kadar geniş kapsamlı olarak kendisini gösterecektir. Bunun yanında, Lucaks'taki edilgenleşmede, toplumsal yapı tek tek bireylerin eylemlerinin toplamı olarak görülmekle birlikte; bu durumun neticesinde toplumsal yapının hayali nesnellik özelliğine sahip olmasını gerektirdiği düşünülmektedir. Oysa ki Frankfurt Okulu tahakküme ve edilgenleşmeye böyle bakmamaktadır. Onlara göre, tahakkümde toptancı bir anonimlik özelliği söz konusudur. Aslında bu durum tersine bir süreçle, bireyi toplum içerisinde etkisizleştirerek tahakkümün tahakküm olma özelliğinin de belirsizleşmesine neden olmaktadır. Başka bir ifadeyle, tahakküm, bilimselleştiği ve vazgeçilmez bir gereklilik haline dönüştüğü ölçüde genelleşmektedir. Bu genelleşme beraberinde anonimleşme ve gayri-şahsileşmeyi de getirmektedir (Benhabib, 2006: 89).

Frankfurt Okulu, eleştirel bir kuram oluşturmak ana ekseninde toplanan bir birliktelik olmasından dolayı pek çok düşünce, felsefe ve politikaya yönelik kapsamlı eleştiriler getirmiştir. Şüpheye yer bırakmayacak bir kesinlikle, bu eleştirilerin yöneldiği kavramlardan önemli bir tanesinin totalitarizm olduğu rahatlıkla ortaya konabilir.

Horkheimer'ın ifadesiyle eleştirel yaklaşımlardan önemli bir tanesi Hitler'in Nasyonal Sosyalizmine dönük olmakla birlikte; bunun eleştirinin tek hedefi olmadığı ortadadır (Slater, 1998: 124). Bu bağlamda gerek başını milliyetçiliğin çektiği Nasyonal Sosyalizm ve faşizm gibi rejimler; gerekse başka türden de totaliter rejimler okulun eleştiri alanında önemli bir yer tuttukları için bu eleştirilerden nasibini Stalinizm de almaktadır. İşçi sınıfının özgürleştirilmesi üzerine kurulan bir teorinin (Marksizmin/Sosyalizmin) nasıl olup da totaliterleşebildiği ve toplumsal makro politikalar içerisinde işçi sınıfı da dahil olmak üzere bireyleri bütünü parçalarından başka bir değer ifade etmeyen bir biçime sokabildiği Frankfurt Okulu'nun yönelttiği önemli eleştirilerden bir tanesidir.

1.4.3. Yapısalcı Marksizm ve Milliyetçilik Tasavvurları

Başlarda kendisi kabul etmese de, Yapısalcı Marksizmin önde gelen isimlerinden olan Louis Althusser, 'Kapital'i Okumak' isimli eserinde "teorik pratik" kavramından söz etmektedir. Buna göre ekonomik, politik ve ideolojik pratiklerin yanında bir teorik pratik olduğu Althusser tarafından ortaya konulmaktadır (Belge, 1977: 1).

Bahsedilen anlayışa göre teori üretimi, otonom bir nitelik kazanmaktadır. Teori üretimini, ekonomik, ideolojik ve politik alanlar da dahil olmak üzere toplumsal alandan soyutlamak, bu kavramla birlikte olanaklı hale gelmiştir. Yine de, bu otonom alanı tam bir bağımsızlık çerçevesinde değerlendirmenin de mümkün olmadığı gerçeği, Althusser'in düşüncesinde yer bulmaktadır. Bu bağlamda, Marx'ın epistemolojik kopuşu değerli bulunmakla birlikte, bu kopuşun Marx'ın yeni düşüncelerinin Marksizme dönüşmesi çerçevesinde, işçi sınıfının politik varlığından bağımsız düşünülebilecek bir konu olmadığı akılda tutulmalıdır.

Her ne kadar Althusser tarafından otonom bir teorik pratiğe vurgu yapılırsa da, esasen bu kavram politikadan bütünüyle bağlaşıklık bir biçimde değerlendirilebilecek bir alan sunmamaktadır. Bunun yanında yapısalcıların Marksizme önemli katkılarından bir tanesi Etienne Balibar tarafından tarihsel maddeciliğin topluma uygulanışında temel unsur olarak görülen "yapısal nedensellik"tir (Belge, 1977: 2). Bu da toplumdaki tarihi gelişim bağlamında değerlendirilmesi gereken bir kavramdır. Yani toplumun, yapısalcı bir bakışla hiçbir değişim ve eleştiriye mahal bırakmayacak biçimde senkronize

edilmesinin olanaksızlığı bağlamında, toplumda pek çok dinamiğin değiştiği ve bunların analiz edilmesi gerektiği bir vakıa olarak karşımıza gelmektedir.

Marx'ın altyapının üst yapıyı belirlediğini ifade ettiği analiziyle ilişkim içinde toplumsal yapıların birbirlerini karşılıklı olarak belirleyen unsurlar olduğunu da ifade etmek gerekmektedir. Esasen bu ekonomik determinizmin eleştirisi en çok Antonio Gramsci'de kendisini göstermektedir. Bir yapısalcı olarak değerlendirilemese de Gramsci, bu ekonomik determinizme karşı çıkmaktadır. Gramsci, tekraren tam bir yapısalcı Marksist olarak görülmemekle beraber genel hatlarıyla Batı Marksizmi'nin ve özel boyutta başta Louis Althusser olmak üzere yapısalcılarının görüşlerini çok fazla etkileyen bir düşünür olarak belirginleşmektedir. Bunu yaparken altyapıda var olan ekonomik üretim biçiminin, üstyapının tek başına belirleyicisi olduğunu iddia eden Marx'ı eleştirmektedir. Bu etkinin çift taraflı bir etki olduğu savı, eleştirisinin temelini oluşturmaktadır. Yani, nasıl ki altyapıda var olan üretim biçimi toplumun üstyapısını belirliyorsa; Gramsci'ye göre üstyapı unsurları da altyapı öğeleri üzerinde etkili ve belirleyici olabilmektedir. İşte tam da bu noktada, tezimizin temel sorununu oluşturan 'milliyetçilik yapısının', kimi zaman siyasal iktidar imkanlarının kullanılması üzerinden kimi zaman ise medya ve kültür vektörlerinin yönlendirmesi üzerinden altyapıyla ilgili belirleyiciliğe varan ciddi bir rol üstlenebileceği burada öne sürülebilir.

Esasen yapısalcılık, insanı ve toplumu statikleştiren; bunun yanında dönüşüm gibi kavramlara pek itibar etmeyen bir akımdır. Marksizm ise toplumu dönüştürmeyi amaçlamaktadır. Yapı, toplumun bir gerçekliğidir. Ancak yapısalcılık, bunu durağanlaştırıcı bir etki yaratan bir dünya görüşüdür. Bu açıdan bakıldığında ve J. P. Sartre'cı varoluşçu-özgürlükçü-hümanist sosyalizm açısından tartıldığında (West, 2005: 225-227; Heidegger, 2013: 13-14) yapısalcılık, Marksizm'le uzlaşması çok zor olan bir akımdır. Buna rağmen özellikle Louis Althusser öncülüğünde, bu iki kavram arasında bir işbirliği ve kaynaşma yaşandığını ifade edebilmek mümkündür (Belge, 1977: 10).

Bu noktada Klasik Marksizmin temel dayanak noktalarından biri olan ekonomik determinizmin yerine bir yapısal nedensellik konmuş olmaktadır. Aslında Engels de mektuplarında bu çelişkinin farkında olduğunu göstermektedir. Engels, toplumun çizgisel nedensel bir deterministik anlayışla açıklanamayacağını ifade etmektedir. Toplumla yönelik özgün bir açıklama iddiasında olduğunu söylediğimiz yapısal

nedensellik kavramının örtük de olsa Marksizmde zaten bulunduğunu ifade etmek gerekmektedir (Belge, 1977: 10). Ancak asıl mesele Marksizmin içerisinde örtük de olsa bulunduğunu ifade ettiğimiz yapısal nedenselliğin, ekonomik determinizmle çeliştiği noktayı belirlemektir. Aslında yapısalcılık ile Marksizmin ilk bakışta pek olanaklı görülmeyen işbirliği ve kaynaşması ise bu minvalde su yüzüne çıkmaktadır.

Ekonomik determinizme göre altyapıda bulunan ekonomi, daha özele indirgersek toplumda yerleşik bulunan üretim biçimi, toplumdaki tüm üstyapı birimlerinin belirleyicisi olarak tezahür etmektedir. Oysa meseleye yapısal nedensellik açısından bakmayı başarabilen Marx'ın eleştirel takipçileri, toplumsal ilişkiler ve kurumlar bütününe sadece bu indirgemeci yaklaşımla açıklanamayacağını; altyapının üst yapıyı belirleme gücü kadar, üst yapı unsurlarının da altyapıdaki ekonomik üretim biçimini belirleyebilecek şartlara kavuşabileceğini ifade etmektedirler.

Biz de bu paralelde, daha çok Engels etkisiyle Klasik Marksizmde yer bulan ulusçuluk/milliyetçilik yapısının, zaman zaman belirleyici olabilecek bir üstyapı ögesi haline gelebileceğini ifade ediyoruz. Başka bir söyleyişle, Klasik Marksizmde ulusal burjuvaziye karşı desteklenmesi gerekli addedilen, ulus bilincine sahip işçi sınıfı hareketlerine destek verilmesinden ibaret görülen milliyetçiliğin; şartlara bağlı olarak yapısalcı bir analizle altyapıyı dahi belirleme gücüne sahip bir üst yapı unsuru olabileceği varsayımına sahip bir Yapısalcı Marksizm anlayışını görmek gerekmektedir.

Yapısalcı Marksizmden söz ederken üzerinde durulması gereken bir diğer isim olan Etienne Balibar'ın ifadesine göre milliyetçilik, ırkçılığı ortaya çıkaran bir düşüncedir. Tarihsel olarak ortaya çıkan her somut ırkçılık vakasında kurumsal ve sosyolojik bir temel bulunmaktadır. Bu temelin içerisinde ise milliyetçilik oldukça önemli bir yer tutmaktadır. Sömürgeciliğin ve sonrasındaki dönemde emperyalizmin uygulama biçimleri, içlerinde az ya da çok ırkçılık tortusu taşımaktadır. Bu ırkçılığın da motivasyonu ile kast sistemleri, soykırımlar ve kitlesel katliamlar esasen sömürgeciliğin ve emperyalizmin elinde bir aygıt olarak kullanılmıştır (Balibar, 1995: 50-53).

Balibar'ın analizi çerçevesinde kendisinin Louis Althusser'in bir takipçisi olduğu ve bu nedenle Post-Marksist akımlar içerisinde Yapısalcı-Marksist akıma dahil edilebileceği gözden kaçırılmadan, Yapısalcı-Marksizmin de milliyetçiliğe ve bunun bir çıktısı olarak kabul edilen ırkçılığa karşı durduğu sonucuna varılabilir. Bütün bunlar, soykırım, kast

sistemi, kitlesel katliamlar gibi söylem ve aygıtları kullanarak, ırkçılığı sınıf çatışmasında proletaryaya karşı kullanan egemen sınıfların söz konusu olduğu gerçeğini ortaya koymaktadır. Ezcümle, Yapısalcı-Marksizm, milliyetçiliğe ve bunun türettiğini düşündükleri ırkçılığa temelde karşı çıkmaktadır. Başka bir ifadeyle, proletaryanın ırkçılık kullanılarak baskı altında tutulmaya çalışıldığı ifade edilirken, ırkçılığın kaynağı olarak da ön plana milliyetçilik çıkarılmaktadır. Bu tabloda da, haliyle proletaryanın özgürleşebilmesi için milliyetçilik ve ırkçılıkla da mücadele etmesi gerektiği gibi bir sonuca gelinmektedir.

1.4.4. Azınlık Esaslı bir Post-Marksist Proje: Radikal Demokratlar ve Milliyetçilik Tartışmaları

Tezimizin temel sorunsalını oluşturan ‘Birlik Dergisi Çevresi’nin’ hem kendi sosyalizmini kurgulamasındaki hem de bu kurgulama doğrultusunda inşa ettiği milliyetçilik tasavvurunun şekillenmesindeki en esaslı dayanak noktalarından birini de radikal demokrasi anlayışları oluşturmaktadır. Konuya bu esas çerçevesinde yaklaşıldığında görülmektedir ki liberal demokrasinin içerisine düştüğü krizin alternatif bir çıkış yolu olarak özellikle Post-Marksist yazarlar tarafından ortaya atılan radikal demokrasi projesi ‘farklılık’ nosyonuna dayanmaktadır. Radikal demokrasi perspektifiyle bakıldığında, liberal demokrasinin bireyci çıkışından saparak, toplumu homojen bir bütün addetmesi ve farklılıkları arka plana atması olumsuz bir siyasal tablo olarak değerlendirilmektedir.

Küreselleşme sonrası artık homojen toplumlardan söz etmek güçleşmiştir. Toplumların heterojen topluluklardan oluştuğunun kabul görmesi ve bu topluluklarda azınlık bilincinin oluşmaya başlamasıyla birlikte farklı olanın siyasal alanda katılım talepleri yükselmeye başlamıştır. Bu taleplere cevap vermekte güçlük çeken liberal demokrasinin sorunları, bu sorunlara yönelik olan eleştiriler, farklılıkların temsili ile siyasal katılımına dayanan radikal demokrasi projesinin temel unsurları, özellikleri ve çeşitleri, çokluk, Post-Marksist düşünürler tarafından şekillendirilmiştir.

Liberal demokrasi, çoğulculuğa inanan, devlet-sivil toplum ilişkilerinin hukukun üstünlüğü ilkesi içinde ve bireysel hak ve özgürlükler temelinde demokratik bir tarzda kurulması gerektiğini ifade eden bir düşüncedir. Liberal demokrasi, en genel anlamıyla, tüm vatandaşların siyasal örgütlenme ve oy verme haklarının olduğu; devlet- birey

ilişkilerinin hukukun üstünlüğü ilkesiyle düzenlendiği; bireysel hak ve özgürlüklerin güvence altında tutulduğu; hukuk devleti ilkesine dayanan; toplumun çoğulcu niteliğini tanıyan bir siyasal sistemi simgelemektedir. Bu noktada liberal demokrasinin prosedürel ve toplumsal düzeyde iki boyutu karşımıza gelir. Prosedürel düzeyde liberal demokrasi siyasi, ekonomik ve sivil hakları koruyan; siyasal karar alma süreçlerinde, bu korunan haklara bağlı biçimde aktif rol oynanmasının önemini vurgulayan bir siyasal sistemdir. Bu noktada bireysel hak ve özgürlüklerin, toplumsal çıkar karşısında göz ardı edilmesinin önünde liberal demokrasi engel teşkil etmektedir. Toplumsal düzeyde ise o, çoğulcuğun hayata geçirebilmesi için bir kamusal alan yaratılması gerekliliğini ifade eder. Liberal demokrasiye göre bireyin siyasal alana katılımının ön şartı kamusal alanın varlığıdır (Keyman, 1996: 98).

Liberal demokrasilerin içerisine düştüğü meşruiyet krizi de modern toplumlarda liberal demokrasinin yalnızca prosedürel açıdan ele alınmasına bağlıdır. Bu noktada kamusal alan ise sömürgeleştirici bir işlev görmektedir. Soyut vatandaş kavramına dayanan liberal demokrasi, temsil, katılım, devlet-sivil toplum ilişkileri gibi temel konuları da hak sahibi vatandaşlar üzerinden değerlendirmektedir (Keyman, 1996: 98; Keyman, 2000: 140). Bu bağlamda bireyden hareket etmesine rağmen, liberal demokrasinin bir anlamda toplulukçu bir tuzağa düştüğünü söylemek yanlış olmaz. Zira, hak sahibi soyut vatandaş kavramına atfedilen önem; cinsiyet, ırk, kültür, sınıf gibi vatandaşlık dışında tanımlanması gereken kimlik unsurlarının sistemden dışlanmasına sebep olmaktadır.

Temsil ve katılımcılık gibi temel konularda yadsınamaz bir öneme sahip olan kamusal alan, aynılığa dayanan vatandaş eksenli bir örgütlenmeyle homojenize edilir olmuştur. Liberal demokraside sivil toplum ise, farklılıkların tanınma alanı olarak görülmesinden ziyade çıkar gruplarının eline geçen bir alan haline gelmiştir. Liberal demokrasilerde bulunan genel oy hakkı, siyasi partiler arasında seçim yapabilme özgürlüğü ve sivil özgürlüklerin tanınması, demokrasinin varlığı için yeterli değildir. Katılımcı demokrasi teorisyenleri, siyasetin düzenli aralıklarla yapılan seçimlerden ibaret kalmasını doğru bulmadıklarını ifade etmektedirler. Eğer kararların alınması bürokratik devletten daha küçük topluluklara kaydırılabilirse, bu durumda bireyler ve grupların doğrudan doğruya kendi ihtiyaç ve çıkarlarıyla ilgili kanunlarla politikaları üretebilir hale gelecekleri varsayılmaktadır (Barry, 2004: 346).

Liberal demokrasinin ne olduğu ile ilgili daha geniş bir çerçeve kurmak istersek öncelikle, yönetenlerin temsilciliği, temel haklara saygı, yöneticilerin sınırlandırılması ve yurttaşlık unsurlarını ifade etmek gerekir (Mısır, 1999: 26). Yöneticilerin düzenli olarak yönetilenler tarafından belirlenmesi ilkesi de son derece önemli olmakla birlikte; radikal ve katılımcı demokrasi düşüncelerinin savları olmaksızın tek başına kaldığında sistem demokrasiden uzaklaşmaktadır.

Çoğunluk ilkesi, ortak kararların alınmasıyla ilgili temel bir kurumdur (Schmidt, 2002: 189). Liberal demokrasinin çoğunluğa verdiği önem, bireylere ve gruplara homojen bir bakış açısıyla yaklaşılmasına neden olmuş; bu durum da, netice itibariyle farklılıkların genellikle arka plana atıldığı bir siyasal sistem anlamına gelmiştir. Homojen bir toplum olarak görülen yönetilenler, çoğunluk ilkesiyle tercihlerini siyasal alana aktarmaktadırlar. Ancak azınlıklar ve farklı olanların temsili noktasında liberal demokrasinin ciddi bir kriz içinde olduğu söylenebilir.

Azınlık denildiği zaman ise iki türlü azınlık akla gelmektedir. Bunlardan birincisi, demokratik sürecin herhangi bir aşamasında çoğunluk sağlayamamış düşünce ya da tercih bakımından azınlıktır. Diğeri ise ülke sınırları içerisinde azınlık şeklinde yaşamakta olan etnik gruplar, ırk, dil, din esaslı ya da kültürel azınlıklardır (Ateş, 1994: 156). Liberal demokrasinin zayıf kalmasıyla eleştirildiği, radikal demokrasinin ise 'farklılık siyasetiyle' temele oturttuğu nokta ülke sınırları içerisinde yaşayan azınlıklara karşılık gelmektedir.

Liberal demokrasi, özellikle temel hak ve özgürlükler noktasında liberalizmin bireycilik anlayışını siyasal bir model olarak ortaya koyan bir sistemdir. Radikal demokrasinin liberal demokrasiye getirdiği eleştiriler, tanımış olduğu özgürlüklerden çok bunları kabul ederek üzerine göz ardı edilen özgürlüklerin de konması noktasında karşımıza gelir. Özellikle negatif haklar olarak adlandırılan hakların devlet müdahalesinden arındırılması noktasında liberal demokrasinin oynadığı olumlu işlev tartışmasıdır. Ancak radikal demokrasinin eleştirisi liberal demokrasinin çoğulculuktan uzaklaşarak, rasyonel tek tip birey anlayışına doğru sürüklenip, farklılıkları önemsemeyen bir sistem halini almasından kaynaklanmaktadır.

Radikal demokrasi, solun; özgürlüğe ulaşma noktasında her zamankinden daha fazla bir gereksinim içinde olduğu şeklindeki temel argümandan kaynaklanmaktadır. Radikal

demokrasi düşüncesi, Neo-liberal düşüncenin hegemonyasına karşı artık bir alternatif kalmadığı görüşüne mukabil, bütünüyle yeni bir başlangıç söylemiyle ortaya çıkmıştır. Yeni başlangıç ifadesi, eskinin reddini de içerisinde bulunduran bir anlamdır. Ki, bunun da, Ortodoks Marksist yaklaşımın bir eleştirisinden doğduğu söylenebilir (Okutan, 2006: 87).

Radikal demokrasi aslında liberal demokrasinin içerisine düştüğü krize karşı yöneltilen Post-Marksist karşı perspektiflerle temellenmektedir. Bu noktada liberal demokrasinin ortaya attığı ideallerin geniş kabul bulmasından sonra, yarattığı ‘soyut vatandaş idesi’ni ve ‘farklılıklar’ı yeterince savunamayan bir düşünce olarak görülmeye başlanması, bu yöndeki eleştirilere sebebiyet vermiştir.

Radikal demokrasinin farklılığa yapmış olduğu vurgu azınlık hakları noktasında somutlaşmaktadır. Azınlığın ne olduğu konusunda ise kesin bir sonuca varılamamaktadır. Bununla birlikte, yapılan tanımlar içinde en ayrıntılı olanına göre ulusal azınlık; bir devletin ülkesinde oturan ve bundan dolayı o devletin vatandaşı olan; o devletle tarihi bağları bulunan; ayırt edici etnik, kültürel, dilsel ya da dinsel özellikler gösteren; o devletin ya da o devletin bir parçasının geri kalan nüfusundan sayıca az olmasına rağmen, yeterli derecede temsil edilen; kültürleri, gelenekleri, dinleri ya da dilleri dahil olmak üzere, ortak kimliklerini oluşturan unsurları koruma endişesiyle hep birlikte yönelen kişiler grubu olarak görülmektedir. Etnik, inanca bağlı ya da davranıştan kaynaklanan azınlık grupların hakları evrensel değerler adına korunmak durumundadır.

Özcesi radikal demokrasi düşüncesi, liberal demokrasinin nasıl daha demokratik hale getirilebileceği sorunsalına yönelen bir alternatif düşüncedir. Burada liberal demokrasinin yaşadığımız post modern çağa göre yeniden yapılandırılması esas alınır. Başka bir deyişle radikal demokrasi, liberal demokrasinin kavramsal temellerini ve işleyiş tarzını, vaki ve potansiyel problemleri izale etme doğrultusunda ve değişen toplumsal yapının talep ve ihtiyaçlarına göre yeniden yapılandırma projesidir. Bu bağlamda, liberal demokrasinin içerisine düştüğü krize bağlı olarak Post-Marksistler tarafından geliştirilen bu proje, bir yandan çoğulculuğu esas alması bakımından milliyetçilik karşısında bir adım olarak değerlendirilmektedir. Diğer yandan ise liberal demokrasiyi içerisine düştüğü krizden çıkarma reçetesi olarak değerlendirilebilmektedir.

Bu boyutuyla da gerek ülkemizde, gerekse dünyada bu görüşü savunan Post-Marksist'lerin "sol liberal" tanımlamasıyla karşı karşıya kaldıkları görülmektedir. Bu durumun temel nedenleri arasında, Marksizmin ekonomik determinizminden tamamen vazgeçilmiş bir görüntü verilmesi ile üretim ilişkilerinin biçimi ve üretim faktörlerinin mülkiyetini temel almaktan ziyade kültürel haklar temelli bir politika üretilmiş olması başı çekmektedir.

Esasen liberal demokrasinin, ortaya çıkışından bugüne dayandığı temel ortak ilke ve değer, milliyetçiliklerin de kendisine zemin bulduğu ulus bilinci ve ulus devlet olarak somutlaşmaktadır. Radikal demokrasi, işte bu aşınan ulus yapısı üzerine çoğulcu bir yeniden yapılanma önerisidir. Radikal demokrasi, demokrasinin felsefi temelini 'uzlaşma'dan ziyade 'çelişkilerin tanımlanması'nda görmektedir. Buna göre, çelişkinin demokrasinin tanımlayıcı bir unsuru olarak görülmesi, toplumsal sözleşmeden dışlanmış kimliklerin tanınmasını sağlar. Demokrasinin temeli olarak çoğulculuğu ele aldığımızda, farklı kimliklerin tanınması, doğan çelişkinin demokrasinin olmazsa olmazı olduğu sonucunu ortaya çıkarır. Demokrasiyi ele alırken uzlaşma yerine çelişkiden hareket etmek, liberal demokrasinin de toplumsal yapının değişkenliğine açık bir sistem olmasını kabul etmeyi beraberinde getirir. Çoğulcu toplum yapısına uygun demokrasi anlayışı bütünselleştirici değil; farklı kimliklerin tanınmasını ve bunlar arasındaki ilişkinin düzenlenmesini gerektirici niteliktedir. Buna 'agonistik demokrasi' adı verilir (Keyman, 1996: 101).

Radikal demokrasinin temel kavramlarından olan agonizma, kimliklerin diğer kimlikler üzerinde yok edici etki göstermemesi anlamına gelmektedir. Söz gelimi laik kimlik ile İslami kimlik arasındaki ilişkinin, kendi kimliklerini savunurken diğer kimliği yok edici nitelikte savlar öne sürmemesi gerekliliği radikal demokrasinin esaslarındandır. Liberal demokrasinin bu düzenlemeyi yapabilecek bir hale gelmesi; yani radikalleşmesi, varlığını uzlaşma değil çelişkilerin tanınması noktasına taşınmasına bağlıdır.

Radikal demokrasinin liberal demokrasiyi demokratikleştirme girişimi, felsefi düzeyde bütünsel özne kavrayışının değiştirilmesi ve çoğulcu toplum anlayışının kimliğin çok boyutluluğu üzerinde durmasına dayanmaktadır. Kimliğin bu şekilde yapılandırılması ve tanınması, kamusal alanın da farklılıkların ayrıcalık haline getirilmeden kimlikler arasında diyalogun sağlandığı bir alan olmasını gerektirir.

Radikal demokrasinin kurumsal stratejiler boyutu ise kamusal alanın diyalog esasıyla yeniden örgütlenmesi ve kimlikler arası ilişkilerin farklılığını esas alan bir ilişkiler ağına dönüştürülmesinden ibarettir. Bu noktada demokrasiye yapılması gereken birinci müdahale, katılımcılık boyutunda somutlaşmaktadır. Devlet–sivil toplum ilişkilerinin demokratikleştirilmesi için, karar alma süreçlerinin kamusal alanın taleplerine açılması, başka bir ifadeyle sivil toplum örgütlerinin karar alma süreçlerine katılımı gereklidir.

Radikal demokrasinin, felsefi boyut ve kurumsal stratejiler boyutu yanında normatif boyutunu ise, demokrasinin tarihselliğe açık bir süreç olarak değerlendirilmesi, kimliğin sınırlarının tanınması, ötekine karşı sorumluluk anlayışına dayalı demokratik etiğin kamusal alanın işleyiş tarzını belirlemesi ve diyaloga dayalı etkileşimin siyasal kültür tarafından benimsenmiş olması oluşturur (Keyman, 1996: 107). Bu noktada demokrasinin yalnız bir hükümet etme biçimi olarak algılanmasının ortadan kaldırılarak, adı üzerinde norm koyan/taşıyan bir süreç olarak algılanmasının sağlanması önemlidir.

Radikal demokrasinin, bir yanıyla liberal demokrasinin aksaklıklarının eleştirisi üzerine kurulurken; diğer yanıyla otoriter ve totaliter bir toplum ve devlet yapısı ortaya çıkaran Sovyet deneyiminden sonra, Marksist yazarların çıkış yolu aramasının bir sonucu olarak şekillendiği görülmektedir. Başka bir ifadeyle bireyi ve farklılığı inkar eden sosyalist devletçi yaklaşımın baskı ilişkisi haline gelmesinden sonra, Marksizmin çoğulcu toplum yapısı ve toplumdaki farklılıkları anlamada başarısız olmasını müteakiben, homojenleştirmeye karşı çıkan ve farklılıkları yücelten yeni bir demokrasi anlayışı yol almıştır. Radikal demokrasi, bu tecrübeler üzerinedir ki, temelde iktidarın tek bir noktada yoğunlaşmadığı, dağıldığı ve mücadele alanlarının çoklaştığı bir yapıyı ifade eder olmuştur (Yılmaz, 2003: 227).

Radikal demokrasi, kişi haklarının kullanılabilir kılınmasını, liberal demokrasinin katılımcı demokrasiye dönüştürülmesini, çok kültürlü ve çoğulcu tarzda örgütlenmesini öngörmektedir. Diğer taraftan nihai kertede farklılıkları dışlayan ve yok eden vatandaş birey kavramı yerine, farklı kimliği teşvik eden, yaratıcılığı ve toplumun zenginliğini artıran bir anlayış önermektedir. Radikal demokrasiden söz ederken değinilmesi gereken bir diğer önemli nokta da ‘çekişmeci çoğulculuk’ kavramıdır. Çekişmeci çoğulculuk bakış açısından hareket edince, demokratik politikanın amacı, ötekini imha edilecek bir

düşman olarak değil, sadece bir konjonktürel yahut muvakkat farklılık ya da karşıtlıkla ele almaktır (Mouffe, 2009: 552). Buradaki hasımlık yaklaşımı, fikirlerin çarpışmasını ama karşı tarafın fikirlerinin savunma hakkının sorgulanmamasını ifade etmektedir. Farklılığın temsili hoşgörüyü gerektirir. Hoşgörünün anlamı karşı olunan fikirlere göz yumulması ya da görmezden gelinmesini değil; varlığına saygı duymayı gerektirir. Çekişmeci çoğulculuk tezi, çekişmeci karşılaşmanın demokrasiyi tehlikeye atmak şöyle dursun; aslında onun ontolojik varlık koşulu olduğu düşüncesine dayanmaktadır (Mouffe, 2002: 108).

Radikal demokraside demokratik hakların uygulama alanını, yurttaşlık kavramının öngördüğü geleneksel dar sınırların ötesine geçecek şekilde genişletmek gerekir (Mouffe, 1991a: 82). Demokratik hakların klasik politika alanından ekonominin alanına doğru genişlemesi ise, kapitalizm karşıtı mücadelenin bir getirisidir. Ki, bu ilişki de Post-Marksistlerin savlarından birini oluşturmaktadır (Laclau ve Mouffe, 2008: 280-290).

Liberal demokraside aynılık temelinde tezahür eden kamusal alan, radikal demokraside farklılıkların diyalojik tarzda yeniden üretilmesi ve örgütlenmesi temelinde billurlaşmaktadır. Toplumun, aynılığa değil, farklılıkların tanınmasına dayalı olarak bir yeniden düzenlenmesi ve kamusal alanın diyalojik şekilde yeniden konumlandırılması, başlı başına siyasal bir sorunsaldır. Farklılıkların kamusal hayatta ifade edilmediği bir yerde demokrasiden söz edilemez. Demokrasi, vatandaşların farklı kimlik ve inançlarının ifadesine imkan tanımalıdır. Ancak farklılıkların kamusal alanda ifadesi, gerekli olmakla beraber yeterli olmadığı için, sistemin farklılıkları tanınması; siyaseten farklılıkların savunusuna imkan sağlanması ve kamusal alanın bu farklılıklar üzerine inşa edilmesi gereklidir.

Farklılıkların toplumsal ve siyasal alanda ciddiye alınmasının, bir anlamda hakların ciddiye alınması anlamına gelişi, radikal demokrasi anlayışının klasik liberal teoriden ayrıldığı yeri de işaret etmektedir. Klasik liberal anlayış aynı davranışı öngören eşit haklara ilişkin ilkeleri bakımından farklılıkları görmediği için, farklılığın tanınması ve farklılık haklarının korunması temeline dayanan radikal demokrasi, önemli bir boşluğu doldurmuş olmaktadır (Benhabib vd, 1999: 289).

Bireylerin tek tek siyasal özgürlükleri, radikal demokrasiye göre yeterli olmamakta; bunun ötesinde farklılıkların kollektif temsili ve bu yeni kollektif yapıların siyasal alanda etkin olmasının önünün açılması ortaya bir gereklilik olarak çıkmaktadır. Çoğulcu/Pluralist demokrasi, halkın taleplerini dile getiren örgütlü grup ve çıkarların, hükümetin sorumluluğunu sağlama kapasitesine dayanarak işleyen bir demokrasi çeşididir ve çoğunlukçu demokrasinin alternatifini oluşturur (Heywood, 2007: 113). Buradaki tanımda sözü geçen örgütlü grupların, farklılığın tanınması ve siyasal alanda bu farklılığın mücadelesini özgürce verme amacıyla bir araya gelebilmesi radikal demokrasinin hedefidir. Özcesi, bu anlamıyla sivil toplum radikal demokrasinin en önemli aygıt yahut vektörlerindendir.

1990'lı yıllarla birlikte globalleşme söylemleri çok nedensellik ve çok boyutluluk üzerinden açılmaya başlamıştır. Bu durumun ortaya çıkardığı belirsizlik resmini simgeleyen en önemli gelişmelerden biri de, farklılıkların tanınmasına dayalı kimlik siyasetinin belirleyici bir aşamaya gelmesidir. Kimlik siyasetinin tarihsel temeli; vatandaş, birey ya da sınıf temelli kimlikleriyle bütünleştirici ve aynılığa dayalı modernist siyasal söylemlerin girdiği meşruiyet krizi ve bunun ortaya çıkardığı belirsizlik durumundan ibarettir. Bu belirsizlik durumu içerisinde kimlik siyaseti hem bireyselci hem de toplulukçu siyasal projelere eklenme niteliği göstermektedir. Bu noktada belirsiz yapıda kesin bir veri olarak değerlendirilememekle birlikte, kimlik siyasetinin demokratik, çok kültürlü ve çoğulcu bir toplumsal sözleşme vizyonunu kurma potansiyeline sahip olduğunu söylemek mümkündür (Sarıbay vd., 1998: 40).

Radikal demokrasi, modernite projesinin demokratikleşmeye dönük yeniden kurulması ihtiyacına bir yanıt olarak, aynı zamanda 'sorgulayıcı demokrasi'nin işlevini de görmekte ve bu özelliğiyle demokratik yönetimin, modern devletin yalnızca hukukun üstünlüğü yoluyla denetlenmesi anlamına gelmeyeceğini göstermiş olmaktadır. Alttan denetimi sağlayan ve karar alma süreçlerine katılımı gerçekleştirecek bir kamusal iletişim mekanının varlığı da devlet-toplum arasında kurulacak demokratik bir yönetim için önkoşuldur. Başka bir ifadeyle, yasal otoriteyi yaşama geçiren modern devlet iktidarının meşruluğu yalnızca yasalarla değil; aynı zamanda diyaloga dayalı bir rasyonellik anlayışı üzerine kurulmuş normatif ilkelerle de açıklanmalıdır.

Radikal demokrasi perspektifinden bakıldığında, kültürel kimlik içinde ifade edilen taleplerin liberal demokrasi tarafından kamusal değil, bireysel yollarla çözüleceği savı, devleti bu talepler ve tercihler karşısında tarafsız olmaya itmekte ve bu tarafsızlık sonuçta ilgili taleplere karşı bir kapalılığa dönüşmektedir. Devletin tercih ve taleplere karşı kapalı olması, çoğulculuk, katılım gibi demokrasinin meşruiyet kaynaklarını da sınırlandırmaktadır. Bu sınırlama, engelleyici yapılarla bir araya gelince siyaset, iyi siyasi toplumun ne olduğu ile ilgili arayışları dışlamakta; devletin varlığı ve bekasıyla ilgili, milliyetçi duyarlılıkları da havi kaygıların öne çıktığı bir teknik faaliyet olarak somutlaşmaktadır.

Çokkültürlülüğe yoğunlaşan niteliğiyle milliyetçiliğin değil; enternasyonalizmin zeminini hazırlayan radikal demokrasinin, aynılığa değil farklılığa, bütünselliğe değil çoğulculuğa, sabitliğe değil değişebilirliğe, tözelleştirilmiş bir ontolojiye değil tarihselliğe dayalı çok boyutlu bir proje ve post-modern düşünce akımı olmak gibi niteliklerle aynı zamanda modernizme ve liberal demokrasiye karşı özsel bir eleştiri anlamını taşıdığı da bu fasıl itibarıyla son tespitler olarak belirtilmelidir.

BÖLÜM 2: POST MARKSİZM'DE MİLLİYETÇİLİK KAVRAYIŞI VE BİRİKİM ÇEVRESİNDE MİLLİYETÇİLİK - MARKSİZM İLİŞKİSİ

2.1. Birikim Çevresi'nin İçeriği ve Marksizm Algısı

Birikim dergisi ve dergi etrafında teşekkül eden çevre, Türk sosyalizmi açısından bilinen bazı isimlerin bir araya gelmesi ve sonrasında bu isimlere görece genç kuşaktan katılımların da gerçekleşmesiyle ortaya çıkmıştır. Böyle düşünüldüğünde zikredilmesi gereken önemli isimlerin arasında Murat Belge, Ömer Laçiner, Tanıl Bora, Ahmet İnel ve Taner Akçam'ın da buldukları söylenebilir.

2.1.1. Çevrenin Belirleyici İsimleri

Murat Belge

Birikim çevresinin 1975 yılında dergi çıkarmak üzere bir araya gelen ilk birlikteliğinden beri, belirleyici isimlerinin en önemlilerinden biri olmuştur. Özellikle birinci dergi döneminde yapmış olduğu Althusserci yayınlarla gerek çevreye gerekse ülkemizdeki sosyalist tartışmaya önemli bir boyut getirmiştir. 1943'te doğdu. İ.Ü. Edebiyat Fakültesi İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü'nü bitirdi. 12 Mart döneminde iki yıl cezaevinde kaldıktan sonra 1974'te üniversiteye döndü. 1981'de doçentken istifa etti. Halkın Dostları, Birikim, Yeni Dergi, Yeni Gündem, Milliyet Sanat, Papirüs dergilerinde ve Cumhuriyet, Demokrat, Milliyet, Radikal, Taraf gazetelerinde yazdı. 1983'te İletişim Yayınları'nı kurdu. 1997'de profesör olan Murat Belge, Bilgi Üniversitesi'nde öğretim üyesi. Kitapları: Tarihten Güncelliğe (Alan, 1983; İletişim, 1997), Sosyalizm, Türkiye ve Gelecek (Birikim, 1989), Marksist Estetik (BFS, 1989; Birikim, 1997), The Blue Cruise (Boyut, 1991), Türkiye Dünyanın Neresinde? (Birikim, 1992), 12 Yıl Sonra 12 Eylül (Birikim, 1992), İstanbul Gezi Rehberi (Tarih Vakfı, 1993; İletişim, 2007), Boğaziçi'nde Yahılar ve İnsanlar (İletişim, 1997), Edebiyat Üstüne Yazılar (YKY, 1994; İletişim, 1998), Tarih Boyunca Yemek Kültürü (İletişim, 2001), Başka Kentler, Başka Denizler 1 (İletişim, 2002), Yaklaştıkça Uzaklaşıyor mu? (Birikim, 2003), Osmanlı Kurumlar ve Kültür (Bilgi Üniversitesi, 2006), Başka Kentler, Başka Denizler 2 (İletişim, 2007), Genesis: "Büyük Ulusal Anlatı" ve Türklerin Kökeni (İletişim, 2008), Sanat ve Edebiyat Yazıları (İletişim, 2009), Başka Kentler, Başka Denizler 3 (İletişim,

2011), Militarist Modernleşme: Almanya, Japonya ve Türkiye (İletişim, 2011), Edebiyatta Ermeniler (İletişim, 2013). Belge, ayrıca William Faulkner, Charles Dickens, James Joyce ve John Berger'dan çeviriler yapmıştır. (http://www.iletisim.com.tr/kisi/murat-belge/4793#.VzCK7_mLTIU)

Ömer Laçiner

Murat Belge ile beraber Birikim çevresinin kurucularındandır. 1975'te çıkan birinci dergiden beri çevrenin önde gelen isimlerinden biridir. 10.8.1946 Sivas doğumlu. 1966 yılında Kara Harp Okulu'ndan mezun oldu. 1971 yılında siyasal nedenlerle ordudan atıldı. Laçiner, Birikim Dergisi'nin genel yayın yönetmenliğini yapıyor. Murat Belge ile beraber Birikim çevresinin kurucularındandır. Genç Marx okumalarını öne çıkaran, enternasyonalist bir öze dönüşü sosyalist modeli benimsemiştir. Henüz Vakit Varken: Kürt Meselesi, Sosyalizmi Yeniden Düşünmek 1, Sosyalizmin Bunalımı: Ne Yapmalıydık, Sosyalizmi Yeniden Düşünmek 2, Sosyalizmde Devrim, Kışladan Anayasaya Ordu: Siyasi Kültürde TSK'nın Yeri (Ortak Kitap), Yoksulluk Halleri, Türkiye'de Kent Yoksulluğun Toplumsal Görünümleri (Ortak Kitap), Yeni Bir Sol Tahayyül İçin Birikimden Seçmeler 1 (çok yazarlı), Bir Zamanlar Ermeniler Vardı!... (çok yazarlı), Geleceğin Solu Solun Geleceği (çok yazarlı), Kentte Birlikte Yaşamak Üstüne (çok yazarlı), Dünün ve Bugünün Defterleri Türkiye Sorunları Dizisi 6 / 2 1988 Yıllığı (çok yazarlı), İşçi Sınıfının Öncü Rolü Teknoloji ve İşçi Sınıfında Değişim (çok yazarlı), Tarihin Sonu mu? (çok yazarlı), gibi kitapları, Marx'ın Felsefesi, Marx'ın Sosyolojisi gibi çevirileri ve çok sayıda makalesi bulunmaktadır. (http://www.iletisim.com.tr/kisi/omer-laciner/5046#.VzCTN_mLTIU)

Tanıl Bora

Birikim çevresinin, temel yazarlarından olan Tanıl Bora, çevrenin ikinci kez toplandığı 1989 sonrası Birikim dergisiyle birlikte içerisine giren bir yazardır. Milliyetçilik ve devlet aklı gibi konularda eleştirel pek çok yayını bulunmaktadır. Azınlık esaslı bir paradigmanın ve bu çerçevede oluşan Post-Marksist algının dergiye yerleşmesinde önemli bir etkisi mevcuttur. Anti-ulusalcılık ve anti-milliyetçilik üzerinden geliştirilen Post-modern politik ve sosyolojik bakışın önemli temsilcilerindendir. 1963 Ankara doğumlu. İstanbul Erkek Lisesi ve Ankara Üniversitesi SBF mezunu. 1988'den beri İletişim Yayınları'nda araştırma-inceleme dizisi editörlüğünü yürütüyor. Birikim

Dergisi yayın koordinatörü. Ağırlıklı çalışma alanı: Türkiye’de siyasal düşünceler, özellikle sağ ideolojiler ve milliyetçiliktir. Bu konulardaki kitapları: Devlet Ocak Dergâh - 1980’lerde Ülkücü Hareket (Kemal Can’la birlikte, İletişim Yayınları, 1991), Milliyetçiliğin Kara Baharı (Birikim Yayınları, 1995), Türk Sağının Üç Hali (Birikim Yayınları, 1999), Devlet ve Kuzgun - 1990’lardan 2000’lere MHP (Kemal Can’la birlikte, İletişim Yayınları, 2004), Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce, 4, Milliyetçilik (editör, İletişim Yayınları, 2004), Medeniyet Kaybı: Milliyetçilik ve Faşizm Üzerine Yazılar (Birikim Yayınları, 2006), Türkiye’nin Linç Rejimi (Birikim Yayınları, 2008).

Diğer çalışmaları: Yeşiller ve Sosyalizm (derleme, Ayrıntı Yayınları, 1988), Rudolf Bahro: Nasıl Sosyalizm, Hangi Yeşil, Niçin Tinsellik? (derleme, Ayrıntı Yayınları, 1989), Yugoslavya: Milliyetçiliğin Provokasyonu (Birikim Yayınları, 1991), Bosna-Hersek: “Yeni Dünya Düzeni”nin Av Sahası (Birikim Yayınları, 1994), Futbol ve Kültürü (derleme, R. Horak ve W. Reiter’le birlikte, İletişim Yayınları, 1993), Yeni Bir Sol Tahayyül İçin (derleme, Birikim Yayınları, 2000), Takımdan Ayrı Düz Koşu (derleme, İletişim Yayınları, 2001), Ankara Rüzgârı - Gençlerbirliği Tarihi (Gençlerbirliği Spor Kulübü Yayını, 2003), Taşraya Bakmak (derleme, İletişim Yayınları, 2005), Kârhanede Romantizm - Futbol Yazıları (İletişim Yayınları, 2006), “Boşuna mı Okuduk?”: Türkiye’de Beyaz Yakalı İşsizliği (Aksu Bora, Necmi Erdoğan, İlnur Üstün ile birlikte, İletişim Yayınları, 2011), Tren Bir Hayattır (der., İletişim Yayınları, 2012), Çizgi Açığı: Futbol Yazıları Çizileri (Turgut Yüksel ile birlikte, İletişim Yayınları, 2013), Sayfiye: Hafiflik Hayali (der., İletişim Yayınları, 2014). (<http://www.iletisim.com.tr/kisi/tanil-bora/4848#.VzCMuPmLTIU>)

Ahmet İnsel

Birinci Birikim çevresinden beri dergi çevresiyle temas halinde olan, 1989 yılında basılmaya başlanan ikinci dergiyle birlikte çevrenin değişmez yazarlarından biri haline gelen Ahmet İnsel, çevreyi liberal sola yaklaştıran isimlerdendir. 1955’te İstanbul’da doğdu. Üniversite eğitimini Paris 1 Pantheon-Sorbonne Üniversitesi İktisat Bölümü’nde yaptı ve aynı üniversitede iktisat doktorası hazırladı. 1984 yılından beri üniversitede öğretim üyesi olan Ahmet İnsel’in Türkçe yayımlanmış kitapları: Türkiye Toplumunun Bunalımı (Birikim Yayınları, 1990), Düzen ve Kalkınma Kıskaçında Türkiye (Ayrıntı Yayınları, 1996), İktisat İdeolojisinin Eleştirisi (Birikim Yayınları, 1993), Solu Yeniden

Tanımlamak (Birikim Yayınları, 2000), Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce, Cilt 2, Kemalizm (ed.) (İletişim Yayınları, 2001), Neo-Liberalizm: Hegemonyanın Yeni Dili (2004), Bir Zümre, Bir Parti: Türkiye’de Ordu (der.) (Ali Bayramoğlu ile birlikte, Birikim Yayınları, 2004), Ergenekon’a Gelmeden... Türkiye’de Devlet Zihniyeti (Ümit Kıvanç ile birlikte, Birikim Yayınları, 2008), Ermeni Tabusu Üzerine Diyalog (Michel Marian ile birlikte, İletişim Yayınları, 2010). (<http://www.iletisim.com.tr/kisi/ahmet-insel/5057#.VzCUefmLTIU>)

Taner Akçam

İkinci Birikim çevresinin önemli isimlerinden olan Taner Akçam, çevrenin radikal demokrasi esaslı Post-Marksist paradigma ile beraber anılmasında Tanıl Bora ile beraber en önemli isimlerden biri olarak görülmektedir. Azınlıkların durumu, hakları ve mücadeleleri ile ilgili pek çok yayını bulunmaktadır. 1953’te doğdu. 1975’te ODTÜ İ.İ.B.F.’den mezun oldu. 1976 Mart’ında sorumlu yazı işleri müdürü olduğu Devrimci Gençlik dergisindeki yazıları nedeniyle tutuklandı. 1977 Mart’ında Ankara Merkez Cezaevi’nden firar etti. 1978’de Almanya’da siyasi mülteci oldu. 1988’de Hamburg Sosyal Araştırmalar Enstitüsü’nde şiddet, kültür ve insan hakları konularında çalışmaya başladı. İlk eserleri, İnsan Hakları ve Marksizm (Ayrıntı Yayınları, 1991), Siyasi Kültürümüzde Zulüm ve İşkence (İletişim Yayınları, 1992) bu araştırmaların sonucudur. 1991’de yayımlanan Türk Ulusal Kimliği ve Ermeni Sorunu (İletişim Yayınları, 1992), Ermeni sorunu etrafındaki çalışmalarının başlangıcına denk düşer. 1996’da, “1919-1922 İstanbul Divan-ı Harbi Örfi Yargılamaları Işığında Türk Kurtuluş Hareketi ve Ermeni Soykırımı” adlı çalışmasıyla Hannover Üniversitesi’nden sosyoloji ve tarih doktorası aldı. Bu çalışma, önce Almanca, sonra İnsan Hakları ve Ermeni Sorunu, İttihat ve Terakki’den Kurtuluş Savaşına (İmge Yayınları, 1999) adıyla Türkçe olarak yayımlandı. 2006’da yayımlanan son kitabı A Shameful Act: The Armenian Genocide and the Question of Turkish Responsibility (Metropolitan Books) 2007’de, Minnesota eyaletinin araştırma dalında en iyi kitap ödülünü kazandı. Akçam, 2002’den beri ABD’de, Minnesota Üniversitesi Tarih Bölümü’nde öğretim görevlisi olarak çalışmaktadır. (<http://www.iletisim.com.tr/kisi/taner-akcam/5287#.VzCVNPmLTIU>)

2.1.2. Bilim Fetişizmi ve Milliyetçilik Karşıtlığıyla ‘Kültürel Sosyalizm’

Pozitivist bilim anlayışı doğrultusunda determinist bir ekonomi-politik öğreti niteliğiyle tebarüz eden bir sosyalist anlayışa karşı olarak daha farklı, ‘kültürel’ bir sosyalizmi benimseyerek 1989 sonrasında ortaya çıkan II. Birikim dergisi çevresi anlayışı ‘varoluşçu-özgürlükçü-hümanist sosyalizm’ tartışmalarını Türkiye sosyalizminin gündemine getirmiştir. Böylece egemen sosyalist anlayışın fayda–malîyetçi sanayi çağı ideolojisine karşı hem bir eleştiri hem de bir alternatif perspektif söz konusu olmuştur. Bu eleştirinin beraberinde Birikim çevresi kendi politik çerçevesini tanımlarken, modern dönemin en önemli kurumlarından biri olan milliyetçilikle arasına kesin bir çizgi çekmeyi amaçlamıştır. Çevrenin, teorik bağlamda modern dönemin önemli çıktılarında biri olan liberalizmle zaman zaman aynı çizgiye düşmekten bir çekinme duymazken, milliyetçiliğe karşı aynı hoşgörüyü yaklaşmadığı açıkça görülmektedir (Öztürk, 2011: 182).

Birikim çevresine göre, mülkiyet açlığı çeken işçi sınıfının, konjonktürel gerekliliklerin de etkisiyle sosyalizmi sadece iktisadi bakımdan talep etmesi, mevcut negatif durumu daha da kalıcılaştırmaktadır. Laçiner’in analizindeki kafa emeğinin hakim olduğu işçi sınıfı partisinin, işçi sınıfının yaygın kitlelerini oluşturan kol emeğine bakışının bir öznenin bir nesneye bakışını andırdığı da eleştiri olarak belirtilmelidir. Başka bir ifadeyle Birikim çevresi, salt özel mülkiyetin tasfiyesiyle ilgilenen sosyalist anlayışı reddederek (Öztürk, 2011: 180) sosyalizmin krizinin bu kaynaktan beslendiği ve ideolojinin yeniden tanımlanmasının gerekliliği üzerinde durmuştur. Buna bağlı olarak bu yeniden tanımlama sürecini, ‘sosyalizmin özüne dönüp’ insanla bulunduğu kaynağı yeniden canlandırma olarak şekillendirme çabasına girmişlerdir (Laçiner, 2007c: 46). Buradaki öze dönme düşüncesi, krizde olduğu varsayılan sosyalist hareketin teorisini yeniden kurma amacına gönderme yapmakta ve sosyalizmin kendi entellektüel kaynaklarına geri dönmesi ve reel durumu eleştirel bir biçimde sorgulaması adımlarının, derinleştiği varsayılan krizden çıkmanın radikal bir reçetesi olabileceği düşünülmektedir. Bu öze dönme başarıya ulaşabilirse, muhafazakarlık, liberalizm ve özellikle de milliyetçilik ideolojilerinden sosyalizme etkileşim yoluyla geçen kavramların temizlenmesi beklentisi de karşılanabilecektir. Başka bir deyişle, Marksizm ve fiili sosyalizm arasında; bu paralelde olgularla hipotezler arasında her

geçen gün büyüyen farkı kapatmak anılan öze dönme amacının temel gerekçelerinden birini teşkil etmektedir.

Farklı bir kavrayış için yeni bir temelde karar kılma iradesi olarak ele alınabilecek olan öze dönme çağrısı, sosyalist teoriyi sadece Marx'la sınırlı tutma, dahası giderek Marx'ın gençlik döneminde ortaya çıkardığı düşünsel üretimle sınırlama biçiminde tebarüz etmektedir. Birikim çevresinin, bunu yaparken bile pek çok durumda liberal teoriye eklemlenen bir bakış açısı ile milliyetçilik karşıtlığını ilişkilendirdiği görülmekte ve fakat her halükarda Marksizme karşı Marx'ı ön planda tutan ve Birikim dergisini diğer sol/sosyalist akımlardan ayıran yaklaşım tarzı, Türk solunda/sosyalizmde önemli bir yenilik olarak değerlendirilmektedir. Ülkemizde Birikim dergisi çevresiyle mezkûr yeni sosyalist algı, sosyalizmin bilim ve iktidarla arasına mesafe koyan, radikal demokrasi ile kendini tanımlayan bir enternasyonalizmle (milliyetçilikle değil!) ilişkilendirilmektedir. Çevrenin sembol isimlerinden Ömer Laçiner, Marksizmin bilim fetişizminin, sosyalist teorinin en önemli sıkıntılarından biri olduğunu ifade etmektedir. Burada, epistemolojik açıdan Marx'ın mutlak bilgiyi reddeden ve ortaya koyduğu bilginin tüm zamanlar için geçerli olmadığını ifade eden bir yaklaşımı benimsediği düşünülmektedir. Asıl olanın yöntem bağlamında diyalektik kavrayış ve analiz olduğunun altı çizilmektedir. Yani tüm zamanlar için geçerli olan bir mutlak bilimsel bilginin söz konusu olamayacağı, ancak bilimsel-epistemolojik yöntem olarak diyalektiğin geçerli olacağı; bu bağlamda diyalektikle ortaya konmuş bile olsa, tüm bilgilerin eleştiriye tabi tutulabilir olarak algılanması gerekliliği ortaya çıkmaktadır (Öztürk, 2011: 182-183).

Birikim çevresi; Marx'ın anılan yaklaşımına sahip çıkmakla beraber –Engels dahil olmak üzere- Marksistlerin ve Marx'ın takipçilerinin, Marx tarafından üretilen bilgileri mutlak doğru kabul etmelerine bağlı olarak, sosyalist teoriyi gelişmelere ayak uydurabilmekten geri kalan statikleştirilmiş bir hale getirdiklerini düşünmektedir. Birikim çevresi bu bağlamda diyalektik yöntemi benimsemekle beraber, esasen liberal teoriye de açılan bir söylemle, Marx'ın ürettiği bilimsel bilgileri tarihselleştirmek, bağlamsallaştırmak, rölatifleştirmek... suretiyle zamanın koşulları bağlamında eleştirel bir bakış açısıyla değerlendirip, yeniden yorumlama çabasına girmektedir.

Birikim çevresi esas itibarıyla reel sosyalizmin doğrudan ve neredeyse yalnızca iktidara gelmeye kilitlenen eylem planına da karşı çıkmaktadır. Halkın; oy gücü olarak, seçmen

bağlamında nicel bir perspektifle algılanması bu açıdan oldukça sakıncalıdır. Zira, entelektüel-kültürel kaygıları bütünüyle ikincilleştirerek salt politik iktidarı hedefleyerek oy toplama amacına odaklanan bir sosyalist hareket –sosyalizmle bağdaşmasa dahi- halka sempatik gelecek tutumlar takınmak zorunda kalacaktır. Bu çerçevede Birikim çevresinin tamamen karşısında durmaya özen gösterdiği milliyetçilik düşüncesi de, tekraren salt iktidar hedefine odaklanan sosyalist hareketlerin içerisinde az ya da çok bulunmaktadır. Zira, iktidar-hedefli reel sosyalist düşünce, oy toplama amacıyla; milliyetçilik de dâhil olmak üzere enternasyonalizm karşıtı çeşitli enstrümanlara başvurmak zorunda kalabilmektedir.

Sosyalizmin iktidar hedefine kilitlenmesi, sosyalizmi; solcu olmayı düzenin sınırları içerisinde kalmak ve oyunu kurallarına göre oynamak seviyesine indirgemek anlamına getirecektir. Dolayısıyla solun radikalliğini kaybederek ehlileştirilmesi, sadece siyasal iktidara odaklanmanın doğal bir süreği olacaktır. Bu bağlamda iktidar hedefine odaklanmak, paylaşım ve güç mücadelesine indirgenmiş bir siyasal anlayış doğuracağından enternasyonalist karakterin kaybedilmesine neden olacaktır. Münhasıran iktidar hedefine odaklanmanın bir diğer doğal sonucunun ise, politikanın milli(yetçi)leşmesi olması kaçınılmazdır.

Birikim çevresi, iktidar odaklı solun karşılaşacağı tehlikelerin tahlilini yaparak, bu sürecin sonunda insan merkezilikten (hümanizm!) uzaklaşılacağını öne sürmektedir. Enternasyonalizmden uzaklaşan bir reel sosyalist hareket, meşruluğunu yalnızca anti-empyralist bir temele indirgeyecek; bu durum da sosyalist düşünce ve yönelimin ister istemez milliyetçiliğe dönüşme tehlikesini beraberinde getirecektir. Bu formda çarpık bir şekilde evrilen bir pratiğin de, kapitalizm karşısında herhangi bir varlık şansı bulunmamaktadır.

Birikim çevresi, tekraren söylendikte, münhasıran iktidar-hedefli ve bilimi mutlaklaştıran Marksist anlayışı, esasen Marx okumaları ve çözümlmelerine dayanarak eleştirmektedir. Özellikle Genç Marx'tan dayanak alınarak oluşturulan bu eleştirel perspektif, Türkiye'de hâkim olan sosyalist anlayıştan farklı bir yere işaret etmiş; dolayısıyla hakim jargona pek uyum sağlamamıştır. Bu nedenle Birikim çevresinin sosyalizmi reel politik manevralardan ve milliyetçilikten arındırma çabasına giren tartışmaları hakim sol görüşü benimseyen çevreler tarafından yoğun eleştirilere maruz

bırakılmıştır (Öztürk, 2011: 182). Çokça rastladığımız liberal sol deyişi, aslında çevrenin hâkim jargona ters düşen bir çaba içerisinde olmasına bağlanabilecek; eleştirel ve yer yer küçümseyici bir tanımlama olmuştur.

Türkiye'deki hâkim sosyalist algı ile ters düşen Birikim çevresinin yeni bakış açısı için teoriden saptığı ve bu sapmaya bağlı olarak sosyalizmden de uzaklaştığı yaftaları sıklıkla karşılaşılan eleştirilerdir. Buna karşın, hâkim sosyalist algıya dayanılarak bir sosyalist hedefe ulaşılamadığını öne süren Birikim dergisi, yeni ama yeni olduğu kadar da eski dinamiklerle kuşatılan bir enternasyonalist çerçeve oluşturma iddiasındadır. Bu çerçevenin yeni olmasının nedeni, ülkemizde pek alışık olunmayan bir biçimde sosyalizmi yeniden tanımlama girişimleridir. Bunun yanında eskilik ifadesi ise, yine bir 'öze dönüş'e karşılık gelmektedir. Birikim çevresinin sosyalist akımlara getirdiği eleştirel çerçeve sosyalist teoriye ve kendi ifadeleriyle özellikle Genç Marx okumalarına dayandırıldığından otantisitesi itibarıyla aslında yeni bir tutum olmayıp daha çok çeşitli nedenlerle sapmış bulunan pratiği, teorik temeline oturtma yönündeki bir girişim olarak değerlendirilebilir.

Özellikle 1960'larla birlikte sınırları çizilen ve daha sonra gençlik hareketlerini de arkasına alarak gelişen Türk solu/sosyalizmi, genel olarak bakıldığında, yurtseverlik bağlamında tanımlanan milliyetçilikten ve yarım kalmış bir sosyalist devrim olarak ifade edilen Kemalizmden yalıtılmış yahut bağışık bir söylem geliştirememiştir. Zaman zaman böyle çabalar olsa da, Birikim çevresindeki yaygın görüşe göre iktidara gelmeyi hedefleyerek teoriyi ikinci plana atan Türk solu, bu nedenle teoriden git gide uzaklaşmıştır. Bu uzaklaşma da enternasyonalizmi adeta silip atmış; millici-ulusalcı ve militarist bir sol ekol yaratmıştır.

Birikim çevresine göre, yaratılan millici solun esasen sosyalist teoride hiçbir geçerliliği bulunmamaktadır. Gerek oy toplama ve iktidara odaklanma amacıyla; gerekse gerçekten başkalaşma suretiyle bu hale dönüşen sol, yine bu hal ve doğrultusuyla politik bir aygıt olarak kullanmaya çalıştığı milliyetçiliğe evrilmeye mahkûmdur. Çevrenin, bu tezleri öne sürerken, çeşitli makalelerinde kendilerine sol ismi veren farklı hareket ve partilerin ne kadar milliyetçi ve militarist söylemler içerisinde olduklarını örneklendirdiği de belirtilmelidir. Turan Güneş'in keşfiyle bir İsmet İnönü politikası olarak siyaset sahnesine çıkan 'ortanın solu' söyleminin, daha sonra Bülent Ecevit'in 12 Eylül 1980

darbesini takiben siyasete geri dönerken ortaya attığı ‘demokratik sol’ çizginin ve bunların benzerleri ya da takipçileri olan çeşitli siyasi oluşumların; iş, milliyetçilik ve militarizm tartışmalarına geldiğinde radikal milliyetçi akımlardan bile daha ileri yoğunlukta bir dil kullanmaktan çekinmedikleri yönündeki analizlere Birikim çevresinin yazılarında sıklıkla rastlanmaktadır. Bu ana akım sol ya da sosyal demokrat çizginin dışında, Türkiye’nin politik hayatı içerisinde partileşemeyen ve marjinal kalan sosyalist öğrenci hareketlerinin dahi, ana damarın enternasyonalizmden değil tam bağımsızlık sloganıyla ortaya çıkan millici-ulusalcı bir karakterden beslenmekte olduğu ifade edilebilmektedir.

Türkiye’de hâkim olan sol politik hareketleri ve bunları besleyen teorik altyapıyı bu denli kapsamlı bir eleştiriye tabi tutan ve bambaşka bir bakış açısı geliştiren Birikim’in de hâkim sol çevreler tarafından liberal sol etiketiyle eleştirilmesi çok da beklenmeyecek bir durum olmasa gerektir. Esasen Birikim’in de enternasyonalist çizgiye sarılırken, milliyetçilik ve militarizmle arasına koyduğu sert çizgiyi, liberal söylemlerle arasına koyma gereği duymaması, bu eleştirilerin geniş kesimlerce ciddiye alınmasına neden olmuştur. Hatta çevrenin, devlet aklına karşı bireye değer veren kavramsal bir çerçeve oluşturma konusunda, liberal teoriyle gerçekten örtüştüğü noktalar olduğu da açıkça ifade edilmesi gereken bir husustur.

Buna karşılık Ömer Laçiner, Türkiye’de hakim olan sosyalist algıya yoğun eleştiriler getirdiği “Sosyalizmde Devrim mi, Sosyalist Muhafazakarlık mı?” isimli makalesinde, Birikim çevresinin sosyalizm anlayışında bir sıkıntı olmadığını; eşitliğe olan bağlılıklarında bir sapmadan söz edilemeyeceğini; kendilerine yönelik tepkinin esasta Stalinist muhafazakar bir tepki olduğunu ifade etmektedir (Laçiner, 1998: 6). Aslında bu tutum Laçiner’le sınırlanabilecek bir tutum da değildir. Murat Belge 1989 sonrası toplanan II.Birikim’in daha ilk sayılarından birinde yazdığı “Yeni Sağ’ın Yükselişi ve Türkiye’de Sol” başlıklı makalesinde o günün solundaki ayrımlardan söz ederken Laçiner’e paralel olan görüşünü Birinci Dünya Savaşı sürecinde gerçekleşen bir ayrışmayla temellendirmektedir. Buna göre soldaki temel ayrım sosyal demokrasi-komünizm ayrımıdır; başka bir ifadeyle İkinci ve Üçüncü Enternasyonaller arasındaki farklılaşmadır. 1914’teki tartışmada da, bu teorik ayrım bağlamında sosyal demokrat partiler savaşa toptan mı karşı çıkmalı; yoksa temsil ettikleri işçi sınıflarının kendi

ulusal örgütlerinde savaşa katılmasına destek mi vermeli ikilemi yaşanmaktadır. Belge bu tartışmada, Lenin ve yandaşlarının savunduğu tarafı desteklemekte; sosyalistlerin ne amaçla olursa olsun böyle bir savaşın karşısında durmaları gerektiğini ifade etmektedir. Bu bağlamda milli çıkar maksimizasyonu adına, enternasyonalist ilkeden ödün vermemekte; daha doğru bir ifadeyle ödün vermeyenleri desteklemektedir (Belge, 1990: 13).

‘Marksizmin özü’ tartışması, Birikim çevresiyle, Laçiner’in ifadesiyle muhafazakar sosyalist çevreler arasında ciddi bir tartışmaya neden olmuştur (Laçiner, 1998: 6). Her iki kesim de esas itibariyle bir öze dönüş faaliyetini gerçekleştirdiğini öne sürmektedir. Yine de Birikim çevresinin, aldığı tüm eleştirilere rağmen öze dönüş çabasında oluşunun pratik değerinin; bilim-iktidar ikilisinin aksından, insan-politika merkezli bir bakış açısına dönüş bağlamında ortaya çıktığı söylenmelidir (Öztürk, 2011: 181).

Enternasyonalizm, Birikim çevresinin sosyalizmi tanımlama çabası içerisinde, haliyle, en vazgeçilmez temel yapı taşlarından biri olmuştur. Dergi çevresinin milliyetçilik karşıtı duruşunun teorik temeli de enternasyonalizme dayandırılmıştır. Sosyalist teorinin başlangıcında dayanak noktası olan enternasyonalizmin, yerini reel politik düzlemde ulus devlet eksenli paradigmalara bırakmasından sonra, ülkemizde S.S.C.B. deneyimi gibi farklı deneyimlerin, küreselleşme söylemlerinin ve teorik tartışmaların da motivasyonu ile Birikim çevresi öncülüğünde enternasyonalist temelli teoriye geri dönüş noktasında bir hareketlilik yahut arayışın oluştuğu görülmektedir.

Birikim dergisi çevresinin enternasyonalist temelli teoriye dönüşe verdiği büyük önemin, sosyalizm gibi bütün insanlığa yönelen ve insanlığı bir bütün olarak ele alan bir teorinin özüne dönüş çabasıyla ilişkilendirmesi mümkündür. Bu önemin; milliyetçilik gibi belli etnik gruplara ya da uluslara verilen özel öneme dayanan teorilerle, sosyalist teorinin bir arada ele alınmaya başlanmasına karşı ortaya çıkan anlamlı bir tepkiden kaynaklandığı da açık olsa gerektir.

Yurtsever milliyetçilik gibi, milliyetçilikle sosyalizmi uyumlaştırma çabalarının sonucu olan ara formlar, gerçekte milliyetçiliğin sosyalistleşmesini sağlayabilmekten ziyade, sosyalizmi milliyetçileştirmektedir. Birikim çevresinin, sosyalistlerin milliyetçilerle teorik ve pratik düzlemde işbirliği yapmasına itiraz etmesinin dayanağını da bu bağlamda değerlendirmek gerekmektedir. Laçiner’e göre yurtsever milliyetçilik

bağlamında, sosyalizm milliyetçiliği içselleştirdikçe anti-emperyalist yaklaşıma sıkışmaktadır (Laçiner, 2010: 65). Bu durum da, her güncel soruna karşı politika ve alternatif geliştirebilen bir sosyalist aklın yerini; her sorunun kaynağını dış politikada ve emperyalist güçlerde arayan kaderci bir yaklaşıma bırakmasına neden olmaktadır.

Murat Belge'nin analizine göre milliyetçileşen sosyalizm, tüm olguları komplocu bir mantıkla açıklayan bir çıkmaza kendisini sürüklemektedir (Belge, 2004: 30). Komplocu mantığın oluşturduğu komplocu dil ise solu, gündelik olayları derinlemesine analiz etmekten uzaklaştırıp, neredeyse her olgu ve süreci uluslararası güçlerin, emperyalizmin ve kapitalizmin oyunları olarak değerlendirmeye itmektedir. Bu durum da irili ufaklı her olayın, büyük şirketler ve emperyalist devletler tarafından şekillendirilip oynanan bir büyük oyunun parçası olarak görülmesine yol açmaktadır (Öztürk, 2011: 188). Birikim'in bu bakış ve analizi; Türk solundaki en güçlü damarlardan biri olan milliyetçi yurtsever eğilimin; esas itibarıyla Birikim çevresinin kendisini tanımlarken karşısında konumlandığı "öteki" olarak değerlendirilmesini mümkün kılmaktadır. Birikim çevresinin politik konumunu açıklarken metodolojik anlamda ne olmadığı üzerinden gittiğimizde; onun, karşımıza çıkan en önemli kontrastının yurtsever milliyetçilik; ya da terim dolandırılmadan söylendiğinde, doğrudan doğruya milliyetçilik olduğu görülür.

Anti-emperyalizm temeline dayanarak perspektifini daha çok ülke içerisiyle sınırlı tutan hâkim sol anlayış bağlamında, enternasyonalizmin; geçerliliğini baskın bir itki yahut motivasyon kaynağı olarak hala sürdürdüğünü öne sürmek oldukça zordur. Diğer yandan; enternasyonalizmin karşısında konumlandırılan soldaki milliyetçi damar, önemli kerte de Kemalist anlayışın etkisinden beslenmektedir. Sınırlarını ülke içerisine göre çizen, enternasyonalist temel yerine ulusal bağımsızlığa dayanan; yer yer Stalinist anlayışın da etkisinin görüldüğü yurtsever sol anlayış, değişik biçimlerde ifade edilmesine rağmen; objektif bir bakış açısıyla eleştirel bağlamda değerlendirildiğinde, ortaya düpedüz milliyetçi bir konumda çıkmaktadır.

Birikim çevresinin milliyetçiliğe eleştirel bakışı, ona insanoğlunun doğal bir özelliğiymiş gibi yaklaşılmasına gösterdikleri tepki ile açıklanmaktadır. Bu bağlamda milliyetçiliğin her zaman bir doktriner temele dayanmasına gerek bile duyulmaksızın doğal bir hal ve özellik olarak yansıtılması, esasen onun tehlikeli yanını oluşturmaktadır. Birikim çevresi de bu temelden hareketle gerek milliyetçiliğin

doğrudan kendisine; gerekse sosyalizmin teorik ve pratik yapılarına etki edişine karşı çıkmaktadır.

Birikim çevresinin anılan öze dönüşü çabasıyla enternasyonalist bir düzleme oturtulduğuna ve bu bağlamda milliyetçiliğin karşısında konumlandırıldığına şüphe yoktur. Bunun yanında onların, yer yer Gramsci'den yer yer Frankfurt Okulu ve Yapısalcı Marksizmden etkilendikleri de görülmektedir. Bunların dışında çevrenin, günümüzdeki çizgilerini asıl belirleyen akımın, Post-Marksizm ve buna bağlı olarak radikal demokrasi zemininde çok kültürcü yaklaşım olduğu öne sürülebilir. Bu tespitin izlerini milliyetçilik karşısındaki önemli tutumlarına ve bunun yanında toplumun çeşitli kesimlerini oluşturan kültürel ve etnik gruplarla yaptıkları işbirliğine bakarak gözlemek de mümkündür. Çevrenin, gündeme gelen hemen her konuda, ister dini ister etnik ya da milli olsun, her halükarda azınlık grupların yanında açıkça tavır aldıkları tartışılmaz bir gerçektir. Bunu yaparken de Marx'ın özüne dönerek enternasyonalist bir yaklaşım ortaya koyma eğilimini içeren hedefleriyle ters düşmemek için, Marksist ideolojiden ziyade Marxçı bir öze 'yöntemi' benimsedikleri görülmektedir. Marksizmi katı ve deterministik bir ideolojiye indirgemek onun değişen koşullar karşısında kendisini yenilemesini engellemek anlamına gelmektedir. Bu çerçevede yöntem olarak tarihsel materyalizm ve diyalektik anlayışından vazgeçmeyen Birikim çevresi, Gramsci, Althusser ve Frankfurt Okulu mensupları gibi düşünürlerden kendi Marksizmlerini beslemeyi tercih etmektedir. Bu besleme, radikal demokrasi çizgisine, Laclau ve Mouffe'a kadar uzanmaktadır. Öyle ki, Birikim'in düşünsel temelini oldukça etkileyen Post-Marksist paradigma, onların çok kültürcü yapısına da temel teşkil etmektedir.

Birikim çevresine, diğer sol akımlarca, onların asıl mesele olan üretim araçlarının mülkiyeti kavgasından vazgeçtikleri, meseleyi kültürel ve etnik hak mücadelesine indirgedikleri öne sürülerek yaklaşıldığında, çevrenin, esasen Bernsteinci bir revizyonizm ve reformizm içerisine düştüğünün ifade edildiği görülmektedir. Üretim araçlarının özel mülkiyetine son verip onları kamusal mülkiyete geçirme ve işçi sınıfı diktatörlüğünü kurma ideali içermeyen bir akımın yine de sosyalist sayılıp sayılmayacağı bu bağlamda tartışmanın odak noktasını oluşturmaktadır. Esasen Birikim çevresinin karşılaştığı bu eleştiriler radikal demokrasi akımını da içerisinde

barındıran dünyadaki tüm Post–Marksistlere de yöneltilmektedir. Buna karşılık Birikim çevresinin, Marksizmi katı ideolojik bir doktrin olarak değil tarihsel materyalizm ve diyalektik akıllarında bir yöntem olarak kavramaya odaklandıkları ve öze dönüşçü bir sosyalizmden vazgeçmedikleri kendileri tarafından da ifade edilmektedir. Karşı çıktıkları şey, örneğin eşitlik ilkesi veya Marx’ın yöntemi değil; yozlaşan Marksizm’dir. Bu yozlaşma en çok işin içine milliyetçiliğin ve ulusalcı kurtuluş ideolojilerinin dâhil olmasından kaynaklanmaktadır. Post-Marksist okula da hâkim olan yapı esasen budur. Nihai hedef olarak Marksizmden vazgeçmeden, milliyetçiliğin neden olduğu konjonktürel yahut yapısal sorunlarla ilgili durumlarda kendilerini azınlıkları koruyucu bir taraf olarak belirleme meselesi, esasen bu tavrın özünü teşkil etmektedir.

Sosyalizmin mevcut politik söylemleriyle bir kriz içerisinde olduğu varsayımı, sosyalizmi yeniden tartışma gereksinimini doğurmuştur. Birikim de, bu tartışma minvalinde, özellikle 1989 sonrası ikinci dönemiyle, sosyalizmi krizden çıkarmak için oluşturulan bir düşünsel platform konumundadır. Birikimin bakış açısına göre, sosyalizmin krizini edilgenleştirici mantıkta aramak gerekmektedir. Bireyleri pasifleştiren, özgürleşme hedefini sınıfsal kurtuluşa indirgeyerek, insanı büyük anlatılara kurban eden anlayışın sosyalizm içinde egemen olması, krizin en temel nedenidir. Birikim çevresi ise, insanı bir birey olarak önceleyen (liberal!) bir sosyalist anlayışa yakın durmaya başlamıştır. Bireyle sosyalizmin bu işbirliği de, geleneksel sol kesimler tarafından Birikim çevresinin, haliyle, liberal sol olarak görülmesine neden olmuştur.

2.2. Erken 20. Yüzyıl Marksizminde Milliyetçilik Kavrayışı ve Birikim Çevresiyle İlişkilendirilmesi

Erken 20. Yüzyıl Marksizmi denildiğinde kendisine değinilmesi gerekli olan ve Birikim dergisi çevresi üzerindeki etkisine yukarılardaki kısımlarda da atıfta bulunulan Gramsci’nin enternasyonalizme bakış açısı bir anlamda ulusal temel üzerinden hareket etmeyi gerekli kılan bir çerçevede değerlendirilebilir. ‘Enternasyonalist idealin ulusal-reel düzlemde kopmaması gerekliliği’, Gramsci’nin düşüncesine egemen olmuştur. Bu çerçevede sınıf, öncelikle uluslararası boyutu ağır basan bir olgu olarak değerlendirilebilmektedir. Toplumsal sınıflar uluslararası özelliğiyle analiz edilmelidir. Ve fakat bunun yanında, uluslararası niteliği haiz sınıf kavramı ve olgusunun, ulusal

kökenlerinden koparak yapılacak bir analiz ya da belirlenecek bir hedef gerçekçi olmaktan oldukça uzak düşecektir. Uluslararası yöne kanalize edilecek sınıf olgusu, tabanı ve kökeni ulusal alanda bulunan bir yapıdır. Dolayısıyla onun içerisinde oluştuğu ve var olduğu ulusal değerlerden ve gerçekliklerden ayrı düşünülmesi olanaklı değildir (Gramsci, 1986: 318).

1920’li yıllarda ve bu on yıllık dönemi takiben cereyan eden ‘Büyük Buhran’ sonrası, 1930’larda işçi sınıfının mücadele alanı oldukça genişlemeye başlamıştır (Cleaver, 2008: 27). Esasen sosyal devlet ilkesinin de uygulama alanı bulmaya başladığı, Keynesyen ekonomi anlayışının başta Avrupa olmak üzere dünya genelinde yaygınlaştığı bir dönemde işçi hareketlerinin yaygınlaşmasında ve işçi sınıfının taleplerinde ciddi bir artış ortaya çıkmıştır. Bu yıllar liberal-kapitalist ekonominin güç kaybettiği ve krize; adı üzerinde ‘Büyük Buhran’a girdiği yıllar olarak da değerlendirilebilir. Anılan yıllar daha çok devlet müdahalesi ve ekonomik alanda devletin aktör olarak bizzat rol oynamasının yaygınlaştığı dönemler olarak ortaya çıkmaktadır. Kapitalizmin içerisine düştüğü bu önemli kriz, fiili olarak böyle bir tablo ortaya çıkarırken, bu sosyal devletleşme sürecinin arka planında bir baskı unsuru olarak sosyalist hareketlerin yaygınlaşmasının bulunduğu gerçeği de göz önünde tutulmalıdır. Kuşkusuz sosyalist düşüncenin; liberalizmin ve buna bağlı olarak kapitalist ekonominin beşiği ve son birkaç yüzyıldır (Amerika Birleşik Devletleri ile birlikte) en önemli uygulayıcısı sayılan Avrupa kıtasında yaygınlaşması, kapitalist devletleri bu anlamda bir savunma pozisyonu almaya itmiştir. Avrupa kıtası Büyük Buhran’dan itibaren, bu sebeplerle yine kapitalist zeminde ve fakat devletçi sayılabilecek bir ekonomik anlayışı kabul ederek uygulamaya başlamıştır. Bu devletçi anlayışın yerleşmesi paralelinde eğitim ve sağlık gibi yarı-kamusal mal ve hizmetler devletin görev alanı içinde değerlendirilmeye başlanırken; diğer yandan istihdam politikaları, devletin ekonomide bizzat üretici olarak bulunması ve sektörlere müdahale etmesi birer olağan vaka haline gelmiştir.

Ekonomik alandaki bu değişimin siyasal alana yansımaları ise sosyal-refah devleti ilkesini ortaya çıkarmıştır. Liberal anlayışın ve kapitalist ekonominin ötesinde, zayıf toplumsal sınıf, tabaka yahut bireylerin korunması; eğitim, sağlık gibi önemli yarı-kamusal mal ve hizmetlerin devletin finansmanı içerisine alınması gibi noktalar teorik

olarak Marksizmin yeni yorumcularının ortaya çıkmasından da beslenerek geçerlilik ve meşruiyet kazanmışlardır. Avrupa'daki bu önemli ekonomik ve politik dönüşüm; Marksizmin çağdaş yorumcularının gerek teorik bağlamda, gerekse fiili politik düzlemde öne çıkmaya başlaması sebebiyle, Marx'ın determinist iktisadi düşüncesinden koparak, reel-politik alana ilişkin daha uygulanabilir ve halkları ikna etmeye daha yakın yeni bir teorik alan oluşturmaya başlamalarıyla da münasebet içinde işlerlik kazanmıştır.

Tümden gelerek hareket edecek olursak, Avrupa'daki bu önemli dönüşümle güçlenen Marksizm, sonunda kapitalist devletleri 'korumacı ve müdahaleci' bir biçime dönüştürmeyi başarmıştır. Esasen güçlenen Marksizmin bu ivmesi, kökenleri itibariyle Klasik Marksizmden temellenen, zaman zaman ise onu tenkit ederek kendi doğrularını eleştirdiği noktaların yerine koyarak yenileyen bu yeni akımların yeni yorumlarıyla açıklanabilir durumdadır. Bu bağlamda, Avrupa'nın 1920'lerle güçlenen Marksizmi, Marksist-Leninist esaslara dayanan Klasik Marksizm ya da Ortodoks Marksizmden başka bir form ortaya koymuştur. İşte bu yeni formu ortaya çıkaran isimlerden biri; bütün dünya sosyalizmlerinde olduğu gibi Türkiye sosyalizmlerinde ve hasseten Birikim dergisi çevresi üzerinde de etkiler doğuran ve çevrenin milliyetçilik tasavvurunun şekillenmesinde payı bulunan bir profil olup Marx'ın çağdaş yorumcularının en önemlileri arasında yer alan Antonio Gramsci'dir.

Kapitalist ekonominin yaşadığı kriz, her ne kadar yıkıcı olsa da bu her zaman Eduard Bernstein'in ifadesiyle Marx'ın "katastrofik çöküş" tahminini gerçek kılacak kadar yerle bir edici olmamaktadır. Kapitalist ekonomi, bu finansal krizlerin de bir şekilde çaresini bulup, kendisini toparlayabilmektedir. Bunun yanında yine Berstein'a göre işçi sınıfının modern toplum içerisinde radikal bir ihtilali beraberinde getirmeye yetecek kadar bağışık veya muktedir bir siyasal özne olamaması, Marx'ı ve Klasik Marksizmi yanlışlayan gerçeklikleri doğurmuştur. Klasik Marksizme göre, kapitalist ekonomilerin ardı arkası kesilmeyen finansal krizler yaşamaları öngörülmekteydi. Bu finansal krizler, sistemi çökertecek ve sosyalizm kaçınılmaz bir seçenek olarak kalacaktı. Bunun yanında bağışık bir siyasal özne haline gelecek işçi sınıfı önce kapitalizm karşısında yıkıcı bir güç olacak; ardından radikal ihtilalci bir deneyimle sosyalist sistemi kuracaktı (Çubukçu, 2012: 268). Modern toplumlarda, tarihin bu tahmin dâhilinde ilerlememesi,

yani: Kapitalizmin bir şekilde kendisini kurtaracak çözümler yaratabilmesi; bir anlamda Klasik Marksizmin sanayileşmiş ve modernleşmiş toplumlarda başarıya ulaşamaması, öngörülerinin hayata geçmemesi vakası yahut gerçekliği, Klasik Marksizmi itibarsızlaştırırken, bir örneği de yukarıdaki tartışmalardan mülhem olarak Birikim dergisi çevresinde ortaya çıkan, yeni yorumları motive edip popülerleştirmiştir.

Gramsci'nin hegemonya kavramı, altyapı-üstyapı ilişkisine olan farklı yaklaşımı gibi yenilikleri İtalya'dan hızla Avrupa geneline ve sonra da dünyaya yayılmıştır. İşte kapitalizmin yaşamış olduğu büyük kriz, kolektif hak arayışlarının ve işçilerin örgütlü mücadelelerinin yaygınlaşması gibi hususlar, 'yeni bir Avrupa sosyalizmi' anlayışını ortaya çıkarmıştır. Avrupa'dan doğan bu yeni anlayışların içerisinde Gramsci başı çekmektedir. Bunun dışında özellikle sosyal demokrasinin kurucusu sayılan Eduard Bernstein'in revizyonist ve reformist siyaset görüşü, şiddete dayanmayan toplumsal reform, demokratik yollarla işçi sınıfının iktidara gelmesinin gerekliliği, kooperatiflerin adil bölüşüm için kullanılması gibi yöntemlerle kapitalizmin tekeli eğiliminin kırılmasına yönelik görüşleri ise Almanya'daki sol akımlar için yeni bir yol haritası çizerken, bu düşünceler, Gramsci'ninkiler gibi önce kıta geneline; sonra dünyaya kolayca ihraç edilen düşünceler olmuştur (Çubukçu, 2012: 268).

Gramsci'nin yeni Marksist yorumu, Bernstein'in demokratik yöntemler içeren sosyal demokrasi bakış açısı gibi hususlar, öngörü ve reçete sunduğu modern toplumda yanlışlandığı görülen Marksizm için, Marx'tan ciddi kopuşlar içeren yeni bir yol haritası ve perspektif ortaya koymaktaydı. Başka bir ifadeyle içerisine düştüğü krizden çıkmanın yolunu, revizyonist bir bakış açısıyla siyasal akım olarak 'Sosyal Demokrasi', iktisadi olarak 'Keynesyen Müdahaleci Karma Ekonomi Modeli' ve bunların devlet yönetimindeki yansıması olarak da 'Sosyal-Refah Devleti' biçiminde kapitalizme sunan ve kabul ettiren bir Avrupa solundan söz etmek olanaklı hale gelmiştir. Bu dönüşümün içerisinde Gramsci ve Bernstein gibi yer yer Marx, Engels ve Lenin'i tenkit ederek, yanlışlandığını gördükleri öngörülerin yerine daha gerçekçi analizler koyan teorisyenlerin rolü büyüktür. Marx'ın katastrofik çöküş olarak sonradan adlandırılan tezindeki kadar radikal bir biçimde olmasa da bu krizlerden yararlanmayı ve işçi sınıfı lehine gelişmeler elde etmeyi sağlayacak, Frankfurt Okulu'ndan Gramsci'ye değin çağdaş yorumlar ortaya çıkmıştır. Bu çerçevede Bernstein'in sosyal demokrasinin

kurucusu olarak değerlendirilip; bu bağlamda Büyük Buhran sonrası oluşan yeni yapıya ciddi bir teorik temel hazırladığını öne sürmek mümkündür. Ancak Gramsci için aynı şeyi söylemek doğru olmayacaktır.

Gramsci, bir Yeni-Marksizm akımı yaratarak Klasik Marksizmin tüm meseleleri ekonomiye ve tek taraflı altyapı-üstyapı ilişkisine dayandırdığı indirgemeci yaklaşımını eleştirerek çok yönlü ve daha gerçekçi bir Marksist analiz ortaya koymasıyla önem kazanmıştır. Gramsci'nin sosyal demokrasiye bu bağlamda önemli katkıları olmuştur. İktidarın ve hegemonyanın kaynağının siyasal alandan ziyade sivil toplumda bulunduğu varsayımı, özellikle 1945 sonrası, II. Dünya Savaşı'nın son bulmasını müteakip dönemde tezahür eden militan olarak tanımlanabilecek sosyal demokrasi akımının sahip çıktığı bir görüş olmuştur. Bu bağlamda daha sonra Althusser'de 'Devletin İdeolojik Aygıtları' olarak sınıflandırılacak bir devlet tanımına ulaşılmaktadır. Devrim öncesi Çarlık yönetimindeki Rusya'da olduğu gibi Batı'da devlet polis gücü kullanan bir şiddet aygıtına indirgenemez. Serbest seçimler yoluyla, Bernstein'in önerdiği gibi parlamenter yöntemle sosyalist iktidarı kurmak olanaklıdır. Ancak genel oy ilkesi 20. yüzyılda hemen hemen tüm Avrupa'da yerleşmiş olmasına rağmen, sosyalist bir iktidarın parlamenter yöntemle kurulması olanaklı görülmemektedir. Bu olanaksızlığı yaratan şey ise üretim araçlarının mülkiyetini elinde bulduran kapitalistlerin, sınıfsal değerlerini ve özellikle özel mülkiyetin özgürlük için önemini, Althusser'in daha sonra kavramlaştıracağı devletin ideolojik aygıtları eliyle halka benimsetmeleridir. Bu vakıa, sürekli gerçekleşen bir ikna sürecidir. Ve, ideolojinin, basın yayın, radyo, televizyon, eğitim gibi yollarla yine sürekli diğer sınıflara empoze edilmesini ve benimsetilmesini içermektedir. Sistemin devamlılığını sağlayan şey ise polis zoruyla ortaya çıkan bir baskı mekanizması değil; bu ideolojik aygıtlar yoluyla gerçekleştirilen bir 'rıza mekanizması'dır. Bu nedenle militan sosyal demokratların görevi, silahlı mücadele ile yıkıcı bir etki yaratmak değil; ideolojik bilinçlendirme ile işçi sınıfını bu sarmaldan kurtarıp, Marx'a göre kapitalizmin ardı arkası gelmeyecek finansal kriz sarmalına girmesine karşılık gelen katastrofik çöküşü beklemektir. Gramsci'nin, II. Dünya Savaşı sonrası güçlenen militan sosyal demokratlara katkısı bu bağlamda olmuştur. Ancak Perry Anderson'a göre, liberal burjuva demokrasisi işçi sınıfına temsil hakkı tanımış olmakla beraber, bu devlet biçimini sosyalist devlete dönüştürmeyi sağlayacak imkanları tanımamaktadır. Bunu her şeyden önce siyasal toplum ile sivil toplum

arasında yarattığı kişisel statüler ile gerçekleştirmektedir. Siyasal toplum içerisinde her birey eşitken, sivil toplumda emekçiler arasında ciddi bir eşitsizlik ortaya çıkar. Herkes statüsüne itibariyle, kazandığı ücret ya da maaşa göre, hukuken ve siyasal olarak eşit olmakla birlikte farklılaşır. Böylece işçi sınıfı içinde ve arasında da bir tabakalaşma ortaya çıkar. Kazanılan ücret ya da maaşlarda, buna bağlı olarak yaşanan hayat standardında ortaya çıkan bu farklılıklar, halkın geniş kesiminin ortak noktası olan emekçi olmayı gözden kaçırmamasına sebep olur. Bu durum da sınıf bilincinin oluşmasındaki en büyük engeldir (Anderson, 1988: 47-49). Sınıfsal dayanışma bilincinin yerini, Marx'ın ifadesiyle yanlış bilinçlenme yoluyla edinilen milliyet gibi, kültürel kimlikler gibi ortak özellikler almaktadır. Dayanışma ruhunu bu ortak özellikleri kullanarak yaşayan halkın, sınıf bilincine ulaşması böylece hakim sınıf olan kapitalistler tarafından engellenmiş olmaktadır.

Gramsci'de sözü edilen sivil toplum tamamen milli sınırlar içerisine hapsedilmiş bir yapı olarak görülmemektedir. Örneğin ulusal sınırlar dışarısında gerçekleşen büyük bir dönüşüm ya da devrim, ulusal düzlemdeki var olan hegemonik ilişkileri ve dengeyi etkileyebilmektedir. Konjonktürel olarak dünyada var olan dönüşümler ve devrimler, 'pasif devrim' adı altında ulusal sınırlar içerisinde politik hareketlenmelere neden olabilmektedir. Fransız İhtilali, bu çerçevede Gramsci'ye ilham vermiştir. Kanlı bir biçimde aristokrasiyi yıkarak, burjuva devrimini gerçekleştiren ve kapitalist ekonomik sisteme dayanan devleti kuran Fransızlar, bütün Avrupa'da benzer bir etki yaratmıştır. Diğer Avrupa Devletleri bu dönemde, bu konjonktürel etkiyle benzer bir devrimi gerçekleştirmeye yeltenecek sınıf ya da sınıfları, silah gücünü kullanarak bastırmayı başarmış görünse de, Fransa'dan ihraç edilen fikirlerin yayılmasına engel olamamışlardır. Bu fikirlerin etkisiyle, devletlerin varlıklarını sürdürebilmeleri için pasif devrim yoluyla yükselmekte olan aristokrasi/oligarşi/ monarşi dışı burjuva sınıfına ve emekçilere imtiyazlar tanımak durumunda kalmıştır. Pasif devrim, Gramsci'ye göre hakim sınıf hegemonyası zayıflamaya başladığında başvurulan bir savunma yöntemidir. Hegemonik sınıf, halkın diğer kesimlerini oluşturan sınıflar tarafından ortaya konan ve güçlenen talepler ve baskılar karşısında sivil toplum içerisinde bozulan dengeyi yeniden sağlamak ve hegemonyasını yeniden üretebilmek için diğer sınıflara birtakım tavizler vermektedir. Bu şekilde, geniş halk katmanlarının işbirliği içerisinde iktidara karşı verecekleri ortak mücadelenin önüne geçilmiş olur. Hegemonik sınıf,

oluşan muhalefeti önceden öngörerek, muhalefetten daha hızlı bir biçimde taleplere bir ölçüde de olsa cevap verip; onları tatmin eden politika ve yönetici değişikliklerini yaparak, zayıflayan hegemonyasını yeniden eski haline getirebilmektedir (Okur, 2012: 51-52).

Gramsci'ye göre nesnel koşulların olduğu her yerde öznel unsurlar da vardır. Öznel unsurların kuvvetinin boyutu ve yoğunluğu belirleyici rol üstlenmektedir. Öznel unsurlar, toplumsal yeniden üretim aşamasında karşı karşıya geldiklerinde, bunların kuvvetleri arasındaki çatışmanın diyalektik ilişkisi, yeni durum hakkında belirleyici olmaktadır. Bu paralelde, çatışma her zaman aktif bir çatışma olmayıp, pasif devrim biçiminde de gerçekleşebilir. Bunun olabilirliği ve dozajı bir anlamda halktan kopuk olmayan 'organik aydınlar'ın etkisine ve ikna gücüne bağlıdır (Gramsci, 1986: 304). Gramsci, pasif devrim kavramına yaklaşımından da anlaşılacağı üzere, siyasal mücadele ve olayların ulus-ötesi boyutuna ve etkisine ayrı bir önem vermektedir. Ulusal alanda politik olayların belirleyicisi sivil toplum olduğuna göre, bunun uluslararası etkilerinde de uluslararası sivil toplum ve bunlar arasındaki sosyal ilişkiler ağı belirleyici olarak öne çıkacaktır (Okur, 2012: 52). Başka bir ifadeyle uluslararası etki yaratan ulusal düzeydeki politik olaylar, ulusal sivil toplumların uluslararası etkileşimi ve bunun yarattığı konjonktürel dalgadan kaynaklanan ulus-ötesi bir etki de yaratacaktır. Ulusal düzlemde gerçekleşen her politik olayın, pasif devrim boyutuyla da olsa ulus-ötesi/evrensel bir etki yaratacağı varsayımı, Gramsci'nin enternasyonalist düşünceden kopmadığının önemli bir göstergesidir.

Bunların yanında İtalya'nın, Eric Hobsbawm'a göre, ulus devletten daha önce ulusal seçkin kimliğini oluşturmuş ve bunun üzerine değişimi kurma ve kontrol etme görevi yüklemiş bir ülke olduğu gerçeğinden hareketle, ulusal kültüre Gramsci tarafından verilen önem yadsınmamaktadır. Otoritenin yalnız devletin zor kullanma gücüne bağlı olarak tedarik edilmesi ve sürdürülmesinin zorluğu bu noktada kendisini göstermektedir. Gramsci'nin organik aydınları eliyle kurulacak ve sürdürülecek hegemonyayı bu denli önemsemesi esasen ulus devletten önce var olan ulusal seçkin kitlenin tarihsel taşıyıcı misyonundan kaynaklanmaktadır. Bunun yanında İtalyanlar, Almanlar'ın Aufklärung diye isimlendirdiği Aydınlanma'yı Avrupa genelinden çok daha önce yaşamaya başlamış olmakla birlikte sonraları bu süreci devam ettirmek

konusunda arka planda kalmıştır. Söz gelimi İtalyanlar, ne Fransa’da olduğu gibi ciddi bir yıkım ve yeniden yaratım süreci içeren bir burjuvazi devrimi yaşamıştır; ne de Almanya’da olduğu gibi hegemonyanın eski sahibi olan sınıfın önerisi ve kontrolü altında uzlaşma zeminine sahip bir dönüşüm süreci yaşamıştır. Bu bağlamda, İtalyan burjuvazisi, kendi üzerine düşen tarihsel rolü tam anlamıyla başaramamış; İtalyan ulusunu tam manasıyla inşa edememiştir. Fransa ve Almanya karşılaştırmalarına göre eksik kalan burjuva devrimi, ulusu yaratamadığından, bu iş, Gramsci düşüncesi içerisinde tamamlanması gereken eksik bir süreç olarak görülmüştür (Hobsbawm, 2014: 355-356). İşte bu eksik kalan kısmı tamamlamak Gramsci’nin düşüncesinde Marksist bakış açısıyla yükselen sınıfın yani proleteryanın organik aydınlarına düşmektedir. Proletarya, hegemonik sınıf olabilmek için, organik aydınlarının üzerine düşen faaliyetlerini yerine getirirken, eksik kalan ulus yapısından da faydalanmak, gerekirse bu eksiklikleri tamamlayacak unsurları yaratmak durumundadır.

1980 öncesi Birikim dergisinin ve 1989 sonrası Birikim dergisinin özellikle ilk dönemlerinde Gramsci’nin analizlerine karşı önemli bir ilgi olduğu öne sürülebilir. Birikim çevresi özellikle 2000’ler sonrasında Post-Marksist teorinin etkisi altında kalmıştır. Çok kültürcü bir algı ve radikal demokrasi temelinden hareket eden çok sayıda makale, derginin kendisinde yer bulabilmektedir. Burada sözünü ettiğimiz husus makalelerin konuları itibariyle yoğunlaşma sıklığıdır. Bu bağlamda özellikle 2000’li yıllarla birlikte kültürel haklar ve azınlık meselelerini ele alan yazıların yoğunlaştığı öne sürülebilir. Bu durum ise, Birikim dergisinin Türk solunun genelinde var olanın aksine anti-milliyetçi sosyalist duruşunun bir göstergesidir. Bu çerçevede son dönemini teorik açıdan özellikle kültürel haklar temelli ve anti-milliyetçi özelliğiyle Post-Modern Marksist teoriye yakın konumlandırabilmekle beraber, yukarıda da ifade edildiği gibi özellikle 1980 öncesi ve 1989 sonrası Birikim dergisinin ilk dönemlerinde belirli bir Gramsci ilgisi olduğu belirtilmelidir. Ancak Gramsci’nin ortak duyu biçiminde adlandırdığı politik hareketin halkla birliktelik kurabilmek için dini ötekileştirmemesine benzer bir tutumu Birikim çevresi milliyetçilik için takınmamıştır. Gramsci bir teorisyen olmanın yanında İtalyan Komünist Partisi’nin yöneticilerindedir. Bu nedenle reel-politik düzleme daha uygulanabilir düşüncelerle yaklaşmayı başarmıştır. Halkın ortak duyularını yani hayatı kavrayış biçiminde kullandıkları bir takım öğeleri karşısına almadan hareket edebilmiştir. Bu nedenle Marksizm düşüncesinin uygulama

çabalarında görülen genelin aksine din ile bir hesaplaşma içerisine girmemektedir. Dini, halkın genelinin inanması sebebiyle, sınıf mücadelesine halkı eklemleyebilmek adına bir öteki olarak konumlandırmaktan uzak durmuştur. Gramsci'nin dine karşı göstermiş olduğu bu olumlama, Birikim çevresinin katı milliyetçilik tasavvuruyla bir karşılaştırma bağı kurduğumuzda önümüze gelmemektedir. Başka bir ifadeyle Gramsci'nin dine göstermiş olduğu hassasiyet ve hoşgörüyü Birikim çevresi milliyetçilik için göstermemektedir. Marksist anlayışa göre bir yanlış bilinçlenme olarak görülen milliyetçiliği uzlaşılabilir ya da sınıf mücadelesinde işbirliği yapılabilir bir düşünce ya da akım olarak görmemektedirler. Ancak Birikim'in milliyetçiliğe karşı olan bu net ötekileştirici tavrı din söz konusu edildiğinde çok da geçerli değildir (Öztürk, 2011: 189-190). Bunun da Türkiye'de İslamcılarının ve Müslümanların ulusalcı-milliyetçi-militarist rejim tarafından uzunca bir dönem baskı altında tutulması ile açıklanması mümkün olabilir. Daha çok, çok kültürcü özellik gösteren Birikim çevresi, ezilen kültürel-etnik-dini azınlıkların her zaman yanında olmuştur. Bir dönem İslamcılarla ve Müslümanlarla beraber hareket etmesi de 28 Şubat (1997) sürecine kadar giden ama temellerini çok öncelerden alan rejimin din ile olan tepeden inme modernist hesaplaşmasından kaynaklanan baskılara karşı bir tepki olarak okunabilmektedir. Bütün bunların yanında Birikim çevresi yazarlarının, Gramsci örneğinde olduğu gibi birer politikacı olmaması; onları bu yaklaşımları rahatlıkla gerçekleştirme hürriyetine kavuşturmuştur. Halktan destek almak durumunda olan sosyalist politikacıların aynı hesaplaşmayı aynı net tavırla yapabilmesi, beraberinde bir seçkinleşme yaratacağı tehlikesi nedeniyle olanaklı görülmemektedir. Bu bağlamda, milliyetçiliği bu boyutta ötekileştiren Birikim çevresinin, halkın duyarlılıklarından biri olan milliyetçiliğe karşı duran bu keskin tavrı sebebiyle halktan koptuğu söylenebilir. Ancak ifade edildiği gibi, "Aylık Sosyalist Kültür Dergisi" Birikim bir fikir dergisidir; bunun da ötesinde Yön dergisi ve Türkiye solundaki başka alışıldık örneklerdeki gibi halkla birlikte hareket etme ve bir taban yaratma kaygısı ile koşullanmamaktadır.

Birikim çevresi, Marksizmin altyapının üst yapıyı belirlediği yönündeki ön kabulden hareket edilerek proleteryanın yalnızca iktisadi temelde ele alındığı geleneksel sol yaklaşımı yer yer eleştirerek Gramsci'ye yakınlaşmıştır. Bu görüş ile ilgili olarak teorik temellerini dayandırdıkları Gramsci'nin ortaya attığı hegemonya kavramına da değinmek kaçınılmazdır. Bu kavram, siyasal olgunun yalnız devlet katında değil;

toplum katında da görülmesi gerekliliğine işaret etmektedir. Toplumsal ilişkileri de kapsayacak biçimde ele alınan hegemonya kavramı, kapitalist üretim biçimine sahip bir toplumda; egemen sınıfın başka sınıf fraksiyonlarıyla işbirliği yaparak ittifaklar kurmasını ve diğer fraksiyonlarla yapmış olduğu siyasal uzlaşmalar neticesinde egemenliğini devam ettirmesini; yönetici konumunu sürdürmesini ve başka bir toplumsal sınıfın iktidarını bu yolla engellemesini ifade eder (Bekmen, 2012 : 208).

Marksizmin alt yapı olarak ekonomiyi tanımladığı ve siyasetle birlikte diğer tüm dinamikleri üst yapıya edilgen bir biçimde konumlandığı ekonomik determinizme karşı eleştirel bir yaklaşım benimseyen Gramsci, üst yapı öğelerinin de alt yapı unsuru olan ekonomi üzerinde belirleyici rol oynayabileceğini belirterek, bu ilişkinin diyalektik bir ilişki olarak ele alınması gerektiğinin altını çizmiştir. Bu bağlamda bir sosyal sınıfın ekonomik anlamda egemen olması, onun aynı zamanda külliyen de hegemonik olduğu anlamına gelmemektedir.

Bu noktada ekonomik sermayenin yanında siyasal sermayeye de sahip olamayan sınıflar, hegemonik bir siyasal iktidar olamazlar. Ekonomi unsuru olarak görülen alt yapı ögesi, tek başına siyasal iktidarı elde tutmaya; dolayısıyla mutlak temsil gücüne sahip olmaya karşılık gelmez. Kendi sınıf kültürünün, fikirlerinin ve dünya görüşünün diğer sınıflar tarafından kabul görmesini sağlayamayan; başka bir ifadeyle kendi aydınlarını yaratıp kendi kültür politikasını oluşturamayan sınıf, toplumdaki hegemonik temsil gücüne sahip olamayacak; dolayısıyla iktidara gelse bile; toplumu şekillendirme kertesine ve kalıcı iktidara ulaşamayacaktır. Bu çerçevede, salt iktisadi bir analizle, ne işçi sınıfının politik konumunu ne de sosyalizmi biçimlendirmek bizi doğru sonuçlara götürebilir (Bekmen, 2012 : 217).

Gramsci'de Marksizmin tarihselcilik düşüncesi ise bazı noktalarda Klasik Marksizmin tarihselcilik anlayışından farklılıklar içermektedir. Gramsci, bu boyutuyla teorinin ve düşünürlerin/in seçkinci yapısından kurtulamayan Marksizmi, kitap sayfalarından çıkarıp halka indirmek ve benimsetmek için pratiğe büyük önem vermektedir. Bunu yaparken tarihsel materyalizm ile diyalektik materyalizmi içeren Marksist felsefeyi bir bütün olarak ele alma eğilimi mevcuttur. Bu boyutuyla Marksist teorinin pratik değerini gerçek tarih içerisinde aramakta olduğunu ifade etmek mümkündür. Gramsci, Marksizmin pratik değerinin somut olayların içerisinde var olmasıyla ortaya çıkacağını,

bu nedenle yalnız aydınlara değil halkın geniş katmanlarına da hitap etmesi gerektiğini öne sürmektedir (Althusser, 2007: 388).

Gramsci'ye göre Marksizmin tarihselciliği ise onun kendisine göre formüle ettiği bir parçasını oluşturmaktadır. Gramsci, bu nedenle bu tarihselci anlayışı eleştirmektedir. Gerçekten Marx ve Engels'in 'Alman İdeolojisi (Feuerbach)' eserinde belirttiği gibi bu tarihsel yapı içerisinde üretici güçler, toplumsal ilişkilerin bütünü ve sermayenin bir araya gelmesi, felsefede insanın özü olarak görülen şeyin karşılığıdır. İnsanın özü olarak isimlendirilebilecek bu temel, insanı oluşturan asıl şeydir. Lenin'in sonraları ifade edeceği ve ekleyeceği gibi yaratıcı yıkımcılığın oluşabilmesi, bu özün buna hazır olup olmamasına bağlıdır. Bir devrimci değişimin, altüst oluşun yaşanabilmesi için hem o dönemde yaşayan üretici güçler ve toplumun hazır olması, hem de o döneme kadar yaşanan toplumun buna müsait olması gerekmektedir. (Marx ve Engels, 2013: 69) Bu dönüşümün ve devrimci yıkımın yaşanabilmesi (Alman İdeolojisi Feuerbach'ta) bir anlamda mevcuttur ve geçmiş kuşakların şartları olgunlaştırabilmesine bağlanmıştır. Bu durumda, ister istemez Marksizmin kendi tarihsel yapısını tasarlamış olması sonucuna ulaşılmaktadır. Gramsci, bu yapıyı oluşturacak seçkin analize, meseleyi teori ve düşünür ikilemine hapseden geleneksel anlayışa karşı çıkmaktadır. Gramsci'ye göre, Marksizmin gerçek bir tarihselciliğe ulaşması, ancak halkın tüm kesimlerine ulaşmasıyla mümkün olabilir. Bu ulaşma, gündelik hayata ve alışkanlıklara kadar uzanmak durumundadır. Başka bir ifadeyle, felsefe soyut bir etkinlik ve filozofların uğraşısı olmayı aşırp gerçek niteliğe büründüğü ölçüde vardır. Bu bağlamda, Gramsci, praksis düşüncesine de yeni bir boyut getirmektedir. Bütün bu vurgular ve katkılar bağlamında belirtmelidir ki, Klasik Marksizmin her ne kadar yola çıkış amacı uygulamaya yönelik de olsa, teorik boyuta hapsolmuş olması, mevzuya hem eleştirel hem de alternatif kavramsal yaklaşımlarla bakabilen Gramsci'nin değerini daha da arttırmaktadır.

Gramsci'nin organik aydınlar tezi de bu paralelde üzerine düşünülmesi gereken önemli bir noktadır. Hegemonya kuramına göre, hakim sınıf, halkın tümünün gündelik yaşamlarına kadar etki etmek zorundadır. Aksi halde ekonomik iktidarı elinde bulunduran sınıflar, sosyal ve siyasal iktidarı elde edemeyeceklerinden gerçek anlamda iktidar da olamayacaklardır. İşte bu noktada hakim sınıfın varlığını ve meşruiyetini

sürdürmesinin yolu, yaşam tarzını ve değerlerini, iktidarını kullanarak halkın geneline benimsetmesidir. Mevcut iktidarın bu değerlerini halka benimsetecek olan kesim ise organik aydınlardır. Organik aydınlar, yerleşik düzene sahip olan sınıfın temel unsurlarını ve dinamiklerini halka benimsetmekle görevlidirler. Bu yolla hegemonyayı sağlamakta ve kalıcılaştırmaktadırlar (Althusser, 2007: 389). Organik aydınlar, kapitalizmde kapitalistlerin değerlerini halka benimsetmek ve bunları meşrulaştırmak için çalışırlar. Aynı şekilde sosyalistlerin de iktidara gelebilmesi ve özellikle iktidarı ele geçirdikten sonra işçi sınıfının sosyal ve siyasal değerlerini halka benimsetebilmeleri ve iktidarı ekonomik, siyasal ve sosyal alanlarda çok boyutlu ve kalıcı tutabilmeleri için organik aydınlara ihtiyacı vardır.

Esasen kendisi de bir aydın olan Gramsci, aydınlara halkla yakın ilişki içerisinde olamamaları, halkla beraber yaşayıp beraber düşünememeleri gibi nedenlerle aydınları eleştirmektedir. Bu seçkin tavrın sosyalizme faydadan çok zarar verdiğini öne sürmektedir. Sosyalizmin hayat bulabilmesi için gerekli olan şey, dışarıdan halka akıl vererek onları yönlendirecek aydınlar değildir. Gramsci, bu noktada halkla beraber yaşayıp, onunla beraber hareket edecek aydınlara bir anlam ifade edeceğini öne sürer. Bu manada aydınlardan beklenen klasik görev teorik yönlendirmeleri yapıp halktan uygulama beklemek değildir. Klasik Marksist aydınlara içerisine düştüğü en önemli yanılgı budur. Halkın beklentisi kendisine teorik yolu gösterip kenara çekilecek bir seçkin aydın zümresi değildir. Teori ve pratik arasındaki uçurumu ortadan kaldırmayı hedefleyen Gramsci, eylemi yönlendiren aydın profiline ötesine geçerek, halkla beraber eylemi yapan aydın olmayı tercih etmiştir. Onun, bu boyutuyla praxis düşüncesine önemli bir açılım kazandırdığını ifade etmek mümkündür (Koçak, 2009: 4). Bu veçhesiyle organik aydınlar, siyasal iktidara sahip hakim sınıf ile halk arasında bir köprü görevi görmektedir. Hâkim sınıfın hegemonyasının devamlılığını sağlamaktadır. Bunu yaparken de reel-politik düzlemde kopmamak gerekmektedir. Organik aydınlar, halkı hegemonyanın meşruluğundan ve devamından yana ikna ederken, halkın yaşayış biçiminden, değerlerinden ve inanışlarından kaynaklanan olgu veya fenomenlerin tartışılması örneğinde olduğunca hegemonyanın meşrulaştırılmasına zarar verecek konulardan imtina etmek durumundadırlar. Gramsci'nin sınıf algısında bulunan enternasyonalist özellik, teorinin genelindeki algı ve hedeften farklı bir tutum içermemektedir. Ancak kurgu değil gerçek tarih anlayışında Marksizmin tanımlanması

gerektiğini öne sürdüğü gibi, sınıfsal mücadelenin de toplumun gerçek koşullarından ayrı değerlendirilemeyeceğini öne sürmektedir. Bu çerçevede enternasyonalist işçi sınıfı mücadelesinin gerekliliğine inanmakla beraber, bu mücadelenin işçi sınıfının söz gelimi ulusal ve dinsel nitelikler gibi vazgeçemeyecekleri özelliklerinden kopuk bir biçimde başarıya ulaşamayacağını ifade etmektedir (Cevizci, 2009: 1193-1194).

2.3. Frankfurt Okulu'nun Milliyetçilik Kavrayışı ve Birikim Çevresiyle İlişkilendirilmesi

Birikim dergisi çevresinin gerek sosyalizm ana doğrultusunu; gerekse bu doğrultu çerçevesindeki milliyetçilik tartışmalarını etkileyen en önemli kaynak yahut oluşumlardan biri konumundaki Frankfurt Okulu, genel itibariyle Marksist teoriyi benimsemektedir. Bu çerçevede işçi sınıfının evrensel ölçekte bir sosyal dönüşümü ve üretim ilişkilerinin yapısındaki dönüşümü gerçekleştirebilecek potansiyele sahip olduğu noktasında Klasik Marksist teoriden ayrı düşmemektedirler (Cevizci, 2009: 1207). Okulun eleştirel özelliğinin temelini ise toplumsal çözümlemede ideoloji unsurunun yarattığı yanlış algıları ortadan kaldırma çabası oluşturmaktadır. Bu paralelde özgür ve bağımsız niteliğiyle, kendisi yapısal özelliklerini belirleyici bir fonksiyon üstlenebilen bir toplum ideali, okulun düşüncesinin içerisinde yer bulmaktadır. Frankfurt Okulu'nun, Marx'ın çağdaş yorumcuları olarak Marx'tan bütünüyle kopmadan onu yorumlayan ve düşüncesine katkıda bulunan bir akım olduğu da ifade edilmelidir. Bu zamana kadar, dünyayı anlama ve yorumlama çabası içerisinde olan felsefecilerin, bundan sonra onu değiştirmek için faaliyet göstermesi gerektiğini içeren Marx'ın düşüncesi Frankfurt Okulu'nun eleştirel akım niteliğine temel teşkil etmektedir (Cevizci, 2009: 1203). Bu paralelde kendi dinamiklerine ve geleceğine yön veren özgür ve bağımsız bir toplum yaratma kaygısı, Marx'ın filozoflardan beklediği dünyayı değiştirebilecek felsefi çabayla örtüşmektedir. Burada sözü edilen ve yaratılması öngörülen özgür, bağımsız ve kendi dinamiklerini belirleme yeteneğine sahip toplum, kuşkusuz ulusal sınırlar dahilinde tasavvur edilen bir yapı değildir. Tıpkı Marx'ta olduğu gibi proletarya öncülüğünde kurulacak enternasyonalist özellikli; etnik, ulusal, dini her farklılığın önemini kaybedeceği bir dünya toplumu tasarlanmaktadır.

Bunun yanında Frankfurt Okulu, yöntemsel açıdan sosyal ve beşeri bilimlerde genel-geçer yasalar ortaya çıkarma endişesinde olan mantıksal pozitivistin genelle-yici

girişimine karşı çıkmaktadır. Bu çerçevede, Gramsciyen bir bakış açısıyla hareket edilerek ekonomik determinizme indirgenmiş olan Klasik Marksizme eleştiri getirilmektedir. Gramsci'de olduğu gibi altyapı ile üstyapı arasındaki karşılıklı belirleyicilik ilişkisi benimsenmektedir. Frankfurt Okulu'nun ikinci döneminin en önemli ismi olan Jürgen Habermas da altyapı-üstyapı ilişkisine Engelsci bir ihtiyatla yaklaşmaktadır. Buna göre, altyapıdaki ekonomik ilişkiler üstyapıyı son tahlilde belirlemektedir. Ancak bazı durumlarda üstyapı da altyapıyı belirleyebilmektedir. Belirleyici olan bu üstyapı unsuru kimi zaman kültür, kimi zaman ideoloji, kimi zaman siyasal alan olabilmektedir (Timur, 2008: 136). Okul çevresinde, mantıksal pozitivizm dâhilinde katı bir rasyonalizme indirgenen yönetime karşılık bunu dengelemek için toplumların üstyapı unsurları üzerine yoğunlaşıldığı görülmektedir. O halde, eleştirel teori toplumu özgürleştirme nihai hedefiyle hareket eden, proletaryanın sosyal yapıyı değiştirme gücünü taşıdığını öne süren, katı rasyonalist bilim anlayışından farklı olarak içerisinde bulunduğu Marksist akıma yönelik özdüşünümsel ve/veya özeleştirel bir tavra sahip, insani-toplumsal olayları nesnelleştiricilikten kaçınan bir teori olarak karşımıza gelmektedir. Bu teorik yapıyla tutarlı bir biçimde Frankfurt Okulu'nun tüm baskıcı ve kapalı rejimlere muhalif durduğunu da ifade etmek gerekmektedir. Tıpkı insani ve toplumsal olaylar için evrensel çıkarımlar ve sonuçlar elde etmeyi hedefleyen mantıksal pozitivizmin karşısında durduğu gibi benzer kapsayıcılığı siyasal alanda göstermeye çalışan totaliter rejimlerin de karşısında durmaktadır. Frankfurt Okulu, özcesi, insanın ve toplumun özgürleşmesinin önünde engel olan her şeye karşı çıkmaktadır. Bu bağlamda, toplumsal gruplar arasında ortaya çıkan çıkar çatışmaları ve çelişkilerinin fikri alana nasıl yansıdığını ve bu çelişki ve çatışmaların baskıcı, kapalı, totaliter rejimlerde üretiminin ve yeniden üretiminin nasıl gerçekleştiğini sorgulamışlardır. Bu kapsamda, Marx'ın 19. yüzyıl için geçerliliği kabul edilen görüşlerini günümüze ve geleceğe indirgemeye çalışan ve bu şekilde Marksizmin bilimselliğine ciddi biçimde zarar veren Ortodoks Marksizmi eleştirmişlerdir. Pozitivist yaklaşımlı bir bilimsellik iddiası ve tarihsel materyalizmin bilim statüsü Frankfurt Okulu'nun en çok tartışmaya açtığı konuların başında gelmiştir. Bu teorik biat, okul açısından bakıldığında reel politik alanda eleştirilemeyen, yanlışılanamayan bir algı içerisinde koruma altına alınan politik elitleri ve bu sürecin sonunda Stalinizm pratiğini doğurmuştur. Stalinizm, adeta

kutsallaştırılan reel-politik uygulamasını Avrupa'daki komünist partilerin programlarına da dahil etmeyi başarmıştır (Cevizci, 2009: 1204-1205).

Üretilen ve yeniden üretilen politik seçkinlerin, katı bir pozitivismden ve buna bağlı tarihsel materyalizmden beslenen dokunulmaz ve eleştirilemez konumları, Marksizmin Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği uygulamasında baskıcı, kapalı ve totaliter bir rejim yaratmış olmaktadır. Bu durum ise, gerek Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği pratiğinde, gerekse irili ufaklı başka sosyalist pratiklerde bir milliyetçileşmeyi beraberinde getirmektedir. Marksist özüyle enternasyonalist nitelikli dünya toplumu yaratmak amacıyla kurulan bu rejimler, baskıcı ve kapalı nitelikleri sebebiyle milliyetçileşmektedir. Bu bağlamda, Frankfurt Okulu da, buna karşı çıkan bir Marx'çı öze dönüş çabası olarak değerlendirilebilir. Bu öze dönüş, Lucaks'a göre Marx'ın kendi eleştirel yöntemi içerisinde bulunan anlayışa yeniden hayat verilmesinden ibarettir. Frankfurt Okulu da, Marx'ın eleştirel yöntemini revize ederek, eleştirel teori adıyla bir teorik yapıya kavuşturma işlevini üstlenmektedir (Cevizci, 2009: 1205). Dünyayı değiştirmekle ilgili Marx'ın felsefecilere verdiği görevi üstlenmiş görülmektedirler. Burada ayrıca, özgür ve bağımsız bir dünya toplumunu yaratabilmek için bilim fetişizmi içerisine düşen Ortodoks Marksizmden farklı olarak, bilimin yerine yeniden felsefe ikame edilmiş gibidir.

Frankfurt Okulu yönüyle değerlendirildiğinde genelleyici; tümelci; evrenselci anlayışlar, en başta nüvelerinde barındırdıkları totaliteryen eğilimler sebebiyle bireyin değersizleşmesini beraberinde getirmektedir. Yönetici elit, toplum içerisinde belirleyici konuma yerleşirken, Gramsci'de hâkim sınıf dışında kalanlar olarak değerlendirilen yönetilenler edilgen bir biçimde karşımıza gelmektedir. Bireyin, bireysel değerini kaybetmesi, toplumdaki ayrı hiçbir anlam taşıyamaz hale getirilmesine yol açmaktadır. Toplum içerisinde eriyen ve değersizleşen birey ise, toplumsal yapıyı, üretim ilişkilerini ve son tahlilde dünyayı değiştirecek motivasyonu kaybetmektedir (Benhabib, 2006: 86). Tüm kapalı sistemler, bu kaçınılmaz sona mahkûmdur. Totaliter rejimler, kimi zaman işçi sınıfı diktatörlüğünü kurmak için, kimi zaman ise bir ırksal kimliğin üstünlüğünü sağlamak için ortaya çıkabilirler. Bu hareket tarzları, toplumsal üstyapı formlarını ve bireyi göz ardı ettikçe baskılaşmaktadır ve kapalı hale gelmektedir. Dolayısıyla özündeki milliyetçilikten yola çıkarak totaliterleşen faşizm ile proletaryanın evrensel

hakimiyetini kurma idealiyle yola çıkan ancak bilim fetişizmi, mantıksal pozitivist yöntem ve tarihsel materyalizme duyulan koşulsuz biat/bağlılık neticesinde totaliterleşen sosyalizm arasında baskıcılık ve bireyin değersizleştirilmesi bakımından teknik bir fark kalmamaktadır. Toplum içerisinde değersizleşen bireylerin oluşturduğu topluluklardan; yapıları, üretim ilişkilerini ve dünyayı dönüştürmesini beklemek ise haliyle imkânsız olmaktadır.

Birikim dergisi çevresinin Frankfurt Okulu ile sosyalizm algısının teori bazında örtüştüğü ve ondan etkilendiği önemli noktalar görülmektedir. Örneğin, Birikim dergisinin 109. sayısında yayımlanan, çevrenin önde gelen isimlerinden Taner Akçam'ın Wolfgang Kraushaar söyleşisi bu etkilenmeyi doğrular niteliktedir. 1968 Hareketlerinin incelendiği bu sayıda Taner Akçam, 1968'in üzerindeki Frankfurt Okulu etkisini ortaya koyma çabasına girişmiştir. Bu dönemde gençlik hareketi tarafından sınıf bilincinin içini boşalttığı düşünülen Bernsteinci bir sosyal demokrasi anlayışı reddedilmekteydi. Sosyal demokrasi, 1968 Hareketi tarafından sınıfsal analizin anlamsızlaştığı, popülist eğilimleri bulunan reformcu bir revizyonist hareket olarak görülmekteydi. 68 hareketinin önündeki ikinci alternatif ise Stalinizm'di. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği ve Doğu Almanya pratiği ise tüm totaliterliğiyle korkutucu bir biçimde 68 hareketinin önünde durmaktaydı. 68 hareketinin önde gelen isimlerinin Doğu Almanya'dan kaçmak zorunda kalmış olması, Berlin duvarının izole edici etkisi gibi faktörler, hareketi geleneksel Ortodoks Marksizmden uzak tutmaktaydı. Hareketin bu iki ana akıma da mesafeli yaklaşması, bir bakıma onu bir yeni sol arayışa itmiştir. Bu arayışın neticesinde hareketin kendisine teorik bir altyapı aradığı noktada, anti-otoriterizm boyutuyla bireyi önceleyen ve her türlü baskıcı rejime karşı konumlanan Frankfurt Okulu ile yollarını kesiştirdiği söylenebilmektedir. Faşizmin ve Nasyonal-Sosyalizmin ırkçı tavırlarının dayanak noktaları olan militarist ve milliyetçi politikalara ve hem edilgen hem de topluluk içerisinde değersiz bireyler yaratılmasına, 68 hareketi, Frankfurt Okulu'ndan beslendiği teorik eleştirel düşünce ile daha tutarlı bir biçimde karşı durur olmuştur (Akçam, 1998: 67-68).

Birikim dergisi çevresinin de, özellikle I. Birikim döneminde tezahür eden anti-militarist, anti-milliyetçi tavrının oluşmasında Frankfurt Okulu'nun önemli bir etkisinin olduğu ifade edilmelidir. Bilhassa bu dönemlerde Türkiye solunun genelinde var olan

militarist ve milliyetçi damar düşünöldüğünde, Birikim çevresinin Frankfurt Okulu'nun eleştirel teorisinden çokça etkilendiğini öne sürmemiz daha net anlaşılır hale gelecektir. Sosyalist bir algı içerisinde, bireyi değerli kılan bu okul, insana toplum içerisinde var olması sebebiyle değer vermenin ötesinde, tikel insan olarak yaklaşmaktadır. Bu durum, sosyalist geleneğin katı rasyonalizmi, mantıksal pozitivizmi ve bunlara bağılı olarak adeta 'dinleştirdiği' ve tartışılmaz kıldığı tarihsel materyalizmi içerisinde çok alışıldık bir durum değildir. Ancak buradan Birikim çevresinin tarihsel materyalizmden tamamen vazgeçen bir teorik yapıya girdiği sonucu çıkarılmamalıdır. Diğer yandan, Birikim'in bireye değer veren sosyalist tavrı da ortadadır. O halde Lucaks'ta açıkça ifadesini bulan, Frankfurt Okulu'nun eleştirel teorisini, öze dönüşe yönelik bir çaba dahilinde, Marx'ın eleştirel yöntemi üzerine oturtmak ve bu eleştirel yönteme yeniden hayat vermek biçiminde okumak Birikim çevresine de çekici gelmiştir. Nitekim gerçekten Birikim çevresinde de Türkiye solunun düşünsel altyapısında ve dünyadaki Marksizm uygulamalarında ortaya çıkan militarist-milliyetçi otoriterizme karşı Marx'a yönelik Marksizmi aşan bir öze dönüş çabasının söz konusu olduğu, tekraren, belirtilmelidir.

Frankfurt Okulu, bütünsel ve toplumsal olmayan, başka bir deyişle insana birey olarak verdiği değerle Marksist düşünceye önemli bir yenilik getirirken, diğer yandan da teorik alanda bir sonraki dönemi de etkileyecek temeller atmaktaydı. Söz gelimi, Marx'ın analizlerinin yine öze dönüşü eleştirel bir tavırla çağı ayak uyduracak hale getirilmesinin gerekliliğini savunan bir diğer isim Herbert Marcuse'a göre metropollerde yaşayan proletaryanın; dönüşümü başlatacak ve sürdürecektir güce, inanca, motivasyona ve en önemlisi bilince sahip olmaması başka yol haritaları aramayı gerekli kılmaktadır. Yani geleneksel Marksizmin devrimi ve yapısal dönüşümü başlatması için tarihi görevi yüklediği proletarya, bütünsel olarak kendisine yüklenen görevin gereğini yapabilecek durumda değildir. Hatta Lenin'in ulusal sorunu incelediği makalesindeki gibi enternasyonalizme ulaşmak için ulusal kimlik dahilinde bir hareketle de eyleme geçirilmesi mümkün görülmemektedir. O halde özellikle endüstrileşmiş Batı toplumları için geleneksel Marksizmin önerdiği proletaryayı topyekün ele alan ve harekete geçirmeyi amaçlayan eylemsellik planı başarıya ulaşmamaktadır. Bu durumda yapısal değişimin taşıyıcılığı görevi, sistemin dışına itilmiş kitlelere verilebilir. Fazlasıyla sistemin içerisine girmiş ve sistemle bütünleşmiş olan proletarya, değişimle daha doğrusu devrimle ilgili görev üstlenmekten son derece uzak görölmektedir. Amerika

Birleşik Devletleri'ndeki siyahlar, Avrupa'daki müslümanlar gibi sistemle çatışmanın en sert geçtiği alanlar üzerinden yeni bir teorik yapı oluşturmak gerekmektedir. Aslında bu yeni teorik yapı, dışlanmışların proletaryanın yerine geçmesi gibi bir anlamı içermemekteydi. Çevredekilerin değişim için fitili ateşlemesi, proletaryanın sisteme entegre olmuş durumunu bozacak bir farkındalık yaratabilirdi. Çevredekilerin eylemleri, işçi sınıfının harekete geçmesi için bir başlangıç olarak görülmektedir (Akçam, 1998: 73). Zaten bunun dışında, kapitalistler tarafından birbirlerinin yerine kolayca ikame edilebilen, bir anlamda robotlaşmış bir biçimde kafa emeği ile hayatını kazanan beyaz yakalıların, işgücü pazarındaki amansız rekabet nedeniyle sınıf bilincine ulaşması da çok olanaklı görülmemektedir (Slater, 1998: 58). Marcuse'un kenarda ya da çevrede kalmışlar üzerinden geliştirdiği bu insan merkezli yaklaşımını, Birikim dergisi çevresini etkileyen bir diğer kaynak ya da referans olarak Çok Kültürcü Marksizmin de temellerinde bulmak mümkündür. Çoğunluk değil, çoğulluk üzerine odaklanan, Birikim çevresinin belki de teorik olarak en fazla beslendiği grup olan Çok Kültürcüler'in radikal demokrasi akımı, kendisini tam da burada belli etmektedir.

Geleneksel Marksizmin öngördüğü biçimiyle, uluslararası ölçekte yapısal dönüşümü gerçekleştirecek ve üretim ilişkilerini değiştirecek olan güç, proletarya olamamıştır. Ulusal ölçeklerde ve hatta Sovyet deneyimiyle pek çok ülkeyi içerisine alan büyük bir coğrafyada bir devrim ve sosyalist pratik kısmen gerçekleşmiş de olsa, bu durum Klasik Marksizmin enternasyonalizm idealine ulaşacak biçime dönüşmemiştir. Proletaryanın tüm farklılıkları önemsizleştirecek biçimde homojenize olarak evrenselleşmemesi, yeni çağda farklı kimliklerin siyasal mücadeleleri üzerinden parçacılaşmış yeni bir Marksist anlayışı doğurmuştur. Farklılıkların, özellikle sistemin dışına itilmiş farklılıkların temsili üzerinde yoğunlaşan bu Çok Kültürcü Marksist anlayışı açıklarken, Frankfurt Okulu'ndan Marcuse'un kenardakiler/periferik gruplar üzerinden yapısal dönüşümü başlatacak yol haritasına da önem vermek gerekmektedir.

Politik yaklaşımıyla Frankfurt Okulu'nun en önemli isimlerinden biri haline gelen Marcuse'a göre yabancılaşma, tıpkı Heidegger'de olduğu gibi bireysel kökenlidir. Yani Klasik Marksist analizde olduğu gibi, yabancılaşma, yanlış bilinçlenmenin toplumsal işbölümünün ve toplumdaki meta değişiminin bir ürünü değildir. Başka bir ifadeyle, Klasik Marksizmden farklı olarak yabancılaşma toplumsal-ekonomik dinamiklere

indirgenmemektedir. Dolayısıyla Marcuse, Marksist tarih anlayışına önemli bir yenilik getirmektedir. Tarihin odağını toplum ve toplumun parçası olan insanın oluşturduğunu öne süren Klasik Marksizme karşılık Marcuse, tek başına özne niteliği içeren insan üzerinde durmaktadır. Bu bireyci anlayış, tarihselciliğin özüne, bilinçlendirilmiş burjuva bireyi (sınıfı değil!) koymaktadır. Başka bir ifadeyle, dönüşümü ve değişimi başlatacak dinamik, Klasik Marksizmde olduğu gibi proleter toplumsal sınıfa değil; tek tek özne niteliği taşıyan bireylere bırakılmaktadır. Marcuse, bu durumun sebebini eleştirel aklın gerekliliğine bağlamaktadır. Yalnız toplum içerisinde değil birey olarak da değerli olan ve tarihsellik içerisinde bireysel özne rolünü üstlenebilecek olan insan, yanlış bilinçlenmeden ve yabancılaşmadan kurtulmak için eleştirel aklı kullanmak zorundadır. Klasik Marksizmde fazlasıyla önem verilen katı rasyonalizm, pozitivist paradigma dahilinde insana bireysel eleştirel aklı kullanma imkanı vermemektedir. Çünkü toplumu merkeze koyan genelleyici bir anlayış içermektedir. Bu genel içerisinde bireye özne olarak değer verilmemektedir. Bireyin, kişi olarak eleştirel akla sahip olmaması ve dönüşümün salt toplumsal bazlı gerçekleştirilmeye çalışılması, çeşitli tehlikeleri de içerisinde barındırmaktadır. Bireye, birey olarak kendini gerçekleştirme imkânı tanınmaması, kimi zaman dönemsel olarak iktidarı elinde bulunduran kesimlerce, potansiyel tarihsel gelişimin aksine, bir geri dönüşün ortaya çıkarılmasına sebep olabilmektedir. Bunun da en bariz örneklerini liberal kapitalist sistemlerin milliyetçiliğin en uç ve radikal halini içeren faşizme dönüştüğü uygulamalar teşkil etmektedir (Holz, 2014: 77; Heidegger, 2008: 188-190). Klasik Marksizme göre liberal kapitalizmin kendisine dönüşmesi beklenen sistem bir işçi devrimiyle sosyalizm olmalıdır. Oysa kimi liberal kapitalizm uygulamalarının faşizme dönüşmesi, bu deterministik teoriyi/anlatıyı yanlışlamaktadır. Dolayısıyla işçi sınıfının enterasyonalist iktidarını kurmaya yönelik olarak çıkılan yolda, bireyselliğin arka plana atılması ve toplumsallığın özümsemesine bağlı olarak bir sürpriz ortaya çıkabilmektedir. Bu sürpriz de insanlığın en acımasız ve kötü yönetimi olan faşizmi içermektedir. Bireysel anlamda eleştirel akıldan mahrum bırakılan insanların oluşturduğu kitleler, milliyetçilik ya da ulusçuluk üzerinden faşizme yönlendirilebilmektedir. Kapalı toplumlarda totaliter yönetimleri kurmak oldukça kolaydır. Diğer yandan bu totaliter biçimlerin kolaylıkla birbirine dönüşmesi de ihtimal dahilindedir. Avrupa'da işçi hareketleri üzerinden kolektif bir mücadeleyle sosyalizmin kurulmaya çalışıldığı ülkelerin bazılarında aniden

faşist yönetimlerin ortaya çıkması, bu muhtemel tehlikenin sahiciliğinin önemli bir göstergesidir.

Marcuse'un kurguladığı bu yeni sol anlayışın Leninizm karşısında konumlandığı öne sürülmektedir. Marcuse'un bu yaklaşıma karşı cevabı ise içerisinde içkin bir milliyetçilik olan Stalinist yayılmacı anlayışla arasına koyduğu mesafede kendisini göstermektedir. O, Stalin'in yarattığı kapalı toplumun, totaliter yapının ve yayılmacı anlayışın Marksizm olarak değerlendirilmesi durumunda kendisinin bir Marksist olmayacağını ifade etmiştir. Bu çerçevede, politik açıdan Birikim çevresindekine benzer bir şekilde Marksizmi aşarak Marxçı öze dönüş çabası, öncesinde Marcuse'ta da görülmüştür (Kızılçelik, 2013: 174).

Birikim çevresini kısmen etkileyen önemli isimlerden biri de Frankfurt Okulu'nun ikinci dönemine damga vuran Jürgen Habermas'tır. Habermas, sosyalizmi gerçekleştirecek; bunu da topluma bütünsel olarak yaklaşılarak yapmaya çalışacak geleneksel Marksist hedeflere şüpheyle yaklaşmaktadır. Bu nedenle, onun Klasik Marksizm ile arasına ciddi bir mesafe koyduğu ifade edilebilir. Ona göre, sosyalizm realist bir amaç değildir. Geçmiş yüzyılların toplumsal çözümlenmeleri üzerine çizilen hedefleri günümüz toplumuna adapte etmeye çalışmak anlamsız bir çabadır (Habermas, 1991: 45). Dolayısıyla yapılması gereken şey, sosyalizmin nasıl kurulacağını hayal etmekten vazgeçip kapitalizme yönelik tutarlı bir şekilde sistematik eleştiri faaliyeti gerçekleştirmektir. Yerleşik sol anlayışı bu anlamda yoğun bir eleştiriye tutan Habermas, Marcuse'taki yaklaşımı ileri götürerek toplumun Hegelci bir mantık ya da diyalektikle yekpare bütüncülük içerisinde açıklanabilecek bir yapı olmadığını öne sürmektedir. İçerisinde çelişiklere varan farklılıkları barındıran toplum yapısı, sadece üretim ilişkilerine bağlı olarak tanımlanmak ve değiştirilmek istenirse, ortaya çıkacak durum zamanın gerçeklerini yakalayamayacağından başarısızlığa uğramaya mahkûmdur. Habermas, bu çerçevede sol düşüncenin revizyona olan ihtiyacını gözler önüne sermektedir.

Habermas, Gramsciye üstyapı analizini daha ileriye taşımıştır. Liberalizmin etkisiyle toplumların bütünleşmesinde pay sahibi olan üstyapı öğelerinden kitlesel kültür, aile içi ilişkiler, kişilik gelişimi, kitlesel iletişim araçları, sosyal psikoloji gibi pek çok unsur üzerinde durmuştur. Bu çerçevede Marx'ın takipçilerinden Gramsci'nin ve Frankfurt

Okulu'nun ilk dönem düşünürlerinin katkılarını ve eleştirilerini daha da derinleştirmiştir. Habermas'la birlikte artık Klasik Marksizmin ekonomik determinizmi iyiden iyiye geçerliliğini kaybetmiştir. Habermas, altyapı-üstyapı ilişkisine Engelsçi bir ihtiyatla yaklaşmakla beraber, somut olayların Marksist determinizmi büyük ölçüde yanlışladığını kabul etmektedir (Timur, 2008: 136). Altyapıda bulunan üretim ilişkilerinin üstyapıda bulunan her şeyi belirlediği ön-kabulünden hareketle topluma ve toplumsal değişime yekpare-bütüncül açıdan bakan Klasik Marksizm, bu perspektifle daha derin biçimde tenkit edilmeye başlanmıştır. Frankfurt Okulu'nun genel karakteristiğinin eleştirel yaklaşım olduğu hatırlanacak olursa, Marksizmden Nazizm'e; milliyetçilikten faşizme, liberalizmden otoriteryanizme kadar çok geniş bir yelpaze içerisinde düşünce ve akımları eleştirme çabasında olduğu ifade edilebilir (Kızılcelik, 2013: 178-179). Üstyapı öğelerinin bu denli yoğun eleştiriye ve sorgulamaya tabi tutulması, Frankfurt Okulu'nun ikinci dönem temsilcisi olan Habermas'ta da belirgin bir biçimde görülmektedir.

Habermas, Frankfurt Okulu'nun ilk döneminden farklı olarak felsefeyi görece arka plana itip, toplumbilimsel yönetime ağırlık vermektedir. Bunun yanında toplum kuramını geliştirirken büyük ölçüde tarihsellikten kaçınmaktadır. Modern toplumlar Habermas'ın ilgi alanının ana unsurudur ancak bu ilgi hiçbir zaman total toplumsal dönüşümü açıklama hedefine kaymamaktadır. Modern toplumun analizi ve eleştirisi, Habermas'ın temel gayesidir. Bütünsel açıdan topluma yaklaşp, ona dönüşüm alternatifleri sunmak gibi ya da bütünsel toplumsal dönüşümü tarihsellik içerisinde açıklamak gibi bir amacı olmaması, onu Klasik Marksizmden farklılaştıran önemli bir noktadır (Bottomore, 2013: 110). Bunun yanında sosyalist bütüncül bir yol haritası çizmekten uzak tavrı, onu makro anlayışlı bir sınıf analizinden de uzak tutmaktadır. Yani toplumu bütünsel olarak görüp, onun içerisindeki sınıfların çatışmalarını da aynı bütüncüllük içerisinde değerlendirmemektedir. Yine Klasik Marksizmden farklı olarak zaman zaman bütünsel sınıf çatışmasının yanında ama genellikle sınıf çatışmasının yerine yaşamsal kalite, temel haklar ve özgürlükler, hızlı ve çarpık kentleşme ve sanayileşmeye bağlı olarak ortaya çıkan çevresel sorunlar, kişilik gelişimi, siyasal katılım, iktisadi fırsat eşitliği gibi küreselleşen kapitalizmin ortaya çıkardığı çok daha somut, çağdaş ve ölçülebilir kavramlarla ilgilenmektedir (Bottomore, 2013: 108). Bu kavramlar, şüphesiz Klasik Marksizm tarafından tüm sorunların, toplumsal yaşantının

ve toplumsal yapı dönüşümünün üretim ilişkileri ve bütünsel sınıf çatışmasına bağlanmasına kıyasla çok daha mikro ölçekli kalmaktadır. Bu çerçeveden hareketle Habermas'ın büyük hedefler peşinde koşan ve toplumu bir bütün olarak ele almaya ve değerlendirmeye çalışan Klasik Marksist anlayıştan farklı olarak meseleyi özele indirgeyen bir anlayışla, kapitalizmin sınır tanımaz küresel uygulamasının ortaya çıkardığı gerçek sorunlarla ilgilendiği ifade edilebilir.

Habermas'ın Birikim çevresi üzerindeki etkisi ise elbette onları, bütün eleştirelilik bir yana, sosyalist analizden ve tarihsel materyalist anlayıştan vazgeçirecek denli büyük değildir. Ancak dünya çapında tüm sol çevrelerde yaratmış olduğu heyecan Birikim çevresine de yansımıştır. Bunu makalelerde yer yer ortaya çıkan Habermas ilgisinden ve analizinden anlayabilmekteyiz. Habermas'ın büyük analiz ve hedeflerden vazgeçip, kapitalizmin yarattığı teknik ve somut sorunlara eğilme anlayışı, kapitalizm ve küreselleşme karşıtlığı çerçevesinde Birikim'de de karşılık bulmuştur.

Habermas, küreselleşmenin beraberinde getirdiği siyasal atmosferin milli devlet yapılarını da tehdit ettiğini düşünmektedir. Millet ve milliyetçilik kavramlarında ortaya çıkacak dönüşüm ise modern devlet yapısı olan ulus devleti, biçim/form değiştirmeye zorlayacaktır. Buna göre: Post-modern dünyada, modern dünyanın ulus ve ulus devlet ana aktörünün yerini, parçacılaşmış bir iktidar yapısı dahilinde ortaya çıkan çok kültürlülük almaktadır. Çok kültürlülük, mevcut-fiili bir durum olmakla birlikte, bunun siyasal boyutu çok-kültürcülükte kendisini bulmaktadır. Millet kavramındaki bu aşınmanın oluşturacağı boşluğu ise sivil toplum doldurmaktadır (Habermas, 2002: 19). Buradaki sivil toplum ise, hegemonya kavramının belirleyicisi olan Gramsci'deki sivil toplumdaki farklılıklar içermektedir. Gramsci'de hakim sınıfın iktidarını koruması, ezilen sınıfların ise hakim sınıf olabilmeleri için hegemonyaya ihtiyacı vardır. Hegemonyaya sahip olmak ise, bir sınıfın siyasal ve iktidara ait alan yanında kültürel alana da hâkim olmasını beraberinde gerektirmektedir. Yani organik aydınlar eliyle kültürel hegemonyayı sağlayamayan sınıflar gerçek iktidarı ele geçiremezler ya da iktidarlarını kalıcı kılamazlar. Habermas'ta sözü edilen sivil toplum ise milli yapıların yerine geçen bir olgudur. Küreselleşmeyle birlikte aşınan milli yapılar politik alanda belirleyiciliklerini kaybederken; boşalan yere ikame edilen şey ise içerisinde çeşitli parçacıl etnik, kültürel, dinsel, siyasal yapıları barındıran sivil toplum olmaktadır.

Aşınan ulusal yapılar ve milli devletlerin analizi, homojenden heretojene dönüşen yapıları sebebiyle mikro bakış açısını gerektiren halde dönüşmektedir. Artık daha önceki dönemlerde olduğu gibi ulusal yapıları homojen bir şekilde değerlendirmek ve analiz etmek gelinen kerte de mümkün değildir.

Klasik Marksizmin bütüncül sınıf analizi, toplumsal yapının dönüşümlerinin topyekun gerçekleşmesi hedefi ve üretim ilişkilerinin evrensel ölçekli topyekun dönüşümü umudu geçerliliğini bütünüyle kaybetmiştir. Post-modern dönemde parçalanmış egemenliklerin analizi modern toplumunkinden başka yöntemler gerektirmektedir. Birikim çevresi de, milliyetçiliğin bu aşınmasını olumlu karşılarken, Habermas'ta olduğu gibi bunun sosyalist toplumsal yapı dönüşümüyle değil de; post-modern toplum yapısının neo-liberal ekonomik örüntüsü eliyle gerçekleştirilmesinden dolayı kaygılanmaktadır. Bir anlamda günümüz dünyası homojen toplumları heterojen toplumlara dönüştürmektedir. Bu çok kültürlü/kültürcü yapı, süreç içerisinde ulusların ve diğer pek çok suni ayrımın; bunun yanında devletlerin sınırlarının önemini kaybetmesine yol açmaktadır. Habermas için de, Birikim çevresi için de bu milliyetçi dünyanın çözülmesinden üzüntü duyulduğunu söylemek mümkün değildir. Ancak bu çözülmenin, ulusların ve insanlığın diğer suni ayrımlarının Marksist bir dönüşüm içerisinde değil de, kapitalist bir dönüşüm içerisinde gerçekleşmesi, bu yeni durumu ve toplumsal dönüşümü açıklamada yeni yaklaşımlar yaratmayı gerekli kılmaktadır. Aslında Habermas'ın yaptığı katkı da tam olarak budur.

Birikim çevresi de, kapitalizm ve küreselleşme karşıtlığı boyutuyla bu yeni döneme eleştirel yaklaşmakla ve bu noktada Habermas'ın analiz yöntemini yer yer kullanmakla birlikte, parçacılaşan ve heterojenleşmeye başlayan toplumsal yapının dönüşümünü analiz etmekte oldukça istekli davranmaktadır. Milliyetçiliklerin şu ya da bu şekilde arka planda kalmaya başladığı bir dünya, Birikim çevresi tarafından kontrollü bir olumlama ile karşılanmaktadır. Diğer yandan sınır tanımaz kapitalizmin ortaya çıkardığı pek çok sorun ve tehlikeyle ilgili Post-Marksist bir tavır ve Habermasçı bir küreselleşme ve kapitalizm karşıtlığı tutumu, çevrede yerini korumaktadır.

Aşınan milliyetçilik ve ulus devlet karşısında Habermas'ın çok kültürlü sivil toplumu yönetmeyi önerdiği model anayasal yurttaşlık modelidir. Milliyetçiliklerin, etnik yapıların, kültürel, dini farklılıkların önemini kaybettiği Post-modern çözümme

sürecinde, sivil toplumu bir arada tutacak formül olarak görülen anayasal yurttaşlık kavramı Birikim çevresinden oldukça olumlu karşılıklar almıştır. Bunun dışında da Habermas'ın ciddi anlamda pek çok kavramı eleştiriye açarak Marsist teoriyi aşındırma çabası da söz konusudur. Birikim çevresi, Habermas'ın ortaya attığı her tartışmada onunla hemfikir olmamakla beraber, birçok kavram ve olgunun Habermas sayesinde derinlemesine tartışılmasından ve analiz edilmesinden memnuniyet duyarak, bu tartışmalara olumlayıcı ya da olumsuzlayıcı nitelikte katılmaktadır. Genellikle aşınan milliyetçiliklerin yerine anayasal yurttaşlık gibi çağdaş kavramlar ve kurumlar üretilmesi noktalarında Birikim çevresi Habermas ile aynı yoldan yürümektedir (Kubilay ve Taş, 2011: 690).

2.4. Yapısalcı Marksizmin Milliyetçilik Kavrayışı ve Birikim Çevresiyle İlişkilendirilmesi

Althusser ve Gramsci'nin Marx'ı takip eden ancak çok ciddi yapısal eleştirilerle sosyalist paradigmaya yenilik getiren görüşlerinin analiz edilmesi, Birikim'in sosyalizm algısının ve bu algı doğrultusundaki milliyetçilik tasavvurunun ortaya konması açısından önem arz etmektedir. Burada Gramsci'nin görüşlerinde ifadesini bulan bir toplumsal sınıfın siyasal iktidarı ele geçirebilmesinin yolu olarak kültürel alanı da ele geçirmesi gerekliliği; bir diğer söyleyişle siyasal iktidar olabilmenin yolunun ilgili toplumsal sınıfın ve ideolojinin kendi entelektüellerini yaratması ve bu entelektüeller aracılığıyla kültürel değerlerinin topluma benimsetilmesi gerektiğini ifade eden bakış açısı özellikle 1980 öncesi faaliyet gösteren I. Birikim dönemini ziyadesiyle etkisi altına almış görülmektedir. Zira I. Birikim döneminde ekonomik ve politik yazıların yanında kültürel ve sanatsal yazıların da oldukça fazla yayımlandığı görülmektedir.

Bununla beraber Louis Althusser'in devletin baskı aygıtlarının yanında, bir toplumda iktidarı ele geçirebilmenin yolunun; "ideolojik aygıtlar" denen eğitim, kitle iletişim araçları gibi unsurlara hakim olmaktan geçtiğini savunmasına dair görüşlere de Birikim çevresinin çeşitli yayımlarında yer yer atıfta bulunmaktadır. Althusser'in bu yolla yeniden üretimin gerçekleşebileceğine ve yeniden üretim olmaksızın siyasal iktidarın da kalıcı olamayacağına karşılık gelen Yapısalcı Marksizm perspektifi, tekraren, Birikim'in sosyalizm algısını etkileyen unsurlardan biri olarak belirginleşmektedir.

Althusser, yeniden üretimin, 'devletin sahip olduğu ideolojik aygıtlar' yoluyla sağlanabileceğini öne sürmektedir. Klasik Marksizmde devletin sahip olduğu ordu, mahkemeler, polis, kamu yönetimi, hükümet, hapishaneler gibi aygıtlar, Althusser tarafından devletin baskıcı aygıtları olarak geleneksel bir pozisyona indirgenmektedir. Bu aygıtların baskıcı olması ise, gerektiğinde devletin güç ve şiddet kullanma tekeli elinde bulundurması ve bunlar vasıtasıyla bu yetkisini kullanmasından kaynaklanmaktadır. Devletin sahip olduğu ideolojik aygıtlar ise, dinsel, hukuki, siyasal, haberleşme ile ilgili, ailevi, kültürel ve sendikal boyutlarda ortaya çıkabilmektedir (Althusser, 2014: 50). Bu çözümlemenin bir yönüyle Gramsciye bir içerik taşıdığı da ifade edilebilir. Nasıl ki Gramsci'de hakim sınıfın ideolojisi, gerçek iktidarı ele geçirmek ve diğer sınıflar karşısındaki hegemonik konumunu korumak için ekonomik iktidarın yanında siyasal ve kültürel iktidarı da ele geçirecek şekilde empoze ediliyor ve bu işlev de organik aydınlar vasıtasıyla yapılıyorsa; benzer bir durum, Althusser'de devletin sahip olduğu ideolojik aygıtların işlev alanı için de söz konusu olmaktadır. Başka bir ifadeyle, Gramsci'deki hâkim sınıfın değerlerini diğer sınıflara empoze etme görevine sahip olan organik aydınların yerini Althusser'de devletin sahip olduğu ideolojik aygıtlar almıştır.

Devletin sahip olduğu 'ideolojik aygıtlar', 'baskıcı aygıtlar'dan farklı olarak yalnız kamusal alan içerisinde bulunmamaktadır. Basın yayın kuruluşları örneğinde olduğu gibi bunlar özel alanda da ortaya çıkabilmekte ve faaliyet göstermektedir. Yaptıkları iş ise devletin ve devlet iktidarına sahip olan sınıfın eylemlerinin ve kendi varlığının meşrulaştırılmasına dönüktür. Böylece mevcut olan toplumsal yapı, toplumsal ilişkiler ve üretim tarzı bu şekilde durmadan yeniden üretilebilmektedir. Esasen Gramsci'ye göre, kamusal alan ve özel alan ayrımı, kapitalist sistem içerisinde kapitalistlerin hukukunu uygulayacakları alanın belirlenmesinde kullanılan soyut bir ayırmadan ibarettir. Oysa ki, devlet iktidarının çerçevesinin belirlenmesinde özel-kamusal alan ayrımı gibi soyut bir sınıflandırma söz konusu değildir. Devletin sahip olduğu egemenlik alanı hukuku aşan bir nitelik taşımaktadır. Egemen sınıfın elinde bir enstrüman gibi kullanılan devletin egemenlik alanı için özel-kamusal alan ayrımı geçerli değildir. Bu bağlamda kapitalist sistem içerisinde devletin sahip olduğu ideolojik aygıtlar, durmadan sermayeye ve üretim araçlarına sahip olan hakim sınıfın egemenliğini yeniden üretmektedir. Çoğunlukla bu ideolojik aygıtların kamusal ya da

özel temelli olmasının bir önemi yoktur. İşlevi zaten mevcut durumun ve toplumsal ilişkilerin yeniden üretimini sağlamaktır (Althusser, 2014: 52). Bu yeniden üretim için gerekli olan şey kimi zaman kapitalist sınıfın kültürel değerlerinin, yaşam şeklinin ve alışkanlıklarının, tüketim toplumunun değerlerinin empoze edilmesi şeklinde ortaya çıkabileceği gibi, hakim sınıfın çıkarlarına uygun olarak çoğu zaman da milliyetçiliğin yeniden üretilmesi biçiminde de ortaya çıkabilmektedir.

Belirtilmelidir ki, Althusser'de ideolojiye yönelik tarihselci bir yaklaşım söz konusudur. Althusser, Marx ve Hegel'den ziyade Spinoza ve Freud'a yaklaşan bir biçimde ideolojinin temelinde bulunan 'bilinç dışılığa' vurgu yapmaktadır. Althusser'e göre ideoloji, tek tek bireylere ve bireylerden oluşan gruplara, kendi toplumsal konumlarını oluşturmak üzere imkan sağlayan bir tahayyül etme biçimidir (Balibar, 1991: 120). Başka bir ifadeyle ideoloji, ezilen sınıfa dönüşen ve bunu engellemek için hiçbir şey yapmayan işçi sınıfının, imgelem/tahayyül yoluyla bu durumdan kurtulmasını sağlayacak sınıf bilincini edinmesini mümkün kılan araçtır. Dolayısıyla Althusser'de ideoloji, bireylerin ve toplumun yaşadıkları her şeyin tarihsel güçler ve kurumlarla olan etkileşiminin asıl ögesidir ve tahayyüle dayanmaktadır. Gerçeklik ise bu çerçevede tahayyül edilenin hayata geçmesidir. Aslında çoğu zaman gerçek ile tahayyülün birbirlerinin zıttı olmadığını ve birbirlerini aştıklarını söyleyebiliriz. Bu boyutuyla Platoncu bir bakış açısıyla ideolojinin iki yüzüne tekabül eden gerçek ile tahayyül yine Platoncu bir bakış açısıyla bütünsel olarak dünya algısını oluşturmaktadır (Balibar, 1991: 118-119). Bu çerçevede ezilen ve sömürülen işçi sınıfı, ezilmekten ve sömürülmekten kurtulmak için tahayyül etmek zorundadır. Bu tahayyül ise enternasyonalist nihai hedefli bir ideoloji oluşturmak durumundadır. Proletaryanın özgürleşebilmesi, kapitalistlerin koyduğu ulusçuluk/milliyetçilik gibi suni ayrımları kullanarak onu ayrıştıran ulus devletten kurtulmasına bağlıdır. Bu da, ancak sınırların ve ulusal yapıların önemini kaybettiği bir dünyayı tahayyül eden ideolojinin gerçek düzlemde eyleme geçirilebilmesiyle söz konusu olabilir.

Küresel kapitalist sistemde çoğu zaman burjuvazi kendi içinde bir enternasyonalizm yaratmaktadır. Bu burjuva enternasyonalizmi, malların ve kişilerin serbest dolaşımıyla kendisini gösterir. Ancak bu durum Marksist düşünceye göre, oldukça kısıtlı bir azınlığın evrenselliğinden başka bir şey değildir. Asıl hedeflenen enternasyonalizm ise,

milli farklılıkların önemini kaybedeceği bir dünyada yalnız kapitalistler ve onların ticari malları için değil; özelde tüm işçi sınıfı, genelde tüm insanlık için sınırların kalkması ya da önemini kaybetmesidir. Ancak Marx'a göre kapitalist ulusların enternasyonal bağlamda bir araya gelmesi olanaksızdır. Kapitalist üretim biçiminin ortadan kalktığı noktada sosyalizmin gelmesiyle gerçek enternasyonalizm oluşabilir. Halklar ve uluslar arasındaki çatışmaları sona erdirebilecek tek sınıf proletaryadır ve buna bağlı olarak dünyada gerçek enternasyonalizmi tesis edebilecek tek güç işçi sınıfı iktidarlarıdır. Marksizme göre bir kişinin bir kişiyi sömürmekten vazgeçtiği noktada, ulusların da birbirini sömürmesi sona erecektir. Bununla birlikte, bir ulusun içerisindeki sınıfsal mücadelenin ve savaşın sona erdiği noktada, uluslar arasındaki düşmanlıklar, mücadeleler ve savaşlar da sona erebilir (Davis, 1994: 22). Yapısalcıların da genel anlamda ve büyük ölçüde bu büyük enternasyonalizm idealiyle paralel düşündükleri ifade edilebilir. Ancak meseleye yapısal açıdan milliyetçilik ve ırkçılık kavramları üzerinden birtakım farklılıklarla yaklaştıkları da varittir.

Yapısal Marksizm, esas itibariyle Balibar'ın da ırkçılığın kökeni olarak gördüğü biçimiyle milliyetçiliğin karşısında konumlanmaktadır. Proletarya, mücadele alanı içerisine, kendi özgürleşmesinin önünde engel teşkil eden emperyalizm, ırkçılık gibi olumsuzlanan olguların kaynağı olarak görülen milliyetçiliği de dahil etmek durumundadır. Bu çerçevede sosyolojik ve kuramsal olarak milliyetçiliği de içerisinde barındıran ırkçılık, basitçe açıklanabilecek tek bir tipi olan, ya da kolay anlaşılabilir ve sınıflandırılabilir biçimleri olan bir kavram değildir. Oldukça karmaşık bir yapısı bulunmakla birlikte, çizgisel ve durağan olmayan bir olgudur. Bu çerçeve modern insan ile sık sık yolu kesişmekte ve karşılıklı bir etkileşim içerisinde modern insanı etkileyebilmekte; kimi zaman ise ondan etkilenebilmektedir. Bu çerçevede, ırkçılık kendine has tekil tarihini de içerisinde barındıran bir kavramdır. ırkçılık bu boyutuyla, gündelik olaylara bağlı olarak ortaya çıkabilen, kimi zaman bilinçle planlanan, kimi zaman ise bilinçsiz biçimde ortaya çıkan toplumsal davranışın altyapısında bulunan oluşumlar olarak tanımlanabilmektedir. Bu ortaya çıkış biçimi, içerisinde toplumsal hafızayı da barındırdığı yargısına yol açmaktadır (Balibar, 1995: 54-55). Dolayısıyla, ırkçılık özelde işçi sınıfının genelde insanlığın önündeki en büyük tehlikelerden biridir. Tehlike olarak adlandırılmasının sebebi, proletaryanın ve Marksistlerin bakışıyla insanlığın özgürleşmesine ket vurmasından kaynaklanmaktadır. ırkçılığın bu denli

tehlikeli olmasının arka planında nasıl ve ne şekilde ortaya çıkacağına belli olmaması da yatmaktadır. Toplumsal hafızanın kodlarına kazınmış olması bu tehlikeyi derinleştirmektedir. Politik söylemlerle bastırılması çok kolay görülmemektedir. Gündelik olaylar karşısında verilecek toplumsal tepkilerde ortaya çıkması olasıdır. Bunun sebebi de ifade edildiği gibi toplumsal hafızanın kodlarına kazınmış olmayla ilgilidir.

Yapısalcıların, Klasik Marksizmin ötesine geçerek milliyetçilik konusuna daha çağdaş ve geçerli bir yaklaşımla ilgi gösterdikleri görülmektedir. Bu durumu yine Balibar'ın ırkçılık yaklaşımıyla örneklendirmek mümkündür. Buna göre, klasik ırkçılık sınırları belirli olan ve kontrol altına alınması daha kolay olan bir olgu; daha doğrusu bir tehlikedir. Irkçılık, geleneksel anlamıyla bir ırkın üstünlüğüne dayanmakta ve diğer ırkların, bu ırk karşısında acizliği, zayıflığı gibi kavramlarla olumsuzlanmasına karşılık gelmektedir. Başka bir ifadeyle bir ırkçılığın sınırları ve ötekileri bellidir. Ne kadar şiddet eğilimli, başka ırkları yok etme, onlara zarar verme eğilimli olursa olsun; bunun yanında ne kadar ani tepkilerle beklenmeyen biçimlerde ortaya çıkarsa çıksın yine de, o, kontrol altına alınması görece olası görülen bir düşmandır. Kimleri hedef alacağı, kimler için tehlike yaratacağı az çok bellidir. Aslında teorik düzlemde bir ırkçılık akımı kendi ırksal yapısı dışında bulunan herkes için tehlike yaratmaktadır. Ancak uygulamada ırkçılığın genellikle kendi topraklarında yaşayan ya da komşu devletlerde bulunan etnik, dini, kültürel azınlıklar ya da öteki kimlikler üzerinde tehlike yarattığı söylenebilir. Burada elbette özellikle güçlü devletlerde politik gücü ele geçirerek tüm insanlığa tehlike yaratacak şekilde yayılan büyük ırkçılıkları içeren istisnaları da göz önünde bulundurmak gerekir. Ancak ortaya konmak istenen şey, geleneksel ırkçılığın sınırlarının ve ötekisinin az çok belli olması durumudur. Oysa günümüzde daha tehlikeli olan ırkçılık, sınırları bu şekilde belli olmayan, gelişmiş ülkelerin az gelişmiş ülkeler üzerinde ortaya çıkardıkları yapısal ırkçılıktır. Bunun sebebi, gelişmişlik ile az gelişmişlik arasındaki sınırın geleneksel ırkçılıktaki sınır kadar belirgin olmamasıdır. Bu ayırmadaki belirsizlik, yapısal ırkçılığın kime yönelebileceğini, başka bir ifadeyle ötekisinin kim olacağını belirlemeyi çoğu zaman olanaksızlaştırmaktadır. Irkçılıktaki bu anlam kayması, Nietzsche'nin ifadesiyle 'ırkçılığın modern transvaluation'ına yani değerlerinin ve içeriğinin çağdaş bir yaklaşımla yeniden değerlendirilmesine karşılık gelmektedir. Bu yeniden değerlendirme çabası, ırkçılığın bireysel bir olgu olmadığına

ancak toplumsal hafızadaki yeriyle bir anlam ifade ettiği gerçeğine bizi yeniden götürmektedir. Tek tek insanların bireysel hafızalarında ırk ve ırkçılık bulunmamaktadır. Oysa modernleşen toplumda, kitlesel hafızayı oluşturan temel unsurlardan biri ırkçılık olarak karşımıza gelebilmektedir. ırkçılığın bu tikel tarihselliği, güncel olaylarla buluştuğu noktada ani tepkilerin ortaya çıkmasına sebep olabilmektedir. Bu tepkiler kimi zaman geleneksel ırkçılıkta bulunan bir dini, bir ırkı üstün görüp diğer ırk veya ırklara ya da din veya dinlere saldırmayı bünyesinde taşıyacağı gibi, günümüzün toplumsal kodlarında bu patlamalar, daha çok gelişmiş/az gelişmiş toplum ayrımı düzleminde ortaya çıkmaktadır. Gelişmiş ile az gelişmiş toplumların ayırt edilmesi, ırkların ve dinlerin birbirinden ayırt edilmesi kadar net çizgileri içerisinde barındırmadığından, yapısal ırkçılığın ne zaman ve nerede patlayacağını öngörmeyi zorlaştırmaktadır (Balibar, 1995: 59-60). Bu bağlamda, içerisinde milliyetçilik temeli de bulunan bu yapısal ırkçılığın, toplumsal hayat ve insanlığın özgürleşmesi üzerinde ortaya çıkaracağı tehlike güncelliğini korumaktadır. Hatta kimi zaman yapısal ırkçılığın, ötekisinin belirlenmesindeki zorluk nedeniyle geleneksel ırkçılıktan daha tehlikeli olarak değerlendirilmesi de söz konusudur.

Balibar'a göre milliyetçilikle ırkçılık arasında açık bir bağ bulunmaktadır. Bu noktada az gelişmiş toplumlar ile gelişmiş toplumlar arasındaki ayrıma göre bir analiz yapmanın zorunluluğu ortaya çıkmaktadır. Başka bir ifadeyle yapısalcı niteliğiyle ortaya çıkan çağdaş ırkçılığın temelini oluşturan milliyetçiliğin iki tarafı bulunmaktadır. Bu perspektifle, Balibar'ın deyişiyle kurtuluş amaçlı milliyetçilikle fetih amaçlı milliyetçiliği birbirinden ayırt etmek gerekmektedir. Buradaki fetih amacı, her zaman geleneksel anlamıyla bir fetih anlayışına karşılık gelmeyebilir. Yapısalcıların genellikle sömürgeciliğin çağdaş hali olarak yorumladıkları emperyalist yayılmacılığı içeren bir fethetme arzusundan ve güdüsünden söz edilebilmektedir. Yapısalcılar, emperyalizmin de kökenlerinde milliyetçiliği aramaktadırlar (Balibar, 1995: 61).

Esasen sözü edilen emperyalist faaliyetler günümüzde artık toprak fethetmekten ziyade, diğer toplumları ekonomik etki ve baskı altına alma faaliyeti olarak değerlendirilebilir. Ancak Marksizmin çağdaş yorumcularından olan yapısalcılar, meseleyi Klasik Marksizmin yaptığı gibi ekonomik determinizm çerçevesinde ele almamaktadırlar. Başka bir ifadeyle günümüzde 'fetih milliyetçiliği' uluslararası hegemonik güce

sahip olmak anlamında okunabilmektedir. O halde hegemonya kavramından bahsedildiğinde Gramsci'nin bir bakış açısının olduğu göz önünde bulundurulmalıdır. Gramsci'nin, toplumdaki hâkim sınıfın kendi değerlerini toplumun bütününe, organik aydınları eliyle zor kullanmadan benimsetmesi anlamına gelen hegemonya kavramı, yalnız ulusal düzlemde değil uluslararası ilişkilerde de güç mücadelesini açıklayabilen bir kavram haline gelmiştir. Gramsci'nin kendisinde değilse bile takipçilerinde, bu kavramın emperyalizmin de temeli olarak açıklanması eğilimi görülmektedir. Kendisi kabul etmese bile yapısalcılığın en önemli temsilcilerinden biri olan Louis Althusser'de de, Althusser'in takipçisi olarak niteleyebileceğimiz Etienne Balibar'da da bu Gramsci'ye anlayış öne çıkmaktadır.

Ezcümle, yapısal ırkçılık olarak kavramlaştırabileceğimiz olgu, ezenlerin ezilenler üzerindeki hegemonik tavrı olarak değerlendirilebilir. Bu da bir boyutuyla uluslararası az gelişmiş ulusların gelişmiş uluslar tarafından ekonomik anlamda etki ve baskı altında tutulması olarak ifade edilebilir. Ancak günümüzdeki emperyalist ilişkiler, yapısalcılara göre Klasik Marksizmin ekonomiye indirgeyerek açıkladığı yöntemle açıklanamayacak kadar karmaşıktır. Gramsci'nin düşüncesinde nasıl ki hâkim sınıf, ulusal düzlemde iktidara sahip olmak adına ve onu koruyabilmek için siyasi ve ekonomik alanın yanında kültürel alana da sahip olma zorunluluğu ile karşı karşıyaysa, aynı durum yapısalcı analizde uluslararası da söz konusudur. Yani günümüzde yapısal ırkçılıktan ve milliyetçilikten beslenen, gelişmiş toplum ve ülkelerin az gelişmiş toplum ve ülkeler üzerinde hegemonyaya sahip olmasının altında salt ekonomiye indirgenerek açıklanabilecek bir altyapı unsurunun varlığından söz etmek imkansız hale gelmiştir. Günümüz emperyalizmi, globalleşme dediğimiz çok boyutlu ve karmaşık süreçle açıklanabilir bir olgu görünümünü almıştır. Bu çok boyutluluk, bünyesinde ekonomik ve uluslararası politik üstünlükle beraber, kültürel hegemonyayı da içermektedir. Başka bir ifadeyle artık milliyetçilikten beslenen yapısal ırkçılık, uluslararası hâkim toplumların değerlerini az gelişmiş toplumlara empoze etmesiyle açıklanabilir konuma gelmiştir. Bu yaklaşıma göre, az gelişmiş toplumların az gelişmişliklerinin altında yatan temel belirleyici yalnızca ekonomik açıdan gelişmemiş olmaları gerçeği değildir. Bunun yanında gelişmiş toplumların değerleri ve kültürleri de; bu niteliklerin benimsenme durumları da gelişmiş ve az gelişmiş toplumlar arasındaki mevcut güç dağılımını belirleyen öğeler olmaya başlamıştır. Ekonomik açıdan az

gelişmişliğin yanına, başarıyla ihraç edilen kültürel alanın eklenmesi, Şerif Mardin'in bakış açısıyla (Mardin, 1991: 30-33) çevredeki/periferideki ve yer yer de yarı-çevredeki/semi-periferideki toplumların her zaman orada kalmaları sonucunu beraberinde getirmektedir. Kültürel hegemonya, uluslararasıdaki hakim toplumların organik aydınları ve kültürel alanlarını ihraç etmeleri neticesinde merkezdeki toplumların bu konularını koruyabilmelerine imkan tanıyan en önemli enstrüman niteliğini kazanmaktadır.

Balibar'ın yapısal ırkçılık ile milliyetçilik ilişkisini açıklarken kullandığı fetih amaçlı milliyetçilik ile 'kurtuluş amaçlı milliyetçilik' kavramları arasındaki farkı ayırt etmekle birlikte, hiçbir milliyetçiliğe olumlama ile bakılamayacağını içeren görüşünün de burada önem kazandığı söylenmelidir. Bu minvaldeki esas tehlike, kurtuluş amaçlı olarak ortaya çıkan milliyetçiliklerin zaman içerisinde tahakkümü hedefleyen milliyetçilikler biçimine dönüşmesidir. Tahakküm yönelimli bu tablo da tüm sosyalistleri ve insanlığı bütün milliyetçiliklere karşı şüpheli ve mesafeli yaklaşmak zorunda bırakmaktadır. Esas itibariyle, bu portreden irili ufaklı tüm milliyetçiliklerin içerisinde, güç kazandığı zaman tahakkümü amaçlayacak yayılmacı bir öz olduğu sonucu çıkarılabilmektedir. Bu sonuç, milliyetçiliğin ve ırkçılığın yapısal özelliğinden kaynaklanmaktadır. Bu nedenle, yapısal olan bu özellik milliyetçilikten milliyetçiliğe değişebilecek bir nitelik taşımaz (Balibar, 1995: 61-62).

Yapısalcıların, ırkçılık üzerine yapmış olduğu, adı üzerinde, yapısal değerlendirmeleri ve sonuçları itibariyle milliyetçiliğin irili ufaklı her türlüünü olumsuzlayan yaklaşımları Birikim çevresinde de kendisini göstermektedir. Yapısalcıların, Birikim çevresinin milliyetçilik anlayışını derinden etkilediklerini gösteren birçok veri bulunmaktadır. Örneğin hoşgörülebilecek bir milliyetçilik tipi olmadığını Birikim dergisinde ifade eden Hatice Yaşar, Kürt sorununun çözümünün Türk milliyetçiliğine karşı Kürt milliyetçiliğinin desteklenmesinden geçemeyeceğini öne sürmektedir. Milliyetçiliğe karşı başka bir milliyetçiliğin desteklenmesinin, söz gelimi self determinasyon hakkına endekslenmiş bir Kürt özgürlük mücadelesinin, meseleyi çözülemeyen hale getirdiği ifade edilmektedir. Bu bakış açısına göre, Kürt sorunu, Batı menşeli ulus devlet uygulamasının başarısız bir taklidinden kaynaklanmaktadır. Bu derin sorunu çözenin yolu, milliyetçilik karşısında başka milliyetçilikleri

desteklemekten geçmemektedir. Dolayısıyla hoşgörülmesi mümkün olan bir milliyetçilik çeşidi yoktur (Yaşar, 1991: 59). Bu makaledeki bakış açısı, açıkça Balibar'ın yapısalcı analizinden etkilenmiş görülmektedir. Balibar da fetihçi, kurtuluşçu ayrımı yapmadan tüm milliyetçiliklerin olumsuzlanması gerektiği sonucuna ulaşmaktaydı. Kurtuluşçu bir amaçla yola çıkmış da olsa tüm milliyetçilikler, şartlar olgunlaştığında tahakkümü amaçlayan bir biçime dönüşme potansiyelini bünyelerinde taşımaktadırlar. Bu, milliyetçiliğin yapısal özelliğinden kaynaklanmaktadır ve milliyetçilikten milliyetçiliğe ya da milliyetçiliklerin çapına ve boyutuna göre değişmemektedir. Birikim çevresinin genel olarak azınlıklarla ilgili konularda, milliyetçiliğin hilafına radikal demokrat bir anlayışla önemseyici ve sahip çıkıcı bir tavır sergilediği görülmektedir. Ancak bu makalede belirtildiği gibi, çoğu zaman azınlıkların milliyetçilik düzlemindeki kurtuluş mücadelelerine Balibar'ı bir yaklaşımla genellikle mesafeli durdukları da ifade edilmelidir.

Yapısalcılığın önde gelen isimlerinden olan Louis Althusser'e göre, görünüşte bütünlük arz eden toplum yapısı içerisinde, ekonomik, siyasal ve ideolojik bakımlardan farklı bireysellik özellikleri mevcuttur. Bu durum da, toplum yapısı içerisinde değişik zamanların bir arada yaşanmasına sebep olmaktadır. Toplum içerisinde bulunan bu farklı bireysel yapıların aynı bireyler tarafından desteklenmesi mümkün değildir. Dolayısıyla toplum içerisindeki bu ayrışma, her bir kimliğin kendine has görece özerk bir tarihselliğe sahip olmasını gerektirir. Bu statü, yapısalcıların Marksist bakış açısı dahilinde toplumda anlamlı tek tek insanların değil; yapının önem kazandığı bir noktaya bizi ulaştırır. Burada, üzerinde düşünülmesi gereken şey, toplumu oluşturan bireylerin kendileri yani özneler değil; bunların kitlesel olarak üretim sürecinde oynadıkları rollerdir (Balibar, 2007: 576). Bu çerçevede tek tek bireyler değil; onların kesişim noktaları dahilinde oluşturmuş oldukları kolektif kimlikler önem kazanır. Aslında Klasik Marksizmin analizi yalnız ekonomiye indirgeyen bakış açısına göre, üzerinde önemle durulması gereken nokta, bu kolektif kimlikler de değil; bu kimliklerin üretim sürecinde oynadıkları roldür. Ancak yapısalcılar zikredilen determinist anlayışı bu katılıkta benimsememektedirler. Kimliklerin toplumun yapısal özelliklerine bağlı olarak yaratılışı ve bu kimliklerin kendine has yapısal özellikleri, yapısalcılar tarafından ilgiye değer bulunmaktadır.

Althusser'in Marksizmi yorumlarken üzerinde durduğu bir diğer önemli kavram ise hümanist evrenselciliktir. Buradaki evrenselcilik, işçi sınıfının hümanizmini de içeren enternasyonalizm idealine karşılık gelmektedir. Esasen bu terim, içerisinde yoğun bir sekülerizmi barındıran, her türlü dinsel ve milliyetçi farklılığı reddeden işçi sınıfının enternasyonalist birlikteliğini ifade etmektedir. Yapısal olarak var olan toplumsal kimliklerin ötesinde, Marx-Engels'te sınırları çizilen bu nihai hedef, yapısalcı vurgularla Althusser tarafından da desteklenmiş olmaktadır. Ancak Althusser'e göre Lenin tarafından da ustaca ortaya konan ve kullanılan seküler nitelikli hümanist evrenselcilik düşüncesi, oportünizm, revizyonizm ve reformizmin uzağında kaldığı sürece yapısal bir değeri içerisinde taşımaya devam etmektedir (Althusser, 2007: 407). Diğer taraftan, Althusser'e göre Marx'ın özgür insanın bir özne olarak oluşturduğu ve parçası olduğu toplumu ve tarihi açıklarken insanın özünden yola çıktığı kuramsal iddiası, hümanist evrenselciliğinin kökenini oluşturmaktadır. Özgür insanın, ahlakın, siyasetin, ihtiyaçların ve emeğin asıl öznesi olması bu kuramsal hümanist düşüncenin altyapısını teşkil etmektedir. Diğer yandan Althusser, hümanist kuramın, çarpıtılarak yanlış bilinçlendirme yoluyla kapitalist egemenler tarafından kullanılmasına ise şiddetle karşı çıkmaktadır. Bu yanlış bilinçlenmeye karşı cevabı, bir toplumun bireylerin bileşiminden oluşmadığı noktasında vermektedir. Marx'ın toplumu çözümlemesi ve analiz etmesi, yukarıdaki kısımlarda da değinildiğinde, insandan ve bireyden değil ekonomik determinizmden kaynaklanmaktadır (Althusser, 2006: 263). Hümanist enternasyonallığın kapitalist egemenler olan liberaller tarafından kullanılması yalnızca konjonktürel bir yol kesişmesinden kaynaklanmaktadır (Althusser, 2012: 183). Yani bu bağlamda belirleyici olan şey özne olan bireylerin bileşimi değil; üretim tarzıdır. Bireyler toplumu oluşturmakla birlikte, tek tek kuramsal hümanizmayı oluşturabilecek güce sahip değildirler. Bu kuramsal yapıyı belirleyecek olan tek şey üretim tarzı ve üretim ilişkileridir. Başka bir ifadeyle üretim araç gereçlerinin sahiplerinin hangi sınıf olduğudur.

Althusser'in Marksizm yorumunda en ayırt edici noktalardan biri de ekonomik, ideolojik ve politik pratiklerin yanında var olduğunu öne sürdüğü 'teorik pratik'tir. Bu çerçevede otonom bir alan olarak soyutlanan teorik pratik, teori yapımını diğer tüm pratiklerden soyutlayan bir çerçeve sunmaktadır (Belge, 1977: 1). Balibar'a göre ise bu soyutlama her ne kadar toplumsal değişimi göz ardı eden katı yapısalcı bir anlam içerse

de, genel yapıyı analiz etmek için gerekli olan toplumsal etkileri göz ardı etmemizi gerektirmez. Toplumda bulunan birtakım özellikler, kurallı ya da tesadüfen bir değişimi beraberinde getirebilmektedir. Bu değişimi okumak, yapısalcı anlayışa ters düşmemektedir. Çünkü zaten bu değişim, yapıda bir değişim olarak ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla teorik pratiğin soyutlaması yapılırken, yani teorik pratiği ideolojik, ekonomik, siyasal tüm pratiklerden ayrı, bağışık bir konuma yerleştirirken, toplumsal hayatın kendisinden kaynaklanan yapısal değişimler göz ardı edilmemelidir (Balibar, 2007: 580). Toplumsal yapıda yüzeysel de olsa var olan çeşitli değişimlerin teorik pratik içerisinde göz ardı edilmemesi gerekmektedir. Teorik pratiği, ekonomik, siyasal, ideolojik ve diğer tüm pratiklerden soyutlamak, onu toplumsal yapıdaki değişimlerden soyutlamak anlamında değerlendirilmemelidir. Aksi halde, Marksist tahlil, yapısal değişimleri analiz edemeyen ve çağın gereksinimlerine göre ortaya çıkan farklılıkları gözden kaçıran bir yanılğı içerisinde düşecektir. Bu nedenle Balibar, tarihsel maddeciliğin topluma uygulanmasında önemli bir işlev üstlenen ‘yapısal nedensellik’ kavramı üzerinde durmaktadır. Yapısal nedensellik kavramını önemseyen bir anlayışa göre, toplumsal yapıda değişen her şeyin, Marksist yaklaşımda değerlendirilmesi ve analiz edilmesi gerekmektedir (Belge, 1977: 2). Balibar’ın yapısalcılığı ise bize kendisini en çok üretim ile yeniden üretim ilişkisine yaklaşımında göstermektedir. Marx’ın kullandığı üretim ve yeniden üretim kavramlarından Balibar’ın anladığı, şeylerin, tikel bireylerin ve tek tek bireyler arasındaki bu ilişkilerin değil; toplumsal yapının ve toplumsal ilişkilerin yeniden üretimidir. Bu genelleyici üretim ve yeniden üretim algısı daha da tüme; tümele götürülerek enternasyonalist bir yeniden üretim hedefine ulaştırılmaktadır. Toplumsal yapıların ve toplumun ilişkilerinin, daha genelleyici bir bakış açısıyla toplumların birbirleriyle olan ilişkilerinin yeniden üretimi, enternasyonalizm ideali için kullanılması gereken önemli bir araçtır. Bu şekilde irili ufaklı hiçbir milliyetçilik hoşgörülmeden, her türlü milliyetçilik bu toplumsal yeniden üretim sürecinin dışına itilerek enternasyonalist ideale ulaşmak olanaklı hale getirilebilir (Balibar, 2007: 602). Balibar’ın bu yaklaşımından çıkarılacak en önemli sonuç ise Marx’a göre kapitalizmin, işçi sınıfının sömürülmesi yoluyla sürekli yeniden ürettiği; bunun yanında neredeyse ezeli ve ebedi hale getirdiği yeniden üretimi bozup, enternasyonalizmi yeniden üretmek için bir reçete sunmasıdır. Diğer yandan mesele, Marx’ta yalnız kapitalist toplumda değil; insanlık tarihinin tamamının sömürünün tarihi

olarak değerlendirilmesinde yatmaktadır. Kapitalizm, bu sömürünün ulaştığı en uç noktadır ve sömürü düzenini sürekli yeniden üretmektedir.

Yapısalcılar, toplumsal üretimin tüm biçimlerinin, toplumun yapısal ilişkilerine bağlı olduğu kabulü üzerinde durmaktadırlar. Bir üretim tarzının geçerliliğini kaybedip, yeni bir üretim tarzının oluşması arasındaki geçiş evresinde, arızı mahiyette de olsa, bir yapısızlaşma döneminin ortaya çıkması olası değildir. Bir tür 'yapısalcılık' niteliği bu çerçevede aslında Marx'ta da yeniden üretimin her üretim tarzında mevcudiyetini koruması biçiminde karşımıza gelmektedir. Üretilen ürünün, tüketim araçları ile üretim araçları arasında paylaştırılması ise toplumsal yapının ortaya çıkış biçimleri olarak kendisini göstermektedir. Dolayısıyla üretim tarzı, doğrudan toplumsal yapıyı belirlemektedir. Bu yeniden üretim süreci içerisinde, yapı yani üretim tarzı ne olursa olsun kısa bir süre dahi olsa çalışmayı bırakan uluslar yok olmaya mahkûmdurlar (Balibar, 2007: 607). Demek ki toplumsal yapının yeniden üretiminde, ulusların emek gücünü kullanmaya devam etmek hayati bir önem taşımaktadır. Enternasyonalist ideale ulusları ihmal etmenin mümkün olmadığı, yeniden üretim yoluyla ulaşmak dışında bir seçenek görülmemektedir.

Bu çerçevede toplumsal yapı, dolayısıyla ulusal yapı, üretim tarzlarına etki edenler ile aynı koşullardan etkilenmektedir. Üretim tarzlarının ise, aynı zamanda ve yerde birden fazlasının bir arada var olması teknik olarak mümkün değildir. Ancak üretim tarzlarının ardışıklığını belirlemek ise birbirlerini nasıl ve hangi toplumsal koşullar bağlamında izlediklerini açıklamaktan geçmektedir (Balibar, 2007: 608). Üretim tarzları mekansal olarak belirsiz yerde değildir. Enternasyonalist bir döngü içerisinde birbirlerini tekrar ederler. Başka bir ifadeyle üretim tarzları için yer ve zaman belirsizliği söz konusu değildir. Bir devinimsel döngü söz konudur. Bu da üretim tarzlarının, ulusların oluşturduğu toplumsal yapı üzerinden analiz edilmesi gerekliliğini ortaya koymaktadır. Bu ulusal toplumsal yapı üzerinden enternasyonalist analiz ve hedefe ulaşmak mümkün olabilir.

Öte yandan sosyalizmden kapitalizme geçiş örneğinde olduğu gibi üretim tarzlarının dönüşümü sürecinde, üretim faktörleri belli bir yerde sürekli varlıklarını sürdürmemektedirler. Devinimsel döngü, bir üretim tarzının ortadan kalkıp başka birinin, onun yerine gelmesi biçiminde ortaya çıkmaktadır. Oysa yapısalcıların Marx'ı

eleştirdiği temel noktalardan biri ise yapının dönüşümü ile ilgili ortaya çıkan tutarsızlıktan kaynaklanmaktadır. Kapitalist üretim tarzının birikimci niteliği, öne çıkan yapısal işleyişinin doğal olarak yapıya tabi olması, onun kalıcı olmasını şart koşmaktadır. Yani kapitalist yeniden üretim sürecinin devamı için, üretim tarzına ilişkin toplumsal yapının da devamı şarttır. Diğer yandan kapitalist toplumda ortaya çıkan ilişkilerin ezeli ve ebedi olarak yeniden üretilmesi gerekmektedir. Bu yeniden üretim gerekliliği ile toplumsal yapının devamlılığı ve kalıcılığı şartı birbirine tezat teşkil etmektedir (Balibar, 2007: 608). O halde, yapısalcılara özellikle Balibar'a göre toplumsal yapıdaki değişim, doğru sonuçlara ulaşmak için analize dahil edilmek zorundadır. Uluslardan oluşan toplumsal yapıyla başlayıp, evrensel nitelikli bir sınıf analizine ulaşabilmek için, yeniden üretim süreci dahilindeki kalıcılık ısrarından vazgeçmek gerekmektedir. Bunun en temel gerekçesini ise, Balibar'cı anlayışla toplumsal yapıdaki değişimlerin analiz dışı bırakılamayacağı noktasına bağlamak olanaklıdır.

2.5. Post-Modern (Çok Kültürcü) Marksizmde Milliyetçilik Kavrayışı ve Birikim Çevresiyle İlişkilendirilmesi

Post-Marksizmin en çok tartışılan dallarından biri şüphesiz Çok Kültürcü Marksizm'dir. Esas itibarıyla tezimizde Birikim dergisi çevresinin de en fazla yakın görüldüğü Marksizm biçimi budur. Bunun en temel nedenini ise çok kültürcülüğün, Post-modern dönemde aşınan milliyetçiliklerin karşısında bir alternatif yaratması teşkil etmektedir. Kimlik siyaseti olarak da eleştirilen, yer yer sol-liberal olmakla suçlanan Çok kültürcü Post-Marksistler, geleneksel Marksizmden farklı olarak çağın koşullarına uygun daha realist analizler yapmayı tercih etmektedirler. Marx'ın pek çok eleştirel takipçisinde de geçerli olduğu gibi Frankfurt Okulu'nun önemli temsilcilerinden olan Jürgen Habermas'ta da karşımıza gelen toplumu yekpare bir bütün olarak ele alma çabasına karşı çıkış, çok kültürcülerin de temel özellikleridir. Habermas'ta var olmayan ancak Frankfurt Okulu'nun ilk dönem temsilcilerinde sıklıkla rastladığımız toplumu dönüştürme projesi, çok kültürcülerde de kendisini göstermektedir.

Klasik Marksistler, toplumu bütünsel olarak algılayıp, yine bütünsel bir sınıf analizi yaparak ulaştıkları homojen kabul edilen proletaryanın bilinçlendirilmesiyle enternasyonalizme kadar varacak biçimde toplumsal yapıları dönüştürmeyi

amaçlamaktaydılar. Ancak özellikle Post-Modern çağda, Habermasçı bir analizle milliyetçiliklerin ve milli devletlerin de çözülmeye başlaması bu ideali bütünüyle olanaksızlaştırmıştır. Modern dönemde, ulus devlet yapısı içerisinde görece homojen bir nitelik arz eden proletaryanın dönüştürücü rolü üstlenmesi, Post-modern döneme göre daha olasıydı. Yine de tahayyül edilen bu yekparelik ve bütünsel hareket etme ideali pek çokları için hayalperestlikten öteye gidememekteydi. Ancak en azından üretim ilişkilerinin ulusal düzeyde de olsa dönüştürülebildiği birkaç sosyalist pratik hayata geçirilebilmişti. Dahası, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği gibi pek çok devleti bünyesinde sıkı bir bağ ile barındıran yayılcı sosyalist pratikler de yaşanmıştı. Ancak içerisinde bulunduğumuz yeni çağın politik açıdan post-modern, iktisadi açıdan neo-liberal özelliği, artık bu projeyi hayal etmeye bile imkan tanımamaktadır. Çünkü Klasik Marksizm, toplumu homojen bir bütün olarak veri kabul eder. Bunun içerisinde analizi yapılan sınıf kavgası ve sınıf çatışması da yine çoklukla diğer faktörler göz ardı edilerek bütünsel bir bakış açısıyla ele alınır. Bunun sebebi de toplumsal ilişkilerin altyapı indirgemeciliği üzerinden analiz edilmesidir. Başka bir ifadeyle toplumdaki tek gerçek ayrılık ve tabakalaşma sınıfsal tabakalaşmadır. Bunun belirleyicisi de üretim ilişkilerinin yapısıdır. Dolayısıyla toplumda üretim araç gereçlerine sahip olanlar egemen sınıfı oluştururken, diğer sınıflar ezilen sınıfları oluşturur. Kapitalizmde egemen sınıf, devlet aygıtını da elinde bulunduran burjuvadır. Sömürü ve tahakküme son verilebilmesi ise, egemen sınıfın devrilerek yerine işçi sınıfı diktatörlüğünün kurulmasıyla mümkün olabilecektir. Altyapının siyasetten kültüre ve ideolojiye kadar tüm üst yapı öğelerini belirlediği varsayılan böyle bir deterministik analizde, her şeyin tek belirleyicisi altyapıda bulunan üretim ilişkileri olmaktadır. Üretim ilişkileri de, o sistemde üretim araç ve gereçlerinin sahiplerinin hangi sınıf olduğuna bağlı olarak belirlenmektedir. Dolayısıyla Klasik Marksizme göre kapitalist toplumsal yapıdaki tek gerçek ayrım, üretim araç gereçlerine sahip olan sınıf ile emeğini kiralayarak yaşamını sürdüren sınıf arasındaki ayrımdır. Bunun dışında kalan etnik, milli, kültürel vb. tüm ayrımlar yapay farklılıklardan ve yanlış bilinçlenmeden kaynaklanmaktadır; proletaryanın sınıf bilincine ulaşmasıyla önemsizleşecek tali ayrımlardır. Bunun da ötesinde Lenin'in "Ulusal Sorun" isimli makalesinde belirttiği gibi, ulusal kimlikler işçi sınıfını harekete geçirmek için geçici olarak araçsal biçimde kullanılabilirler. Nihai

hedef olan evrensel işçi birliğine ve sınıf bilincine ulaşıldıktan sonra zaten milli kimlik kitlelerde önemini kaybedecektir.

Ne var ki, modern devletlerin çözülmesi ve başka bir forma dönüşmeye başlaması Marx'ın ve Klasik Marksistler'in öngördüğü biçimde gerçekleşmemiştir. Modernizmin ve kapitalizmin form/biçim değiştirmesi Marksist düşüncede beklendiği gibi bitmek bilmez, ardı arkası kesilmez finansal krizlerin yol açtığı katastrofik çöküşü beraberinde getirmemiştir. Modern dönemden Post-Modern döneme geçiş, kapitalizmin form değiştirmesiyle gerçekleşirken, sınırların ve milli kimliklerin belirsizleşmeye başladığı, önemini kaybettiği bir yapısal dönüşümü beraberinde getirmiştir. Ancak ekonomik açıdan proletarya, bu süreçten güçlenerek ve üretim ilişkilerini değiştirerek çıkmamıştır. Yeni dönem, egemenliklerin parçalanmaya başladığı, milli kimliklerin modern dönemdeki önemini kaybettiği bir özellik taşımaktadır. Dolayısıyla Klasik Marksizmin homojen olduğunu varsaydığı toplum üzerinden, ekonomik indirgemeciliğe bağlı olarak geliştirdiği bütünselci yaklaşımı geçerliliğini kaybetmiştir. Toplumsal dönüşümü gerçekleştirilmesi beklenen ve bunun için homojen bir türdeşlik içerisinde olması gereken işçi sınıfı, yeni dönemde ulus devletlerin oluşturduğu yapıdan çok daha heterojen bir duruma gelmiştir. Dolayısıyla Marksizmin kendisine verdiği tarihsel görev olan, toplumsal yapıyı değiştirme ve bunun için de üretim ilişkilerini değiştirme ve dönüştürme işlevini yerine getirmekten çok uzak kalmıştır.

Post-Marksist akımın teorisyenlerinden sayılan Ernesto Laclau, Marksist teorinin belirli tarihsel koşullarda ortaya çıktığını ve bu koşulların artık günümüzde ortadan kalktığını ifade etmektedir. Bu koşullardan en önemlisi ifade edildiği gibi, evrensel birliği oluşturma görevi verilen proletaryanın homojenleşmesidir. Bu homojenleşme, bir boyutuyla etnisite, kültür, millet gibi suni tüm ayrımların ortadan kaldırılmasını, en azından önemsizleştirilmesini gerektirmektedir. Bu da yanlış bilinci ortadan kaldıracak sınıf bilincinin oluşturulmasıyla olur. Diğer yandan kapitalizmin belirli bir noktada gireceği öngörülen ardı arkası kesilmeyen krizler neticesinde orta sınıf, küçük sermaye sahipleri, esnaf ve zanaatkarlar ile köylüler proleterleşecektir. Bu şekilde üretim ilişkilerini ve toplumsal yapıyı evrensel biçimde dönüştürecek, toplumun büyük kesimini teşkil eden ve homojenleşmiş bulunan işçi sınıfının meydana çıkması ve kendisine verilen tarihsel rolü üstlenmesi beklenmekteydi. Ancak dünyanın bu

öngörülen biçimde değişmemesi, sınıfsal homojenleşme beklenirken Post-modern bir parçalanmayla birlikte toplumsal yapıların daha önce hiç olmadığı kadar heterojen hale gelmesi, bir de bu ayrışmanın üstüne geçmiş dönemlerde olmayan yeni kimliksel farklılıkların eklenmesi, Klasik Marksist teoriyi oldukça zor bir çıkmaza sürüklemiştir (Yeğen, 2002: 2).

Marksist sınıf anlayışının temelinde bulunan homojenize olma varsayımı, onu teorik olarak güçlü kılmakla birlikte; teorinin pratiğe yansımada büyük sorunlarla hatta olanaksızlıkla karşı karşıya kalınmasını beraberinde getirmiştir. Post-Marksizmin varlığını borçlu olduğu bu pratik güçlük hatta olanaksızlık, Marx'ın toplumsal yapının dönüştürülmesine yönelik oluşturduğu ve önem verdiği teorik içerikten vazgeçilip; Max Weber'in yapıdan değil eylemsellikten kaynaklanan düşüncesinin yükselen kerte de kullanılmasını beraberinde getirmiştir. Bu Weberyen esasa göre, teorik yapı değişikliğini aramak ve beklemekten ziyade; insanın eylemselliğine verilen önem odak noktasına oturmaktadır. Frankfurt Okulu'nun da daha çok ilk dönem düşünürlerinde karşımıza çıkan bu insanı (yapıyı değil!) önceleme tavrı, üretim ilişkileri gibi yapısal nesnelliklerden sonuç beklemek yerine, doğrudan toplumu oluşturan bireylerin yaratıcı eylemselliklerini önemsemektedir. Bu anlatım, Post-Marksistlerin bütünüyle Weberci oldukları anlamını taşımamaktadır. Ancak Weber'in nesnellik içeren yapısal unsura karşı, kişisel eylemselliği önceleyen tavrı, onlar üzerinde Marksizmin indirgemeciliğinden daha fazla etkili olmuştur (Argın, 1992: 26-30).

Post-Marksizmin özellikle farklılıkların siyasal katılım mekanizmasına dâhil olması gerektiğini savunan radikal demokrasi projesi, esasen liberal demokrasinin Post-modern toplumun çeşitli parçalarının temsiline imkan tanınmış biçimde forma sokulması olarak da görülmektedir. Post-modern toplum, modern topluma göre parçalılaşmış ve heterojenleşmiş bir yapıya sahiptir. Bu heterojen toplumsal yapının, mümkün olan tüm unsurlarıyla siyasal alana yansıtılması ve siyasal alanda temsil edilmesi bir anlamda Post-Marksizmin temel misyonunu teşkil etmektedir. Bu temsil aynı zamanda, toplumu oluşturan yeni parçaların siyasal karar alma mekanizmalarına, taleplerini iletebilmeleri olanağını bünyesinde barındırmaktadır. Bu bakımdan heterojenleşmiş toplumun, irili ufaklı tüm parçaları için katılım ve temsil imkanını sağlayan radikal demokrasi projesi, özgürlük ve eşitlik unsurlarının derinleştirilmesini de içermektedir. Bu boyutuyla,

liberal demokrasinin revize edilmiş hali olarak görülme tehlikesiyle karşı karşı kalmaktadır (Yeğen, 2002: 3). Nitekim, gerçekten de Post-Marksistlerin çoğu zaman, tutucu geleneksel Marksist çevreler tarafından radikal demokrasi projesine verdikleri destek nedeniyle sol-liberaller olarak isimlendirildikleri görülmektedir. Özellikle, Türkiye soluna hâkim olan ulusalcı sol çevrelerin; toplum içerisinde heterojen biçimde var olan azınlık unsurlarının ‘samimi’ bir şekilde siyasal alanla ilgili taleplerini dile getiren ve onları destekleyen Birikim çevresini de aynı etiketle yaftaladıkları görülmektedir.

Belirtilmelidir ki, radikal demokrasinin gerçekte liberal demokrasinin revize edilmiş hali olmaması, Laclau’nun ifadesiyle Post-Marksist bir proje olmasının altında, özel alan ile kamusal alanlar arasındaki ayrım yatmaktadır. Bu çerçevede liberal demokrasinin temelini Locke’cu bir özel mülkiyet kavramı olduğu açıklıkla ifade edilmelidir. Liberal demokraside, geleneksel liberal anlayışa uygun olarak özel/kamusal alan ayrımı net bir biçimde yapılır. Bu ayırımı özel alan siyasetin ve yönetimin alanı dışında; hatta kutsal ve dokunulmaz bir nitelikte tanımlanırken, kamusal alan üzerinden bir demokrasi yapısı oluşturulur. Radikal demokrasi ise, eşitliği özel alana da yayma gayreti içerisine girer. Önceki dönemlerde sosyal demokrasi pratiğinin, sosyal ve ekonomik haklar diye ifade edebileceğimiz yarı-kamusal nitelikli hizmetleri anayasalarda devletin görevi, yurttaşların hakkı olarak saydırması ve bu şekilde sosyal-refah devleti biçimini başta Avrupa olmak üzere, dünyaya yayması örneğinde olduğu gibi günümüzde de irili ufaklı etnik yapıların ve cinsiyetçi mücadelelerin siyasal alanda eşit tanınmasını ve temsilini sağlayacak mücadeleler radikal demokrasinin özel alana müdahalesinin somut örneğidir. Liberal demokrasinin kutsal ve dokunulmaz saydığı özel alana az ya da çok girmeyi başaran ya da bunun için çabalayan radikal demokrasinin, liberal demokrasiden bir de bu niteliğiyle ayrıldığı söylenmelidir (Yeğen, 2002: 4).

Post-Marksist akım, hegemonya kavramının farklı açıklanması üzerinden de Marksist akım içerisinde kendisine özel bir yer bulabilmektedir. Gramsci’nin hegemonyası bu çerçevede Post-Marksistlerinkine göre oldukça sade kalmaktadır. Gramsci’de hakim sınıfın ezilen sınıflar üzerindeki iktidar alanının devamını sağlayan hegemonya, ekonomik ve politik alanın yanında kültürel alanda da nüfuz sağlamayı gerektirmekten

ibaretti. Başka bir ifadeyle hakim sınıfın, hakim niteliğini devam ettirebilmesi sınıfsal değerlerinin toplumun bütününe empoze edilmesine karşılık gelmekteydi. Post-Marksizmdaki hegemonya ise, elbette kökenini Gramsci'den almakla birlikte; kimi noktalarda onu tenkit de etmektedir. Bu tenkit iki temel noktada karşımıza gelmektedir. İlki, hegemonyanın zorunlu olarak ana sınıfsal yapılar üzerinde gerçekleşmesi gerekliliğidir. Gramsci'deki, hegemonyayı salt sınıfsal yapıların mücadelesi üzerine konumlandıran indirgemeci yaklaşıma Post-Marksizmda rastlanmaz. Post-Marksizmin toplumu heterojenleşmiş bir yapıda kabul etmesine bağlı olarak; toplumsal yapının çeşitli farklılıkları bu hegemonik ilişki üzerine eklenmektedir. Bu eklenme, dışarıdan farklı unsurlarla beslenmediği sürece hegemonik bir ilişkiden söz etmek mümkün olmayacaktır. Başka bir ifadeyle hegemonya, sınıflar arası ilişki ve mücadele üzerinden tanımlandığı için, farklı kimliklerin hegemonya üzerindeki etkisi Gramsciyen hegemonyayı geçersiz kılabilmektedir. Öyleyse post-modern toplumda hegemonik ilişkiye eklenmesi kaçınılmaz olan, sınıflar dışı parçacıl kimliklerin katılım sürecine dâhil olması paralelinde, farklı bir hegemonya yaklaşımı yaratmak zorunluluk haline gelmektedir. Gramsci'de sınıfsal ayrıma indirgenen kollektif irade, post-modern başka siyasal aktörlerin sürece katılımı çerçevesinde ortadan kalkacaktır. Daha basit bir ifadeyle, post-modern toplumun, daha önceki dönemde var olmayan kendine has farklılıkları sisteme entegre olduğunda, Gramsci'nin tarihsel bloğunun içeriği bütünüyle değişmektedir. Post-Marksist analiz ise, post-modern toplumda hegemonyayı analiz edebilmek için siyasal alanın bu yeni aktörlerini hesaba katmak zorundadır (Laclau ve Mouffe, 2008: 219).

Post-Marksizmin hegemonya kavramının, Gramsci'nin hegemonyasından ayrılan ikinci boyutu ise, Gramsci'deki toplum yapısının tek bir hegemonya merkeziyle açıklanmasından doğmaktadır. Aslında hegemonyayı sınıflara indirgeyen ilk yaklaşım Post-Marksizm tarafından benimsenmediği için, fiilen/resen tek merkezlilik varsayımı da reddedilmiş olmaktadır. Hakim sınıfın, diğer sınıflar üzerindeki hegemonyasının, toplumsal yapının yegane belirleyicisi olduğunu savunan Gramsci, bu boyutuyla da Post-Marksist hegemonya kuramı tarafından tenkit edilmektedir. Post-Marksistler, herhangi bir unsur toplumsal alanda ne kadar çok rol üstlenirse üstlensin, toplumsal yapının bir merkezi ve statik belirleyici bir formasyonu olduğu tezini reddederler. Post-modern toplumun parçacılaşmış ve karmaşıklaşmış yapısına uygun olarak, toplumsal

yapının oluşumu ve dönüşümü de bir tekli (ekonomik) nedensellik ilişkisi içerisinde analiz edilemeyecek kadar çok boyutludur (Laclau ve Mouffe, 2008: 221).

Bir Post-modern proje karakteriyle radikal demokrasi, aslında liberal demokrasinin tabiri caizse eğer gard almış hali olarak değil de; kriz içerisine düşen Marksizm için bir üçüncü yol olarak okunmalıdır. Radikal demokrasinin kendisine eleştirel yaklaşan tutucu Marksistlerin öne sürdüğü gibi, post-modern toplumda ağır yaralar alan çoğunlukçu anlayışa dayalı liberal demokrasiyi kurtarma amacı güden, modern dönemin devamı bir proje olarak değerlendirilmesi çok da muhtemel gözükmemektedir (Mouffe, 2010: 25).

Birikim dergisi çevresi, çağdaş Marksizm tartışmalarını, ülkemizde belirli bir teorik ağırlığı hep kollayarak en güncel haliyle takip eden bir sosyalist fikir grubu olarak, Post-Marksizm akımının teorik tartışmalarından elbette etkilenmektedir. Ancak yöntemsel tartışmanın dışında, Birikim dergisi çevresinin genel tavrının ve duruşunun Marksist akımlar içerisinde en fazla Post-Marksizme yakın olduğu anlaşılmış olsa gerektir. Bunun da sebebi, teorik ve yöntemsel benzerlik kadar pratik boyutta da aranmalıdır. Post-Marksizmin post-modern toplumun dinamiklerini başarılı bir şekilde analiz edebilmesine bağlı olarak, bu yeni toplumsal yapının içerisinde heterojen bir şekilde bulunan yeni siyasal kimlikleri, politik süreç içerisine dahil ederek oluşturduğu teorik çerçeve, diğer Marksist yaklaşımlara göre onu farklılaştırmaktadır. Çözülen ve büyük ölçüde geçerliliğini kaybeden modern toplum yapısı içerisinde büyük milliyetçilikler önemli bir yer tutmaktaydı. Post-modern bir analiz yöntemi benimseyen Post-Marksist akım ise, bu sürecin çıktısı olan radikal demokrasinin içerisine büyük milliyetçilikleri dahil etmemektedir. Birikim dergisi çevresi de kendisini baştan beri anti-milliyetçi olarak tanımlamaktadır. Elbette bu anti-milliyetçi tanımlamada içkin bir biçimde Klasik Marksizmin enternasyonalizm ideali de bulunmaktadır. Zaman içerisinde yer yer Gramsci'den, yer yer Althusser'den ve Yapısalcılardan, yer yer Frankfurt Okulu'ndan etkilenmiş olan Birikim ekolü, Türk solunun genelinde var olan milliyetçiliğe, tekraren, her zaman karşı durmuştur. Post-modern dönemin şartlarını ve dönüşen toplum yapısını önem verilmesi gereken bir bakış açısıyla çözümleyen Post-Marksizm ile Birikim dergisi çevresinin yolları ise uzunca denebilecek bir zamandır kesişmektedir. İfade edildiği gibi, bu kesişim kümesinde bulunan temel unsur,

Birikim'in yeni Post-modern nitelikteki çağda, farklılıkların ve azınlıkların siyasal alanda temsiline verdiği önem ve esasen bunun tam karşısında bulunan milliyetçiliğe karşı takındığı net tavidir.

Birikim çevresinin radikal demokrasi esaslı Post-Marksist tutumunun kökeninde, Mouffe'un ifadesiyle 1970'lerde gündeme gelen Avrupa sosyalizminin yaratmış olduğu liberal sosyalizm düşüncesi vardır. Çoğulcu demokrasinin, temel ilkelerinin solu da içine alan geniş bir yelpaze tarafından benimsenmesi, bu Post-Marksist bakış açısında olumlu bir gelişme olarak değerlendirilmektedir. Ne var ki, Post-modernleşen dünyanın yaratmış olduğu bu fiili durum, Fukuyamacı bir ön-kabulle "tarihin sonu" olarak adlandırıldığında, özellikle demokratikleşme süreçlerine devam eden toplumlar için sıkıntı yaratmaktadır. Liberal bir sosyalist tavra sahip Post-Marksistler'e göre, bu süreçte sola düşen görev, demokratikleşme sürecine ihtiyaç duyan toplumlar için, liberal bir yöntemle bunun nasıl gerçekleştirilebileceğinin yol haritalarını ortaya koymaktır. Esasen bu çoğulcu demokrasi modeline, onu liberal demokrasiden ayıracak biçimde radikal demokrasi adı konmaktadır. Bir Post-Marksist proje olarak radikal demokrasi modeli, liberal demokrasinin, Post-modern dönemle birlikte giderek karmaşıklaşan ve yaygınlaşan toplumsallığı içerisine alacak biçimde yeniden tanımlanmasını içermektedir. Aslında Sovyet Sosyalist Cumhuriyet Birliği pratiğinin sona ermesi neticesinde, sosyalizmin amaçlarını, demokratik bir yol haritasıyla, çağın gereklerine uygun bir şekilde yeniden tanımlamayı içeren bu çaba, Gramsciyan bir yöntemle sosyalizmi, liberalizmin olumlu çıktılarına eklemeyi ihtiva etmektedir. Liberalizm ile sosyalizm ortaklığını, Gramsciyan bir yöntemle savunan düşünürlerden biri Norberto Bobbio olmuştur. Sosyalizmin amaçlarına ulaşılabilmesinin tek yolunun, demokratik bir sosyalist düzen kurmaktan geçtiğini savunan Bobbio, bu düzenin kurulmasının da ancak liberalizm ile sosyalizmin ortaklığından geçtiğini savunmaktadır. Bobbio'ya göre, liberal devlet, sosyalist devletin hem tarihsel olarak hem de kanuni olarak gerekli şartıdır. Tarihsel tecrübe, liberal ve demokratik yol dışında sosyalist devletin kurulmasının mümkün olmadığını göstermiştir. Sosyalist bir sistem ancak demokrasinin; dolayısıyla liberalizmin var olduğu bir yerde kurulabilir. (Mouffe, 1991b: 47). Esasen bu anlatım ve ön-kabul, bireyselci nitelikten temellenerek doğmuş bir rejim olan liberal demokrasiyi, toplulukçu bir düzlemde tanımlamaktan ibarettir. Bir anlamda, sosyalistlerin, ihtilalci yöntemle başarısızlığa uğramasının ardından, bir çıkış yolu

olarak demokrasiyi reforme etmesine bağı bireye dayanan değil; topluluğa dayanan bir demokrasi anlayışını ortaya koyar. Başka bir ifadeyle, söz konusu olan model, birey temelli liberal demokrasi anlayışı olmaktan çıkarılmış; topluluk temelli bir halk demokrasisine dönüştürülmüştür. Avrupa sosyalizmi olarak reel politik düzlemde ortaya çıkan Post-Maksist ekolün bu tezahürü, bir anlamda demokratik bir çabadan ziyade; sosyalizmin iktidara geliş yönteminin değişmesi olarak araçsal bir biçimde değerlendirilir ve bu şekilde eleştiriye tabi tutulur.

Diğer yandan, özgürleşme ideali açısından bir devletin aynı anda hem liberal hem demokratik olmasını, birbirini tamamlayan iki unsur olarak gören anlayış, iktidarın düzenli bir şekilde işlerliğini sürdürmesini ve bunun için gerekli şart olarak kabul edilen temel hak ve özgürlüklerin garanti altına alınmasını, bu iki unsurun ürünü olarak değerlendirmektedir (Mouffe, 1991b: 47). Ülkemizde Birikim çevresini de içine alan Post-Marksist akımın genel kabulü, çağımızda sosyalizme ancak böyle bir rejimde ulaşılabileceği şeklindedir.

Bobbio'nun demokratik yöntemin gerekliliğine yaptığı vurgu, aslında çoğulcu bir temsili demokratik modelde somutlaşmış olur. Bobbio'da demokrasinin bir boyutunda, paylaşımcı bir adalet ilkesinin bulunması kaçınılmazdır. Post-modernleşen toplumlar için önerilen yeni-toplumsal sözleşme, birey odaklı demokrasi anlayışını genişleterek, sosyal adalet ve paylaşımcı adalet ilkesini benimsemeye başlar. Post-Marksistlerin önemli bir kısmının benimsediği radikal demokrasiden farklı olarak ise temsili demokrasiyi esas alır. Ancak Bobbio'nun tanımladığı temsili demokrasi, çoğunlukçuluk değil çoğulculuk esaslı bir temsili demokrasidir. Birbirleriyle çelişki içerisinde olan ve mücadele eden politik gruplar arasında, bir tercih yapma ilkesi seçmene tanınmış olmakla birlikte; seçmenin tercih yapacağı bu çelişik gruplarının varlığının garanti altında tutulması, demokrasinin de devamlılığının garantisini oluşturmaktadır. Çelişik gruplara ve fikirlere, seçmenin oy verebilmesi ve periyodik seçimlerle bunlar arasında seçim yapabilmesi, bu temsili modelin diğer temel özellikleridir. Başka bir ifadeyle, her seçimde el değiştirme ihtimalini içerisinde barındıran bu rejim, zıt kutuplarının her birinin, her an iktidar olma senaryosuna dayanmaktadır. Bu çerçevede ortaya çıkan demokrasi, etik ya da moral değerlere dayanan düşünsel bir demokrasi olmaktan çıkmıştır; bunun yerine prosedürel-hukuki bir demokrasi modeli oluşturulmuştur. Başka

bir ifadeyle, klasik anlamda tanımlanan, kimin yönettiğinin önemli olduğu ve sorgulandığı demokrasi modelindeki bakış açısı; kimin yönettiğinden ziyade, yönetenin nasıl yönettiğinin sorgulandığı ve önem kazandığı bir demokrasi modeline dönüşmüştür. Dolayısıyla, bu şekilde kabul gören demokrasi teorisi ile uyumlu hale getirilen bir liberalizm anlayışı, sosyalizme eklenmesi daha kolay bir akıma dönüştürülmüş olmaktadır (Mouffe, 1991b: 48). Toplumun çoğulcu bir biçimde, birbirine karşıt parçalardan oluşması ve siyasetin de bu parçaların rekabeti sonucunda ortaya çıkan bir uzlaşma olarak tanımlanması, sol düşüncüyü başka şekilde düşünmeye mecbur kılmıştır. Bir anlamda, topyekûn bir toplumsal iyilik düşüncesinden vazgeçmeyi, buna karşılık bireylerin çıkarı üzerinden toplumsal çikara ulaşılmasını salık veren liberal öğretilere yaklaşmayı gerektirmiştir. Dolayısıyla, homojen toplum yapısı ve bunun üzerinden geliştirilen millici görüşler de arka planda kalmaya başlamış; bunun yerine bireyler ve bireylerin oluşturduğu azınlıklar olarak ifade edilebilecek etnik, kültürel, dini ya da başka bir esasa kendisini tanımlayan çıkar gruplarının çatışmasına dayanan bir toplumsallık ortaya çıkmıştır. Post-Marksizm, Marksizmin gelenekselci düşünce kalıplarından çıkarken, kendisini, bu şekilde homojenite esaslı anlayışlar yerine, parçalı toplum yapısına dayanan çok-kültürlü/çok-kültürcü toplum yapısına dayandırmaya başlamıştır.

Birikim çevresinin Post-Marksist anlayışına, Bobbio'nun liberal sosyalizm düşüncesi kadar Paul Hirst'ün katılımcı sosyalizm düşüncesinin de etkisi olmuştur. Aslında Bobbio'nun radikal demokrasiyle ters düşüp, temsili demokrasiyi savunduğu noktaların aksine Hirst, radikal demokratların esas aldığı desantralizasyon, idari ve mali özerkleşme gibi noktalardan hareket eder. Bobbio'dan farklı olarak, Hirst'te sosyalizmin katılımcı niteliği, kapitalizmin katılımcı biçimine karşı tek alternatiftir. Çoğulculuğa dayanan katılımcı sosyalizm, siyasal ve idari alanı adem-i merkezileştirerek, toplumsal katmanlar arasındaki farklılıkların yaşamasını garanti altına almaktadır. Kollektif kimliklere ve işbirliği girişimlerine önem veren katılımcı sosyalizm, bu şekilde yerelde toplumsal bir otorite kurarak, hiyerarşik modellere karşı önemli bir alternatif yaratmaktadır. Katılımcı sosyalizm, yerelde örgütlülüğe dayandığından, bu örgütlenmelerin kendi meşru amaçlarını belirlemelerine ve bu amaçlar doğrultusunda mücadele etmelerine dayanmaktadır. Bu şekilde, yerel otoriteye sahip geleneksel olmayan örgütler aracılığıyla, otorite desantralize edilir ve dağıtılır. Bu

da toplumsal çoğulluğun sağlanması ve korunması açısından önemlidir (Mouffe, 1991b: 52). Hirst'ün katılımcı demokrasiye dayanan bu sosyalizm tanımı, radikal demokrasi savunucusu Post-Marksistleri yoğun bir biçimde etkilemiştir. Toplumsal alanda öteki olarak tanımlanan tüm kimliklerden etnik ve dini azınlıklara kadar, toplumun çoğulcu yapısını oluşturan, toplumun genel kimliğinin dışında kalan her türlü kimliğin örgütlenmesine, radikal demokrasi esaslı Post-Marksist doktrinde olumlama ile yaklaşmaktadır. Esasen, modern dönemin homojen ulus toplum yapısının aşınmasında bu kimliklerin örgütlenmesinin, insanların bu şekilde kendisini parçacıl alt kimliklerle tanımlayabilmesinin önemli bir rolü vardır. Bu düzlemde, modern dönemde, neredeyse tek meşru kimliğin homojen ulus kimliği olmasına rağmen, Post-modern dönemde, ulus kimliğini önemsizleştiren pek çok alt kimliğin ortaya çıktığı değerlendirilebilir. Önem kazanan alt kimlikler ve bu kimliklerin meşru bir biçimde topluluklar olarak meşru biçimde örgütlenmesi, bir önceki dönemin tek geçerli politik örgütlenmesi olan ulus devleti de zayıflatmıştır. Ya da kimilerine göre, Post-modern dönemde güç ve alan kaybeden ulus kimliği ve ulus devletin yerini, meşru olarak örgütlenilen bu alt kimlikler doldurmuştur. Neresinden bakarsak bakalım, sonuçta adem-i merkezileşen bir örgütlenme ve güç kaybeden bir ulus odaklı merkezi iktidar söz konusudur. Radikal demokrasi de erozyona uğrayan merkezi egemenliğin yerini çoğulcu toplum yapısını sağlamlaştıracak şekilde, parçacıl örgütlenmelerin alması gerektiğini savunur. Dolayısıyla milli kimliğe ve ulus devlete karşı olduğu ifade edilebilir. Bu durumun açık bir yansımasının Birikim çevresinin politik duruşunda görüldüğü de bir kez daha ifade edilmelidir.

BÖLÜM 3: BİRİKİM ÇEVRESİ'NİN SOL LİBERAL MİLLİYETÇİLİK KAVRAYIŞI

3.1. Birikim Çevresi Solun Neresinde?

Birikim çevresi, teorik altyapısını oluştururken, solun içerisine düştüğü muhafazakarlığı eleştirme yolunu seçmiştir. Gerek derginin kendisinde yer verilen makalelerin seçiminde, gerekse Murat Belge, Ömer Laçiner, Tanıl Bora ve sonradan çevreye dahil olan Taner Akçam gibi isimlerin başka kaynaklarda yapmış olduğu yayınlarda sol muhafazakarlığın dışında bir çizgide, bu muhafazakar tavrı eleştirerek ortak bir kimlik oluşturmuşlardır. Birikim çevresi, bunu yaparken bir yandan Türkiye'de solun neredeyse mütemmim cüzü olarak içerisinde barındırdığı milliyetçiliğin karşısında yer almıştır. Militarist ve Kemalist kodları da içerisinde barındıran bu milliyetçilik düşüncesi, ulusalcılık gibi çeşitli kavramlarla meşrulaştırılmaya çalışılmıştır.

Birikim'in kendisini dışında tanımladığı soldaki milliyetçi eğilimin ötekileştirilmesi, Birikim çevresini farklılaştıran tek unsur olmamıştır. Bunun yanında, yalnız ülkemizdeki solda değil; evrensel ölçekte de solun muhafazakarlaşmasına sebep olan sınıf analizine atfedilen rolün de Birikim çevresinde eleştirildiği görülmektedir. Bunu yaparken, sınıf temelli çözümlemelere toptan bir karşı duruş tabiatıyla söz konusu değildir. Burada öne çıkan nokta, diğer tüm faktörleri göz ardı ederek, sınıfsal analizin tabulaştırılması meselesinde karşımıza gelmektedir.

Buradan hareketle gerek 1976'dan itibaren toplanan I. Birikim çevresinde, gerekse 1980 askeri darbesinden sonra 1989 yılında toplanan II. Birikim çevresinde solun bir dondurulmuş ideoloji, bir doktrin, bir resmi söylem olarak muhafazakârlaşması eleştirilmektedir. Özellikle Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği reel pratiğinin dağılmasından sonra, yeni çağın gereksinimlerine göre bir özeleştirme yapılması gereği ortaya çıkmıştır. I. Birikim çevresinden itibaren dergide ve çevrede duyulan bu kaygı, özellikle II. Birikim çevresinde temel gündem maddelerinden biri halini almıştır. Sol ve sosyalist düşüncenin kendisini bağladığı bu sarmaldan solu kurtarmak, bir anlamda II. Birikim çevresinde temel vazife olarak ele alınmıştır.

Soğuk Savaş sonrası, yeni oluşan dinamiklerin gerektirdiği gibi, solu tutucu bir sınıfsal analize indirgeyen hakim sol muhafazakar bakış açısına Birikim’de adeta savaş açılmıştır. 1980 öncesi Birikimi’nin Markizmin o dönemde çağdaş bir türü olarak ortaya çıkan Althusser etkisindeki Yapısalcı konumlanması elbette bu tavrın oluşmasında önemli bir yapı taşı olmuştur. II. Birikim çevresinin, sola dönük özeleştiril tavrı ise salt Yapısalcı bir akıl yürütmeye açıklanabilecek bir çaba olmanın ötesindedir. Özellikle temel haklar ve azınlıklar meselelerine eğilen çoğulcu, çok-kültürlü toplum yapısına değer veren ve bunun oluşturulmasını gerekli gören; bunu yaparken yer yer çok-kültürcülüğe varan bir duruş ortaya çıkmıştır. Post-modern dünyanın, ulus yapılarını aşındırarak parçacılaştırdığı toplumsal yapılar ve iktidar yapıları, Birikim’in bu çabası içerisinde yankılanmıştır.

Birikim çevresi, Bora’nın ifadesiyle bunu yaparken bir teorik kapsayıcılık oluşturma çabası içerisine girmemiştir. Marx’ın takipçileri ve reel sosyalizm uygulamalarıyla kirlenen ve doktrin kalıbı içerisine giren, bu şekilde Marksizm’ler halini alan ekonomik ve politik determinizmden uzak durmuştur. Bu konumlanmanın sağlanabilmesi için ise bir yandan Laçiner’in ifadesiyle öze dönüşü bir çaba içerisine girilmiş; diğer yandan yeni dönemin gerçeklerini içeren bir sol yaklaşım geliştirilmiştir. Bunu yapabilmek için mevcut paradigmada önemli bir kopuşa ihtiyaç duyulmuştur (Bora, 2000a: 8).

Sınıfsal analizin tekleştirilmesi ve ekonomik determinizm, solun muhafazakarlaşmasının temel nedenlerindedir. Ekonomik determinizm açısından, tüm analizlerin altyapı–üstyapı ilişkisinde incelenmesi Birikim’de olumlu karşılanmamaktadır. Birikim’de bir yandan öze dönüşü bir çaba söz konusuysen, Marx’ın tüm analizlerinin günümüz dünyasını açıklamada yeterli olamayacağı da farkında olunan noktalardandır. Öze dönüş, özellikle Genç Marx okumalarının bir düşünme yöntemi olarak ele alınmasını içermektedir. Bununla birlikte Gramsciye bir altyapı – üstyapı ilişkisi ve hegemonya kavramı Birikim’de etkisini göstermektedir. Yalnız altyapıda bulunan ekonominin ve dolayısıyla üretim ilişkilerinin, üstyapıda bulunan diğer her şeyi belirlediği indirgemeciliği ve bu indirgemeciliğin sola yüklemiş olduğu ağır yük, Birikim’de hesaplaşılan konuların başında gelmektedir.

Sınıfsal analize, diğer tüm toplumsal faktörler göz ardı edilerek duyulan bağıllık, solu; Birikim çevresine göre solu, tutuculaştıran bir etki yaratmıştır. Bu muhafazakar

yorumlarla tutuculaşan sol yorumların, sınıfsal yaklaşıma yüklediği anlam, bir çeşit popülizme dönüşmüştür. Oluşan işçiye dayalı popülist yaklaşım, işçi sınıfını devrimin etken öznesi olmaktan çıkarmış, edilgen bir konuma indirgemıştır (Bora, 2000a: 8). Birikim'in sınıf analizine duyulan bu aşırılığa bağlılığa tepkisi ise, insan odaklı bir paradigmayla hareket etmesinde kendini bulmaktadır. İnsanın, insan olmasından kaynaklanan varoluşsal değeri üzerine dayanmayan her düşünce, totaliterleşmeye mahkûmdur. Bu çerçevede, insan odaklı bir perspektif geliştirilmesi, solun içerisine düştüğü genel-geçer kurallar arama ve bunu yaparken muhafazakarlaşma handikabının karşısında bir çözüm önerisi olarak ortaya çıkmaktadır. Birikim'in dayanak noktası, işçi sınıfına yekpare bir bütün olarak bakan totalci geleneksel sol anlayışın karşısında varoluşçu-özgürlükçü-hümanist bir güzergahta durmaktadır.

Geleneksel sol; ekonomik determinizme dayalı genel-geçer kurallar arama çabası içerisinde, gerek proletaryayı edilgen, yönlendirilmesi gereken bir topluluk niteliğine indirmiş; gerekse bu indirgemecilik çerçevesinde pragmatikleşerek, bir anlamda kendi elitlerini yaratmıştır. Birikim'in söylemi ise, insanı varoluşsal değeriyle ele alıp, ona bireysel alandan başlayan bir devrimci özne rolü atfedilmesini içermektedir. İnsan, birey düzeyinde değerlidir. Buna bağlı olarak, bireylerden oluşan irili ufaklı tüm gruplar, topluluklar ve her türlü kimlik değerlidir. Tümevarımcı bir yaklaşımla, proletaryanın homojen, türdeş bir birliktelik olmadığı; onu oluşturan her bir kimliğin varoluşsal değerinin ve taşıdığı etken özne rolünün göz ardı edilmemesi gerekliliği üzerinde durulmaktadır. Aksi bir tutum, işçi sınıfını homojen bir birliktelik olarak görmek anlamına gelmektedir. Bu durum da aslında ulus devlet ideolojisinin, topluma bakış açısından farklı bir yaklaşım içeremez. Esasen bu ulusçuluk akımı ile muhafazakârlaşan geleneksel sol yaklaşım arasında ülkemizde ve dünyada yaygınlaşan ittifak bu ortak paydadan kaynaklanmaktadır. Tümünden gelimci bir yöntemle, proletaryanın üretim ilişkilerindeki konumuna indirgenerek yapılacak analizler ve geliştirilecek reel-politik söylemler, hem teorik hem pratik boyutlarıyla solu çağımızın gerçekleriyle uyuşamayacak bir noktaya hapsetmektedir. Bireysel ve toplumsal tüm farklılıkları görmezden gelerek yapılacak analizler, çağımızda geçerliliğini baştan kaybetmiş; ölü doğmuş analizler olarak ortaya çıkmaktadır.

Bora'nın ifadesiyle, geleneksel solun işçiler olarak bahsettiği 'devrimci özne' rolü atfedilen sınıf, çoğu zaman soyut ve belirsiz bir alana karşılık gelmektedir. Sosyalizmi kuracak olan devrimci öznenin tanımlanma biçiminin, reel parametrelere dayanmayan, yüzeysel bir teorik çerçevede ele alınması bu sınıfın nerede başlayıp nerede biteceğini ve nerede bulunacağını muğlaklaştırmaktadır. Geleneksel solun sınıf anlayışı, sosyalist dönüşümü gerçekleştirebilecek bir arayış ve tanımlamadan oldukça uzaklaşmıştır. Konuyla ilgili geleneksel anlayışın yaptığı sınıf bilincine sahip olma ayrıştırması, Bora'ya göre gerekli olmakla birlikte oldukça genel ve gerçek başka ölçüt ve ayrımları gözden kaçıran bir sınıflandırmayı ortaya çıkarmaktadır. Birikim çevresinde işçi sınıfı, toplumsallık içerisinde kendi rolünü ve kendi kimliğini inşa sürecinin bir ürünüdür. Bu ürün, aynı zamanda maddi anlamda kendi tarihsel kökeninin de temelini oluşturur. Başka bir ifadeyle işçi sınıfına, homojen bir tanımlama çerçevesinde büyük çaplı bir kurtarıcı olarak bakmak doğru değildir. Geleneksel anlayışın içine düştüğü sarmal yahut açmaz burada ortaya çıkmaktadır. İşçi sınıfı, toplumsallaşma içerisinde kendine has heterojen özellikleri bulunan, evrensel ölçekte bu kendine has özellikler sebebiyle türdeş olarak ele alınamayacak bir yapıdır ve onu tarihsel varlığından ayrı düşünmek mümkün değildir (Bora, 2000b: 78).

Proletarya, üretim araç gereçlerinin mülkiyetine sahip olmayan, kafa ve kol gücüyle hayatını kazanan, sınıf bilinci taşıyan ama bunun yanında kendi toplumsal, kültürel özelliklerine de sahip olan ve bunlara sıkı sıkıya bağlı bulunan heterojen topluluklar bütününden meydana gelmektedir. Bu yerel özellikleri göz ardı ederek, yalnızca üretim sürecindeki konumlanmaları ve sahip oldukları varsayılan işçi sınıfı tanımlamasıyla ulusal ya da evrensel ölçekte yapılan tanımlar, gerçeğin gözden kaçırılmasına sebep olan aşırı kapsayıcı ve türdeşleştirici tanımlardır. Sınıfsallığın sol düşüncedeki bu tahakkümü ise, sınıfı bir etnik birliktelik gibi değerlendirme hatasına sebep olmakta; adeta millileşen bir sınıf yaklaşımı yaratmaktadır.

3.2. Farklı Sol Akımlar ve Birikim Çevresi'nin Milliyetçilik Kavrayışları

Türkiye'de yalnız solun değil, hemen hemen tüm siyasal akım ve ideolojilerin kaynağında milliyetçilik oldukça önemli bir yer tutmaktadır. Başka bir ifadeyle Türkiye'de milliyetçilik, diğer ideolojileri doğuran ana siyasal akımdır. Milliyetçiliğin bu temel yapısı, yalnızca doğuştan kaynaklanan bir nitelik de arz etmemektedir. Bunun

yanında milliyetçilik, kaynağını oluşturduğu diğer tüm siyasal düşünceleri, korumacı bir tavırla kendi etkisi altında tutma çabası içerisindedir. Diğer ideolojiler, milliyetçiliğin etki alanından çok fazla uzaklaşmamaktadırlar. Milliyetçilik ile diğer siyasal akımlar arasındaki bu yakınlığın kökeninde ise Türkiye'deki ideolojilerin ortaya çıkış serüveni yatmaktadır. Bu serüven, bir anlamda Batı'daki gibi bir kutuplaşma çerçevesinde gerçekleşmemiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminde ortaya belirgin olarak çıkan bu akımlar, esasen 'devletin nasıl kurtarılacağı temel problemi'ne odaklanmışlardır. Başka bir deyişle, Türkiye'deki ideolojik farklılaşma, bir devletin nasıl kurtarılacağı ile ilgili görüş farklılıklarından doğmuştur. Bu çerçevede bir değerlendirme yapıldığında, kuşkusuz tüm siyasal görüş farklılıkları, içerisinde içkin bir milliyetçiliği barındırmaktadır. Dolayısıyla ideolojilerin asıl kaynağı olarak ifade edebileceğimiz Batı düşüncesinden çok farklı bir ideolojik farklılaşma ortaya çıkmaktadır. Batı'daki ideolojik farklılaşma daha çok önkabullerden, doğru kabul edilen varsayımlardan temellenmekte iken ve bu farklılık da doğal olarak çetin bir siyasal mücadele ortamı yaratırken, ülkemizde siyasal ideolojiler arasındaki mücadele ne kadar sertleşirse sertleşsin, ana amaç olan devleti kurtarma düşüncesinin çoğu zaman vazgeçilemez bir seviyede karşımıza çıktığı ifade edilebilir. (Belge 2003: 27) Devleti kurtarma odaklı bu ideolojik farklılaşmalar, ne kadar radikalleşirse radikalleşsin, ortaya varoluşsal meseleler çıktığı zaman milliyetçilik arka planlı bir benzeşmeye uğradıkları görülmektedir.

Bu çerçevede özellikle 1960'larla görülür hale gelen Türkiye solunda, milliyetçilik kendisini en çok anti-emperyalizm çizgisinde göstermektedir. Bu anti-emperyalist söylem yoğunluğu, daha çok ulusal kalkınmanın kapitalist olmayan yollardan gerçekleştirilmesini içeren bir millici/ulusalcı siyaset doğurmuştur. Kapitalist yayılmacılığın ülkemizde büyük şirketlerle ekonomik alanda faaliyet göstermeye başladığı dönemlerde, Türk solunun bunu bir işgal olarak adlandırması ve genel anlamda bir savunma refleksi içerisine girmesi, hem ülkedeki tüm ideolojilerde olduğu gibi solda da milliyetçi bir temelin olduğunu göstermiştir; hem de gösterilen bu refleksler milliyetçiliği, sol içerisinde beslemeye ve yeniden üretmeye devam etmiştir.

Birikim çevresinin enternasyonalizin temelli bir sosyalizme yakın olması, teorik olarak sol içerisindeki ve dışarısındaki milliyetçilikleri ötelemesinde önemli rol tutmaktadır.

Ancak böyle bir enternasyonalizmin reel-politik düzlemde, en azından yakın gelecekte gerçekleşme olanağının bulunmaması, Birikim çevresini çoğulculuk esaslı Radikal demokrasi düşüncesini içeren Post-marksizm'e yakınlaştırmıştır. Özellikle I. Birikim çevresinde çoklukla bulunduğu söylenebilecek olan "Yapısalcı Marksizm" ekolünün temelleri, kısmen bunun üzerine inşa edilerek; kısmen de bunu aşındırarak yerini Post-marksist düşüncelere bırakmıştır. Daha çok kültürel haklar ve azınlıklar esaslı bu düşüncenin Birikim üzerinde etkili olmasında "Laclou ve Mouffe" çizgisi hakimdir. Bir anlamda 70'lerin Birikim'indeki Althusser'cilik yerini II. Birikim çevresinde "Laclou ve Mouffe" çuluğa bırakmıştır. Bu elbette yapısalcılığın Birikim geleneğinde tamamen ortadan kalktığı anlamına gelmemektedir. Ancak kültürel haklar temelli bir Marksist anlayışın da Birikim çevresine egemen olduğuna şüphe yoktur.

Ülkemizin kronik sorunlarından bir olan Kürt sorununun bu yaklaşımın gelişmesinde rolü ve payı yadsınamaz. 1980'lerle beraber terörle birlikte anılmaya başlanan bu sorun "devlet aklı" tarafından yalnız askeri önlemlerle çözülebilecek bir sorun olarak algılanmıştır. Türk solunda ise Belge'nin ifadesiyle küçük radikal bir azınlığın dışında kalanlar, konuya milliyetçi bir işbirliğine dahil olarak devletçi tepkiler vermişlerdir. Devletçi tepkilerden kasıt yine, meselenin yalnız askeri önlemler kullanılarak çözülebilecek bir mesele olduğu yanılmasıdır.

Birikim, uluslararası ölçekte kapitalist hegemonya ile proletarya arasındaki çelişkiden hareketle pür enternasyonalist bir Marksizm çözümlemesine teorik anlamda sıkı sıkıya bağlılığını sürdürmektedir. Hatta bunu yaparken Marksizm'in bir ideoloji haline gelerek pragmatikleşmiş ve lekelenmiş noktalarından da arınmayı amaçlayarak; Laçiner'in ifadesiyle "öze dönüşçü" bir çaba içerisine girmektedir. Söz gelimi "Marx, Marksist miydi?" sorusunu sorarak, Genç Marx'ın ardından gelen Marksistler tarafından amacından saptırılmış düşüncelerinin özüne inerek bir enternasyonalizm tanımı yapmayı amaçlamışlardır. Diğer yandan kapitalist hegemonya ile proletarya arasındaki çelişkinin çözümlenmesine dayanan enternasyonalist idealin en azından kısa vadede reel-politik düzleme yansıyamayacağını gören çevre, ülke meselelerine olan ilgisini de her zaman sürdürmüştür. Bu çerçevede kürt sorununun, milliyetçiliklerden beslenen ciddi bir sorun olduğunu vurgulamışlardır ve bu soruna 'varoluşçu-özgürlükçü-hümanist sosyalizm' temelinde çözümler aramışlardır.

Bu sorun üzerinden Birikim’de geliştirilen yaklaşımlar ve çözüm önerilerinin ortak noktası, meseleye milliyetçi olmayan bir perspektifle yaklaşmalarıdır. Bu sorunun kökeninden itibaren her iki tarafın milliyetçiliklerinden beslendiği görülmektedir. Başlangıçta bir halkın bir kısmıyla devlet arasında yaşanan kavga, yaşanan bir takım somut olaylar ile toplumsallaşma tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır. Başka bir deyişle iki halk arasında genele yayılacak bir kavga endişesi özellikle Belge’de görülmektedir. Bu durumun da ülkeyi bir Yugoslavya çatışması modeline doğru sürüklediği dile getirilmektedir. Esasen bu endişenin duyulmasındaki temel sebep, bu tip halklar arası bir çatışma başladığında öfkenin, ötekileştirmenin genelleşeceği ve insani çözüm önerilerine kimsenin kulak asmayacağı endişesidir. (Belge, 1992: 6)

Akliselimin alan kaybedip, çatışmacı söylemlerin güç kazanacağı böyle bir durumda ülkenin Yugoslavya benzeri bir iç savaşa sürükleneceği endişesi Belge’de kendisini açıkça göstermektedir. Bu durumun önemli bir tehlike olarak gösterilmesi, bir boyutuyla elbette meseleye yönelik barışçıl, kültürel haklar temelli radikal-demokrat/post-marksist yaklaşımın bir göstergesidir. Başka boyutuyla yapılacak bir değerlendirme ile Birikim çevresinde de kendilerini karşıt olarak konumladıkları milliyetçiliğe karşı ‘devletin bekası’ temelinde içkin bir bağlılık olduğu ifade edilebilir. Aslında solun, Osmanlı’dan miras kalan ideolojilerden biri olarak devleti kurtarma refleksinin sarmalında olması gerçeği, Türkiye’deki tüm siyasal ideolojilerde olduğu gibi onun da milliyetçiliğin etkisi altında olması durumunu yaratmaktadır. Belge’nin kendi analizi olan bu hipoteze, Kürt sorununun çözümüne insancıl bakış açıları geliştirme ve Yugoslavya benzeri bir iç savaş çıkması endişesinden hareketle kendisi de uymaktadır. Bu toprakların, bu kültürel-toplumsal yapının bir insanı olan Belge de ideolojilerin bu durumundan etkilenmiştir. Muhalefetini yıkıcı bir darbe üzerine kurmuştur. Zihinlerde mevcut olan devleti kurtarma düşüncesi ve refleksi bir boyutuyla Belge’de de görülmektedir. (Belge 2003: 28-29)

1960’lı yıllarda belirgin hale gelen Türkiye solunun önemli temsilcileri Yön, TİP ve MDD’dir. Doğan Avcıoğlu önderliğinde çıkarılan bir dergiden kaynaklanan, daha sonrasında yöntemsel tutarlılıkları olan bir siyasal harekete dönüşen Yön hareketi, daha çok orduyu harekete geçirerek sosyalist devrimi yapmayı hedefleyen bir bakış açısına sahipti. Yön’den sonra yasal bir siyasal parti olarak kurulan TİP deneyimi, Türk

Solu’nda önemli bir kilometre taşını oluşturmaktadır. Yön ile birtakım benzerlikleri de bulunan TİP deneyimi, devrimi Yön gibi askeri bir müdahale/darbe biçiminde yapmayı amaçlamamaktadır. Parlamenter mücadeleyi yöntem olarak kabul etmesiyle, Avrupa sosyalizmiyle benzeşmiş bir biçimde karşımıza gelmektedir. Benzerlik olarak ise TİP hareketi ile Yön hareketi arasında savunulan sosyalizmin millici niteliği açıkça göze çarpmaktadır. Tıp’teki milli nitelikli söylemler, yöntemsel açıdan Yön kadar sert bir nitelik arz etmese de, anti-emperyalizm ve tam bağımsızlık gibi kavramlar üzerinden doruk noktasına ulaşmaktadır. TİP’e sosyalist bloktan gelen en tutarlı eleştirel hareket ise MDD çizgisinde kendisini göstermektedir (Şener, 2010: 80-90).

MDD, TİP’in anti-emperyalist ve tam bağımsızlık esaslarına dayanan çizgisini yetersiz görmektedir. Ulusalçı bir sosyalist hareket olma iddiasıyla, TİP’i yeterince milli olmamakla suçlamaktadırlar. Türkiye’nin koşullarında milli ayakları üzerine basmayan bir sosyalist anlayış, MDD çizgisinde ütopyik olarak görülmektedir. Gerçek bir devrim ise, ancak millici sosyalist bir anlayışla yapılabilir. Yöntemsel açıdan ise, yine TİP’in parlamenterist yöntemle devrimin gerçekleştirilmesi düşüncesi MDD’ye göre olanaksız ve anlamsızdır. Reformist olmakla eleştirilen, bugün Bernstein’ci diyebileceğimiz Avrupa soluna egemen olan bu anlayış, MDD hareketinin kabul etmediği bir yöntemdir. Bu çerçevede MDD aslında Yön hareketiyle yöntemsel açıdan paralellik arz etmektedir. Ordunun içerisinde olmadığı bir devrim, Yön’de olduğu gibi MDD’ye göre de gerçekçi değildir. Ancak MDD, Yön gibi topyekün orduyu harekete geçirme ideali yerine, sosyalist bilince sahip Kemalist subayları mobilize etmeyi amaçlamaktadır.

Esasen “zinde kuvvetler” kavramıyla Yön hareketinde de bulunan bu amaç, MDD çizgisinde daha fazla öne çıkmış görülmektedir. Yön, zinde kuvvetler denen genç subaylar öncülüğünde ordunun mobilize edilmesini ve iktidara el koymasını, daha sonra iktidarı sivil bir sosyalist yönetime bırakmasını öngörmektedir. MDD ise bu sürecin daha çok bir toplumsal koalisyon tarafından gerçekleştirilmesini öngörmektedir. Başını üniversite öğrencilerinin çekeceği devrime, ordu içerisindeki sosyalist subaylardan destek gelmesiyle sürecin gerçekleştirilebileceği düşünülmektedir. Yani MDD’de, Yön’den farklı olarak ordunun yapacağı bir devrim değil; pragmatik bir yaklaşımla ordu içerisindeki genç subaylardan destek alınarak gerçekleştirilecek bir devrim düşüncesi mevcuttur.

Bu tip yöntemsel farklılıklar olsa da her üç harekette ulusalcılık adı altında güçlü bir milliciğin olduğu söylenebilir. Milliciliğin yanında militarist bir eğilim de olduğu görülmektedir. TİP’de diğer ikisine göre pek su yüzüne çıkmayan bir militarizm, MDD ve Yön’de ziyadesiyle görülmektedir. İşte Birikim çevresi, kendi sosyalist özelliğini tanımlarken Türkiye’nin değişik sol akımlarından farklı biçimde, millici ve militarist olmayan bir noktadan hareket etmektedir.

Doğrudan ya da dolaylı olarak ordunun devrimin içerisinde bulunması gerektiğini savunan bu çizgilerden hareketle, ordu içerisinde destek bulabilmek için sosyalizme yönelik, Kemalizm ve milliyetçilikle birlikte kendisini anlamlı kılacak bir söylem geliştirilmesi gerekmektedir. Daha çok pragmatizme dayanan bu birliktelik, büyük ölçüde Türk solunun teorik altyapısının gelişmesine etki etmiştir. (Belge, 2003: 28) 27 Mayıs 1960 Darbesi’nin büyük ölçüde ordu ile sosyalistler arasında oluşturulması planlanan bu işbirliğine ilham verdiği ifade edilebilir. Sol kesimler tarafından sosyalist olmasa da özgürlükçü niteliğiyle desteklenen bu darbenin, eksik kalan sosyalist bilincin de genç subaylara verilmesiyle ve onların harekete geçirilmesiyle, bir sonraki aşamada düpedüz bir sosyalist devrim için de gerçekleştirilebileceği düşüncesi ön plana çıkmıştır.

Yurtsever sol gibi isimlerle de kendisine alan bulan bu yaklaşım, Türk soluna hakim millici sosyalizmin pratik kaynakları arasında başlarda yerini almaktadır. Birikim çevresi militarist öğeler taşıyan bu millici – Kemalist sola karşı çıkmıştır. O, enternasyonalizm merkezli bir sosyalizmi temel alan bir çizgidedir. Buna karşılık enternasyonalist sosyalizm ile Sovyetler Birliği taraftarlığının çoğu zaman Türk solunda aynı çizgide değerlendirilmesi sebebiyle, bir anlamda başka bir milliciliğe dayanan yayılcı ve yer yer işgalci Sovyet politikalarını desteklemekle suçlanmışlardır. Oysa Birikim çevresinin enternasyonalistliği, daha çok pratikten, Rus sosyalizminden, yahut Çin sosyalist deneyiminden değil; tezimizin ilk iki bölümünde ifadesini bulan teoriden beslenmektedir.

Sovyetler Birliği’nin enternasyonalizmi, Sovyet politikalarını kayıtsız şartsız, sorgulanmadan tüm dünyada uygulamak olarak görmeye başlaması, Birikimciler’i kendi ifadeleriyle bu politikalardan uzaklaştırmıştır. Mao Zedung önderliğinde Çin’in, Sovyetler’in bu buyurganlığına karşı çıkması da enternasyonalizm adına bir gelişme

olarak görülmemiştir. Zira, Çin Sovyetler Birliği'nden daha millici bir çizgide sosyalizmi uygulamıştır. Mao'nun ölümünden sonra ise sistemin daha da millicileştiği öne sürülebilir. Özetle Birikim çevresi, “Tek Ülkede Sosyalizm” tarzı bir millici çizgiye her zaman karşı durmuştur. (Belge, 2003: 29) Bunun ülkemizdeki yansıması olan ulusalcı solun da karşısında olması bu çerçevede doğaldır. Ancak enternasyonalizm adı altında bir çeşit Sovyet milliciliği biçimine dönüşen yayılmacı politikaların da yanında olduklarını söylemek güçtür.

1990'lı yıllarda, İslamcılık – Laiklik tartışması, Avrupa Birliği süreci karşıtlığı ve Kürt sorununun etkileriyle Türk solundaki milliciliğin artık açık ismiyle “Ulusalcı sol” haline dönüşerek önemli bir taban kazandığı görülmektedir. Belge'nin ifadesiyle bu terim açıkça, Nasyonal-Sosyalizm'in ülkemizde vücut bulmuş halidir. (Belge, 2003: 29)

Dünyadaki sosyalizm uygulamalarının Marx'ın öngördüğü biçimiyle sermayenin uluslararası hegemonyasına karşı, emeğin de uluslararası ölçüde örgütlenmesi gerektiği düşüncesine Birikim çevresinin sadık olduğu ifade edilmektedir. Ancak gerek dünya savaşlarının, gerekse küreselleşmenin küresel sermayeyi dur durak bilmez bir şekilde uluslararasılaştırmasının etkisiyle dünyada bir milliciliğin yaygınlaştığı görülmektedir. İşçi sınıfı ise, uluslararası nitelikte bir mücadele vermek yerine tepkilerini ulusal düzlemde vermektedir. Sermayenin uluslararası gücüne karşı tepkilerin proletarya tarafından daha çok ulusal düzlemde verilmesi milliyetçilik ile sol arasındaki bağları daha da kuvvetlendirmiştir. Gerek Sovyetler Birliği'nin uyguladığı, gerek Çin'in bir adım öteye götürdüğü, gerekse irili ufaklı sosyalist deneyimlerin ulusal nitelikli ancak kapitalist olmayan anlayışları reel-politik düzlemin en önemli varsayımı ve işbirliği haline gelmiştir. Hatta zaman içerisinde pek çok uygulamada ulusalcı niteliğin, kapitalist olmayan niteliğe üstün tutulması milliciliğin sosyalizm karşısındaki zaferi olarak değerlendirilebilir. (Belge, 2003: 30)

3.3. Birikim Çevresinin İnsan Hakları-Milliyetçilik İkilemi Çerçevesinde Sosyalist Duruşu

Murat Belge'nin Kürt sorununa yaklaşımında, Kürtler'in self-determinasyon hakkı çerçevesinde kendi ulus devletlerini kurmaları düşüncesine pek sıcak bakmadığı görülmektedir. 1990'lı yıllarda Kürt hareketi içerisinde çoklukla dile getirilen bu ayrı bir devlet kurma düşüncesi, Belge tarafından millici bulunarak eleştirilmektedir. Bir

milliyetçilikle mücadele etmenin yolunun, onun karşı milliyetçiliklerini desteklemek olamayacağı bu çerçevede ifade edilmektedir. Her etnik unsurun milliyetçileşerek kendi ulus devletini kurması gerekmediği dile getirilmektedir. Belge'nin burada enternasyonalist idealin altını bir kez daha çizdiği görülmektedir. Uluslararası nitelikte bir proletarya mücadelesine ulaşmak için, irili ufaklı her etnik kimliğin birer ulus-devlet kurması gerekmediği ön plana çıkan düşünceler arasındadır. Ulus-devletlerden kaynaklanan özellikle insan hakları temelli sorunlarla mücadele yolunda, bir de bu meseleyi irili ufaklı ulus devletler kurulmasını destekleyerek içinden çıkılmaz bir hale getirmeyi Belge doğru bulmamaktadır. Daha doğrusu, enternasyonalist bir birleşme için, bu denli parçacıllaşmanın gerekli görülmesi insanoğlu açısından zaman kaybı olarak değerlendirilmektedir. Millet olmanın aynı dili konuşmak gibi, ortak bir tarihe, ortak bir gelecek idealine sahip olmak gibi bir takım parametreleri bulunmaktadır. Bunlar dışında milletlerden oluşan ulus-devletlerin birbirlerine karşılıklı olarak bağımlılıklarından söz edilebilmektedir. (Belge, 1992: 10) Ulus-devletin bazı süreçlerinde, kendi kendine yetmenin yolları aranmakla beraber, yaşadığımız çağda, iletişim ve ulaşım teknolojilerinin hızla gelişmesiyle bu tip kapalı rejimler doğuracak ekonomik tedbirler kendilerine pek uygulama alanı bulamamaktadırlar. Ülkemizde de 1960-1980 döneminde uygulanan ithal-ikameci iktisadi politikalar ile ülkeye döviz girişleri sınırlandırılmış, yurtdışı menşeli malların ülkemizde satılması olabildiğince önlenmiş ve bu malların ikamelerinin yerli üretimi özendirilmiş; hatta devlet tarafından bizzat gerçekleştirilmiştir. Bu tip tedbirler, ekonomiyi dışa kapatırken, rejimi kapalı hale getirmiştir. Bu kapalılık, politik alana insan hakları ihlallerinin artışı olarak yansımıştır. Bu tip denemeler, çağımızın dünyasında geçerli olmaktan çıkmıştır. Günümüzde, milletlerin birbirine duyduğu ihtiyaç yalnızca milletleri oluşturan ulus-devletlerin karşılıklı bağımlılığından ibaret değildir. Milletler, devletlerin sınırlarını aşacak bir biçimde birbirlerine karşılıklı bağımlılık içerisine girmişlerdir. Hemen hemen tüm sorunların uluslararası niteliğe sahip olmasıyla birlikte, bu sorunlara ulusal düzleme sıkıştırılmış çözüm önerileri aramak olanaksızdır. Söz gelimi, bir ülkedeki bir siyasal gelişmeden neredeyse tüm kıta ve giderek dünya etkilenir hale gelmiştir. Ülkelerde ortaya çıkan gelişmeler, komşuları başta olmak üzere tüm bölgeyi kolayca etkisi altına alabilmektedir. Böyle bir dünyada, sorunlara kapalı rejimlerle, dar kalıplarla, ithal ikameci yöntemlerle çözüm arayabilmek olanaksız hale gelmiştir. Bu durum doğal

olarak milliyetçilikleri de aşındırmaktadır. Milli devletin böyle bir çözünme içerisine girmesi, mikro-milliyetçilikler üzerinden özgürlük ya da özgürleşme mücadelesi yapılması gibi yöntemleri de son derece anlamsızlaştırmaktadır. Murat Belge'nin azınlık sorunlarının en önemlisi olarak gördüğü Kürt sorununa yönelik olarak, sorunun en çetrefilli yıllarını yaşadığı 1990'lı yılların başından beri böyle bir temkinlilikle yaklaştığı görülmektedir. Bu çerçevede ne Milli Demokratik Devrim hareketinin mirasını devralıp daha da millicileşen ulusalcı solun yaptığı gibi meseleye keskin bir ötekileştirici tavırla yaklaşmaktadır; ne de buna karşılık yine meseleye Kürt hareketinin içerisinde çözünen birtakım radikal sol kesimler gibi Kürt milliyetçisi bir üslupla bakmaktadır. Milliyetçiliklerin hepsini olumsuzlayan söylemini doğrular nitelikte, Kürt kimliğinin ulus-devletleşme idealine sıcak bakmamış; mesafeli durmuştur. Meseleyi evrensel insan hakları değerlerini temel alan, barışçı ve insancıl çözümleri gündeme getirerek değerlendirmiştir.

Bütün bunların sonucunda Belge'nin yeni sorunlara yol açacak yeni ulus devletler yaratarak sorunları çözenin olası olmadığını düşündüğünü ifade etmek mümkündür. Her etnisitenin ya da ulusun ayrı ayrı devletler kurmasının desteklenmesi yerine, var olanların de-nasyonalize edilmesi de bir seçenektir. Yani yine enternasyonalizm idealindeki dünyaya ulaşılmaktadır. Bu amaca ulaşılabilmesi için, her şeye muktedir ulus devletlerin de-nasyonalize edilmesinin somut yöntemlerinden biri desantralizasyon olarak görülmektedir. Başka bir ifadeyle, devlet yönetiminde başkent teşkilatı ve ona hiyerarşik olarak bağlı taşra teşkilatlarının rolü azaltılarak, yerel yönetim birimlerine özerk alanlar tanınması ve onların güçlendirilmesi esas alınmaktadır. Bu yöntem, milli devletlerin sebep olduğu olumsuzlukların önemli bir panzehiri olarak görülmektedir. De-nasyonalizasyonun bir diğer önemli somut yöntemi ise 'Habermascı bir anayasal yurttaşlık perspektifi'yle atılacak adımlardır. Ulus-devlet yapısı, egemen birey olarak tanımlanabilecek 'citizen' kavramıyla çelişkiler içermektedir. Bu çerçevede özgür birey ve egemen-aktif yurttaşın ulusal değil uluslararası bir niteliği bulunması gerekmektedir. Ancak bu şekilde etkin bir 'citizen' haline gelebilir. Ulus devletlerin kişiler için çizdiği yurttaşlık çerçevesi ise içerisinde bulunduğu milletin yapmış olduğu toplum sözleşmesinde, ona tanınan hak ve özgürlük alanıyla sınırlıdır. 'Özgür citizen' ise, milli yurttaştan farklı olarak evrensel düzlemde hareket serbestisi bulunan ve uluslararası değeri olan bireydir. Onun özgürlük alanını ve serbestisini ulus-devletin çemberi

belirlememelidir. (Belge, 1992: 13) Bu noktada, enternasyonalizm içerisinde bir birey tanımı görülmektedir. Bu paralelde yaptığı tanımlama, bir sınıf içerisindeki bireyden ziyade tek başına değerli bir bireydir. Buradan Belge'nin Marksizm anlayışının da salt sınıf analizine dayanan Ortodoks Marksizmin dışında tanımlandığını söyleyebiliriz. Çizdiği devlet yapısı da totaliter, kapsayıcı ve buyurgan bir devlet değildir. Desantralize olarak ulus buyurganlığını aşmış, bireye değer veren; bireyin enternasyonal olarak bir değeri olduğunu tanıyan bir yönetsel yapı tasvir edilmektedir. Belge, bu boyutuyla da, Birikim çevresini eleştirenlerin çokça dile getirme yoluna başvurduğu liberal unsurlardan beslenmektedir. Belge'nin tasvir ettiği birey, şüphesiz Marksist terminolojideki ezilen sınıf içerisinde var olan bir emekçidir. Ancak bunu tanımlarken, tek başına değerli olan bir bireyden söz etmektedir. Belge'nin bu çerçevede liberal doktrine yakınlığının kuşkusuz tartışmalı boyutları da varittir. Zira, liberalizmin çoğunlukçuluğu ve ulus devletlerin temeli olması gerçeği düşünüldüğünde, bireyciliği de çoğunluk içerisinde bulunan birey için geçerli olmaktadır. Yani klasik liberalizmin ve liberal demokrasinin bireye atfettiği rol, çoğunluk içerisinde bir parça olmasından kaynaklanmaktadır. Buna bağlı olarak Belge'nin burada bireye verdiği rolden çok farklı görülmektedir. Belge'nin bu çerçevedeki bireyciliği ise, liberal bir anlatıdan ziyade, liberal demokrasinin çoğunlukçuluğundan kaynaklanan sorunlarını ve krizini çözme gayesinde olan, azınlık ve kültürel haklar temelli çoğulcu bir temsil anlayışına dayalı radikal demokrasi öğretisiyle açıklanabilir.

Zaten Birikim çevresinin genelinde de milliyetçilikler ile insan haklarının çatışması önkabulüne bağlı olarak, temel haklar temelli böyle bir bireyciliğin görüldüğü ifade edilebilir. Tanıl Bora'nın ifadesiyle insan hakları ve milliyetçilikler, modernizmin birbiriyle çelişki içerisinde olan iki ürünüdür. Her ne kadar Fransız İhtilali, bu ikisi üzerinden uyumlaştırıcı bir süreç yaratma gayesinde olsa da, bu uyumlaştırma sürecinde pasif kalan, milliyetçiliğin gölgesindeki insan hakları olmaktadır. Milliyetçilik akımının bir çıktısı olan ulus devlet, her şeyden önce insanlık tarihinin doğal seyrinin vazgeçilmez bir aşaması olarak sayılmaktadır. Kuşkusuz liberal demokrasinin çoğunlukçu anlayışıyla siyasal rejim ayağı da tamamlanmış olan bu ilke, bir anlamda toplumu türdeşleştirme, homojenleştirme işlevini gerçekleştirme rolünü üstlenmiş görülmektedir.

Dolayısıyla, temel haklar ve hürriyetler, beylik tanımıyla insanın insan olmasından kaynaklanan ve doğuştan herkesin eşit olarak sahip olduğu bir değerler silsilesi olarak karşımıza çıkarılırken, aslında bu tanım dahilindeki insan haklarından ziyade yurttaş haklarına dayanmaktadır. Başka bir ifadeyle, modernleşme süreciyle vazgeçilmez nitelikte kabul edilen insan hakları, aslında hür ve eşit doğduğu kabul edilen tüm insanoğluna tanımlanmaktan ziyade bir ulusun, bir milletin; dolayısıyla modern çağın vazgeçilmez siyasal örgütlenme birimi olan ulus devletin parçası olmakla hüküm ifade eden yurttaş haklarından başka bir şey değildir (Bora, 1995: 11).

Milletleşme ve milli devletin oluşumu süreci kendi içerisinde insan haklarını kısıtlamaya yöneliktir. Bu devletin kurulması ve bekası için, insan haklarının belirli ölçülerde askıya alınabileceği ve devletin ihlallerde bulunabileceği ve bunun normal sayılması gerektiği düşüncesi, uluslaşma sürecinde yurttaşların zihinlerine düşülen önemli bir kayıttır. Genellikle büyük bir iç ya da dış çatışma neticesinde kurulan ulus devletler, çoğu pratikte açıkça görüldüğü gibi bünyesinde barındırdıkları azınlıkları kimi zaman yok saymayı, kimi zaman yaratılmak istenen kendi genel ulus kimliklerinin içerisinde etkisizleştirmeyi tercih etmişlerdir. Bu durum hem “devlet aklı”na, hikmet-i hükümet çerçevesinde olağan olarak işlenir; hem de inşa edilen ulusun ortak değerleri içerisinde önemli bir yer tutması sağlanır. Millet, yurttaş hakları tanımlaması içerisinde bir yandan tamamlayıcısı olarak gösterilen ancak çoğu zaman muhalifi/versusu olarak karşısına çıkan insan haklarıyla karşılaştığında, insan haklarının önemini yitirmesi; millet esaslı devletin bekası için kabul edilebilir olarak görülmektedir. (Bora, 1995: 12) Bu kapsayıcılık, kimi zaman hakim etnik unsurun diğerleri üzerindeki üstünlüğü biçiminde olabilmekle birlikte; kimi zaman da bir ulus kimliği içerisinde onu tamamlayan dini kimliğin diğerlerini baskısı altına alması biçiminde de ortaya çıkabilir. İnanç özgürlüğünü kısıtlayıcı biçimde ortaya çıkan bu kapsayıcılık, Batı dünyasında, Müslümanlara karşı oluşturulan önyargılarda ya da ülkemizde de olumsuz uygulamaları çokça görüldüğü gibi katı Kıta Avrupası laisizmi uygulayan devletlerde, modernleşme söylemi altında halkın genelinin inançlarına karşı da devletin konumlanmasına sebep olabilmektedir.

Diğer yandan insan haklarının, ulus devletin bu denli etki alanı içerisinde olması, ulus devletin oluşumuna karşılık gelen modernleşme sürecinde, onun bir devlet politikası

olarak uygulanmasından kaynaklanmaktadır. Milliyetçilik düşüncesi, milli temele dayanan devleti kurmayı ve sonsuza dek yaşatmayı diğer her şeye üstün tutmaktadır. Farklılıkları türdeşleştirmek ve homojenleştirmek, değişik özellikler taşıyan toplumsal yapıları olabildiğince aynı hizaya sokmak, tek bir kalıba indirgemek milli devlet yapısının temel hedefleri arasında yer almaktadır. (Bora, 1995: 12) İnsan hakları da yurttaş hakları sınırlandırmasıyla aslında bu kalıba sokulmak istenen yapıların başında gelmektedir. İfade edildiği gibi, ulus devletin algıladığı insan hakları, her politik otoriteden bağımsız, otonom bir ideal olarak görülmemektedir. Ulus devletin benimsediği ve alan tanıdığı ölçüde; o ulusun mensubu olmayı benimsemiş insanlar için geçerli haklardır.

Milliyetçiliğe yönelik modernist yaklaşım bu çerçevede ele alınması gereken önemli bir noktadır. Gellner, Hobsbawm, Anderson gibi düşünürlerin milliyetçiliğin modern dönemin ürettiği bir kavram olduğunu öne süren yaklaşımları, insan hakları milliyetçilik çelişmesini ve ulus devletin homojenize ettiği yapıyı açıklamak için başvurulması gereken yaklaşımlardır. Bu çerçevede Fransız İhtilali'nin yarattığı gibi kültürel bir milliyetçilik düşüncesi öne çıkmaktadır. Irk temelli olmaktan ziyade, kültürel bir birliktelik olarak ulusların inşa edilmesinden söz edilebilir. Gellner'ın yüksek medeniyetler dediği bu yapının oluşturulması için Hobsbawm'cı bir yaklaşımla gelenekler icat etmek gerekli olmuştur. Bu çerçevede Anderson'ın hayali cemaatler olarak isimlendirdiği, modern öncesi toplumlarda var olmayan bir kimlik inşa süreci gerçekleşmiştir. Yapay olarak nitelenen bu yeni cemaatler, belirli ortak özellikler etrafında toplanmış ve homojenize olmuş nitelikte karşımıza çıkmaktadır (Özkırımlı, 2009: 146-185). Meseleyi bir örnekle açıklamak gerekirse, İtalya'nın ulus devlet yapısını kurmayı başarmasından sonra sıranın İtalyanlar'ı yaratmaya geldiğini ifade eden dönemin Başbakanı Massimo de Aseglio'nun sözleri aslında anlatılmak istenen konuyu özetlemektedir. Ulus devlet yapılarının kurulması, devletin bekası ve varlığını koruması açısından yeterli değildir (Alter'den aktaran Sadoğlu, 2010: 21). Bu yapının varlığını devam ettirebilmesi için gerekli olan şey Hobsbawm'cı bir bakış açısıyla 'gelenekler icat ederek', Anderson'cı bir yaklaşımla 'hayali cemaat'i yaratmaktır. Ulus devlet, kendisini dayandıracığı ve meşruiyetini yeniden üretmesini sağlayacak bir homojen topluma ihtiyaç duymaktadır.

Homojenize olan ve modern dönemin yaratmış olduğu bu hayali cemaatler bir anlamda modern dönemin önemli bir diğer çıktısı olan insan haklarını da kendi değerleriyle forma sokarak yaratmıştır. Bu perspektifle insan hakları aslında yaratılan Anderson'ın ifadesiyle bu hayali cemaatlerin ya da Hobsbawm'ın ifadesiyle icat edilmiş geleneklerin sınırları ve kontrolü dahilinde ortaya çıkmıştır. Bu da yine ifade edildiği gibi, kayıtsız şartsız sahip olunan insan haklarına değil; bir ulusun parçası olmaya ve bunu sürdürme iradesi göstermeye bağlı olarak faydalanılmaya devam edilebilecek yurttaş haklarına karşılık gelmektedir.

Günümüzde yaşanan, sermayenin uluslararası alanda etki göstermesi ve yüksek bir hızda yayılması anlamında tebarüz eden küreselleşme süreci karşısında, ortaya çıkan politik tepkisel hareketler de aslında, yurtseverlik adı altında, geçmişin ulus-devlet mekanizmasına dönüşü içerecek biçimde somutlaşmaktadır. Oysa modern devletin kendisi küreselleşme sürecinin en önemli taşıyıcısı haline gelmiştir (Kazancıgil'den aktaran Uras, 2005: 27). Diğer yandan, ortaya çıkan uluslararası niteliği ve etkileri olan krizlerin ulus devletin kendi mekanizmalarıyla ve milli sermayeye dayalı kalkınma anlayışıyla çözülme imkanının bulunmaması ulus devletleri dönüştürücü bir etki yaratmaktadır. Yaşanan krizler, milli sermayeye dayanılarak ve ulusal politikalarla çözülebilecek krizler olmanın çok ötesindedir (Green'den aktaran Uras, 2005: 27).

Ulus devletlerin yaşanan uluslararası nitelikteki sorunlara artık gelenekselleşen modern yapılarıyla çözüm getiremeyecekleri soldan ve sağdan iki ana çözümlenmeyle ortaya konmaktadır. Bunlardan ilki Stalin'in 'tek ülkede sosyalizmi' içeren ve enternasyonalist idealle yola çıkıp bir anlamda Sovyet milliyetçiliğine dönüşen (Trotsky, 1987: 186-193) tezine karşılık olarak ifade edilebilecek olan 'bütün dünyada sosyalizm' düşüncesine dayandırılabilir. Troçki, kapitalizmin küreselleşmesine bağlı olarak, çözümü de küresel ölçekte bir işçi sınıfı iktidarına bağladığı tezinde, ulus devletlerin milli ekonomik yapılarıyla bu sürecin karşısında durmasının olanaksızlığını vurgulamaktadır (Uras, 2005: 27). Sosyalist enternasyonalizm, küreselleşen kapitalizmin karşısında durabilecek tek alternatif olarak görülmektedir. Başka bir ifadeyle, ekonomik sistem olarak sosyalizmi de uygulasa, ulus ölçeğinde bir politik örgütlenmenin, küreselleşen yapıyla mücadele etme şansı bulunmamaktadır. Bu da, ulus devletin küreselleşme karşısında erozyona uğraması anlamına gelmektedir.

Buna karşılık olarak sağdan gelen ulus devletin aşınması görüşünde başı Fukuyama'nın 'Tarihin Sonu' tezi çekmektedir. Bu çerçevede, özellikle Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte küreselleşen kapitalist seçeneğin rakipsiz hale gelmesi öne çıkmaktadır. Ekonomik alanda liberalizmin Neo-liberalizme dönüşerek rakipsizliğini ilan etmesi, sosyal ve politik alanda ise modernizmin Post-modernizme dönüşümü olarak ifade edilebilecek olan bu süreç, büyük ölçüde bütüncül toplum yapılarının parçacılaşmasını içermektedir. Başka bir ifadeyle ekonomik alanda sosyalizm, tarihe gömülürken; bir önceki dönem olarak niteleyebileceğimiz modern dönemin en geçerli ve rakipsiz politik örgütlenme biçimi olan ulus devlet de güç kaybetmektedir. Artık sorunlar, ulusal ölçekte çözülebilecek niteliklerini kaybetmişlerdir. Uluslararası ilişkilerin yalnız devletler düzeyinde değil sivil ölçekte de iç içe girmiş karmaşık bir yapıya kavuştuğu görülmektedir. Bu sürecin doğal bir sonucu olarak, ulus devletlerin çözülmesi; en azından bir önceki dönemdeki gibi politik alanın rakipsiz enstrümanları olması durumu, artık geçerliliğini yitirmiştir.

Aslında Fukuyama da milliyetçilik meselesine, en azından hareket tarzı açısından tezimizde konu ettiğimiz Post-Marksistler'den farklı bakmamaktadır. Fukuyama'ya göre, milliyetçilik modernizmin bir ürünüdür. Modern dönemde efendi ile uşak arasındaki dikey hiyerarşiye dayanan toplumsal ilişkiler modeli geçerliliğini yitirmiştir. Bunun yerini, topluluğun üyelerinin eşit temsiline dayanan bir yatay örgütlenme biçimi almıştır. Dolayısıyla milliyetçilik, yine Fransız İhtilali orijinli bir tanımlama ile, liberal demokrasiyle beraber gelişen bir yapı içermektedir. Aslında Toplum Sözleşmeci düşünürlerden Rousseau'nun çoğunlukçu modeli üzerine gelişmiştir. Buna karşılık, milliyetçilikle beraber gelişen demokrasi anlayışı, bütünüyle rasyonel bir kabulü bünyesinde taşımamaktadır. Buradaki temsilde eşitlikçilik düşüncesi, dikey hiyerarşiye dayanan ve halkın mirasın bir parçası sayıldığı mutlak monarşik yönetim biçimine göre önemli bir yenileşme sağlamıştır. Ancak eşitlik, ulus devleti oluşturan inşa edilmiş milli yapı içerisinde sınırlı kalmaktadır. Demokrasi ile milliyetçilik tabandan kaynaklanan geniş bir toplumsal koalisyon içerisinde, beraber gelişmiş olmakla birlikte, kabul görmesi arzulanan insan hakları, evrensel nitelik arz etmez. Bu koalisyonun bir ürünü olarak, insan onuruna o ulus devlet yapılanması içerisinde, buna sadık kalan topluluğun insan onuru olarak bakılmaktadır. Bu çerçevede, oluşturulan insan hakları temelli ulus devlet yapılanmaları, görünüşte evrensel olmakla birlikte gerçekte, sınırlandırıcı bir ekol

yaratmıştır (Fukuyama, 1999: 265). Bunun sonucu olarak, I. ve II. Dünya Savaşları'nın yaşanmasının temelinde önemli bir faktör olan Alman milliyetçiliği gibi, yayılcı ve çatışmacı eğilimli milliyetçiliklerin, diğerlerini tahakküm altına alma mücadelesi içerisine girmelerine sebep olmuştur.

Fukuyama'ya göre, tarihin sonu, hem ekonomik bir model ve ideal olarak sosyalizmin, hem de genişletici bir yorumla politik ve sosyal bir model olarak modernizmin ve milliyetçiliğin sonu anlamına gelmektedir. Ulus devletler de bu post-modern küresel dünyayı açıklama ve bu dünyada aktör olma konularında tekel niteliğindeki pozisyonlarını yitirmişlerdir. Toplumsal zümrelerin ve bunların savundukları ideolojik farklılaşmaların mücadelelerinin sona ermesi anlamı da taşıyan tarihin sonu tezi, Neo-liberal ekonominin ve Post-modern toplumsal yapının, rakipsiz bir biçimde geçerliliğini ilan etmesi anlamına gelmektedir.

Ulus devletlerin çözülmesi sürecini açıklayan sağdan ve soldan gelen bu iki temel meydan okuma, bir anlamda insan hakları ile milliyetçiliklerin aynı kaynaktan doğduğunu ve beslendiğini kabul etmektedir. Troçki'nin Soğuk Savaş'ın başında; Fukuyama'nın ise Soğuk Savaş'ın sonunda yaptığı bu değerlendirmeler, milliyetçilikleri dışlayan ve ötekileştiren bir ortak paydada buluşmaktadır.

Birikim çevresi, düşünsel yönden Troçki'nin tüm dünyada sosyalizmin olanaklı olduğu düşüncesinden büyük ölçüde beslenmiştir. Stalin'in tek ülkede sosyalizm odaklı düşüncesinin, özgürlükleri kısıtlayacağı yönündeki Troçkist eleştirisi Birikim'in genel sosyalist bakışında etkili olmuştur. Milliyetçiliklerin dışlanması ile ilgili bu tutum, aslında insan hakları odaklı bir sosyalist bakışın da temelini oluşturmuştur. Troçki'den farklı olarak tüm dünyada sosyalizmi içeren devrimin gerçekleşme olanağının, günümüzde tarihsel koşullarının Troçki'nin analizlerini yaptığı dönemden çok farklı olması, reel-politik düzlemde Birikim'i insan hakları odaklı bir politik çözümlemeye daha da yakınlaştırmıştır. Birikim çevresinin Neo-liberal sol olarak eleştirilmesinde de bunun rolü büyüktür. Sınıf esaslı, adeta sınıfsal çelişki ve mücadele dışındaki tüm reel faktörleri göz ardı ederek meseleye yaklaşan tutucu sol çevreler, insan hakları temelindeki böyle bir çözümlemeyi kabul etmemektedir. Bu çerçevede, tartışmanın ilerleyen noktalarında Stalinist çizgide yer tuttıkları görülmektedir. Türk solunun genelinde görülen, millici çizgide Stalinizm'in ve dolayısıyla tek ülkede sosyalizm

düşüncesinin payı büyüktür. Neo-liberal düşüncenin de parçacıl toplum yapısında, ulus devlet başta olmak üzere modern devletin pek çok kurumuyla Post-modern parçacılaşma düşüncesi içerisinde kavgalı olması, Birikim çevresinin “liberal sol” eleştirilerine maruz kalmasına neden olmaktadır.

Birikim çevresinin modern dönemin ürünlerinden milliyetçilik ile insan hakları arasında, milliyetçiliği dışlayan bir söylemi bulunmaktadır. Modern devletin, ekonomik sisteminden bağımsız olarak milliyetçiliğe sıkı sıkıya bağlı olması, insan hakları ihlallerini de içeren tekel niteliğindeki zor kullanma gücünü milliyetçiliği koruyarak kullanması, bu analizin temelini oluşturmaktadır. Özellikle ulus devletlerin resmi ideolojileriyle uyumlaştırmayı başaramadığı kültürel azınlıkların, insan hakları konusunda devleti oluşturan homojen unsurlarından farklı muameleye tabi tutulması, bu analizi güçlendirmektedir.

Bunun da ötesinde Soğuk Savaş’ın sona ermesiyle birlikte, milliyetçilikle insan hakları arasındaki gerilimin arttığı ifade edilebilir (Bora, 1995: 12). Her ikisinin de taraftarlarının arttığı Post-modern dönemde, modern dönemin temel politik örgütlenme birimi olan ulus devletlerin sorunları çözme potansiyelini büyük ölçüde kaybetmesi toplumsal gerilimi arttırıcı etki yaratmaktadır.

Ülkemizde ise insan hakları ile milliyetçilik arasındaki kutuplaşmanın daha sert biçimde ortaya çıktığı ifade edilebilir. Bora’nın ifadesiyle Türkiye’de çok yoğun bir alan bulan devletin beka kaygısı, diğer evrensel koşullara eklenildiğinde gerilimin dozajı artmaktadır (Bora, 1995: 14). İnsanlığın hizmetindeki bir politik enstrüman olarak değerlendirilen devlet anlayışı ülkemizdeki tarihsel kodlarda yer bulmamaktadır. Buna karşılık, devletin araç değil amaç olduğu düşüncesi, ve bu kutsallık atfedilen amaç için temel hak ve hürriyetlerin ikinci plana atıldığı ifade edilebilir. Bunun dışında, kutsal devlet nosyonu, yine Bora’nın ifadesiyle salt mevzuatta kendisine yer bulmakla kalmamakta; kolektif zihinsel arka planda da güçlü bir şekilde var olmayı sürdürmektedir.

Kendisini rejimin bekçisi olarak gören bir ordu ve onun siyasal yaşamda sıklıkla başvurduğu bir yöntem olarak askeri darbeler, aslında bu durumu koruyan bir etki yaratmaktadır. Anayasacılık geleneğinin de, askeri darbeler sonrasında kurulan kurucu meclisler eliyle oluşması, günümüzde nihayet çok sıklıkla gündeme gelmeye başlayan

bir sivil anayasanın hiçbir zaman hayata geçirilememiş olması, kutsal devlet anlayışının beslendiği temel kaynaklardır.

1980 darbesi sonrası hazırlanan 1982 Anayasası'nın başlangıç kısmında bulunan kutsal devlet ibaresi aslında bu durumun vücut bulmuş hali olarak değerlendirilebilmektedir. Tüm milliyetçiliklerde ve ulus devletlerde olduğu gibi Türk milliyetçiliği de, esasen insan haklarının kapsama alanını kısıtlamıştır. İnsan haklarını kullanabilmenin parametresi, öncelikle homojen toplum yapısına bağlı olmak; başka bir ifadeyle milli kimliğin mensubu olmaktır. Milliyetçiliğin, evrensel insan hakları düşüncesiyle ters düştüğü önemli alanlardan biri, insan haklarından faydalanabilmek için koyduğu zımni ölçütlerde yatmaktadır. (Bora, 1995: 15) Fransız İhtilali'nden beri ulus devletlerde insan haklarını kullanabilmenin ölçütü, milli kimliğe ve onun yarattığı kriterlere uygun bir "insan" olmaktır. Bunun dışına çıkıldığı noktada, ulus devletin mevzuatında düzenlenen temel hak ve hürriyetler büyük ölçüde geçerliliğini yitirmektedir. Bu durum kimi zaman laik devletin çizdiği alan dışına çıkan, insanların inancının gerektirdiği biçimde yaşamasına; kimi zaman da toplumdaki homojenliği yaratan ulus kimliğinin dışında kendisini tanımlamasına; yani, insan haklarının soyut insan yaklaşımı ile ulus devletlerin insan yaklaşımı arasında bir versus oluşmasına yol açabilmektedir. Zıtlık yahut versusun olduğu nokta, insan haklarının geçerliliğini yitirdiği nokta olarak belirginleşmektedir.

Bu çerçevede ulus devlet değerlerine göre şekillenen bir insan hakları anlayışı içerisinde düşünce ve ifade özgürlüğünün de doğal olarak ulus devletin resmi söylemine ile şekillenmesi ve alanının belirlenmesi söz konusu olmaktadır. Buna bağlı olarak, gerek özellikle düşünce ve ifade özgürlüğü için; gerekse insan haklarının geneli için yapılacak değerlendirme, bir anlamda ahlakçı bir hak etme/etmeme ayırımına indirgenmiş olmaktadır. (Bora, 1995: 15) Dolayısıyla ulus devletin, inşasında birlikte hareket etmiş olduğu milliyetçilik ve insan hakları kavramlarından milliyetçiliğe ağırlık vererek; insan haklarının çerçevesini buna göre belirlemesi söz konusu olmaktadır. Bu şekilde, insan haklarını hak edip etmemek, ulus devletin resmi söylemine bağlı olup olmama noktasında düğümlenmektedir. Ulus devlet, milliyetçilik düşüncesi ve buna bağlı olarak oluşturulan homojen toplum yapısının değerlerine ve kolektif zihin dünyasına göre meşruiyetini yeniden üretebilmektedir. Bu yeniden üretilme süreci, tekel niteliğindeki

zor kullanma gücü ile birlikte düşünüldüğünde ulus devletin milliyetçilik doktrinine uygun olarak insan hakları ihlallerini de meşrulaştırabilmektedir.

3.4. Birikim Çevresinin Milliyetçilik Algısı: Milliyetçilik ve Ötekisi Tartışmaları

Sosyalist teori ile milliyetçilik arasındaki ilişkinin temelinde yatan unsur esasen burjuva milliyetçiliğidir. Burjuva milliyetçiliğin çıkış noktası olarak ise genellikle 1848 Devrimleri görülmektedir. Proletaryanın tek başına Marx'ın öngördüğü biçimde bir devrim gerçekleştirecek pozisyona hiçbir zaman gelememesi, bir yandan milliyetçilikler ile sosyalizm arasındaki işbirliğini arttırmıştır. Marx'ın gerekli gördüğü biçimiyle bir sınıf bilincinin ancak sanayileşme sürecini gerçekleştirmiş toplumlarda oluşabileceği; bu sebeple kapitalist üretim süreciyle gelişmenin, sosyalistlerce belirli bir noktaya kadar desteklenmesi gerektiği savı, Marx'ın düşüncesinde önemli bir yer tutmaktadır. Diğer yandan, sosyalist teori ile milliyetçiliklerin birbirlerini besledikleri bir unsur da, toparlayıcı özelliğe sahip büyük ölçekli milliyetçiliklerin benimsenmesi noktasında görülmektedir. Ayrıştırıcı milliyetçiliklere karşı çıkan, bütünleştirici milliyetçiliklerin yanında yer alan bu teorik yaklaşım, aslında sınıf bilincinin parçacılaşmış milliyetçiliklerle oluşturulan irili ufaklı toplumsal yapılarda yerleştirilmesinin zorluğu varsayımına dayanmaktadır (Özkırmılı, 2009: 109-112). Bu teorik düzlemden, Marksist-Leninist reel politikanın özellikle Stalinist dönemle birlikte, nasıl bir çeşit Sovyet-Rus milliyetçiliğine dönüştüğü de ortaya çıkmaktadır. Bu boyutuyla Marksizmin, modern bir ideoloji olduğu doğrulanmaktadır. Her ne kadar, Klasik Marksizmin özünde enternasyonalist teori önemli bir yer tutsa da, ilerleyen dönemde gerek Marx'ın kendisinde, gerekse takipçilerinde bir çeşit burjuva milliyetçiliğinin filizlendiği görülmektedir. Buradan hareketle enternasyonalizmin yerini, Sovyet örneğinde olduğu gibi yayılmacı bir çeşit milliyetçilik almış görülmektedir.

Bu kapsamda, Birikim çevresinin benimsemiş olduğu, azınlıkların politik alandaki haklarının korunmasına dayanan, bir anlamda Marksizmin modern-milliyetçi yorumlarından farklı olarak parçacıl kimlik anlayışıyla büyük ulus devlet yapılarını aşındırarak proletarya için çağın gereklerine uygun en adil düzenin sağlanacağını varsayan, çok kültürcü Post-Marksist ekol, Klasik Marksizmin tam aksine bir tutum izlemektedir. Bu çerçevede, ulus devletleri ve büyük milliyetçilikleri savunan ve onlarla işbirliği yapan bir sosyalist algıdansa, onları aşındırıp egemenlik alanlarını, yerel

bölgesel, otonom yapılara bırakmayı içeren bir algıya sahiptir. Büyük egemenlikler sınırlandırıldıkça, aslında artık tam anlamıyla bir sınıf bilincine sahip olması olanaklı görülme, geniş halk kitleleri, refahlarını maksimize edeceklerdir. Bir anlamda katastrofik çöküş beklentisinden vazgeçip, azınlık ve kimlik esaslı bir anlayışa dönüşen Post-Marksist bir çevreden bahsedilebilmektedir. Kapitalizmi, güçlendiren her şeyin er ya da geç onun çöküşüne yol açan birer faktör olacağı varsayımı yerini Post-Marksist ekolde, kapitalist üretim süreciyle uzlaşmış, hak arayışını büyük uluslar yerine mikro kimlikleri ikame etmeye karar vermiş bir görüntü arz etmektedir.

Milliyetçiliğin, Marksist teoride yeterince ele alınıp formüle edilmediğini öne süren, bir anlamda bu boşluğu doldurma rolüne girişen Tom Nairn'e göre, enternasyonalist düşünce, hem Batı hem Doğu bloğu tarafından bir iktidar alanı ve yeniden inşa aracı olarak kullanılmıştır. Sivil toplum da, enternasyonalist egemenlik üretim sistemin bir parçasıdır. İki kutuplu bir dünya yaratma ideali anlamında enternasyonalizm, yalnız Sovyetler'in değil Batı bloğunun başat devletlerinin de egemenliğini yeniden üretici rol oynamıştır. Bu çerçevede, milliyetçilikler, bir anlamda iki kutbun da emperyalist politikalarını meşrulaştırıcı işlev gören enternasyonalizme karşı çıkmış ve emperyalizmden insanlığı kurtarmış politik akımlardır. Kendisini de bir Marksist olarak tanımlayan Nairn'e göre, 20. Yüzyılın asıl aktörleri olan ulusları açıklama konusunda Klasik Marksizm hiçbir tutarlı paradigma geliştirememiştir. Bir önceki dönemde sömürgeciliği ortadan kaldıran akımlar, milliyetçilikler olmuştur. Dolayısıyla, 20. Yüzyılda da, temeli ekonomi olan çatışmayı ortadan kaldıracak olan, yine milliyetçilikler olmuştur. Başka bir ifadeyle, sosyalist devrimi olanaksız gören Post-Marksistlerle aynı kaynaktan hareket eden Nairn, küçük ölçekli milliyetçiliklere büyük önem vermektedir. Ne var ki, burada söz konusu olan çok kültürcü bir azınlık ideolojisi olarak radikal demokrasi değildir. Nairn'de, Post-Marksistlerden farklı olarak, emperyalizmi dengeleyecek ve insanlığı kurtaracak olan şey, iki kutuplu dönemde uydu sayılan çok sayıda devletin milliyetçiliğidir. Post-modern bir paramparçalaşma değil; imparatorlukları yıkan ulus devletler düzeyinde bir millicileşme söz konusudur (Özkırımlı, 2009: 113-115).

Birikim çevresinin içerisinde milliyetçilik nüveleri barındıran sol akımlara karşı yaklaşımı esasen milliyetçiliğin kendisine yaklaşımıyla da örtüşmektedir. Söz gelimi

Laçiner'e göre milliyetçiliğin başlı başına bir siyasal düşünce olamayacağı ortadadır. Milliyetçilik, ancak başka siyasal düşüncelere etki eden, onların içerisinde var olmaya çalışan; bulabildiği alan ölçüsünde de onları dönüştürme gayesinde olan bir düşünce akımıdır (Laçiner, 1996:3). Bu çerçevede birbirlerine karşıt görülen milliyetçiliklerin, özünde birbirlerini besleyen ötekiler yarattığını ve ötekisi olmadan hayatta kalmasının ve etki gösterebilmesinin mümkün olmayacağı öne sürülebilir. Başka bir ifadeyle, bir siyasal akım olarak ele alındığında ya da varsayıldığında milliyetçilik, toplumun çeşitli tehdit algıları karşısında kendisini koruma refleksinin bir tezahürü olarak ifade edilse de, aslında bu korumacı refleksler öteki kimliklerde de çarpan etkisiyle ortaya çıkacağından, rakip milliyetçilikler aslında birbirlerinden beslenen düşüncelerden başka bir şey değildir. Oysa ki gerçek ideolojilerin, karşıtının yok olması durumunda daha fazla güçlenmesi ve daha fazla etki alanı bulması öngörülebilir. Bu durumda, milliyetçiliklere bakıldığında onlar, karşıtlarını kaybettiği anda, daha fazla güçlenmekten geçip kendi meşruluk zeminini kaybederler. Güçlü bir ötekisi bulunmayan bir milliyetçilik akımı ve düşüncesi, ancak başka ideolojilerin içerisinde kendisine yaşama olanağı bulabilir. Bu çerçevede, milliyetçilikler birbirlerinden beslenen ve ancak güçlü karşıtlarıyla var olabilen ve güçlenebilen akımlardır. Güçlü karşıtlarını kaybettikleri oranda kendi varoluş alanlarını da kaybederler ve ancak başka ideolojilerin içinde yer alabilirler. Yeniden güçlendikleri ölçüde ise içerisine girmiş oldukları ideolojileri dönüştürecek güce sahip olabilirler. Birikim çevresinin sol içerisindeki milliyetçiliğe bakış açısı, ifade edildiği gibi milliyetçiliğin geneline yaklaşımdan çok farklı bir kaynaktan beslenmemektedir. Milliyetçiliğin özü itibarıyla, teorik anlamda bir ideoloji, tam anlamıyla bir siyasal düşünce olamayacağı varsayımından hareketle, onun özellikle kendisini güçsüz gördüğü dönemlerde başka ideolojiler içerisine girip, onlara etki etmesine ve gücü yeterse dönüştürmesine neden olmaktadır. Bu kapsamda, Türkiye'de milliyetçilik bunu yapmakta oldukça başarılı görülmektedir. Milliyetçiliğin gerek merkez sağ ve muhafazakar akımlar içerisindeki etkisi, gerekse sol/sosyalizm içerisindeki etkisi oldukça kuvvetlidir. Sağ ve muhafazakar akımlar içerisinde daha muhafazakar bir kimliğe bürünerek bulunan ve zaman zaman onları dönüştürücü etki yaratan milliyetçilik, sol akımlar içerisinde Kemalist ve ulusçu/ulusalcı bir görüntü arz etmektedir.

Birikim çevresinin ulus devlete yaklaşımı ise bir politik-iktisat analiziyle açıklanabilmektedir. Çevrenin önemli isimlerinden İnsel, ulus devletin, pek çok etnik, kültürel ve dini yapıyı bir homojenitede eritebilmesini; aslında bu durumun kalıcılaştırılmasını sosyal refah devletinin etkisine bağlamaktadır. Refah devletlerinin temel dinamiklerinin, zaman içerisinde işlevsiz hale gelmesi, refah toplumu sonrası yeni bir toplumsal yapının temelini atmıştır. Bu refah toplumunun, belirli bir dönem hâkim olan dinamiklerinin çökmesi, ulus devletin de yara almasına sebep olmuştur. Kuruluş itibarıyla, ulus birliğinin sağlanması, ulusal kurtuluş savaşı verilmesi gibi temellere dayanan modern dönemin en önemli siyasal kurumu olan ulus devlet modelinin uzunca bir zaman diliminde neredeyse rakipsiz bir biçimde varlığını koruması ise, sosyal refah devleti uygulamalarına dayandırılmaktadır. Eğitim, sağlık, emeklilik ve istihdam gibi pek çok alanda devletin vatandaşlarına güvence sağladığı bir devlet anlamına gelen sosyal refah devleti, başarıyla sosyal politikaları uyguladığı ölçekte ulus bütünlüğünü de bir arada tutmakta önemli bir rol üstlenmektedir (İnsel, 1996: 7). Ancak zaman içerisinde hâkim paradigmanın değişmesi, sosyal refah devleti uygulamalarının ekonomik krizlere yol açması, talep yönlü Keynesyen iktisadın krize girmesi gibi sebeplerle, sosyal refah devletinin daha önce vaat ettiği ve uyguladığı sosyal politikaları uygulayamaz hale gelmesi, ulus ve ulus devlet formunu büyük ölçüde yıpratmıştır.

Ulus devlet formunun yıpranmasına bağlı olarak, ulus kimliğinden çok daha dar ölçekli, ulus gibi soyut ve ikincil toplumsallıklara dayanmayan yeni kimlikler geçerlilik kazanmaya başlamıştır. Ortaya çıkan yeni kimlik yapısı, gelişmiş ülkelerde refah devleti uygulamalarıyla etkisini yitirmiş bulunan eski cemaat kimliklerinin yeniden canlanması/canlandırılması ve post-modern yeni cemaat biçimlerinin ortaya çıkmasıyla açıklanabilmektedir. Ülkemizde ise, zaten refah devletinin ana kurumları tam olarak yerleşmediği için gelişmiş ülkelerdekilerden daha farklı bir karşı-kimlikleşme süreci yaşanmıştır. Gelişmiş ülkelerde olduğu gibi, sosyal refah devletinin aşınması, ulus devleti aşındırmış; ancak ülkemizde sosyal refah devletinin kurumsal yapısı tam olarak yerleşmediği için ortaya biçim değiştirerek post-modern cemaatler çıkmamıştır. Bunun karşısında süreç, azınlık kimliklerinin önem kazanmasıyla somutlaşmaktadır (İnsel, 1996: 7). Bu döneme kadar siyaset bilimi terimiyle ulus devlet otoritesine karşı rıza göstermiş bulunan çeşitli mikro kimlikler ön plana çıkmaya başlamıştır. Sosyal-refah devletinin klasik kurumları, Türkiye’de tam olarak yerleşmediği için, ulus devlet

bütünleşmesi zaten sorunlu bir koalisyon olarak varlığını sürdürögelmiştir. Mikro kimliklerin bazıları dinsel, tarihsel vs. nedenlerle ulus devlet yapısı içerisinde homojenize olmuşken, bunlar dışında kalan bazı kimliklerin ulus devlete gösterdiği rızanın ise kısmen devletin tekelinde bulunan zor kullanma gücüne bağlı olduğu ifade edilmektedir. Bu çerçevede, ulus devlet yapısının aşınmaya başladığı bir çağda, ulus devlet içerisinde gönüllü bir rızadan çok zora dayalı bir rızaya bağlı bulunan bazı toplumsal kimliklerin, mikro-uluslar haline dönüşmesi süreci yaşanmıştır. Farklılıkların bu denli derinleşmesi ise toplumsal çatışmayı beslemeye başlamıştır.

Birikim çevresi, ulus devletin kimlikleri homojenize eden tutumuna karşı kimlik siyasetine değer veren radikal demokrat bir pozisyonda yer almaktadır. Ülkemizde ulus devlet formu, kuruluş itibariyle bir kurtuluş düşüncesi olarak ortaya çıkmaktadır. Cumhuriyetimizin kurucularının politik formasyonlarını büyük ölçüde benimsediği İttihat ve Terakki grubu, imparatorluğun çok uluslu yapısının devleti çökerttiği varsayımıyla, homojen bir ulus devlet haline dönüşmenin gerekliliğine inanmaktaydı. Yapının dönüştürülmesi istenen bu biçiminin temelini ise Türklük yerleştirilmiştir. Başka bir ifadeyle, Cumhuriyetin kurulmasına ilham veren bu anlayış büyük ölçüde, kurtuluşçu amaç taşıyan, tepkisel bir dinamikten güç alan yeni bir kimlik arayışının bir ürünü ve çıktısıdır. Birikim çevresine göre, bir yandan gayri-Müslim kimliklerin bu yeni kimlik anlayışında yeri olmaması, mübadele gibi uygulamalarla onlardan kurtulmayı beraberinde getirmiştir. Benimsetilmeye çalışılan ve yeni ülkenin dayandığı ulusçuluk düşüncesi, bir toplumsal homojenleştirme projesi olduğundan gayri-Müslüm tebaa ile bu sürecin yürütülmesi güç görölmüştür. Homojenleştirmenin diğer boyutunu ise, Müslüman etnik azınlıkların Türk kimliği içerisinde eritilmesi içermektedir. Birikimciler'e göre bu durum salt zora dayalı bir rıza politikası içermemektedir (İnsel, 1996: 8). Cumhuriyetle birlikte ortaya çıkan dönem dönem devletçi ve milli burjuvazi yaratma kaygısı ile özel sektörün desteklenmesi arasında birinin ya da diğerinin ağır bastığı ağır sanayi ve kalkınma hamlesi gibi unsurlar azınlık gruplarının zora dayanmayan rıza göstermesini; başka bir ifadeyle ulus devlet koalisyonuna katılmalarını desteklemiştir. Ancak ulus devlet düşüncesinin tartışılmaya açıldığı dönemde, Birikim çevresi, tavrını, yeniden önem kazanan ve kimlik politikaları üretmeye başlayan azınlık çevrelerden yana koymuştur.

Türkiye’de milliyetçilik düşüncesinin yaygın durumu ise kurucu ideolojiye olan etkisini sürdürür niteliktedir. Daha önce Belge’nin ifadesiyle de ortaya koyduğumuz gibi, milliyetçiliğin kategorik olarak inkar edilmesi ülkemizde oldukça zordur. Çünkü milliyetçilik, kendisini siyasal alana milliyetçi olarak tanımlayan parti ve örgütlerden çok daha derin bir etkiye sahiptir. Sağdan sola, hemen hemen tüm siyasal akımlar içerisinde milliyetçiliğin önemli bir yeri bulunmaktadır. İfade edildiği sağ ve muhafazakar çevrelerde, muhafazakar kavramların öne çıkmasıyla oluşturulan bu işbirliği, sol/sosyalist çevrelerde daha çok anti-emperyalizm söyleminden kaynaklanmaktadır. Anti-emperyalist söylem ise çoklukla kendini Kuvayi Milliye ruhuna ve Kemalist ideolojiye dayandırarak anlamlı kılmaktadır. Durum böyle olmakla birlikte, milliyetçilikle siyasal parti ve örgütlerin ilişkisi bir dönem tamamlayıcı bir nitelik arz etmiştir. Çoklukla partilerin siyasal ve ekonomik program ve söylemlerinin yanında milliyetçiliğin bir tamamlayıcı unsur olarak kullanıldığı, meşruiyeti sağlamaya yönelik bir koz olarak değerlendirildiği ifade edilebilir. Örneğin Milliyetçi Hareket Partisi’nin anti-komünizm söylemini destekleyici bir işlev üstlenen milliyetçilik, adeta komünizm karşıtlığının güvencesi niteliği içermekteydi. Demokratik sol, sosyal demokrasi, ortanın solu, Kemalizm ve bunlardan türeyen akımlarda da, ana söylem içeriği Batıcılık olan bir çağdaşlaşma üzerine kurulup “Atatürk milliyetçiliği” ile desteklenip meşruiyet zemini genişletilmekteydi. Milliyetçiliğin oynadığı bu tamamlayıcı rol daha sonraları nitelik değiştirmiştir. Milliyetçiliğin/milliyetçiliklerin yükselmesiyle birlikte, ortaya çıkan herhangi bir konu ya da sorunda önerilen çözüm önerilerinin kabul edilebilir olmasının şartı, onların milliyetçilikle bağdaştırılabilmesine endekslenmiştir. Bu durum, ülkemizde değişik hassasiyetler taşıyan siyasal akımlar içerisinde bulunan milliyetçiliklerin, ortak olarak kabul edebilecekleri politikaların geliştirilmesini zorunlu hale getirmiştir (Laçiner, 1995: 8).

Birikim çevresinin, milliyetçiliğe yaklaşımı, milliyetçiliği bir ideoloji olarak ele almaktan çok, ideolojilere etki eden, onların içerisine girip, onları dönüştüren bir düşünce akımı olarak ele alınmasına bağlanabilir. Tüm ideolojilerin, milliyetçilik etkisine girmeye açık yanları olması, ülkemizde bu durumun neredeyse bir kural halini alması, bilinen bir şeydir. Bir ideoloji, milliyetçilikle arasına mesafe koymadığı, kendisini anti-milliyetçi olarak tanımladığı sürece, hangi ülkede olursa olsun, o ülkenin hakim milliyetçiliğinin etkisi altına girme ihtimalini bünyesinde barındırmaktadır.

Bunun dışında özellikle toplumların kriz yaşadığı dönemlerden sonra milliyetçilik, özerk bir ideoloji görünümüyle de politik alana çıkabilmektedir. Milliyetçilik düşüncesinin, bir ideoloji formuna en çok yaklaştığı dönemler, bu dönemlerdir. Diğer ideolojiler, özellikle iç tutarlılık endişesiyle, toplumsal kriz dönemlerinde gerçekleri açıklayamama, geçerli çözüm yolları üretmemeye gibi sorunlarla boğuşurken, milliyetçilik iç tutarlılık endişesi olmayan bir akım olarak, toplumda o an için kabul gören tüm düşünce ve çözüm önerilerini eklektik bir düzlemde harmanlayıp, ideoloji görünümünde halka sunabilmektedir. Burada bir araya getirilen çözüm önerileri çoğu zaman, kaynağı olan ideolojik bağlamından koparılarak “milliyetçi ideoloji”nin yapı taşları olarak sunulmaktadır. Bu düzlemde, ideolojik olarak birbiriyle çelişen ve uzlaşması mümkün görülmemeyen pek çok unsurun birbirlerini tamamlayıcı bir şekilde bir arada sunulmasında bir sıkıntı görülmemektedir. Bu unsurların bir arada bulunması ve görüntüde bir ideolojinin parçalarını oluşturması, milliyetçiliğin bir harç gibi bunları kaynaştırması yoluyla olmaz.

Laçiner’e göre milliyetçilik çoğunlukla, her bir unsurun içerisine sızarak, onun diğer unsurlarla olan ilişkilerini ortadan kaldıracak bir yönelime sokmaktadır. Bir anlamda, bir ideoloji olarak milliyetçilik, kendisini oluşturan yapı taşlarını bir arada tutan bir harç görevi görmemektedir. Bu yapı taşlarının yapıları ile oynayarak, onların birbirleri ile olan ilişkilerini bertaraf etmeyi, bu şekilde bir süre için de olsa bir arada durmalarını sağlamayı amaçlamaktadır. Dolayısıyla, milliyetçiliğin özerk bir ideoloji görünümüyle ortaya çıktığı kriz sonrası dönemlerde de amaç iç tutarlılığa sahip gerçek bir siyasal ideoloji yaratmak değildir. Bir süreliğine de olsa, birbiriyle çoğu zaman çelişen yapı taşlarının bir arada tutulması hedeflenmektedir. Bu çerçevede ortaya çıkan bir siyasal akımın ise, kalıcı, uzun ömürlü ve iç tutarlılığa sahip bir ideoloji olduğunu öne sürmek olanaksızdır (Laçiner, 1995: 8).

Kriz dönemleri dışında ise milliyetçilik, müstakil bir ideoloji olarak politik yarışma alanına girmekten ziyade, mevcut ideolojileri dönüştürmeyi amaçlamaktadır. İdeolojilerin maruz kaldığı bu milliyetçi etken, evrensel ideolojilerin uygulanabilir hale gelmesi için, milli forma indirgenmesidir. Başka bir ifadeyle, evrensel bir ideolojiye milliyetçi nitelik kazandırılması, ideolojinin o millete göre tasarlanması ya da öznesinin milli niteliğiyle tanımlanmasına bağlıdır. İdeolojinin milliyetçileştirilmesi, onu bir

boyutuyla aynı ideolojinin başka milli kimliklerdeki uygulamalarına, diğer boyutuyla ideolojinin evrensel boyutunun savunucularına karşı yabancılaştırmaktadır. Diğer yandan, temel niteliğini ulus devletin teşkil ettiği modern devlette, bir ideolojinin siyasal hareket haline dönüşmesi, ister istemez onu bir ölçüde de olsa millileştirmektedir. Siyasal hareket olmanın gereklilikleri ve siyaset araçları çoklukla, ulus devletin temel belirleyicisi olduğu modern devletle birlikte oluştuğundan, pragmatik davranmaktan ve buna bağlı olarak belli ölçülerde de olsa millicileşmekten kaçınmak, pek olası değildir; uygulamaları görülse de çoklukla yarışı baştan kaybetmek anlamına gelmektedir. (Laçiner, 1995: 10)

Birikim çevresinin milliyetçilik algısını etkileyen noktalardan bazıları milliyetçiliğin etkisi altında kalınmasıyla çeşitli konu ve sorunlara yaklaşımın kısırlaştığı varsayımı ve Türkiye solu/sosyalizmi üzerindeki Kemalist yazarların etkisidir. Sol düşünce üzerinde, milliyetçiliğin yurtseverlik bağlamında ciddi bir etkisi olduğu ortadadır. Diğer yandan, sosyalist temelin enternasyonalist idealiyle, bu yurtseverlik kavramı ve düşüncesi son kertede açık bir çelişki yaratmaktadır. Sol-milliyetçilerin bu çelişkiyi açıklaması ise daha çok Lenin ve Stalin referanslarıyla ulusların kendi kaderini tayin hakkına dayandırılmaktadır. Başka bir ifadeyle, sol düşünce nihai olarak enternasyonalist bir hedef gütmekle birlikte, ulusu ön plana çıkaran politika ve söylemler üzerinde durmaktadır. Bu durum, kısmen araçsal bir yaklaşımla açıklansa da; zaman içerisinde bu ulusalcı reflekslerin nihai hedef olan enternasyonalizmin önüne geçtiği görülmektedir. Ne var ki, kendi kaderini tayin hakkı teorik yapısından temellenen bu düşünce, sol düşünce içerisinde köklüleşerek bir ulusun kimliğinin ve değerlerinin, toplumun bütününe dayatılması biçiminde bir ulusçuluk ideolojisi haline gelmiştir. Esasen içerisinde çağdaşlaşma, sekülerleşme, Batılılaşma gibi nüveler bulunan bir ulus bilinci yaratmayı planlayan ulus inşa sürecinin en önemli aktörü, başlangıçta enternasyonalist saikle ortaya çıkan sol haline gelmiştir.

Ulus odaklı örgütlenmeler ve doğrudan ulus kavramının kendisi politik alan içerisinde önemli bir dönüşüme maruz kalmıştır. Bir yandan modernleşmenin yaşandığı yaklaşık iki yüz yıllık süreç içerisinde odağa yerleştirilmiş ve siyasetin ana belirleyicileri haline gelmiş olan ulus, ulusçuluk ve ulus devlet kavramları sorgulanmaya ve kısmen itibar kaybetmeye başlamışlardır. Ancak bu süreç içerisinde tam aksine, bu kavramların

neredeşye kutsandığı, her Şeyden vazgeçilip onları koruma refleksinin de karşı bir hareket baŐlattıęı grlmŐtr. Ulus, ulusçuluk ve ulus devletle ilgili karşılıklı iki uçta; yani vazgeçmenin ve kutsamanın ortaya çıktığı iki ana akım politik davranış biçimi ortaya çıkmıştır. Esasen 20. Yüzyılın son dönemlerinde bu iki ana politik davranış doğuran ve besleyen durumlar ortaya çıkmıştır. ‘Glasnost ve Perestroyka’ politikalarıyla Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği’nin çözülme süreci içerisine girmesi, bu sürecin Doğu Bloğunda çözülme ve kapitalizme dönüş eğilimi yaratması, diğer yandan Fukuyama’nın tarihin sonu teziyle analiz ettiği, tek kutuplu ve alternatifsiz bir dünyanın düzeninin ortaya çıkmasıyla globalleşme denilen sürecin yaşanmaya başlanması ve bu olgunun tüketim alıŐkanlıklarından gündelik yaşama kadar her Şeyi belirleyici bir etki kazanması ulus, ulusçuluk ve ulus devlet kavramlarının içeriği üzerinde ciddi bir erozyon yaratmıştır. (Arı, 1995: 18) İfade edildiği gibi, bu kavramsal açıdan ortaya çıkan bu erozyon ve dönüşüm, bu kavramların çeşitli siyasal akımlarca ya dışlanması ve devrinin kapandığının varsayılmasına, ya da bunlara sıkı sıkı sarılınmasına sebep olmuştur. Türkiye solunun genelinde bu etki kutsamacı bir biçimde gerçekleşmiştir. Ulusun tehlikede olduğu varsayımı, ulus kavramı erozyona uğrarsa ‘aędaŐlaŐma’ adına elde edilen tüm kazanımların yok olacağı ve bir karşı devrim yaŐanacaęı endişesi Türkiye solunun genelinin ulusa sarılmasında önemli bir yapıtaŐı haline gelmiştir. Öyle ki, ulusu ve ulus devleti, devletin bekasının tek dayanağı olarak görmeye başlayan sol akımlar, bu konularda sağ tandanslı milliyetçi akımları dahi geçmiŐtir. Bu durumun doğal bir sonucu olarak, ulusalcılık adı altında ortaya çıkan korumacı siyasal eğilim, sol düşüncenin evrenselci bakıŐına yönelik araçsalcı bir unsur olarak Truva atı misali, akımın içerisine girmiş ve akımı yönlendirip ele geçirmiŐtir. Bu Şekilde Türkiye solunun geneli, kendi ideolojik kaynağından koparak, ulus devlet yapısını ne olursa olsun koruma güdüsü taşıyan ‘muhafazakâr’ bir hal almıştır. Bu çerçevede ulusalcılığın etkisi altına giren sol, çeşitli konu ve sorunlara yönelik getireceği çözüm önerilerinde kısırlaŐmıŐtır.

Başlangıç hipotezlerinin i mantığı gereği, faşizm sosyalizme karŐıttır. Klasik milliyetçi kurgu içerisinde, sosyalizm illa ki karşısında konumlanması gereken bir öteki değildir. Oysa Laçiner’e göre milliyetçilik üzerine inşa edilmiş olan faşist düşünce sistemi sosyalizmin olumladığı ve dayandığı ne varsa, hepsini olumsuzlamayı ve inkar etmeyi gerektirir. Sosyalizmin temel dinamiklerini, kendi düşünce ve pratiklerinin ötekisi ve

zıttı olarak gören faşist düşünce pratiği, sosyalizmi toptan reddetmeyi ve kendisine tehdit olarak görmeyi bir önkabul olarak değerlendirir. Faşizm her şeyden önce sosyalizmden farklı olarak eşitsizliğe dayanmaktadır. Irksal ve milli bakımdan türdeş bir topluluğun içerisindeki bireyler ve gruplar arasında var olduğu kabul edilen doğal eşitsizlik gibi çeşitlik irksal/milli kimlik/topluluklar arasında da doğal bir eşitsizlik söz konusudur. Bir başka ifadeyle sosyalizmin dayandığı eşitlik ilkesinin aksine faşizm eşitsizliği veri kabul ederek ve olumlayarak, sosyalizmden farklılaşmaktadır. Bu çerçevede ne bir homojen milli kimliğe dayanan toplulukta; ne de milli kimlikler arasında eşitlikçi bir düzen kurma arayışında olmak rasyoneldir. Bireysel, grupsal ve milli kimliklere dayanan topluluklar arasındaki üstünlükleri içeren doğal bir halin çıktısı olan değerler hiyerarşisini yıkmaya çalışmak Faşizme göre doğal durumu bozmak anlamına gelmektedir ve anlamsız/imkansız bir çabayı içermektedir. Bunun da ötesinde, bu çaba olanaksız olmanın dışında doğal durumu bozmayı hedefleyen bir yapıda okunabilmektedir. Faşizm, ideolojik açıdan mutlak eşitsizliğe dayanmaktadır. Bu çerçevede toplumun en küçük yapılarına kadar ve toplumlar arasında güçlü/güçsüz, üstün/aşağı doğal çelişmesine dayanan hiyerarşik bir örgütlenme modeli içermektedir. Bu hiyerarşik model, yaradılıştan gelen eşitsizliklerin birbirlerine göre var olan üstünlük skalasına göre formüle edilmektedir. Bunun yanında aynı hiyerarşik basamakta olanlara ise eşit statü vermeyi bünyesinde barındırır (Laçiner, 1990: 16). Bu perspektiften hareketle faşizmin, sosyalizmle her şeyden önce eşitlik parametresi üzerinden bir zıtlık içerisinde olduğu değerlendirmesini yapmak mümkündür.

Sosyalistlerin faşizmi tanımlaması, sosyalizmi nasıl tanımladıklarıyla yakından ilgilidir. Sosyalistlerin kendi sosyalizmlerini tanımlaması ise, daha çok nihai hedef üzerine değil (söz gelimi enternasyonalizm); uygulama pratiği bağlamında kendi sosyalizmlerinin temsil ettiği değerlerle ilgilidir. Başka bir ifadeyle, sosyalizm biçimleri sahip oldukları ve genellikle tüm tipler için ortak sayılan değerler dışında, uygulama pratikleri bağlamında dayandıkları değerler çerçevesinde kendilerini tanımlarlar. Zaten milliyetçiliklerin sosyalizm pratikleri içerisine sızıp, onları yönlendirmeye başlamaları da kendilerine dönük bu perspektif farklılaşmalarıyla ilgili olma durumundadır.

3.5. Birikim Çevresinin Militarizm ve Neo-Faşizm Bağlamında Milliyetçilik Algısı

Birikim çevresinin milliyetçilikle ilişkisini analiz ederken tezimizde amaçlanan ana hedef, solun milliyetçilikle ilişkisini ortaya koyup, çevrenin bunun neresinde olduğunu açıklamaktır. Dolayısıyla ülkemiz koşulları içerisinde böyle bir değerlendirme yaparken, solun ve çevrenin yalnız milliyetçilikle teorik ilişkisine değil; militarizmle olan hem teorik hem pratik ilişkisine de değinmek bir gereklilik olarak ortaya çıkmaktadır. İfade edildiği gibi, ülkemizde resmi devlet ideolojisi olan milliyetçiliğin belirleyicisi ve taşıyıcısı, kuruluşun beri silahlı kuvvetler olagelmıştır. Gerek sağdan, gerek soldan sivil siyasi akımların milliyetçilikle ilgili konumlanmaları genellikle ikinci planda kalmış; devletin benimsediği resmi ideoloji olarak milliyetçiliğin içeriğini ve sınırlarını ordu belirlemiştir. Dolayısıyla solun milliyetçilik algısı ve milliyetçilikle ilişkisi analiz edilirken, militarizm algısını ve militarizmle ilişkisini de boyu boyunca ortaya koymak kaçınılmaz bir gerekliliktir.

Osmanlı'nın Batılılaşma yüzyılında ve Tanzimat'ın mirasçısı olarak kabul edilen cumhuriyet kadrolarının yaratmış olduğu ulus devlet, homojinitesi içerisinde yapılan azınlık tanımları seküler bir nitelik kazanmaya başlamıştır. Bu sekülerlik, azınlık ve çoğunluğun belirleyicisi olarak dini büsbütün gözden çıkartmamış, etnik olarak Türk addedilmeyen Müslüman toplulukları da dini birliktelikten ötürü Türk olarak değerlendirmiştir. Bunların dışında, cumhuriyetin benimsediği tekçi hukuk sistemi içerisinde azınlık olmanın mahiyeti oldukça değişmiş ve 'maliyeti', önceki döneme kıyasla çok artmıştır. Ulusçu homojiniteye dayanan ve tekçi hukuk sisteminin uygulandığı bu düzen içerisinde, homojen yapının içerisinde yer almamak, bir anlamda devletin sunduğu yurttaşlık haklarından faydalanamamayı; sistemin dışına itilmeyi işaret etmeye başlamıştır.

Birikim çevresi tarafından milliyetçiliklerin bir türevi olarak görülen Post-faşist ya da Neo-faşist hareketler, başlangıçta akademik çevrede önemli bir tartışma konusu olarak ele alınırken, zaman içerisinde gündelik politikaya yansımaya başlamış, bunun yanında politik bir tehdit unsuru olmaya başlamıştır. Bu Post ya da Neo faşist hareketlerin eski totaliter anlayıştan farkı, Post-modern dinamiklere uygun olarak bütünsellikten parçacılığa doğru dönüşmeye başlamıştır. Post-modern dönemin özelliklerine uygun olarak parçacıl, sisteme uyum sağlamış yapı hem ayırt edilebilirliği zorlaştırmaktadır;

hem de bu akımlara karşı tavrı almayı güçleştirmiştir. Esasen bu “aşırı sağcı” postmodern tavrı, sağdan gelen milliyetçi tavrı da “yeni”leştirmekte ve modern dönemin totaliter terminolojisiyle açıklanabilecek bir tavrı olmaktan çıkarmaktadır. Aşırı sağ partiler bu süreçte merkez sağa yaklaşp sistemin içerisine dahil olmaktadır. Türkiye’de de benzer sürecin yaşandığı Birikim çevresi tarafından sıklıkla ifade edilmektedir. Milliyetçi sağın, Post-modern nitelikli genel düzenin parçacıl dinamiklerini bozabilecek uç tavrı ve davranışları ise, bu merkezileşme süreci içerisinde bertaraf edilebilmektedir (Bora, 2000: 23).

Yeni dönemin yeni toplumsal ve siyasal dinamiklerinin yaratmış olduğu bu denge, aşırı milliyetçi sağ hareketleri birer merkez partisi olma niteliğine itmiştir. Eskinin uç milliyetçi akımlarını da içerisinde barındıran merkez sağ partilerin bu çerçevede pek çok ortak unsuru birlikte paylaştığı görülmektedir. Bu durum esasen solun, milliyetçi sağ karşısındaki tutumunu da etkilemiştir. Post-modern dönemin parçacılaşan toplumsallığına karşı, solun bütüncül duruşu ister istemez milliyetçi nüveleri/değerleri koruyucu bir tavra dönüşmüştür. Bu şekilde, Neo-liberal ve Post-modern dayatmalara ve parçalanmalara karşı, statükocu bir sol tavrı ortaya çıkmış; bu statükoculuk kendisini ulusalcılık adıyla kavramlaştıran, milliyetçi reflekslerle tanımlamaya başlamıştır. Bu çerçevede, solun ulusalcılaşan tavrı ile milliyetçiliğin merkezileşen tavrı arasında zıtlık ya da dikotomi denebilecek çok fazla çelişki kalmamaya başlamıştır. Bir anlamda Post-modern dönemin ‘yeni bir at nalı modeli’ ortaya çıkmıştır.

3.5.1. Avrupa (Göçmen) Siyasetindeki Neo-Faşizme İlişkin Algılar

Faşizmin, Neo-Faşizm olarak merkez sağ politikalara eklenmesi hali, en bariz örneklerini Batı siyasetinde göstermektedir. Özellikle Avrupa siyasetinde Neo-faşist partiler, göçmen dalgalarını engellemek için yoğun bir direnç mekanizması yaratma gayesi içerisindeyler. Bora’nın ifadesiyle Neo-faşist partilerin Neo-liberalizm algısı, sermayenin sınır tanımadan yayılabilmesini ve dilediği yerde faaliyet göstermesini kabul ederken, emeğin bu ulus-ötesi hareket serbestisine sıcak bakmamaktadır. Emeği, ulusal sınırlar içerisine hapseden ancak sermayenin dolaşım serbestisini ön plana çıkaran bu Neo-liberal önkabullü Neo-faşist anlayış, Avrupa siyasetinde birincil sorunun göçmen dalgalarının önlenmesi olduğunu savunmaktadır. Daha önceki dönemlerde yoksulluk sebebiyle, son yıllarda iç savaşlar sebebiyle hızları artan göçmen

dalgalarına bir set çekilmesi, birliğin bekası için kaçınılmaz görülmektedir. Başka bir ifadeyle, Avrupa'nın ekonomik dengelerini, sosyal refah seviyesini belirli bir çıtanın üzerinde tutmak; Avrupa nüfusunun Asya ve Afrikalılardan korunmasına bağlanmış görülmektedir (Bora, 2000: 23). Bunun için gerektiğinde yasalarını sertleştirme enstrümanını, gerektiğinde kolluk kuvvetleri aracılığıyla devletlerin sahip olduğu zor kullanma tekeli kullanarak, kimi zaman ise Türkiye ile yapılan hibe ve geri kabul anlaşmasında olduğu gibi diplomatik yolları kullanarak Avrupa-dışı nüfusun Avrupa'dan uzak tutulması, Avrupa dış politikasının temel belirleyici aracı haline gelmektedir. Bu çerçevede, demokrasinin üst düzey kriterlerinin belirleyicisi ve yaygınlaştırıcısı olma hedefindeki birlik, Avrupalı olmayan ancak Avrupalı olma gayesinde olan, bu sebeple kendi coğrafyalarını terk eden insanlara, insan oldukları için değer vermeyen, ancak birlik üyesi devletlerin yurttaşlarına, bu yurttaşlığa sahip olma şartına bağlı olarak değer veren yeni (Neo-Faşizme açılan) bir Avrupalılık anlayışını ortaya çıkartmış olmaktadır.

Esasen ortaya çıkan bu Yeni-Avrupalılık anlayışı, Neo-faşizmin merkez sağa yaklaşması ve politikalar üzerinde bu şekilde belirleyicisi olmasının önemli bir örneğini teşkil etmektedir. Bu paralelde değerlendirildiğinde Birikim çevresinin de içerisinde bulunduğu görüşe göre, daha önceki kısımlarda da ifade edildiği gibi milliyetçilik tam anlamıyla bir ideoloji değildir. Tutarlı açıklamaları ve hedefleri olmayan, bunlar aracılığıyla dünyayı değiştirme potansiyeli bulunmayan milliyetçilik, genellikle başka ideolojiler içerisine girerek, onları dönüştürmeye ve millici hedeflerle hareket etmelerini sağlamaya çalışır. Dolayısıyla, istisnalar dışında milliyetçi söylem doğrudan iktidar mücadelesi içerisine tek başına girmek yerine, başka siyasal akımların içerisine sızarak iktidara gelmeye çalışır. Aynı görüşe göre, milliyetçiliğin değişmez doğruları ve hedefleri yoktur. Bunun yerine pragmatik bir hareket tarzı olduğu ifade edilebilir. Somut olaylar karşısında verilen somut tepkilerle anlam bulur. Avrupa Neo-faşizminin iktidarda olmamasına ve muhtemelen hiçbir zaman olamayacağı gerçeğine rağmen, özellikle merkez sağ politikaları, muhafazakâr partiler aracılığıyla göçmen düşmanlığı gibi konularda manipüle edebiliyor olması, bahsi geçen hipotezi doğrulayan önemli bir örnek olay ortaya çıkarmış olur.

Bir ideoloji olarak faşizmin yıkıcı etkisi, Neo-faşizmin Post-modern dönemde sahip olduğu merkez sağ politikaları belirleme gücünün yanında çok daha az tehlikeli sayılabilir. Başka bir ifadeyle, bir görüşe göre ideoloji olma niteliğini kaybedip, başka ideolojileri yönlendirme pozisyonuna çekilen bu yeni faşist akımın yıkıcı gücü, ideoloji olma gayesindeki faşizmden çok daha yüksektir. Buradaki temel belirleyici nokta ise, yeni dönemde faşist düşüncenin kendisi iktidara gelemese bile, iktidarları yönlendirme hususunda kazandığı manevra kabiliyetinin genişliğinde saklıdır.

Aslında yeni faşist düşünce, örneğin göçmen karşıtlığı üzerine inşa ettiği ve merkez sağın içerisine sızarak uygulamaya koydurmayı başardığı politikalarında da klasik faşizmden çok farklı değildir. Hem geleneksel, hem de yeni faşizmlerde, ayrınlığın kutsanması söz konusudur. Farklılıklar faşist paradigmada hoş karşılanmaz ve farklılıklara saygı duyulmaz. Irk ayrımı üzerinden, insanları aşağı değerli ve yüksek değerli olarak sınıflandıran faşizm, toplumsal eşitsizliğin bir veri olduğunu, doğuştan geldiğini ve bununla mücadele etmemek gerektiğini savunan bir akımdır. Faşizmin, bu boyutuyla bir yandan soylu/soylu olmayan ayrımını kavramlaştırarak aristokratik toplum modelini ve oligarşik siyasal modeli meşrulaştırıcı bir işlevi mevcutken; diğer yandan devletleri oluşturan ırklar arasında da güçlü ve bağımsız bir medeniyet kurma kabiliyetine haiz olup olmamaya göre üstün ve aşağı ırk ayrımına meşruiyet kazandıran boyutu mevcuttur. Etienne Balibar gibi Birikim çevresi üzerinde etkisi yadsınamayacak Post-Marksistlerin de sıklıkla ifade ettikleri gibi, faşizmin beslendiği ırkçılıkla, sınıfsal ayrımların devamlılığının sağlanması arasında doğrudan bir ilişki olduğu ifade edilebilir. (Balibar'dan aktaran ÖZMEN, 1999: 16) Bu tip önermelerini, ayrımcılığını ve toplumsal eşitsizliklere dayanan kutsayıcı tavrını açıkça belli eden ve ifade eden faşizmleri toplumsal anlamda teşhis etmek ve onlara karşı tavır ve önlem almak aslında çağımızda oldukça kolayken, buna karşılık Neo-faşizmi aynı şekilde teşhis etmek ve ona karşı önlem alıp, karşı politika geliştirebilmek aynı ölçüde kolay değildir. Merkez sağın içerisine sızan ve onu dönüştürmeyi başaran faşizmin sivil giysili faşizmini tespit etmek de, ona karşı tavır alabilmek de oldukça güçleşmiştir (Özmen, 1999: 21).

Diğer yandan faşizmin salt merkez sağın değil solun da içerisine sızabildiği ve çeşitli sol akımları dönüştürebildiği örnekler de çağımızda çok fazla görülmektedir. Her ne kadar, faşizmin bu dönüştürücü özelliği merkez sağda çok kolay taban bulabilse de,

millicileşen sol akımların da Post-modern at nalı modelinde ifade edildiği gibi faşizmle arasında çok fark kalmadığı söylenebilir. Bu çerçevede gerek aynılığa yapılan vurgu bakımından, gerekse farklılığa duyulan tepki bakımından aynı totaliterlik içerisinde vücut bulmuş sağın ve solun yeni boyutları ortaya çıkmaktadır.

Milliyetçilik, var olan ya da kurulması için mücadele edilen bir devletin, millici niteliğini ön plana çıkararak, bu “meşru” amaç doğrultusunda, devletin bürokrasisinin ve işleyişinin tüm mekanizmalarının belirlenmesini hedefler. Milli devletin, dayandığı temel unsur olan millet ise yekpare, türdeş, homojen bir yapı olarak görülmektedir. Bu çerçevede milliyetçilik, gerek homojen bir tanımlama içerisinde ele alınan millet içerisinde var olan ve oluşan eşitsizlikleri olağan kabul eder; gerekse milletlerin oluşturduğu devletlerin kendi aralarında oluşan hiyerarşik eşitsizliği normal karşılar. Başka bir ifadeyle, soldan farklı olarak sağ ideolojilerde var olan eşitsizliği olağan kabul etme eğilimi, milliyetçilikte olağan kabul etmenin de ötesine geçerek, eşitsizliği meşrulaştırıcı ve destekleyici bir işlev görür. Toplumu oluşturan insanlar arasındaki eşitsizlik, toplumsal hayatın doğal bir parçası olarak görülür. Diğer yandan, milletlerin birbirleri üzerindeki öteki kimlik tanımlamalarını, aşağı millet – yukarı millet sınıflandırmalarını da bu doğal halin bir parçası olarak görülmektedir. Toplumsal kimliklerin temel belirleyicisi olarak görülen milli kimlikler ve onların zaman zaman yumuşayan zaman zaman sertleşen biçimde ortaya çıkan öteki kimlikleriyle olan gerilimleri, bir anlamda milliyetçi düşüncenin beslendiği temel damarı oluşturmaktadır. Her milliyetçilik, ötekisi olan milletlerin milliyetçiliğinden beslenmektedir. Bununla beraber, Laçiner’in ifadesiyle toplumsallık içerisinde gerçekleşen etnik, kültürel, dini, sosyal farklılıklar arasında ortaya çıkan çatışmaların gerilimi, bir anlamda başka milletlerle olan ilişkiye aktarılabilen; bu şekilde toplum içi gerilim azaltılarak, gerilimin yükü uluslararası ilişkilere, yani öteki-düşman milletlerle olan çatışmaya geçirilebilmektedir. Bir başka önemli husus, gerilimin yükünün aktarılacağı öteki-düşman milli kimliğin illa ki ulusal sınırlar dışında aranmaması gerekliliğinde ortaya çıkar. Ulusal sınırlar içerisinde de, Hobsbawmci bir bakış açısıyla, milli devletin yaratmış olduğu toplumsal milli kimliğin dışında kalan, kendilerini tanımlamalarıyla; ya da toplumun onları tanımlamalarıyla öteki olan kimlikler vardır (Laçiner, 2000: 37). Ulusal sınırlar içerisinde, bu kimliklerden yoksa, ulus devlet, meşruiyetini yeniden

üretmek için bunlara ihtiyaç duyacağından, gerektiğinde gerilimin dozunu arttırmak üzere kendi ötekilerini yaratmak zorundadır.

3.5.2. Post-modern Parçacılaşma ve Milliyetçilik İlişkilerine Yönelik Algılar

Sol ile milliyetçiliğin ortaklık kurduğu noktaların başında da eşitlik/eşitsizlik kavramı vardır. Esasen modernleşme ile birlikte, feodal dönemin yıkılması sürecinde millet kavramının içeriği aristokratlar dışında kalan ve aristokrasiyi yıkmaya mücadelesi veren tüm kesimler olarak algılanmaktadır. Söz konusu dönem için, değişimi isteyen kitle, millet olarak isimlendirilen, toprak mülkiyetine ve aristokratik ayrıcalıklara sahip olmayan, geniş bir toplumsallığı içermektedir. Başka bir ifadeyle, eşitsizliğin karşısında yer alan, toplumsal ilişkilerin belirlenmesinde eşitliği esas olan tüm kesimlerin toplamıdır. Solun, mobilite kazanmasını istediği, eşitsizlik karşısında eşitliği sağlamak için sınıf bilincine sahip olmasını istediği kitle de, bundan farklı bir şey değildir. Feodal dönem sonrasında, üretim ilişkilerinin değişmesi, yeni toplumsal sınıflar ortaya çıkması, toplumsal dağıtım ilişkilerinin değişmesi gibi gelişmeler sonrası, bu topyekûn millet kavramının içeriğinde belirli değişimler olmakla birlikte; halen solun olumlama ile andığı bir millet tanımı söz konusudur. Modern dönemin ve hatta Post-modern dönemin megapollerinde yaşayan, çok çeşitli toplulukların toplamından oluşan geniş kitleye yönelik söylem geliştirmeye çalışan sol, millet ve milliyetçilikle yakın ilişkisi içerisinde olmaya devam etmektedir. Feodal dönemin yıkımında olduğu kadar geniş bir toplumsal koalisyon içermese de, megapollerin göçmenlerinden, mavi yakalılara; etnik-dini-kültürel azınlıklarından, beyaz yakalılara kadar çok çeşitli toplumsal grupları harekete geçirme arzusu solun içerisinde mevcuttur. Bu durumun doğal bir sonucu olarak, sol yalnız klasik anlamda proletaryayı harekete geçirerek, amaçlarına ulaşamaz. Post-modern toplum yapısının yaratmış olduğu yeni toplulukları da içerisine alacak geniş yelpazeli bir söylem geliştirmek durumunda kalmıştır.

Post-modern dönemin yeni toplumsal grupları, tezimizin ilk bölümünde yer verdiğimiz geleneksel sınıf anlayışı ile açıklanabilmekten çok uzak, farklı dinamikler içermektedir. Söz gelimi bir etnik azınlığın ortak siyasal davranışlar göstermesini, Klasik Marksizmin deterministik sınıfsal analiziyle açıklayabilmek pek olanaklı görülmemektedir. Klasik bir sınıf anlayışından beklenen ortak özellikleri bulunmayan bunun gibi kitlelerin bir siyasal parti etrafında buluştuğu görülebilmektedir. Geleneksel sınıf anlayışında

belirleyici ana parametre üretim araç/gereçlerinin mülkiyetine sahip olmak ya da olmamaktır. Sermaye ile emek üretim faktörleri arasındaki çatışma esasen, çatışmalar tarihi olarak diyalektik bir analize tabi tutulan insanlık tarihinin bir aşamasından ibarettir. Ancak Post-modern toplumsallık içerisinde görülen her ayrışma, her siyasal hareket ve hatta her siyasi parti, üretim faktörlerinin mülkiyetine sahiplikle açıklanabilecek bir türdeşliğe sahip görülmemektedir. Aynı etnisiteye ya da aynı dinsel kimliğe sahip kitlelerin, sermayedarıyla, işçisiyle, esnafıyla, mavi yakalı ve beyaz yakalıyla aynı siyasal davranışı gösterdiği görülmektedir. Bu durumda, Klasik Marksizmin ekonomik determinizmi ve buna bağlı geleneksel sınıf analizi, Post-modern dönemin toplumsal parçacılığı ve dolayısıyla parçalanan bu toplumsallığın siyasal davranışları hususunda belirleyiciliğe sahip olmaktan oldukça uzak görülmektedir. İfade edildiği gibi, yeni dönemin kimlikleri, modern dönemin homojen millet yapısından önemli bir ölçüde farklılaşmıştır. Aynı etnisiteye sahip bir sermayedar ile asgari ücretli bir işçi aynı politik hareket için ve siyasi parti için siyasal faaliyet gösterebilmektedir. Solun da değişimi yönetebilmesi için bu Post-modern parçalanmayı ve süreç sonunda ortaya çıkan yeni siyasal akımları içerisine alan bir politik söylem geliştirmesi gerekmektedir. Geleneksel sınıf analiziyle, topyekûn bir millet tanımı üzerinden homojen toplum varsayımıyla, geçerliliğini büyük ölçüde yitirmiş anti-empyrialist/ulusalcı çizgide politika üretmeye devam etme çabasındaki solun etkisizleşmeye yüz tuttuğu görülmektedir.

Sol ile milliyetçilik arasında ortaya çelişkinin kaynağını ise, aslında Post-modern dönemin parçaladığı toplumsal yapının yarattığı yeni politik davranışlarla açıklamak olanaklı değildir. Esasen, sol ile milliyetçilik arasındaki ayrışma, aristokrasinin yıkılmasından sonra, aristokratların efendi rolünü, başka biçimlerde de olsa burjuvanın elde etmiş olmasına dayanır. Burjuva sınıfının, toplumda ayrıcalıklı bir pozisyona sahip olması, millet ve milliyetçilik kavramlarının da yeniden yapılmasına yol açmıştır. Burjuvanın toplumsal üstünlüğü ele geçirmesiyle ortaya çıkan millet tanımının içerisinde, bireylerin doğuştan gelen özellikleriyle oluşturdukları bir homojenite bulunmaktadır. Bir siyasal akım olarak milliyetçilik ise, doğuştan gelen özellikleriyle homojen toplumlar oluşturan milletlerin, başka homojen toplumlar karşısında kendi toplumlarını üstün kılma gayretinin bir ürünü haline gelmiştir. Millet ve milliyetçiliklerin bu modern tanımı, eşitlik için mücadele eden sol ile tek derdi millet

olarak ortaya çıkan homojen toplumsallığın diğer homojen toplumsallıklar karşısında üstünlüğü olan, dolayısıyla milli bütünlüğe zarar vermemek için eşitsizlikleri normal kabul eden ve meşrulaştıran milliyetçilik arasındaki ayrışmayı arttırarak devam ettirmiştir (Laçiner, 2000: 38). Anti-emperyalist politikaları merkeze koyan ve bu nedenle ulusçu/milliyetçi nüvesinden kurtulamayan geleneksel/muhafazakâr sol ise, bu ayrışmaya rağmen millici analizinden vazgeçememiştir. Bu vazgeçemeyişte, aslında 20. Yüzyılın dinamiklerinden kurtulamamaları etkili olmaktadır. Dönüşüm ve değişim yönünde ortaya çıkan her gelişmeyi, ulusal birliğe olan bir darbe olarak algılamak; genellikle tüm siyasal ve toplumsal vakaların kaynağını dış ülkelerde aramak ve nihayetinde gündelik olaylarda dahi kurtuluş savaşı verildiği düşüncesiyle hareket etmek gibi davranış kalıpları, millici solu daha da muhafazakârlaştıran ve politik bakımdan sistem içi konumunu zora sokan olgular olmuştur.

Post-modern dönemdeki toplumsal parçalanmaya bağlı ortaya çıkan yeni ortak özelliklerle ilgili siyasal dengede ise yeni dinamikleri iyi okuyabilen Post-Marksist akımlar ön plana çıkmış; dolayısıyla sol ile milliyetçilik arasındaki uçurum iyice açılmıştır.

Birikim çevresinin Post-Marksist konumlanışında da, milliyetçiliği besleyen homojen toplum yapısının çözülmesinin ve parçacillaşmasının etkisi olduğunu bir kez daha ifade etmek gerekir. Bir anlamda ekonomik determinizme dayanmayan, Gramsciye yakın yaklaşımlar üzerine inşa edilen, sınıf analizini de klasik determinist metotlarla yapmayan, yeni çağın toplumsal yapısını özümseyip bunun üzerine yeni bir sol anlayış bina eden perspektifin Birikim çevresinde etkili olduğu söylenebilir. Akademik anlamda, bu yeni anlayışı en sistematik ve tutarlı biçimde benimseyen ve ülkemiz gerçeklerine, başka bir ifadeyle yerli sahaya uygulayan ekolü Birikim çevresinin yarattığı söylenebilir.

Solun önemli bir kısmının çok öncelerden beri millet kavramını kısmen kullanmaktan vazgeçtiği, bu çerçevede sol ile milliyetçilik arasındaki makas aralığının da genişlemeye başladığı öne sürülebilir. Milletten ziyade sol cenahın bir kısmında “halk” teriminin kullanılması, bir anlamda millet kavramının içerisinde barındırdığı eşitsizliği normalleştirmesine ve olağanlaştırmasına yönelik bir tepki olarak kabul edilebilir (Laçiner, 2000: 38). Bunun yanında milliyetçiliğin taşıdığı, insanlar arasında, doğuştan

gelen özelliklerine göre bir türdeşliğe bağlı gruplaşma ve topluluklaşma algısı yaratması gerçeği, solun bu tip ayrışmaları reddetmesi gibi ayrışmalar sol ile millet ve milliyetçilik arasındaki, modern dönem başlangıcında ortaya çıkan işbirliğini de zedelemiştir. Birikim çevresinin de savunduğu enternasyonalist çizgi, insanlığın serbest iradeleriyle yapacakları ahlaki ve politik seçimler üzerine inşa edilmiştir. Solun ve sosyalizmin esasını teşkil eden enternasyonalist düşünce içerisinde, kişilerin kendi seçimleri olmayan doğuştan gelen özellikleri sebebiyle bir ayırıştırma ve sınıflandırma yapmaya yer yoktur.

Solun, sömürgeci devletlere karşı; sömüren devletler karşısında, sömürülen milletlerle beraber hareket ederek, görece bir milliyetçi tavır içerisine girdiği dönemler yaygın biçimde görülmüştür. Ancak Birikim çevresinin görüşüne göre, sol, aynı ahlaki tavrı iç içe yaşayan etnik yapıların sorunları söz konusu olduğunda gösterememiştir. Her şeyden önce sosyalizm, özünde bir politik hareket olduğu için, içerisinde doğduğu ülke gerçeklerinden bağımsız, ideal bir enternasyonalizmi uygulama hususunda, teoriyle ciddi çelişkilere düşmüştür. Söz gelimi, ulus devlet içerisinde yaşayan ve devletin asli/kurucu unsurunu oluşturan homojen toplumsal yapının dışında kalan azınlıklar üzerinde, homojen genelin tepkisinden çekinilerek, enternasyonalist öğretinin gerektirdiği eşitlikçi tavrı göstermekten uzak durabilmiştir. Öte yandan iktidar mücadelesi içerisine giren ya da iktidarın bir parçası olan sol için de, ulus devletin çıkarları dışında politika geliştirme konusunda manevra kabiliyetine sahip olmak genellikle söz konusu olmamıştır. Özellikle ilgili devletin, diğer devletlerle güç ve çıkar mücadelesi içerisine girdiği durumlarda, başka bir ifadeyle politik zemine oturan ulusal rekabetler söz konusu olduğunda, sol, enternasyonalizmin gerektirdiği davranış kalıplarından uzaklaşıp, millici kalıplara doğru yaklaşmış olmaktadır. Bu millici kalıplar da, milli öncelikler ve hassasiyetler tarafından şekillendirilmektedir. Bu durumun en bariz örneği, Laçiner'e göre Birinci Dünya Savaşında yaşanmıştır. Savaşa gidilen süreçte, sol partiler, kendi ülkelerini ulusal çıkar uğruna faşizanca davranmakla suçlarken, savaş durumu somutlaştığında, tabanlarının ve ülke kamuoylarının, konuya "ulusal mesele" olarak yaklaşmaları hassasiyetinden, kendi duruş ve politikalarını soyutlayamamışlardır. Bu durumun somut sonucu olarak ise, ulusal ölçekte işçileri ön plana alan, ulusal bağımsızlığı temel politika belirleyici haline getiren; enternasyonalizmi ise zora düştüğü durumlarda politik bir enstrüman olarak söylem

düzeyinde kullanmaya başlayan sosyalist isimli partiler ile; buna karşılık ulusal çıkar ile enternasyonalist idealin gerekleri çatıştığı zaman tavrını enternasyonalist politikalardan yana koyan; bunun için gerekirse içerisinde bulunduğu ülkenin ve ulusun çıkarlarını ikinci plana atan komünist isimli partiler iki ayrı grupta ortaya çıkmıştır. Daha sonra Komünist Enternasyonal'i kuran, görünüşte enternasyonalist idealin gereklerini, politikalarının başlıca ve yegane belirleyici haline getiren komünist isimli partiler, zaman içerisinde Sovyet dış politikasının ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği çıkarlarının [kendi ülke ve toplumlarının çıkarlarının değil!], tüm dünyada meşrulaştırılmasının birer aracısı haline gelmişlerdir (Laçiner, 2000: 39).

Birikim çevresinin, özellikle 1989'da ikinci kez toplanan çevrenin, kültürel haklar temelli Laclau ve Mouffecu radikal demokrat esaslı Post-Marksist yaklaşımında, milliyetçilikleri dışlayan, bunun yerine homojen milli kimliğin dışında kalan etnik ve kültürel haklar üzerinden, yeni sınıfsal yaklaşımla analiz yapan niteliği öne çıkmaktadır. Çevre, bunu yaparken çoklukla, uzun yıllar gerek devlet aklı tarafından, gerekse bu aklın güdümü ve etkisi altında kalan Türkiye solu tarafından ortaya konulan görmezden gelme genel tavrını eleştirerek, Kürt sorununu ülkenin en önemli meselesi olarak gündemde tutmayı tercih etmiştir.

3.5.3. Kemalist Politikalar ve Militarizm Eleştirileri Çerçevesinde Milliyetçilik Tartışmaları

Türkiye solu, genel olarak Kemalist düşüncenin etkisi altında gelişmiş bir genel tavra sahiptir. Daha önceki bölümlerde de değinildiği gibi, Kemalist devrimin henüz tamamlanmamış, yarım kalmış bir devrim olduğu, toplumsal şartlar olgunlaştırılmadığı için, ordunun sosyalist bir ihtilalle ülke yönetimine el koyması, ardından gerekli şartlar sağlandıktan sonra sivil sosyalistlere devrederek yönetimden çekileceği beklentisi ve “umudu” özellikle 1960'larda Türkiye solunun geneline hâkim olmuş bir ön-kabuldür. Bu kapsamda, Kemalist düşüncenin etkisi altında gelişen solun, toplumu Kemalizmin tanımladığı biçimden farklı tanımlamasını beklemek pek mümkün değildir. Kemalizmin, homojen bir toplum/millet üzerine inşa ettiği devlet, etnik farklılıklara ve bunların politik alanda temsiline hoş bakan bir düşünce yapısına sahip değildir. Yer yer, Kürt aydınlarına yer veren etkili politik oluşumlara rastlansa da, solun geneline hakim olan, millici-sol anlayışın sosyalist ihtilal/darbe beklentisi, Kürtleri sosyalist politikanın

bir parçası haline getirmek konusunda çekingen bir tavrın belirmesine neden olmuştur. Esasen, Türkiye solunun genelinin, tam bağımsızlık düşüncesine dayanan, Post-Kemalist denebilecek anlayışı, Kürt sorunu üzerine düşünmenin, çözüm ve politika üretmenin önünde en önemli engeli teşkil etmiştir. Birikim çevresini, kendi çağdaşlarından farklı kılan temel dinamik ise, bu millici çizginin dışında, temel haklar temelli bir paradigmadan hareket etmeleri olmuştur. Ancak diğer yandan, çevrenin Kürt sorununa verdiği bu önem, bir milliyetçiliği eleştirirken ve ötekileştirirken, bir başka milliyetçiliği merkeze koymaları açısından solun geri kalanı tarafından yoğun bir biçimde tenkit edilmiştir.

Birikim çevresinin milliyetçiliğe yaklaşımı ile ilgili eleştiriye tabi tutulan bir diğer önemli konu da, Kürtlerin, Türkiye Cumhuriyeti devletinin asli kurucu unsuru olarak kabul edilmesi gerektiği hususunda belirmektedir. Çevrenin önemli simalarından biri olan İnel'e göre, Kürtleri asli kurucu unsur olarak değerlendirmek, milliyetçi bakış açısını kutsamaktan ve bu çerçeveden hareket etmekten başka bir şey değildir. Böyle bir asli kurucu unsur payesini kabul etmek, bir boyutuyla, arkasındaki tarih anlatımını da kabul etmeyi gerektirir. Bu çerçevede modern dönemin yarattığı milli kimliklerin yüzlerce yıldır var olduğu, bir işbirliği içerisinde Anadolu'ya geldikleri ve iki milli kimlik arasındaki kardeşliğin bu denli köklü olduğu anlatısı gerçekçi bir ifade içermez. Bu anlatıdan hareketle çıkarılan, Türklerin ve Kürtlerin milli kimliklerine ve bilinçlerine yüzlerce yıldır sahip oldukları söylemi, tarihi gerçeklerle ve Osmanlı millet sisteminin bilinen işleyişiyle bağdaşan bir gerçeklik içermemektedir. İnel'e göre, bu anlatıyı benimsemek, başat bir Türk milliyetçiliği yerine iki ana milliyetçilikle mücadele etme gerekliliğini doğuracaktır. Bu şekilde, sosyalist öğretinin gerektirdiği biçimiyle, sınıfsız, milletsiz bir toplum yaratma hedefinin tam tersine, daha fazla milli kimlikle parçalanmış ve sınıfsız toplumu yaratacak sınıf bilincini kazanması zorlaşmış bir toplumsallıkla karşı karşıya kalınmaktadır. İki asli kurucu unsur üzerinden yapılacak bir uzlaşma ve barış, ancak 'eşitlerin eşitliği'ne dayanır. İnel, sınıfsız toplumun yaratılması yolunda, iki milletli bir anlayışı, geriye gidiş olarak değerlendirmektedir. Birikim çevresindeki diğer yazarlardan farklı olarak, İnel'in yaklaşımında iki ana dilli bir devlet anlayışına da yer yoktur. Herhangi bir dilin öğretilmesi ve kullanılması serbestisiyle ilgili olarak, bu durumun zaten tartışılmaz ve vazgeçilemez bir temel hak olması gerektiğini, bunun için asli kurucu unsur gibi bir sığara gerek olmadığını ifade etmektedir. Öte yandan asli

kurucu unsur meselesini, iki ana dilli bir devlet yaratmanın adımı olarak görmek, coğrafyamızda yaşayan diğer anadillere karşı ciddi bir haksızlık oluşturacaktır. Bu çerçevede genel yaklaşımın, Kürt özgürlük mücadelesinin, bu haliyle var olan milliyetçi sistemi yeniden yaratmaya ve devamlılığını sağlamaya yardımcı olduğu savunulmaktadır (İnsel, 2000: 53).

Sorunun çözümünün yolu da bu etnik ve millici olarak Türk kimliğine üstünlük sağlayan kutsal devlet algısının, Türk ve Kürt kimliklerine üstünlük sağlayan yeni bir kutsal devlet algısına dönüştürülmesinden geçmemektedir. Böyle bir adım, yalnızca milli egemenlik esaslı devletin içeriğini değiştirecektir. Buna karşılık, millici ve etnik perspektifli yapının dönüştürülmesi ile ilgili bir adım atılmamış olacaktır. Başka bir ifadeyle, Kürt sorununun çözümü, Türklerle birlikte Kürtleri, mevcut devlet sistemine dâhil ederek, bu sistemi meşrulaştırmaktan geçmez. Sorun kutsal devlet, kutsal millet/milletler esaslı siyasal işleyiş mantığından vazgeçip, bir anlamda Habermascı anayasal yurttaşlık esaslı, asli kurucu unsurlardan oluşmayan ve onlara dayanmayan yeni bir devlet yapısı yaratmakla çözülebilir. İnsel'in diğer Birikim yazarlarından farklı olarak, meseleye aslında tam manasıyla enternasyonalist/anti-millici özden hareketle yaklaştığı söylenebilir. Ancak bu söylemin, Birikim'in genel söyleminin ve çizgisinin dışında kaldığı görülmektedir. Kürt sorunu ile ilgili temel hak talepleri içeren politikalar geliştirilmesi savunusunun, hareketi millicileştireceği sebebiyle İnsel'in karşısında yer aldığı bir tez olduğu söylenebilir. Birikim çevresi içerisinde içkin bir milliyetçilik gösteren temel örneklerin başında İnsel'in bu tavrı gelmektedir.

İnsel'in militarist-millici devlete yönelttiği en temel eleştirisi, Türk devleti için de sıklıkla kullandığı 'pretoryen' niteliklidir. Pretoryen devlet, bir boyutuyla anarşik ve yağmacı bir iktidar aygıtını içerir, diğer boyutuyla ise orduyu siyasal alanın merkezine koyan katı bir militarizm içerir. Tarihsel bağlamda, Roma İmparatorluğu'nda, Augustüs'ün kutsal alanı sayılan, silahla pretoryen muhafızlar dışında kimsenin girmesine izin verilmeyen bölgeye yönelik ayrıcalıkların, zaman içerisinde bu muhafızlar için sosyal, ekonomik ve siyasal çıkarları maksimize edecek bir mekanizmaya dönüşmesi şeklinde gelişim gösteren, silahlı kuvvetler ile siyasal iktidar arasındaki ilişkiye dayanmaktadır. Modern dönemde ise pretoryen güçten daha belirleyici olan bir pretoryen çevrenin varlığıdır. Üzerinde etkili olunabilen, pretoryen çevrenin genişliği ölçüsünde, açık bir darbe söz

konusu olmadan, bir çeşit vesayet rejimi uygulamaya konabilmektedir. Modern pretoryen rejimin uygulanmasında, politik-iktisadi etkenler de oldukça önemlidir. Söz gelimi, askeri bürokrasi ve bunun destekçisi olan sivil toplumsal katmanlara yönelik kaynak aktarılmasını sağlayacak biçimde pretoryen uygulamalar hayata geçirilebilmektedir. Türkiye’de çoğulcu demokrasinin eksik işleminin ve tam anlamıyla yerleşmemesinin kaynağında bu askeri vesayet uygulamalarının önemli bir yeri mevcuttur. Pretoryen bir modelin etkili olabilmesinin temel şartlarından önemli bir tanesi, pretoryenlere karşı mücadele veren sivil siyasal hareketlerin, siyasal anlamda manevra yapabilecekleri alanların, askeri vesayet güçlerinin takdiriyle belirlenmesidir (İnsel, 2007: 17-18).

Geleneksel pretoryen rejimler ile modern pretoryen rejimler arasındaki temel farklılık ise askeri darbenin doğrudanlığında ortaya çıkar. Türkiye’de 27 Mayıs 1960 askeri darbesi, 12 Mart 1971 muhtırası, 12 Eylül 1980 askeri darbesi gibi örnekler, askerin siyasal alana doğrudan müdahalelerini içerdiğinden geleneksel protoryen rejimlere örnek olarak gösterilebilir. 28 Şubat 1997 Post-Modern darbesi, 27 Nisan 2007 e-muhtırası gibi örnekler ise, modernleşen ve biçim değiştiren pretoryen rejimin müdahale örnekleridir. Modern pretoryen rejimde, açıkça müdahalelere gerek kalmadan, askeri vesayetin etkisini, sivil iktidarlar üzerinde göstermesi yöntem olarak benimsenmiştir. Başka bir ifadeyle modern pretoryen rejimde, asker doğrudan siyasal iktidara el koyup, yasal ve anayasalar düzenlemeler yapmaz; ancak askeri vesayetin etkisine paralel olarak, sivil iktidara baskı yaparak, gerekli gördüğü ve arzu ettiği yasal/anayasal düzenlemeleri, kimi zaman da önemli pozisyonlara atamaları yaptırtmaya çalışır (İnsel, 2007: 19). İfade edildiği gibi, bu baskı ve yönlendirmelerin ne kadarının hayata geçebileceğini belirleyecek olan husus, askeri vesayetin etki alanının genişliği ve tehdit unsurlarının inandırıcılık düzeyidir.

Pretoryen yöntemin beslendiği ana damarlardan bir tanesi de hükümet iktidarı ile devlet iktidarının ayrı şeyler olduğu önermesidir (İnsel, 2007: 20). Bu önerme, toplumsal alana benimsetildiği ölçüde, askeri vesayet siyasal alan üzerinde etkili olmaya devam eder. Devlet iktidarının yanılmazlığı, geçici hükümet iktidarının ise yanılabilirliği; egemenliği zilyetlik biçiminde kullanan hükümetin yanıldığı noktalarda vesayetin devreye gireceği, devletin ve rejimin seçilmiş hükümetler dışında emniyet supabı

benzeri gerçek sahipleri olduğu düşüncesi, pretoryen yönetimin iktidar alanının meşruyetini sürekli yeniden yaratan unsurlardır. Bu yeniden yaratım süreci güçlendiği ölçüde, vesayetin aşkınlığı da artar.

Siyasal iktidarın meşruyetinin yegane kaynağını serbest seçimlerin teşkil ettiği, çoğulcu ve açık rejimlerde, ordu, güç kullanma tekeli elinde bulunduran siyasal iktidarın emri altında çalışan, ülkenin egemenlik sınırları içerisinde ve gerektiğinde dışında, siyasal iktidarın talimatıyla güvenlik sağlama hizmetini yerine getiren, devlet aygıtının bir aracı niteliğine indirgenmiştir. Bu tip çoğulcu ve açık rejimlerde, hizmet alanının özel niteliği gerekçesiyle, anayasal düzlemde görevlerini yerine getirirken, belirli bir özerklik alanına sahip olan silahlı kuvvetlerden bahsedilebilir hale gelmiştir. Ancak ordunun özerkliği, kendi yetki alanı dâhilinde, sivil siyasetin emirlerini yerine getirirken, anayasal sistemin ona tanımış olduğu bir alandan ibarettir. Bu özerklik, sivil siyasetin kurallarına göre seçilmiş siyasal iktidarın emri dışına çıkmak ya da sivil siyaseti ve toplumsal alanı biçimlendirme unsurlarını içermemelidir. Demokratik toplumlarda söz konusu olan bu sınırlı ve sorumlu özerklik, ülkemizde ordunun pozisyonunu tanımlamaktan çok uzak kalmaktadır. Ülkemizde söz konusu olan pretoryen cumhuriyet özelliğinde, ordu demokratik ülkelerde olması gerekenden çok daha fazla bir özerklik alanına sahiptir. Pretoryen rejimden kaynağını alan bu özerklik alanı, orduyu toplumsal alanda belirleyici olan, elitist nitelikli bir politik karar verici haline getirmiştir (İnsel, 2002: 19-20). Siyasal alanda, belirleyici olma hakkını elinde gören silahlı kuvvetlerin, 2007 yılındaki Cumhurbaşkanlığı seçimlerinden itibaren, pretoryen özerklik alanında önemli bir kayba uğradığı ifade edilebilmektedir. Diğer yandan, yaygın görüşe göre, sivil siyasetin zayıfladığı anlarda, tarihsel kodlarından hareketle ordunun politik alana müdahale konusunda aktifleşeceği tedirginliği ülkemizde yaşanmaya devam etmektedir. Kendisini rejimin ve Kemalist milliyetçiliğin bekçisi olarak tanımlayan ordunun, pretoryen rejimi yeniden eski günlerine döndürecek biçimde sivil alan üzerinde hak sahibi konumunu yeniden üretmesi tehlikesi, ülkemizin sivilleşerek belli bir ölçüde demokratikleşen yapısının önündeki en önemli tehlikedir.

Birikim çevresinin milliyetçilikle beraber karşı durduğu temel noktalardan biri de militarizmdir. Esasen militarizmin, Cumhuriyet Türkiye'sinde ideolojik bir duruşu ve milliyetçiliğin yaratıcısı olduğu düşünülürse, siyasal anlam içerisindeki rolü daha net bir

şekilde ön plana koyulabilecektir. Bu çerçevede ordu, Kemalizmin ve Kemalist milliyetçiliğin yaratıcısı, taşıyıcısı ve başat savunucusu olarak değerlendirilebilir. Türk islam sentezinin, dini boyutunu ikinci plana atarak ve Türklük içerisinde eriterek, Osmanlı dönemindeki millet sisteminin aksine bir model kurmayı amaçlayan cumhuriyet milliyetçiliği, bir anlamda dini kimliği milliyetçilik içerisinde asimile etmeyi amaçlamıştır. Silahlı kuvvetler içerisinde, bu yeni millici formun oldukça başarılı bir şekilde ön plana çıkarıldığı söylenebilir. Kamunun diğer kurumlarına ve yönetilenlere bu yeni milliyetçilik düşüncesinin aktarılması hususunda ordunun taşıyıcı rolü üstlendiği söylenebilir. Türk olmak, bir anlamda devletin asıl taşıyıcısı haline gelirken, dini kimlik ise Türk olmanın gerekli bir şartı pozisyonuna indirgenmiş; bir anlamda yaratılması hedeflenen türdeş/homojen topluma aidiyetin ikincil ama gerekli bir özel şartı haline getirilmiştir (Bora, 2002: 59). Bu çerçevede, içerisinde dini kimliği de barındıran ulusal kimlik yaratılmış olur. Bu ulusal kimliğin asıl taşıyıcısı ise ordu olmuştur. Gerek bu milliyetçiliğin oluşturulmasında, yaratılmasında ve yeniden yaratılmasında ordunun rolü ön plana çıkmaktadır; gerekse resmi laiklik politikasının oluşturulmasında ve yayılmasında ordunun önemli bir pozisyon üstlendiği görülmektedir.

Ordunun yaratmış olduğu, toplumsal ve bürokratik anlamda taşıyıcılığını üstlendiği milliyetçilik anlayışı Birikim çevresine göre başlangıçta, öze yönelik bir etnisizm özelliği taşımamakla beraber, süreç içerisinde ordu, etnisist eksenli bir ulusçuluk düşüncesini yeniden üreten asıl kurum haline gelmiştir. Başka bir ifadeyle, başlangıçta determinist bir Türk etnisitesi üzerine kurulmayan düşünce eksenini, zamanla Mustafa Kemal'i aşan bir Kemalist kapsayıcılıkla, siyasal sistemin parçası olmayı Türk olmaya indirger bir hale getirilmiştir. İçerisinde, başlangıçta ikinci plana da atılmış olsa dini bir unsur taşıyan ulusal kimlik, süreç içerisinde katı bir sekülerizmle beslenmiş; sonuçta da yurttaş olmayı 'Türklük gerekli şartı'na bağlayan bir hal almıştır. Böylece ulusun ve toplumun çıkarı, milli menfaat ve milli stratejilere bağlanmış olmaktadır. Militarist düşünce sisteminin bir çıktısı olarak, meşruiyetin kaynağı milli olmakla açıklanabilir hale getirilmiştir (Bora, 2002: 60). Süreç sonunda, seküler öğelerle beslenen bir millilik durumu kutsanmış, devlet mekanizmasının ve kamusal alanın belirleyicisi haline gelmiş olmaktadır.

Bu çerçevede ordu, kendisini yalnızca devletin bekasının yegane sigortası olarak tanımlamakla kalmaz; bunun da ötesinde Türk milletinin ezeli ve ebedi devamlılığının teminatı olarak görmeye başlar. Bu durum, devletin millici özelliğinin içerisine, vazgeçilmez bir unsur olarak militarizmin de katılması sonucunu doğurmaktadır. Millici ve militarist bir şekilde karşımıza gelen bu özellik ise, ordunun siyasal iktidarının yeniden üretilmesinde önemli bir meşruiyet kaynağı haline gelmiştir (Bora, 2002: 62). Militarist milliyetçiliğe dayalı olarak tanımlanan, ordunun taşıyıcı gücünü oluşturduğu varsayılan demokratik rejim ise, seçkin subayların teminatını oluşturduğu bir ‘seçkinler demokrasisi’ne dönüşmektedir (Bora, 2002: 63).

Militarist milliyetçiliğin boyut kazanmasında ve gelişmesinde şüphesiz askeri darbelerin de önemli bir rolü bulunmaktadır. Esasen burada hem sebep hem de sonuç içeren iki yönlü bir ilişki söz konusudur. Yani, askeri darbeler bir boyutuyla bu güçlü milliyetçi-militarist sistemin bir ürünüdür. Askeri bürokrasi, kendisini rejimin ve sistemin taşıyıcısı ve güvencesi olarak görmektedir. Dolayısıyla, sivil iktidarların bilinçli veya bilinçsiz olarak hatalı yönlere sapabilecekleri varsayılmaktadır. Buradaki yolun hatalı olmasının belirleyicisi ise, askerin, milliyetçi-militarist zihinsel altyapıyla karar vereceği milli çıkarlara uygunluktur. Genel politikanın belirleyicisi, milli çıkar olmalıdır. Milli çıkar ise askerin belirleyeceği parametrelerle açıklanabilmektedir. Dolayısıyla, sivil iktidar milli çıkara aykırı hareket ettiğinde, ordu sürece müdahil olmayı, gerek görürse doğrudan yönetime el koymayı kendisi için temel ödev olarak düşünmektedir.

Askeri darbeler ile milliyetçi-militarist sistemin arasındaki çift yönlü ilişkinin ikinci kısmını ise askeri darbelerin, milliyetçi-militarist özelliği kuvvetlendirmesi oluşturur. 27 Mayıs 1960 darbesinden sonra, ordu bir önceki dönemden daha belirgin bir şekilde politik alana müdahil olmaya başlamıştır. 1960 sonrasında, bir önceki dönemden net bir şekilde farklılık gösteren ana husus, Kemalist devrimlerin savunuculuğu dışında iktisadi alanda da; özellikle ekonomik kalkınmanın ne şekilde gerçekleştirilebileceği konusunda, siyasal alana askerin doğrudan etki etme hakkını kendinde görmeye başlamasıdır (Bora, 2002: 63). Darbeden önce, ordunun siyasal alana dahil olması, Atatürk devrimlerinin toplum tarafından benimsenmesi, mukavemetin söz konusu alanlarda, doğrudan zor kullanma gücünü devreye sokması şeklinde gerçekleşmekteydi. Darbe sonrasında, asker politik nüfuz alanını genişletmiş; planlı kalkınma ve iktisadi

gelişme hususlarında belirleyici olmaya başlamıştır. İktisadi anlamda ithal ikameci, dışa kapalı bir modeli benimseyen, anti-empyralist bir sol görüşün etkisi Atatürk milliyetçiliğinin de etkisiyle orduda ciddi anlamda yer bulmaya başlamıştır. Bu durumda ordunun bu yeni konumunun taşıyıcısı, Atatürk milliyetçiliği olmuştur. Bu milliyetçilik biçiminin meşruiyetinin sağlanmasında ve yeniden üretilmesinde ise, militarizmin çok önemli bir payı mevcuttur.

At nalı modelinde ifade edildiği gibi, komünizm, faşizm, ırkçılık ve milliyetçilik gibi siyasal akımların tamamında ortak özellik olarak otoriterizm bulunmaktadır. Bu akımları hayata geçirecek olan otoriter yapıyı kurmanın en doğrudan yolu ise militarizm ile işbirliği yapmaktan geçmektedir. Bu akımların hepsi, toplumsal çatışmalardan beslenir. Rejim olarak ise otoriterizm benimsenir (Mahçupyan, 2002: 53). Türkiye'deki darbe geleneğinde, her ne kadar askerin siyasal iktidarı kalıcı olarak ele geçirme değil; mümkün olan en kısa zamanda kendilerince gerekli düzenlemeleri yapıp sivillere devretme eğilimi gösterilse de; yapılan düzenlemelerle (başta yeni bir anayasa ile) bir sonraki dönemin politikalarına yön verilmiş olur. Bu da zımni bir askeri otoriterizmin açık bir göstergesidir.

Esasen 1980 yılında yapılan 12 Eylül askeri darbesinde de milliyetçilikle ilgili benzer adımlar atılmıştır. Bir çeşit kültürel milliyetçilik örneği olan Kemalist milliyetçilik, adeta Türk olmanın ve bu devletin bir unsuru olmanın gerekli şartı olarak tanımlanmıştır. Darbe öncesi dönemde doruğa çıkan, sosyalist-milliyetçi çatışmasındaki milliyetçi kanadın elinden alınıp, yeni bir form ve tanımla devletin resmi ideolojisi haline getirilen bir milliyetçilik algısından söz edilebilir (Bora, 2002: 65). Aslında 1980 darbesiyle yapılan, 1960 darbesinde yapılandan farklı bir şey değildir. Formu bozulan milliyetçiliğin, reforme edilerek; başka bir ifadeyle yeniden forma sokularak restorasyonundan ibarettir. Bu restorasyon bu kez daha güçlü ve baskıcı şekilde, devletin resmi ideolojisini milliyetçilik ve militarizm ortaklığıyla belirleme çabasına işaret etmektedir. 1960 darbesinin tanımladığı ve resmi devlet ideolojisi haline getirdiği milliyetçilik ile 1980 darbesinin tanımladığı ve resmi ideolojisi haline getirdiği milliyetçilik arasında ise belirgin farklar vardır. 1960'da dayatılan milliyetçilik, anti-empyralist, anti-Amerikancı çizgide, milliyetçi-sol akımların savunduğuna daha yakın bir çizgide görülmektedir. 1980'da dayatılan milliyetçilik ise daha muhafazakar, aslında

darbenin yapılmasına neden olan çatışmanın taraflarından biri olan ülkücü/milliyetçi camianın savunduğu çizgiye yakınlık gösterir. Bu milliyetçiliğin hayata geçirilmesi aşamasında izlenen yol ise 1960'dan farklı olarak Batıcı bir yöntemdir. İktisadi alanda planlı ekonomiden ve ithal ikameci programdan vazgeçilmesi, dışa açık bir büyüme modeli izlenmesi gibi temel unsurlar 1980 sonrası dönemin temel belirleyicileri olmuştur. Siyasi açıdan ise, ifade edildiği gibi muhafazakâr milliyetçilik hâkim kılınmıştır. Dikkat çekici olan nokta ise her iki darbenin ürünü olan anayasalarda, birbirlerinden oldukça farklı bu milliyetçilik tiplerine “Atatürk milliyetçiliği” ismi verilmesidir. Militarizmin, kendi otoriter politikalarını hayata geçirebilmek ve bu çerçevede halktan en yoğun desteği alabilmek için kullandığı bu milliyetçilik tipinin içini çok farklı biçimlerde doldurduğu görülmektedir.

Diğer yandan ordunun, kendisi dışında oluşabilecek herhangi bir sivil politik akıma destek vermediği de görülmektedir. İster sol tandanslı militarist milliyetçilikle ilgili olsun, ister muhafazakâr milliyetçilikle ilgili olsun, sivillerden gelen akımların devletin resmi ideolojisinin dışarısına çıkılması endişesi nedeniyle ordu tarafından açıkça desteklenmediği ifade edilmelidir. Ne 1960 darbesinde, benimsenen millici nitelikte paralel görülen sol/sosyalist akımlara, ne 1980 darbesinde benimsenen muhafazakar millici nitelikte paralel görülen ülkücü akımlara, ne de 28 Şubat Post-modern darbesinde benimsenen laik millici nitelikteki ulusalcı-sol akımlara ordunun açıkça bir destek vermediği ve bunlarla birlikte hareket etmediği görülmektedir (Bora, 2002: 65). Benimsenen millici niteliğin ideolojik boyutu türdeş de olsa, sivil siyasal akımlara ordunun paye vermektan kaçınmak istemesi, devlet ideolojisini, bir tekel niteliğinde siyaset üstü bir biçimde elinde tutma çabasıyla açıklanabilir. Çeşitli dönemlerde çeşitli biçimlerde benimsenen millici niteliğin nüvesinde Atatürk milliyetçiliği bulunmaktadır ve bunun bir çatı niteliğinde kalması, sivil siyasetin gündelik mücadelelerinden uzak tutulması amaçlanmaktadır.

Modern devletin bir çıktısı olan ulus devlet üzerinde genellikle ordular gerek kuruluş, gerekse meşruiyetin yeniden üretilmesi sürecinde önemli bir role sahip olmaktadır. Cumhuriyet Türkiye'si'nin gerek kurulması aşamasında, gerekse meşruiyetin yeniden üretilmesi aşamasında ordu, ulus inşa sürecini de yöneten politik bir yapıya bürünmüştür (Bora, 2002: 66). Her ne kadar, kendi pozisyonunu tanımlarken hep

politika üstü olduğunu ifade etse de, Türkiye’de ordu, devletin temel resmi ideolojisi olan milliyetçiliğin taşıyıcısı ve yönlendiricisi rolünü üstlenen elitist bir politik aktöre dönüşmüştür. Bunu yaparken, devleti ve toplumu şekillendirecek ideoloji olarak benimsenen milliyetçilik hareketinin yöneliş tarzını, sivil politik örgütlenmelere bırakmaktan çoğunlukla çekinmiş ve gerektiğinde siyasal alana militarist yöntemlerle balans ayarı verip yeniden kışlasına dönen bir rejim koruyucu niteliği kazanmıştır.

Cumhuriyet Türkiye’si, militarist geleneğin çok kuvvetli olduğu bir siyasal rejime sahiptir. Gerek askeri darbeler aracılığıyla doğrudan, gerekse Milli Güvenlik Kurulu gibi ‘aygıtlar’ aracılığıyla dolaylı olarak, ordunun politik alan üzerinde yoğun bir etkisi söz konusu olmuştur. Zaten militarist sistemlerde, ordunun her zaman toplumsal alanı doğrudan darbeler aracılığıyla düzenlemesi gerekmez. Althusserci bir yaklaşımla, ordunun devletin ve toplumsal yaşamın işleyişine yönelik müdahalelerini eğitim, medya gibi ideolojik aygıtlar vasıtasıyla gerçekleştirilebileceği gibi, Gramscici bir yaklaşımla organik aydınlar vasıtasıyla da gerçekleştirebileceği rahatlıkla öne sürülebilir.

Bu durumun gerçekleşmesi için, ülkede çok partili demokratik görünümlü bir rejim olması gibi unsurlar sorun teşkil etmez. Çok partili hayatta da, pekala ideolojik aygıtlar ve organik aydınlar vasıtasıyla ordunun, toplumsal ve siyasal alanları forma soktuğu durumlar söz konusu olabilir (Laçiner, 2002: 10-11). Gerek 28 Şubat 1997 Post-modern müdahalesinde, gerekse Cumhurbaşkanlığı seçim sürecinde çıkan kriz neticesinde yayınlanan 27 Nisan 2007 e-muhtırasında bu tespitin örnekleri yaşanmıştır. 28 Şubat’ta gerek organik aydınlar eliyle, gerekse medya eliyle desteklenen, o döneme kadar bilindik metodolojinin dışında bir askeri müdahale yaşanmıştır. Ardından gelen süreçte, eğitimin ordunun istediği biçimde bir forma sokulmasıyla sürecin devamlılığının sağlanması ve meşruiyetinin yeniden üretilmesi amaçlanmıştır. İmam hatip ve meslek lisesi mezunlarına üniversite giriş sınavlarında düşük katsayı ile puan hesaplaması uygulanması, üniversitelerde uygulanan başörtü yasağı, imam hatip okullarının ortaokul kısımlarını kapatmayı amaçlayan 8 yıllık kesintisiz zorunlu ilköğretim gibi uygulamalar, kullanılan bu ideolojik aygıtlara birkaç örnek teşkil eder. Bu şekilde, ordunun hissettiği “yakın irtica tehdidi” karşısında, oldukça katı seküler önlemler alınmıştır. Burada amaç devletin resmi ideolojisi olan Kemalist milliyetçiliğinden ayrı

düşünülemeyecek olan laikliği Kara Avrupası modeli katı önlemlerle garanti altına almaktır.

2007 e-muhtırasında ise, ordunun bu yöntemle açıkça Cumhurbaşkanlığı seçimine bir müdahalesi söz konusu olmuştur. Ordunun millici ideolojisine yakın olan dönemin medya organları tarafından, seçime aylar kala, yaklaşan “açık tehlike” ile ilgili bir propaganda çalışması başlatılmıştır. Yine Althusserci bir yaklaşımla devletin ideolojik aygıtlarından medyayı kullanan ordu, sürecin sonunda yaratılan kamuoyunun beklediği gibi, neredeyse kimin bu seçimde cumhurbaşkanı adayı olamayacağı hakkında, adeta bir askeri darbe tehdidi içeren bildirisini Genelkurmay Başkanlığı’nın internet sitesi üzerinden yayınlamıştır.

1980 darbesine kadar ordunun, modernleştirme sürecindeki misyonu, daha çok toplumsal bir çağdaştırma projesi üzerine kuruluydu. 1980 darbesi, bu çerçevede önemli bir kırılma olarak kabul edilebilir. Bu darbeden sonra, ordunun toplumsal ve siyasal alan üzerinde sahip olduğu çağdaştırıcı meşruiyet zemini kaybolmaya başlamıştır. Başka bir meşrulaştırıcıya gerek duymadan, doğrudan katı bir militarizm üzerine inşa edilmiş olan 12 Eylül otoriterizmi, ordunun siyasal ve özellikle toplumsal alandaki rolünü de dönüştürücü bir işlev görmüştür. 12 Eylül cuntası ile birlikte, artık ordunun görece sahip olduğu modernleştirici misyondan vazgeçilmiş; güç kullanma tekeli büyük ölçüde bünyesinde toplayan ordunun, bir kez daha tanımladığı Atatürk milliyetçiliği, siyasal alanın temel belirleyicisi haline getirilmiştir (Laçiner, 2002: 15). Görünüşte bozulan toplumsal düzeni, yeniden tesis etme amacıyla üç yıl gibi geçici ve kısa bir süre için görevde kalan cunta, Türk anayasacılık tarihinin en otoriter anayasası kabul edilen 1982 Anayasası’nı, toplumsal ve siyasal hayatı forma sokucu bir enstrüman olarak kullanarak, etkisi günümüze kadar on yıllarca devam edecek olan bir toplum mühendisliği sürecine girişmiş görülmektedir. Gerek anayasa aygıtıyla, gerekse militarist milliyetçiliğin emniyet supabı niteliğindeki anayasa ile oluşturulan siyasal kurumlarla hem ordunun siyasal alandaki ayrıcalıklı konumu güvence altına alınmaya çalışılmış; hem de tezimizin asıl konusunu oluşturan Türk milliyetçiliğine resmi, militarist bir form verilmiş olmaktadır.

Kökensel olarak Türk militarizmi aristokratik bir bağının olmaması sebebiyle, dünyadaki diğer uygulama örneklerinden ayrılmaktadır. 1980 darbesine kadar Türk

militarizminin temelini oluşturan subayların, sınıfsal anlamda orta sınıftan ve aşağı sınıflardan geldiği, halkın içinde yaşadığı ve subayların ayrıcalıklı olduğu bir kast sisteminin söz konusu olmadığı rahatlıkla ifade edilebilir. Ancak darbe sonrasında oluşturulan yeni yapıyla birlikte, subaylar orta ve yukarı sınıflardan seçilmeye başlanmıştır. Bunun da ötesinde, militer personel içerisinde bir gelenek yaratabilmek için, askerlerin çocuklarının öncelikli olarak orduda istihdam edildiği görülmeye başlanmıştır. Sosyal alanlar ile uygulamalarla ise, halkın içerisinde ve gündelik hayatından soyutlanmak istenen bir asker zümresi yaratılmaya çalışılmıştır. Bütün bunlar, askeri toplumsal alanın genelinden farklı bir yerde konumlandırmak isteyen, aristokratik bir katmanlaşmayı oluşturmaya yönelik çabaların bir ürünüdür (Laçiner, 2002: 15).

12 Eylül darbesi sonrası oluşan yeni militarist anlayış, devlet ve milletin bütünlüğü değil; ayrılığı ön-kabulüne dayanmaktadır. Bu militarist anlayış, Cumhuriyeti devletle millet arasında bir anlaşma olarak görmektedir. Esasen bu durumun yaratılmasında, iç düşman vurgulu bir militarist anlayışın etkisi olduğu söylenebilmektedir. Yaratılan aristokratik yapı benzeri, militarist seçkincilik, sivil alanın kendisine rakip bir politik söylem geliştirmesini hoş karşılamaz (Laçiner, 2002: 16). Bu bağlamda devletle millet arasında yapıldığı vurgulanan sözleşme, devletin değerlerinin millete empoze edilmesinden ibaret bir ilişkinin sonunda ortaya çıkmıştır. Seçkinci militarizmin, temel dayanağı yeniden tanımlanmış Kemalist milliyetçiliktir. Sivil alan ise, ordu tarafından tanımlanan ve güvence altına alınan resmi politik söyleme uyduğu sürece, politik alan içerisinde meşru olarak varlığını devam ettirebilir.

Militarizmin, milliyetçilikle olan tartışılmaz ilişkisi, esasen liberalizm ve sosyalizm gibi aydınlanmanın yarattığı iki başat akımın versusu olmasında aranabilmektedir. Birbirine zıt önermeler üzerinden teorileşen liberalizm ve sosyalizmin aslında her ikisi de, insanlığı, suni ayrımlarla parçalanmış bir türdeşlik içerisinde ele alır. Buradaki çeşitli kimlikler üzerinden parçalanmışlık durumu, geçici bir aşama olarak gerek sosyalizmde gerekse liberalizmde kabul görmektedir. Bu ön kabul çerçevesinde liberalizmle ve sosyalizmle aslında ortak bir paydada buluşması mümkün olmayan bir eğilim olarak militarizm ortaya çıkmaktadır. Klasik anlamda fiziki güce dayalı olarak kendi meşruiyetini tanımlayan ve yeniden üreten militarizmin kendisini tamamlayabileceği en

sadık ortağı milliyetçilik olmuştur. Fiziki güç dışında sanayi, bilim ve kültürel-sanatsal çıktıları buna karşılık olarak değerli kılan liberalizm ve sosyalizm, anti-militarist ortak paydada buluşmaktadır. Militarizm, çağın gerektirdiği biçimlerde, toplumsal alanda sanayi, bilim ve kültürel-sanatsal çıktılara değer vermek durumunda kaldığı durumlarda dahi, bunları birer fiziki güç kaynağı haline getirmeye; bireysel, sınıfsal ve devletlerarası mücadelede kendi çıkarına kullanmaya çalışmaktadır. Dolayısıyla, saf fiziki güç dışındaki bu unsurlara bakış açısı yönünden, militarizm ile liberalizm ve sosyalizmin ontolojik bir zıtlığı söz konusudur. Sosyalizm ile militarizmin, sosyalist askeri darbeler yapma üzere bir araya gelmesi, liberalizm ile militarizmin, liberal iktisadi politikalar uygulamak üzere bir araya gelmesi gibi durumlar ise, Laçiner'e göre, militarizmin liberalleşmesi ve sosyalistleşmesiyle değil; liberalizmin ve sosyalizmin militaristleşmesiyle açıklanabilir (Laçiner, 2002: 17).

3.5.4. Sosyalist ve Kemalist Yurtseverlik Eleştirileri Çerçevesinde Milliyetçilik Tartışmaları

Birikim çevresinin sol kesimler üzerindeki en sistematik eleştirisi solun milliyetçiliğine karşı geliştirilen söylemde somutlaşmaktadır. Sağın vatansever tanımlaması karşısında, solun milliyetçiliği, meşruiyetini yurtseverlik bağlamından almaktadır. İrkçılık, şovenizm gibi sol tarafından olumsuzlanan sapmalardan, belirli ölçülerde kendisini soyutladığı öne sürülen yurtseverlik kavramı, anti-emperyalizmden beslenerek oluşturulan kavramsal çerçevenin en net çıktılarında birini temsil etmektedir. Vatanseverliğin sol akılla damıtılmış bir hali olarak yurtseverlik, özünde yanlışlıkla doğrusuyla, biz duygusunu sahiplenmek ve toplumsallığı biz olarak sorgulamadan kucaklamayı barındırır. Diğer yandan yanlışını-doğrusunu biz olma düşüncesi içerisinde meşru kabul eden bu saf ve masum özün, zaman içerisinde diğer kimlikler karşısında bir "üstün biz" düşüncesine dönüşebileceği endişesi gün yüzüne çıkmaktadır. Dolayısıyla, sağ aklın bir ürünü olan vatanseverlikten ırkçılık, şovenizm gibi olumsuz yönleriyle çıkarılmasıyla sol aklın bir ürünü olarak icat edilen yurtseverliğin, "bizim üstünlüğü" düşünce ve refleksini geliştirerek yeniden ırkçılık ve şovenizm paradoksuna girmesi tehlikesi her zaman söz konusudur (Bora, 2006:55).

Esasen, sosyalist yurtseverlik düşüncesinin reel politikada vücut bulmuş halinin özünde radikal bir cumhuriyetçilik düşüncesi merkezi bir önem arz etmektedir. Ülkemizde de

en bariz örneği görüldüğü üzere, yurtseverci sol anlayış radikal bir cumhuriyetçilik düşüncesiyle yakın bir düşünsel koalisyon oluşturmuştur; hatta bir bütünün birbirini tamamlayan parçaları haline gelmiştir. Radikal cumhuriyetçilikle bir düşünsel koalisyon içerisine giren yurtseverlik, koşulsuz bir biz düşüncesinden çıkıp ortak siyasal irade ve ortak medeni erdem etrafında kurulmuş bir toplumsal bütünlüğe dayanmaya başlamaktadır. Bu çerçevede, cumhuriyetçi yurtsever sol, halka dair işleri yönetirken, eşitlikçi bir ideal arayan toplumsal birliğe değer vermeye başlamaktadır. Başka bir ifadeyle Habermasçı bir anayasal vatandaşlık kavramına dayalı, halk ile millet terimlerini eşitleyen soyut bir millet tanımı yaratılmaktadır. Yani etnik temel gibi somut esaslara dayalı bir millet anlayışının yerine, sınırları ve değerleri kurucu iktidar tarafından oluşturulmuş, bir ideal çerçevesinde kurumsallaştırılmış, iradeye dayalı bir halk/millet anlayışı, sol yurtseverliğin ana eksenini oluşturmaktadır (Bora, 2006:56).

Bir anlamda cumhuriyetçiliğin, cumhuriyetin kurucu unsuru olarak kabul ettiği millet kavramı inşa edilmiş bir ulus sınırlılığıyla açıklanabilir. İnşa edilen ulus, tasarlanmış bir yapıdır. Bu yapının tasarlanmasının amacı, politik kurucu unsur rolünü üstlenmesini sağlamaktır. Üstlenilen bu rol, cumhuriyetçiliği çevreleyen bir demokratik güvence altında, kendisini garanti altına almasına sebep olur. Güvence altında olan bu kurucu irade, kamusal ve kollektif nitelikli bir tasarımdır. Bireyci bir özden arındırılarak, toplumun iyiliğini yegane amaç kabul eden, halk egemenliğine/milli egemenliğe dayalı bir anlayış cumhuriyetçiliğin özünü oluşturur. Ne var ki cumhuriyetçilik düşüncesi, geçmişte oluşan ve politik birliğin kurucu iradesini temsil eden, dönemin şartlarına göre şekillenmiş ortak düşüncüyü kutsamak anlamında algılanmamalıdır. Cumhuriyetçilik düşüncesinde esas olan, mevcut dönemde halkın ortak politik tutum yeteneğinin korunmasıdır. Yani, cumhuriyeti kuran kurucu kadroların değil; halkın günümüzdeki pozisyonu esastır (Bora, 2006:57). Buradan hareketle ülkemizdeki politik konumlanma analiz edildiğinde, büyük ölçüde iç içe geçtiği görülen cumhuriyetçilik ile Kemalizm'in esasen neredeyse özdeşleşmesinde kavramsal bir problem olduğu açıktır. Türkiye'de Kemalizm, cumhuriyetçilik ve hatta yer yer sol, bir bütünün parçaları olarak görülmektedir. Buradaki cumhuriyetçi nüve, söyleminde öyle olmasa bile, cumhuriyetin kurucu kadrolarının politik belirlemelerine ve çizdiği sosyal ve politik sınırlara derinden bir bağlılığı içeren sert bir Kemalizm ile anlam bulmaktadır. Türk solunun geneli de bu cumhuriyetçi-Kemalist düşünsel koalisyondan beslenmektedir. Genel anlamda

enternasyonalist bir idealdense, ulusal kurtuluşçu, milli ekonomici ve tam bağımsızlıkçı bir fikri altyapı Türk soluna etki etmektedir. Bu durum, Maoizmin, kendisini Maoist olarak sınıflandırmayan sosyalist hareketlerde bile derin bir etkisinin bulunuşu üzerinden de örneklendirilebilir. İşte aynı tablo, ülkemizdeki sol hareketler göz önüne alındığında Kemalizm için de rahatlıkla öne sürülebilir. Diğer yandan cumhuriyetçilik meselesinde, Kemalizmin yoğun etkisi olduğu savı, kurucu ulusun kim olduğu belirlenmesinde de kendisini net bir şekilde göstermektedir. Kemalizmin, söylemde gelişen, çağın gereklerine ayak uyduran ve bu sebeplerle yaşayan bir politik ideoloji olduğu öne sürülmektedir. Diğer yandan, gerçekte pek çok konuda Kemalistler/cumhuriyetçiler tarafından savunulan düşüncelerin ve sorunlar karşısında geliştirilen çözüm yollarının büyük ölçüde durağan/gelişime kapalı olduğu eleştirisi yapılmaktadır. Bunun statikliğinin temelinde, kurucu kadroların, kuruluş süreci içerisinde vermiş olduğu kararlara radikal bir bağlılık yatmaktadır. Bu çerçevede, kurucu ulus/millet tanımı da, Kemalist terminoloji içerisinde kurucu kadroların, özellikle Kemalizmin bir ideoloji olarak yaratıldığı ikinci dönemin kurucu kadrolarının yaptığı tanımın dışına çıkmakta istekli görülmemektedir. Cumhuriyetçiliğin bir fikir akımı olarak genel çerçevesinin ve dünyadaki uygulama örneklerinin genelinin aksine, etnik bir kimlikle imgenenmeyen, sınırları zaman içerisinde değişen, bu değişime bağlı olarak giriş çıkış serbestisinin olduğu ulus tanımının yerine, ülkemizde sınırı yarım asırdan fazla bir süre önce çizilmiş (Milli Şef döneminin Kemalist terminolojiiyi belirlenmesinden itibaren orijin alındığında); katı bir ulus anlayışı geçerliliğini korumaktadır.

Ülkemizde, milliyetçilik ile yurtseverlik arasındaki çizginin oldukça flu olduğu rahatlıkla söylenebilir. Her ne kadar, sol akımlar, Kemalist ulusçuluğu sola yakın bulsa ve büyük ölçüde Kemalizmden beslense de, sol ile Kemalizm arasında sekülerlikten başka ciddi bir felsefi temel ortaklığı olduğunu öne sürmek güçtür. Kurucu iradenin inşa süreci içerisinde, demokratik yöntemleri uygulama ve yönetim biçimini demokratik rejimle çevreleme konularında isteksiz kalması; başka bir ifadeyle ülkeyi kurar ve biçimlendirirken demokratikleşmeyi önemsel ve kronolojik bakımlardan ikincilleştirmesi; millet tanımı yaparken, etnisite esaslı tanımlardan kaçınır gibi görünmekle beraber, esasen etnik anlamda bir boyutuyla kapsayıcı, diğer boyutuyla

dışlayıcı bir dil kullanması, cumhuriyetçi ve anayasal vatandaşlık esaslı bir yurtsever iklimin yaratılmasına engel olmuştur (Bora, 2006:59).

Cumhuriyetçilik ile yurtseverlik arasında var olan ancak ülkemizde çok farklı tezahür eden ilişkinin bir benzeri sosyalizm ile yurtseverlik arasında da söz konusudur. Teorik başlangıç olarak Genç Marx'ın yazılarında, Alman örneğinden yola çıkılarak bu ilişki olumsuzlanmıştır; devrimlerin önünde engel olarak görülmüştür. Ne var ki, sosyalizm ile yurtseverliğin yakın ilişki içerisine girdiği önemli bir dönüm noktası olarak Birinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesi gösterilebilir. Avrupa sosyalizmi, bu büyük savaşta, devletlerinin yanında durmaktan çekinmemiştir. Lenin'in Bolşevik Devrimi öncesi patlak veren dünya savaşında ortaya çıkan sosyalist yurtseverliğe karşı mesafeli yaklaştığı ise bilinmektedir. Aslında bu karşıtlık, teorik düzlemde Troçkizm ile Stalizmin ilk karşı karşıya gelişiyle açıklanabilir. Lenin'in de benimsemiş olduğu Troçkist tüm dünyada sosyalizm evrensel tavrına karşı, dünya savaşının nesnel gerçekliği içerisinde, Stalinist eleştiri –daha sonra iktidara kadar gelecek ve Sovyet devrimine form değiştirecek ölçüde- önem kazanmaya başlamıştır. Tüm dünyada sosyalizmin nesnel koşullarda mümkün olmadığı, bu çerçevede Sovyet realizmi olarak da ifade edilebilecek şekilde tek ülkede sosyalizmin hayata geçirilmesi gerektiği, bu Stalinist paradigmanın temelini oluşturmaktadır. Aslında Lenin de, Marksizmi ideolojileştirip, Marksizm-Leninizm haline getirirken, yurtseverliğe karşı dünya savaşından önce aldığı tavırdan vazgeçip Stalinist paradigmaya yaklaşmak durumunda kalmıştır. Bu çerçevede, yurtseverliğin yeni bir biçimi olan “sosyalpatriyotik” olarak da ifadesini bulan sosyalist yurtseverlik, Sovyetlerin resmi ideolojisi içerisinde kendisine önemli bir yer bulmuş olmaktadır. Sosyalpatriyotik düşüncesinin Sovyet resmi ideolojisinin bir parçası olması, Troçkizm ile açıkça bir tezatlık içermektedir. Troçkizmin yurtseverlikle ilişkisi ise çok daha tedbirli bir yaklaşımı içermektedir. Buna göre yurtseverlik ancak devrimcipatriyotik boyutta kabul edilebilir; yani içerisinde devrimci nüve bulunmak zorundadır; diğer yandan da tarihsel ya da özsel bir cemaate/topluluğa/ulusa dayanmamalıdır. Tıpkı cumhuriyetçi yurtseverlikte olduğu gibi ortak bir politik irade temelinde şekillenmiş bir devrimcipatriyotik düşünce Sovyetler için kabul edilebilir olabilir. Diğer yandan, bu ortak iradeye dayanan patriyotik yapı ve düşünce, hiçbir zaman enternasyonalizmin ikamesi pozisyonunda değerlendirilmemelidir; ancak onun tamamlayıcı bir unsuru olarak görülebilir (Bora,

2006: 62). Sovyetler her ne kadar ilerleyen süreçte, Stanilist paradigmanın tek ülkede sosyalizm düşüncesinin alan kazanarak resmi ideolojiye hakim olduğu bir reel politik süreç yaşasa ve enternasyonalizmin, sosyalpatriyotik adı altında ortaya çıkan yurtseverlik nosyonuna karşı mağlup olarak Sovyet/Rus milliyetçiliğine dönüşmesi söz konusu olsa da, Birikim çevresi genel olarak tarihsel analiz yaparken bu kırılmada Troçkist teori/politikanın yanında yer aldığını açıkça göstermektedir.

Ülkemizdeki solun yurtseverlik anlayışında küçük bir payı, zoraki meşrulaştırıcı bir gayeye vereceksek, bunu ancak cumhuriyetin kuruluşu aşamasındaki komünist hareketler çerçevesinde yapabiliriz. Özellikle 1960'lardan sonra beliren ve önemli bir militarist boyutu bulunan sol hareketlerde (Yön dergisi, MDD gibi) yurtseverlik, samimi bir yaklaşımla hareketin belirleyicisi olan unsurlar arasında aslan payını almaktadır. Esasen, daha önce de bahsedildiği üzere 1960'lar sol yurtseverliği Kemalist devrimi, militarist bir yöntemle tamamlama çabasına dayanmaktadır. Anti-emperyalist düzlemde, Kemalizm ile sol yurtseverliği kesiştiği görülmektedir. Esasen, ülkenin kurucu kadrolarının, başlangıçta da devletin temel özellikleri olarak uygulamaktan hiç vazgeçemedikleri otoritarizm ve milliyetçiliğin paratoneri olarak cumhuriyetçiliği kullanmış; buna karşılık sol akımlarla beraber liberal cumhuriyetçi düşüncenin politik alanda var olan az sayıdaki temsilcisini de bastırmaktan geri durmamıştır (Bora, 2006:63). Esasen Birikimcilere göre devletin kurucu kadrolarının temel dayanakları otoritarizm ve milliyetçiliktir. Cumhuriyetçilik ise, bu hoş gitmeyen özellikleri gölgelemek ve meşrulaştırmak için kullanılan bir mistifikasyondan başka bir şey değildir. Bu sebeple, cumhuriyetçilik ile yurtseverlik arasında, Batı'daki örneklerden çok farklı ve çarpık bir ilişki ortaya çıkmıştır.

Kemalist yurtseverlik düşüncesinin, söz gelimi Troçkist devrimci yurtseverlikten çok farklı olduğu her şeyden önce üretim ilişkilerini oluştururken ve iktisadi sistemini kurarken ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla Laçiner'in deyimiyle orta sınıfların önyargılarını sarsacak biçimde Türk devletinin otoriter ve milliyetçi boyutuyla mücadele etmek gerekmektedir (Laçiner, 1975: 29-30). Bu mücadelenin temelinde de Kemalist yurtseverliğin yaygın kabul gören boyutlarını ortaya çıkarma ve yanlışlama hedefi yatmaktadır. Aksi halde, kapitalist bir modeli, sosyalist olarak sol kamuoyuna lanse eden ve bu şekilde Türk sosyalizminin Kemalizmden ibaret kalmasını

sağlayan bilinçli çabaya en baştan yenik düşülmüş olacaktır. Birikimin bu çabası, aslında reel politik düzlemde, artık milliyetçilik (hatta Türkçülük) ile sosyalizmi kaynaştırarak bunu siyaset pazarlamasına konu eden ve bu noktada görece (en azından enternasyonalist solcularla kıyaslandığında) başarılı da olan ulusalcı-solcular karşısında, entelektüel değeri dışında bir anlam kazanmayı başaramamıştır.

3.5.5. Enternasyonalizm ve Post-Marksizm Çerçevesinde Milliyetçilik Tartışmaları

Teorik yapı itibariyle enternasyonalizme verilen önem, bütün dünya işçilerine birleşmeyi salık veren, Komünist manifestonun da önemli bir kısmını oluşturmaktadır. Oysa ki, sosyalizm uygulamalarının içerisinde, en kolay vazgeçilen ve arka plana atılan teorik öge de yine enternasyonalizm olmuştur. Bu çerçevede enternasyonalizm, çoklukla millicileşen sosyalist ve komünist hareketlerin, ulus devlete indirgenmiş tahayyülleri sebebiyle önemini yitirmiş, sosyalistlerin iktidarında olduğu ulus devletler arasında basit bir uluslararası yardımlaşma olarak algılanmaya başlanmıştır. Bu durum da, II. Dünya Savaşı sırasında çözülen III. Enternasyonal örneğindeki gibi, zayıf çevre/periferi ile güçlü merkez/metropol ilişkisinin yozlaştırıcı etkisini, ulus devlet düzleminde, kaçınılmaz bir sonuç olarak ortaya çıkarmıştır. Bu boyutuyla ortaya çıkan, ismi aynı olmakla birlikte içerik olarak Marx'ın teorisindeki enternasyonalizmden çok farklı olan bu pratik, esasen Stalinizmin kendisini meşrulaştırma aracı haline gelmiştir. Dolayısıyla SBKP'nin belirlediği SSCB çıkarlarına uygun politikaların, birlik içerisinde yer alan tüm devletlerin koşulsuz/sorgusuz uygulaması anlamında kullanılan Stalinist enternasyonalizm yorumu ortaya çıkmaktadır. Bunun kaçınılmaz bir sonucu olarak da, Sovyet cumhuriyetleri arasında, bir çeşit güç hiyerarşisine dayalı ilişkiyi ortaya çıkmaktadır (Laçiner, 2006: 25). Birikim çevresinin ilk döneminden itibaren vazgeçilmez bir hedef olarak benimsediği enternasyonalizmden bir anlamda düşünsel kopuş anlamına gelen teorik tartışma tam da bu noktada yaşanmaktadır. Birikim'in hedefi olan enternasyonalizm, Genç Marxçı, öze dönüşü çaba içerisinde anlam bulmaktadır. Oysa Birikim'in daha sonraları liberal-sol olarak eleştirilen Çok Kültürcü Post-Marksist ekolün ülkemizdeki temsilcisi haline gelmesi, Stalinist pratiğin enternasyonalizmi Sovyet milliyetçiliğine, hatta Sovyetler içerisinde yaratılan merkez-çevre hiyerarşisinin çıktısı olarak en üstün topluluk olan Rus milliyetçiliğine dönüştürmesi gerçeğine karşı ortaya konulan tepkilere dayandırılabilir. Öte

yandan, özellikle SSCB'nin dağılmasına denk gelen zamanda yeniden toplanan II. Birikim çevresinde, bu enternasyonalizm içine saklanmış Stalinist Truva atı ile açıkça hesaplaşılmaktadır; hem de sosyalizmi milliyetçilik ile harmanlayarak politika yapma gayesinde olan irili ufaklı tüm siyasi hareketlere karşı cephe alınmaktadır. Böylece, 21. Yüzyıla doğru giderken, 'yerelleşerek küreselleşme' düşüncesi eksenli, kültürel haklar temelli/yerel otorite esaslı, kapitalizmle bir ölçüde barışmış Post-Marksist ekolün, Birikim çevresinin önemli bir kısmı üzerinde etkili olmaya başladığı açıkça ifade edilebilmektedir.

Başka bir ifadeyle Birikim'in başlangıçta toplanma saiklerinden birini oluşturan öze dönüşü enternasyonalizmin yeniden tanımlanması hususunda, bizzat Marx'ın bütün dünya işçilerine birleşmeyi salık verdiği ünlü sözüyle birlikte, 'işçilerin vatani olmadığına dair belirlemesi' temel öneme sahiptir. Enternasyonalist ideal bireysel, grupsal ve ulusal sorunları temel politika belirleyici haline getirmeyi reddetmektedir. Olması gereken ise, sınıfsal düzlemde sorunların tanımlanması ve bunun uluslar gibi yapay sınırlar göz ardı edilerek tüm insanlık için olmasıdır (Laçiner, 2006: 26). Hatta felsefi boyutuyla enternasyonalizm sadece sınıfsal bir ulus-ötesi ideal olmaktan daha kapsayıcıdır. Nihai olarak sınıf ayrımı yapmaksızın tüm insanlığa yönelik bir modeldir. Marksist terminolojide, sınıf kavgası, çağlar boyunca var olmuş, insanlık tarihi kadar eski bir kavga. Kapitalizm sonrasında proletarya ile burjuvazi arasındaki çelişki, esasen köle-efendi arasındaki çelişkinin çağımız koşullarına uyumlaştırılmış halidir. O halde, nihai hedef olan komünizm kurulunca bu çatışma da ortadan kalkmış olacak, insanlar arasındaki sınıfsal çatışma da sona erecektir. Bu çerçevede nihai bir enternasyonalizm idealinin, salt proletaryayı değil; ütopyik düzlemde kurulması arzu edilen dünyada üretim araçlarının özel mülkiyetini kaybedecek olan burjuvaziyi de kapsamaktadır. Nihai hedef gerçekleşene kadar proletaryanın enternasyonalizmi, teorinin temelini oluştururken, nihai hedef gerçekleştirildikten sonra mülksüzleşen burjuvaziyi de kapsamına alan bir enternasyonalizm idealinden bahsedilmektedir.

Tüm insanlığı kapsamına alan enternasyonalist düşüncenin, millet esaslı bir kavramsallaştırmayı kabul edemeyeceği açıktır. Bu durumun tek istisnası ise, bir milletin, kendisini düşman olarak tanımlayan millet/milletler tarafından saldırıya uğraması halidir. Bu tip bir meşru savunma hali dışında, millet kapsamı dahilinde

gerçekleşen tüm çatışmalara ve hatta millet düzlemindeki işbirliklerine, enternasyonalist düşüncede karşı çıkılmaktadır. Eşitlik ve eşdeğerlilik kavramları üzerinden enternasyonalizm, tüm insanlar için yeni bir ekonomik ilişkiler ağı kurmayı hedeflemektedir. Altyapısal düzlemde kurulan bu ağın üzerine, altyapının yani üretim ilişkilerinin şekillendireceği üst-yapısal ilişkiler kendiliğinden konumlandırılmış olacaktır. Sosyal-kültürel düzlemden, politikaya kadar, üretim ilişkileri dışında kalan her şey Klasik Marksist düşüncede üst-yapısal öğelerdir. Dolayısıyla eşit ve tam insan yaratmanın yolu komünizmin tesisinden geçmektedir. Bu nihai hedef doğrultusunda sosyalist mücadele gerçekleştirilirken, sosyalizme millici/ulusçu bir sıfat takılması ve teorinin millileştirilerek pratiğe aktarılması kabul edilebilir bir durum değildir. (Laçiner, 2006: 25). Ne var ki, gerek ülkemizde gerekse dünyada sosyalist pratiklerin çoğunun ya doğuştan millici/ulusçu nitelikte ortaya çıktığı ya da zaman içerisinde millicileştiği/ulusçulaştığı görülmektedir.

Birikim çevresinin esasen baştan beri karşı çıktığı nokta, tam olarak budur. Bunu birinci çevrede daha çok 'öze dönüşü bir yol haritası' belirleme yöntemiyle yapmaya çalışmışlardır. İkinci çevrede ise, dönemin koşullarının da etkisiyle çok kültürcü bir Post-Marksist paradigmanın çevre üzerinde etkili olduğu görülmektedir. Öte yandan, çevreyi bir araya getiren ve bir arada tutan tutkalın ise sosyalizmin millicileşmesine/ulusçulaşmasına karşı verdikleri düşünsel mücadele olduğu bir kez daha ifade edilmelidir. Dönemsel olarak bu başlangıçta öze dönüşü bir enternasyonalist çaba olarak somutlaşırken, özellikle Sovyetler'in dağılmasından sonra, dünyadaki genel konjonktürün de etkisiyle çok kültürcülükte kendini bulmuştur. Ancak şu da belirtilmelidir ki, çevreyi oluşturan yazarlar kökensel olarak Ortodoks Marksizme yakın görülseler de, Sovyet politikalarını millicileştirmesiyle beraber Stalinizme karşı tutarlı bir eleştirel tavır içerisinde olmuşlardır. Pek çok şeyle eleştirilmelerine rağmen, çevrenin asla Stalinist olmakla eleştirilmemesinin de sebebi bu net tavırları olsa gerektir.

Gerçekten de solun uzun dönem devam eden, aslında katastrofik çöküşün beklentisiyle ortaya çıkan kapitalizmin gireceği derin kriz hevesi, kitlelerin radikalleşmesi için adeta bir ön-kabul olarak değerlendirilmektedir. Ne var ki, bu radikalleşme iki şekilde ortaya çıkar. Proletarya, krizin derinleştiği durumlarda, radikal bir tutum içerisine girer. Bu

tepkisellik, yönlendirilmesi kolay, faşizmin de kolaylıkla kendisine yer tutabileceği bir fevriyelik içermektedir. Buna karşılık orta sınıfın, derin krizler karşısındaki tepkisi ise, proleterleşme tehlikesine karşı, statükoya sıkı sıkıya bağlanarak pratiğe yansır. Ayrıcalıklı konumunu kaybetmek istemeyen orta sınıfın da kapitalistlerle işbirliği yaparak proletaryayı enternasyonalist bir sol devrimcilik yerine faşizme doğru yönlendirdikleri görülmektedir. Özellikle Avrupa'da ortaya çıkan krizlerde bu yol haritasının çoğunlukla ve başarıyla faşist/nasyonal-sosyalist hareketler tarafından kullanıldığı görülmektedir. Avrupa'daki sosyalist hareketler büyük ölçüde radikalizmi besleyen katı Stalinizm düşüncesinin etkisi altında kalmışlardır. Avrupa'daki pek çok komünist parti, II. Dünya Savaşı öncesi dönemde, ekonomik krizlerin ortaya çıkardığı radikalizmi kullanmak için, toplumu daha da radikalleştirecek politikalar uygulama gayretinde olmuşlardır. Katastrofik çöküş beklentisiyle hayata geçirilen bu radikal pratik, Bernsteinci sosyal demokrasi reformizmini temel düşman/öteki olarak tanımlama gayretine girişmiştir. Statükocu bir düzen işbirlikçisi olarak tanımlanan sosyal demokrasiye karşı açılan cephe, diğer yandan faşist/nasyonal sosyalist hareketler için ciddi bir ilerleme alanı yaratmıştır. Esasen, faşist ve nasyonal sosyalist hareketleri, arzu edilen radikalleşmenin doğal bir yan etkisi olarak değerlendirmek, Avrupa sosyalizmindeki 'kriz sinizmi'nin en büyük hatası olarak değerlendirilmektedir. Birikimciler, çoklukla Stalinizmin en güçlü olduğu dönemde yapılan bu hatayı eleştirmektedir. Kriz üzerinden bir beklenti içerisine girmek, proletaryanın tarihsel rolünü, tepkisel düzleme indirgemekten başka bir şey değildir. O halde, esasen içerisine düşülen kriz sinizmi yanlılığı, Avrupa faşizmini/nasyonal sosyalizmini güçlendiren temel tarihsel hata olmuştur. Avrupa sosyalizmi, Stalist radikalciliğin yanıltmasıyla, Bersteinci reformizmin pasifliğine yönelik tutarlı bir duruş sergilerken, yükselen faşizm tehlikesini görememiş ya da görmezden gelmiş; proletaryayı siyasal alanda aktif rol sahibi yapacak önlemleri alamamıştır (Bora, 2009: 30). Böylece sol söylemin hiç olmaması gereken biçimiyle radikal bir milliyetçi refleks düzleminde gittiği işbirliği, tarihin en kanlı diktatörlerinden birini iktidara taşıyacak kadar güçlenmiş, Almanya'da nasyonal-sosyalizmi iktidara taşımıştır. Birikim çevresinin solun milliyetçilikle arasına her zaman derin bir mesafe koyması gerektiğini ifade ettiği omurgası, genellikle bu örnek üzerinden ifade edilir.

Türkiye’de de günümüzde dahi bulunan, sol/sosyalist-milliyetçi partilere ve hareketlere karşı, Birikim’de nasyonal-sosyalist benzetmesinin bir eleştiri olarak çoklukla yapıldığı görülmektedir. Bu tarihsel deneyim üzerinden, Birikim çevresinde milliyetçiliğe, özellikle sol/sosyalist-milliyetçiliğe karşı öyle bir refleks tavır söz konusudur ki; çevrenin liberal-sağ grupları kendisine, sol/sosyalist çevrelerden çok daha yakın görmesi; bir anlamda ehven-i şer olarak yaklaşması bu yüzdendir. Esasen kültürel haklar temelli Post-Marksizm ekolünün, çevre üzerindeki etkisi bu kapsamda da netlikle görülmektedir. Radikal demokrat söylem üzerinden, söz gelimi 28 Şubat döneminde, Birikim çevresinin milliyetçi-sol-radikal-militarist devlet akıyla yoğun bir mücadele içerisine girdiği, tavrını yer yer dönemin mağdurları olan İslamcılardan yana koyduğu görülmektedir.

Birikimcilerin milliyetçiliğe bakışı her şeyden önce, milliyetçiliğin özcü bir siyasal akım olması itibariyle şiddete yatkın olmasından kaynaklanmaktadır. Bu durum, Bora’nın ifadesiyle her zaman kaba kuvvet kullanımını biçiminde tezahür etmese de; milliyetçilik, her an şiddet tehlikesini içerisinde barındırmaktadır ve bu da bir çeşit siyasal şiddet olarak tanımlanmaktadır. Burada sözü edilen özcü milliyetçilik, milletlerin varoluşsal olarak sahip oldukları bir değere bağlı olarak tanımlanmasını işaret eder. Bu sebeple, varoluşsal temelden sahip olunan bu özellikler, kimliklerin birbirlerini etkilemelerine ya da özelliklerini değiştirmelerine uygun değildir. Dolayısıyla özünde bir çatışma potansiyelini taşımaktadır. Farklı kimlikler arasında ortaya çıkan uzlaşmalar ise ancak çıkar odaklı ve konjonktürel nitelikli olabilir. Yapılan işbirliklerinin temelini eş kuvvetler arasında tahammül ilişkisi, üstün kuvvet ile aşağı kuvvet arasında ise hoşgörü ilişkisi teşkil eder. Dolayısıyla, işbirliklerinde empatiden ziyade gerektiğinde şiddet potansiyelini de taşıyan geçici çatışmazlık sözleşmeleri mevcuttur. Milliyetçiliğin siyasal bir ideoloji olmaktan çok tepkisel bir eylemsellik içerdiği ve bu kapsamda siyasal sürecin uzlaşma boyutunda büyük eksiklikleri bulunan bir tavır olduğu düşüncesi, Birikim çevresi tarafından desteklenmektedir.

Schmittyen bir bakış açısıyla ‘dost ya da düşman’ olarak tüm kimliklere birer rol biçmesi, bunu modern milli devletin seküler kutsallığı(!) içerisinde meşrulaştırması ve bu çatışmayı sürekli yeniden üretebilmesi, milliyetçiliğin özcü esasından kaynaklanmaktadır. Schmitt’te politik birlik tarafından dışlanan varoluşsal çatışma

alanında aranması gereken düşman (Bezci, 2006: 44), milli devletin meşruiyetini borçlu olduğu sürekli çatışma durumunda, varlığın ve devamlılığın en önemli kaynağı haline gelmektedir. Yaratılan bu yeni özellikleri, kimliklerin ezeli özelliği olarak tanımlayan, bu tanımlamaya karşı çıkanlara şiddet tehdidini içerisinde barındıran söz konusu özcü anlayış, toplumsal ilişki kodlarını da yeniden üretme konusunda iddialı ve başarılı görülmektedir.

Sekülerlik üzerine kurulan modern milliyetçilik, çoğu zaman dini de yeniden formüle ederek, kendi çıkarına kullanmayı becerebilmiştir. Batı'da kapitalist bir ahlak formu üzerinden, milliyetçiliğin önemli bir parçası olarak yeniden formüle edilen din, ikinci nesil milliyetçiliklerde ise yaratılan milli toplumun öncelikli belirleyici haline getirilmiştir. Dinen çeşitli milletlerin kutsanmış olduğu söylemi, milli ölçekli savaşların dinen kutsallık içermesi, şehitlik mertebesinin ulus devlet çıkarlarına olacak şekilde kullanılmaya başlanması gibi hususlarda dinin, milliyetçiliğin yeniden üretilmesine yarayan işlevi ortaya çıkmıştır. Laiklik ise, Fransız katı laisizminin öngördüğü biçimde dini kamusal alandan uzaklaştırmak yerine; çoğunlukla uygulamada ya kamusal alanın yeni lideri olan milliyetçiliğin emrine dini sokma ya da dinle ilgili ne varsa milliyetçiliğe devretme şeklinde somutlaşmıştır (Bora, 2005:75).

Habermasçı bir anayasal yurttaşlık kavramı, özellikle Batı'da özcü milliyetçiliklerin yol açtığı tahribatı bir nebze olsun tamir etmek ve bu katı milliyetçilikleri yumuşatmak için kullanılan bir üst kimlik yaratarak, alt kimliklere kültürel bağlamda bir yaşam hakkı tanımayı ifade etmektedir. Birikim çevresi, bu durumu da kısmen desteklemekte, anti-politik nitelikte, içerisinde diğer kimliklere karşı sürekli yeniden üretilen bir şiddet potansiyeli barındıran özcü milliyetçiliklere karşı, anayasal yurttaşlık/milliyetçilik kavramını yeğlemektedir. Ancak ülkemizde bu kavramın yerleştirilmesinin çok zor olduğu da bir gerçektir. Zaman zaman, özellikle Avrupa Birliği hedefi doğrultusunda gündeme getirilse de, anayasal yurttaşlık ve üst kimlik-alt kimlik ikilemi yaratılması, ülkemizde kamuoyu tarafından çoğunlukla hainlikle eşdeğer görülmektedir.

Birikim çevresinin, konuyla ilgili çözüm önerisi, hem yurttaşlığın; hem de milliyetçilikle birlikte çağımızda şiddetin temel besleyicisi olan devletin milliyetçilikten arındırılmasıdır. Günümüzde halen, küreselleşmeye rağmen ve aslında küreselleşmenin taşıyıcısı olarak geçerli devlet yapısının milli devlet olması nedeniyle, gerçekleştirilmesi

zor olan, “ikinci sekülerleşme” olarak da adlandırılan milliyetçilikten arındırmak olanaksız bir hayaldir. Bu imkansızlığın temelinde çevreye göre, küreselleşmenin; söyleminin aksine; ulus devleti baş aktör olarak kullanması yatmaktadır. Küreselleşmenin beraberinde getirmiş olduğu, eşitsizlikler ve merkez-çevre arasındaki adaletsizlikler ancak ulus devlet gibi güçlü bir meşrulaştırıcı sayesinde varlığını sürdürebilmektedir (Bora, 2005:76).

SONUÇ

Marksizm'in tarihsel şekillenışı bakımından Genç Marx, Olgun Marx, Marksizm – Leninizm ve Post-Marksizm ayrımı ile teorik bir çerçeve çizilmiştir. Bu teorik çerçevede ele alınan ayırım, enternasyonalizm, ekonomik determinizm, hegemonya, alt yapı-üst yapı ilişkisinin niteliği gibi temel parametrelere dayalı olarak oluşturulmuştur. Başka bir ifadeyle Genç ve Olgun Marx'ın tarihsel materyalizm ve diyalektiğe dayanan –kendisinin ideoloji olarak adlandırılmasına karşı çıktığı- teorisinin Lenin ile bir ideolojiye dönüşmesi ve Lenin'in Komünist Parti'ye ve ideolojiye araçsal bakışı bağlamında bilim olmaktan uzaklaşan Marksizmin bir ideoloji formuyla yeniden ortaya çıkışının açıklanması amaçlanmıştır.

Lenin ile iktidarı ele geçirme ve proletarya diktatörlüğünü kurma aracı haline gelen Marksizm'in (Stalin'in daha sonra ismini koyarak Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği Anayasası'na yerleştireceği gibi aslında artık Marksizm-Leninizm'in) enternasyonalizm ilkesi, sosyalist pratiğin en önemli ilkelerinden biridir. Bu ilke, Birikim çevresinin de en fazla vurgu yaptığı hususlardan birini teşkil etmektedir. Türkiye solunun kronik bir biçimde milliyetçi-Kemalist eğilimlere sahip olduğu tespitinden hareketle, Birikim çevresinin farklılaşması ve tezimize konu olmasının nedeni sol içindeki milliyetçiliğe karşı çıkması ve enternasyonalizm temeline dayanmasıdır.

Marksizm, kapitalist gelişme tamamlandıktan sonra, toplumsal sınıflar arasındaki çelişkilerin ve çatışmaların gitgide derinleşeceğini ve sonunda kapitalizmin yarattığı iki ana sınıf olan burjuvazi ve proletaryanın etrafında tüm toplumun kutuplaşacağını öngörmektedir. Köle toplumunda köle-efendi, feodal toplumda feodal beyler ile serfler arasında kaçınılmaz olarak gerçekleşen sınıf çatışmasının insanlık tarihinin temelini oluşturduğuna dayanan Marksist teori, kapitalist toplumda proletarya ile burjuvazi sınıfları arasındaki çatışmanın derinleşmesiyle birlikte devrimin gerçekleşeceğini öngörmektedir. Bu yolla önce proletarya diktatörlüğünün kurularak özellikle ve öncelikle üretim araçlarının özel mülkiyetine son verilmesini, kamusal mülkiyete geçilmesini ve bu sürecin sonunda devletsiz – sınıfsız – enternasyonalist nitelikli komünizmin kurulmasını hedeflemektedir.

Buradan hareketle, teorinin dayandığı temel niteliğin enternasyonalizm olduğu ifade edilebilir. Başka bir anlatımla, proletarya diktatörlüğünün görevi özel mülkiyetin kaldırılması, bu yolla toplumsal sınıflar arası çıkar çatışmalarının yok edilmesi, sınıfsız toplum yaratmak ve bunu herhangi bir devlet sınırında değil; evrensel ölçekte yapmaktır. Bu sürecin sonunda dünya çapında (enternasyonal ölçekte) sınıfsız toplum yaratılması ve devletsiz komünizmin tesis edilmesi öngörülmektedir. Her ne kadar pratik anlamda en büyük Marksist deneyim bir feodal devlet olan Çarlık Rusyası'nda gerçekleşmiş olsa da, Marx devrimin kapitalist gelişme sürecinin tamamlanmasından sonra modern – kapitalist toplumlarda gerçekleşebileceğini öngörmekteydi.

Dolayısıyla Marksist teori ile Marksist-Leninist pratik arasında bunun gibi birçok uyumsuzluk olduğunu ifade etmek gerekmektedir. Bu uyumsuzluklardan konumuz açısından en önemlisi enternasyonalizm çizgisinde kendini göstermektedir. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği, yayılcı bir politika izlemekle birlikte; “bu yayılcılık enternasyonalist nitelikli komünizmin kurulmasını mı hedeflemiştir, yoksa Marx'ın bu nihai gayesi bir tarafa bırakılıp proletarya diktatörlüğünün nüfuz alanının genişletilmesini amaçlayan bir çabadan mı ibaret kalmıştır?” sorgulaması öne çıkmaktadır.

Aslına bakılırsa, meseleye Türkiye solundaki hâkim eğilimler açısından yaklaşıldığında, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin enternasyonalizm hedefinde samimi olup olmamasından çok daha temel bir kavramla karşılaşılmaktadır. O da milli bir sosyalizmin mümkün olup olmadığı tartışmasıdır. Daha net bir ifadeyle, tartışmadan da öte Türkiye solunda var olan milliyetçi damardır. Birikim çevresinin eleştirel bakışının temelini oluşturan Türkiye solundaki milliyetçi eğilimin ulusal ve uluslararası temellerinin açıklanması, Birikimcilerin neyi savunduğu sorusuna yanıt ararken, Karl Popper'ın bilim felsefesindeki yanlışlamacılık yönteminde olduğunca “Bütün kuğular beyazdır.” önermesini doğrulamak için milyonlarca beyaz kuğu aramaktansa, yanlışlamak için bir tane siyah kuğuyu aramak misali, neyi savunmadıklarını ortaya koymak açısından önem arz etmektedir.

Türkiye solunun yapısal özelliklerinden biri olan milliyetçilik eğilimi esas itibariyle varoluşsal nitelikli bir sorun olarak analiz edilebilmektedir. Oluşum itibariyle solun, aslında diğer siyasi ideolojilerden farklı bir temele dayanmadığı öne sürülebilir. Birikim

çevresine göre yalnız sol değil; Türkiye’deki tüm siyasi ideolojiler milliyetçilikten türemiştir. Bu tezi, aşırı sevgisi ve sahiplenme güdüsüyle tanınan Yahudi annelerin aşırı kontrol eğilimleri metaforuyla açıklayan Belge, Türkiye’deki ana akım ideoloji olan milliyetçiliğin kollayıcı ve kapsayıcı özelliğinin altını çizmektedir. Liberalizmden sosyalizme, muhafazakârlıktan İslamcılığa kadar tüm siyasi farklılıkların milliyetçilik çizgisinden uzaklaşmasına ve kopmasına izin verilmemesi, devletin yaşadığı en ufak sıkıntıda bir araya gelmelerine, aynı amaç doğrultusunda toplanmalarına neden olmuştur.

Tüm siyasi ideolojilerin, Osmanlı’nın son dönemlerinde ‘Batı ortak dış düşmanına karşı vatani kurtarma ortak amacıyla’ ortaya çıktığı ifade edilebilmektedir. Çarlık Rusyası’nı Bolşevik Devrimi’ne taşıyan paralel dönemde Rus sosyalistleri devleti nasıl yıkacaklarının yanıtını ararken, Osmanlı’daki siyasi ideolojilerin devleti nasıl kurtaracakları sorusunun cevabını aramaya odaklandıkları görülmektedir. Benzer bakış açısıyla en sağından en soluna kadar siyasi eğilimler arasında bir amaç birliği görülmekte; ortak amaç olan devletin kurtarılmasının yöntemi açısından merkeziyetçi mi adem-i merkeziyetçi mi olması gerektiği tartışmasından hareketle siyasi ayrışmanın yaşandığı söylenebilmektedir.

Çok farklı gibi görünen ideolojiler, esasen milliyetçiliğin değişik formlarıdır. Tüm bu ideolojilerin ortak doğrultusu, devletin devamlılığını sağlama noktasına odaklanmaktadır. Dolayısıyla Türkiye’de Cumhuriyet öncesindeki kökenler bakımından da solun içerisinde milliyetçilik –diğer tüm ideolojilerde olduğu gibi- mütemmim cüz niteliğinde, ayrıştırılması olanaksız yakın bir biçimde karşımıza gelmektedir. Birikim çevresinin başlangıçtan beri temel amacı, Türkiye’deki solun içerisinde doğuşundan bu yana bulunan neredeyse tartışılmaz nitelikli milliyetçi tutkalı ortadan kaldıran enternasyonalist bir perspektif yaratabilmektir.

1960’larla birlikte ciddiye alınmaya değer bir nitelik kazanan Türkiye sosyalizmi, gerek Doğan Avcıoğlu’nun Yön dergisi hareketinde; gerekse Mehmet Ali Aybar önderliğindeki Türkiye İşçi Partisi’nin (dönemin geçerli seçim sistemi olan, küçük partilere temsil edilebilme noktasında büyük avantaj sağlayan, alınan hiçbir oyun boşa gitmediği Milli Bakiye Sistemi sayesinde de olsa) parlamentoya kadar taşıdığı başarısının içinde gözle görülür bir milliyetçi-Kemalist eğilim bulunmaktadır. Daha

sonra soldaki parçalanma neticesinde ortaya çıkan Milli Demokratik Devrimciler ve buradan farklı bir takım görüşleriyle sıyrılan Hikmet Kıvılcımlı'nın da düşüncelerinde yer yer açık, yer yer zımnen milliyetçilik ibareleri görülebilmekteydi. 1960'ların bu siyasi atmosferinde sol hareketler, fraksiyonlar arası bir takım algı farklılıkları ve mücadeleler bir tarafa bırakılacak olursa, içerisinde yoğun bir Kemalizm barındıran milliyetçilik çizgisi etrafında toplanmaktaydı.

Bu ortak noktadan hareketle Cumhuriyet'i kuran Bağımsızlık mücadelesinin Batı emperyalizmine karşı büyük bir zafer kazandığı; dönemin şartları itibariyle sosyalist devrimin gerçekleştirilemediği; Demokrat Parti deneyiminin 1960 İhtilali ile devrilmesiyle karşı devrim girişiminin bastırıldığı ve Kemalist devrimin ikinci aşaması olarak kabul edilen sosyalist devrimin gerçekleştirilmesinin zamanının geldiği algısı yaygınlaşmıştır. Doğan Avcıoğlu'nun Yön dergisi ile başlayan Türk Silahlı Kuvvetleri içindeki "zinde kuvvetler" tanımlaması ile vücut bulan sosyalist – Kemalist – devrimci subayların bir devrim yapması beklentisi, 1960'lardaki diğer sosyalist hareketler olarak karşımıza çıkan Milli Demokratik Devrim ve Kıvılcımlı örneklerine de az ya da çok nüfuz etmiştir. Bu beklentiye göre zinde kuvvetler sosyalist devrimi yapacak; daha sonra idareyi sosyalist entelektüeller öncülüğündeki proletaryaya bırakacaktır.

Mehmet Ali Aybar önderliğindeki Türkiye İşçi Partisi'nin reformist bir çizgide olması, iktidarı ele geçirme yöntemi olarak parlamenter demokrasiyi ve seçimleri benimsemiş olması bakımından, partiyi şekil açısından Batı tipi (Avrupa tipi) bir sosyalist parti formuna sokmakla birlikte; içerik açısından soldaki diğer hareketlerden farklı olmayan Kemalist – milliyetçi bir sosyalist çizgiden öteye götürmemiştir. Mehmet Ali Aybar önderliğindeki Türkiye İşçi Partisi'nin, daha sonra toplanacak olan Birikim çevresinin Türkiye solu için genel olarak eleştirdiği özelliklerinden bağışık bir doktrin oluşturabilmesi mümkün olmamıştır. Esasen 1970'te Mehmet Ali Aybar'ı devirerek 1971 Muhtırası'na kadar kısa bir süre genel başkanlık yapabilen, muhtıra sonrası 1974'teki genel aflu serbest kalıp, 1975'te yeniden toplanan Türkiye İşçi Partisi'nin bir kez daha – bu kez ciddi bir dönüşüm gerçekleştirmek üzere – genel başkanı seçilen Behice Boran ile birlikte parti enternasyonalist anlayışın hâkim olmaya başladığı bir hale gelmiştir.

Behice Boran dönemi ile birlikte Türkiye İşçi Partisi'nin, 1975'te bir araya gelecek olan Birikim çevresinin kendisini yakın hissedebileceği ilk ciddi sosyalist örgütlenme olarak okunabilmesi olanaklıdır. Aslında Birikim dergisi, I. Birikim dönemi olarak adlandırdığımız formuyla bu gelişmelerden sonra, 1975 yılında çıkmaya başlamıştır. Ancak gerek kurucu çekirdek kadronun Birikim öncesi yazıları, gerekse Birikim kurulduktan sonra dergideki bu geçmiş dönemlere yönelik eleştirilerinden hareket ederek bu yargılara varabilmemiz mümkündür.

Birikim çevresi, ne İngiliz pratiğinde iktidara oynayan İşçi Partisi'nin piyasa ile uzlaşmasını; ne de Türkiye pratiğinde iktidarı hedefleyen sosyalist hareketlerin oy uğruna milliyetçi söylemleri kullanmasını onaylamamaktadır. Birikim'in hedefi yeni bir dünya düzeninin, evrensel, enternasyonalist, sosyal adaleti sağlayacak biçimde tutarlı olarak düzenlenmesine katkı sağlamaktır.

Bu paralelde, özellikle 1989 sonrasında toplanan II. Birikim çevresinin oldukça fazla "radikal demokrasi" etkisi altında olduğu söylenebilir. Chantal Mouffe ile Ernesto Laclau'nun Post – Marksizm'e yeni bir boyut kattıkları 1985 yılında ilk baskısı yapılan "Hegemonya ve Sosyalist Strateji" isimli eserleri, radikal demokrasinin temelini atmıştır. Daha sonra 2000'lerde Chantal Mouffe'nin çoğulcu – radikal demokrat bir program olarak ortaya koyduğu "Demokratik Paradoks" eseri, radikal demokrasinin yol haritasını çizmiştir. Birikim'in çekirdek kadrosundaki isimlerden biri olmayan ancak zaman zaman Birikim dergisinde yazıları yayımlanan Fuat Keyman'a göre radikal demokrasi, demokrasinin temelini uzlaşmadan ziyade çelişkilerin tanımlanmasında görmektedir. Çelişkinin demokrasinin tanımlayıcı bir unsuru olarak görülmesi, toplumsal sözleşmeden dışlanmış kimliklerin tanınmasını sağlar. Demokrasinin temeli olarak çoğulculuğu ele aldığımızda, farklı kimliklerin tanınması arasındaki çelişkinin demokrasinin olmazsa olmazı olduğu sonucu ortaya çıkar. Demokrasiyi ele alırken uzlaşma yerine çelişkiden hareket etmek, liberal demokrasinin de toplumsal yapının değişkenliğine açık bir sistem olmasını kabul etmeyi beraberinde getirir. Çoğulcu toplum yapısına uygun demokrasi anlayışı bütünselleştirici değil; farklı kimliklerin tanınmasını ve bunlar arasındaki ilişkinin düzenlenmesini gerektirir. Buna, daha önce de değinildiği üzere agonistik demokrasi adı verilir.

Radikal demokrasinin temel kavramlarından olan agonizma, kimliklerin diğer kimlikler üzerinde yok edici etki göstermemesi anlamına gelmektedir. Söz gelimi ülkemiz gündemi açısından Laik kimlik ile İslami kimlik arasındaki ilişkinin, kendi kimliklerini savunurken diğer kimliği yok edici nitelikte savlar öne sürmemesi gerekliliği radikal demokrasinin esaslarındandır. Liberal demokrasinin bu düzenlemeyi yapabilecek bir hale gelmesi; yani radikalleşmesi, varlığını uzlaşma değil çelişkilerin tanınması noktasına taşınmasına bağlıdır. Birikim çevresi, Mouffe ve Laclau'nun algısında olduğu gibi Batı tipi Post – Marksist bir algıyla radikal demokrasiye yaklaşmaktadır. Yani radikal demokrasiyi, liberal demokrasinin evrilmesi bağlamında değil; Post-Marksizm'in enternasyonalist çizgisinin bir unsuru olarak okumaktadır.

Yine zaman zaman Birikim dergisinde yazıları yayımlanan Levent Köker'e göre demokrasi hangi anlamıyla ele alınırsa alınsın toplumsal bağlayıcılığı olan kolektif kararların alınması ve uygulanması ile ilgilidir. Demokrasi bu açıdan bir iktidar ilişkisini içerir. İktidar ise meşrulaştırılması gereken bir toplumsal ilişkidir. Demokrasi, basitçe bir yönetim metodu olmanın ötesinde, siyasi kararların meşruluğunu sağlayan değer yargılarını içeren bir kavramdır. Liberal demokrasinin krizi, basit anlamda bir yönetim krizi olmanın çok ötesinde kurumlar ile bunların meşruluk temeli olan değerler arasındaki bir kaymadan kaynaklanan daha derin bir kavramsallaştırmayı gerekli kılmaktadır. Bu kavramlaştırmaya göre ise, siyasi kararların demokratik meşruluğu, ancak bu kararlardan etkilenecek olanların karar alma sürecine özgürce katılımlarıyla olanaklı kılınabilir. Siyasi karar alma sürecine özgürce katılma imkanı, toplumu oluşturan bireylerin eşitliğini gerektirir. Bu eşitliğin ekonomik güç, siyasal iktidara yakınlık, toplumsal statü gibi farklılıklardan etkilenmemesi gerekir.

Liberal demokrasinin içerisine düştüğü krizi aşma reçetesi olarak da sunulan radikal demokrasiye Birikim çevresi özüne uygun biçimde yaklaşmaktadır. Modernitenin yarattığı homojen toplum ve çoğunlukçu demokrasi algısına karşıt olarak, çoğulcu ve radikal demokrasi perspektifinden homojen toplum içerisinde yok sayılan kültürel ve etnik kimliklerin temsili Birikim çevresinin Post – Marksist anlayışında oldukça önem verdiği noktalardandır. Birikim'deki azınlık hakları mücadelesi, yazarların hiç ait olmadıkları etnik kökenlerin siyasal ve kültürel varoluş mücadelelerine verdikleri teorik destek bu bağlamda okunması gereken bir konudur. Radikal demokrasi, farklılıkların

uzlaşmasına değil çatışmasına; bu yolla temsiline ve haklarını elde etmesine karşılık gelmektedir.

II. Birikim çevresinin sosyalist algısında bu radikal demokrasi düşüncesinin etkisi yadsınamayacak ölçüde öne çıkmaktadır. Birikim çevresinin azınlıklar ve onların kültürel hakları esaslı sosyalist çizgisi, Türkiye’de hakim olan sol akımların milliyetçi eğilimlerinden farklılaşmasını ortaya koyan en önemli göstergelerden biridir. Özellikle Kürt ve Ermeni azınlıklar, bu azınlıkların sorunları, siyasi talep ve mücadeleleri Birikim çevresinden ciddi bir teorik destek almaktadır. Bu durum da, Taner Akçam’ın Ermeni kimliği üzerine çalışmalarında olduğu gibi azınlık kimliği ve kültürel haklar üzerine çalışan bir takım isimlerin Birikim çevresi içerisinde kendilerine yer bulmalarına neden olmuştur.

Bu bakımdan bir yandan enternasyonalist – Marksist niteliğini koruyan Birikim; diğer yandan radikal demokrat bir nitelikte azınlık siyasetinin ve kültürel hak taleplerinin teorik altyapısını oluşturan en önemli çevre haline gelmiştir. Bunların yanında Birikim çevresinin sosyalizm algısının oluşmasına etki eden önemli teorik unsurlardan biri de aslen Dolf Stenberger ile oluşan ancak popülaritesini Post - Marksist Jürgen Habermas’a borçlu olan Anayasal Yurttaşlık kavramıdır. Almanya’nın Nazi deneyiminden sonra ulusal bütünlüğünü sağlamaya yönelik girişimlerin, bu dönemin siyasal dinamiklerini anımsatması nedeniyle toplumda ciddi bir antipatiyle karşılaştığı görülmektedir. İşte Anayasal Yurttaşlık kavramı da, etnik bir aidiyete dayanan siyasal birliğin ikamesi olarak, birleştirici tutkal olarak aşınan milliyetçiliğin yerini anayasal temele dayanan gönüllü bir birlikteliği öngören önemli bir kavramdır. Ülkemizdeki etnik sorunları bu paralelde düşünecek olursak, Birikim çevresinin azınlıklardan yana tavır koyan milliyetçilik karşıtı sosyalist algısında Habermas’ın önerisinin önemli bir boşluğu doldurduğu görülmektedir.

Toplumun yeniden üretiminde ideolojiye verdiği rolle Yapısalci Marksizm adıyla farklı bir Post-Marksizm portresi çizen Fransız Marksist Louis Althusser ve ekonomik determinizme karşı çıkarak tarihsel blok belirlenene kadar altyapıdaki ekonomik ilişkilerin üstyapıdaki siyaset, kültür, ideoloji gibi tüm kurumları belirlediğini; ancak tarihsel blok oluştuktan sonra ekonomik determinizmin yerini altyapı – üstyapı arasında karşılıklı etkileşime dayanan bir ilişkiye bıraktığını savunan İtalyan Marksist Antonio

Gramsci, Marx'ın takipçileri ve haliyle Birikim dergisi çevresi ile onun milliyetçilik analiz edilirken üzerinde önemle durulması gereken iki isimdir.

Althusser ve Gramsci'nin Marx'ı takip eden ancak çok ciddi yapısal eleştirilerle sosyalist paradigmaya yenilik getiren görüşlerinin analiz edilmesi, Birikim'in sosyalizm algısının ortaya konması açısından önem arz etmektedir. Burada Gramsci'nin görüşlerinde ifadesini bulan bir toplumsal sınıfın siyasal iktidarı ele geçirebilmesinin yolu olarak kültürel alanı da ele geçirmesi gerekliliği; bir diğer söyleyişle siyasal iktidar olabilmeyen yolunun ilgili toplumsal sınıfın ve ideolojinin kendi entelektüellerini yaratması ve bu entelektüeller aracılığıyla kültürel değerlerinin topluma benimsetilmesi gerektiğini ifade eden bakış açısı özellikle 1980 öncesi faaliyet gösteren I. Birikim dönemini ziyadesiyle etkisi altına almış görülmektedir. Zira I. Birikim döneminde ekonomik ve politik yazıların yanında kültürel ve sanatsal yazıların da oldukça fazla yayımlandığı görülmektedir.

Bununla beraber Louis Althusser'in devletin baskı aygıtlarının yanında, bir toplumda iktidarı ele geçirebilmenin yolunun "ideolojik aygıtlar" denen eğitim, kitle iletişim araçları gibi unsurlara hakim olmak olduğunun altını çizdiği görüşlerine de Birikim çevresinin çeşitli yayımlarında yer yer atıfta bulunmaktadır. Althusser'in bu yolla yeniden üretimin gerçekleşebileceğini ve yeniden üretim olmaksızın siyasal iktidarın da kalıcı olamayacağına karşılık gelen Yapısalcı Marksizm perspektifi, Birikim'in sosyalizm algısını etkileyen unsurlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tezimizde Birikim çevresinin sosyalizm algısı analiz edilirken, Marx'tan Lenin'e Gramsci'den Althusser'e kadar derin bir teorik incelemeye girilmektedir. Bu yolla, Birikim'in nasıl bir sosyalizm hedeflediği sorusu yanıtlanırken, tezimizin asıl konusundan sapmamak adına Birikim'in milliyetçiliğe nasıl yaklaştığı sorusu üzerinde geniş bir biçimde durmak gerekmiştir. İşte bu yüzden Birikim'in Marksizm'in ya da Post-Marksizm'in neresinde yer aldığı sorunsalı üzerinde çalışırken, Birikim çevresi üzerindeki Laclau ve Mouffe etkisi, yani radikal demokrasi algısını göz önünde tutarak bu incelemeyi yapmak zorunlu olmuştur.

Diğer yandan, özellikle Batı sosyalizmi açısından Post-Marksizm'in önemli unsurlarının oluşmasını sağlayan Frankfurt Okulu'na da değinmek kaçınılmaz bir zorunluluktur. Frankfurt Okulu, Batı tipi bir sosyalist akım oluşturulması bağlamında çok önemli bir

rol oynamıştır. Hem kapitalizmi hem de Sovyet sosyalizmini eleştirmesi bağlamında Birikim çizgisini oluşturan temellerde de etkili olduğu ifade edilebilen bir akımdır.

Birikim çevresinin zaman zaman çeşitli yazılarında ifade ettiği Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği, Çin Halk Cumhuriyeti, Kuzey Kore, Küba pratiklerini sosyalizm sananlara karşı gerçek bir enternasyonalist sosyalizm yaratılması idealinin, Frankfurt Okulu'nun Ortodoks Marksizmi eleştiren noktalarıyla paralelliği kolayca göze çarpmaktadır. Bu bağlamda özellikle Stalin'le birlikte Marksizm – Leninizm adıyla tam bir resmi ideoloji haline gelen ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği Anayasası'na giren Marksizm algısının Herbert Marcuse, Theodor Adorno, Jürgen Habermas gibi isimleri içinde barındıran Frankfurt Okulu tarafından yeniden yorumlanması ve özellikle Avrupa için yeni bir sosyalist yol haritası yaratması bakımlarından önem arz etmektedir. Bu bağlamda Birikim çevresinin kurucularından ve önemli isimlerinden Ömer Laçiner'in "Marx Marksist miydi?" diye sorduğu yazısını bu perspektifte bir eleştiri olarak düşünmek mümkündür.

Frankfurt Okulu, ekonomik determinizme ve Klasik Marksizme egemen olan pozitivistliğe karşı çıkarak, günümüz koşullarının meta fetişizmi ile ve bilim fetişizmi ile açıklanabilmenin çok ötesinde bir takım parametrelere sahip olduğunu savunmaktadır. Bu bağlamda Frankfurt Okulu, 20. yüzyıl için Post-Marksist bir yaklaşım yaratmayı başarmıştır.

Bu paralelde tezimizde, Marx – Engels bağlamında Klasik Marksizmden Gramsci ve Althusser'e, Perry Anderson'dan Jürgen Habermas'a ve Frankfurt Okulu'na; Mouffe ve Laclau'nun radikal demokrasiyi içeren Post – Marksist anlayışına kadar detaylı bir inceleme yapılmıştır. Bu inceleme sonunda Birikim çevresinin sosyalizm algısının daha çok hangi teorik kısımlarla örtüştüğü ortaya konmaktadır.

Tezimizde Birikim çevresi tarafından bir teori olmaktan ziyade bir duruş olarak algılanan milliyetçiliğin Post-Marksizmle ilişkisini içeren teorik çerçeve de oluşturulmak istenmiştir. Solun çeşitli biçimlerinde egemen olan, genelde milliyetçilikle çelişen enternasyonalizm ilkesi, daha sonra tarihsel gelişim süreci içerisinde ortaya çıkan Maoizm'in başını çektiği enternasyonalizmin yerini milliyetçiliğin aldığı sol akımlara dönüşmüştür. Yani bir milli kurtuluş ve kalkınma doktrini olarak sosyalizmin pratiğe döküldüğü Çin Halk Cumhuriyeti, Yugoslavya gibi pratikler dahilinde,

enternasyonalist sosyalizmden teorik bir sapma anlamına gelen bu millici algıya tezimiz açısından duyduğumuz ilgi, Türkiye'deki sol hareketlerin daha çok bu millici akımlardan etkilenmiş olduğu varsayımımızdan kaynaklanmaktadır.

Tezimizde sıklıkla ifadesini bulduğu üzere, Birikim çevresi bu yaygın yurtsever-millici nitelikli sosyalist akımların karşısında durmakta; Marksist bakımdan öze dönüşçü enternasyonalist bir sosyalizm hedefine odaklanmaktadır. Esasen öze dönüş, salt ekonomik determinist bir yaklaşıma karşılık gelen klasik Marx – Engels çizgisi ya da Ortodoks bir pratiğe tekabül eden Marksizm – Leninizm resmi ideolojisine duyulan bir özlem anlamında algılanmaması gereken bir çabadır. Marksizm'in teorik çerçevesinin oluşturduğu birinci kısımda da söz edildiği gibi Frankfurt Okulu, Antonio Gramsci, Louis Althusser gibi ekonomik determinizme karşı çıkan Post – Marksizm'e Birikim çevresinin ilgisi açıkça görülmektedir. Diğer yandan kültürel haklar ve azınlıklar esaslı Chantal Mouffe ve Ernesto Laclau merkezli bir Post – Marksist anlayış da Birikim'in özümsemiği sosyalist anlayışta yoğun bir biçimde etkili olmaktadır. Dolayısıyla Birikim'in sosyalist öze dönüş mücadelesi, Klasik Marksizme ya da Ortodoks Marksizme bir dönüşü ifade etmemekte; bilakis bu anlayışların yer yer çevre tarafından eleştirildiği görülmektedir. Öze dönüş, dünyanın çeşitli sol pratiklerinde ve Türkiye solunun genelinde vücut bulan milliyetçiliğin, sol düşünceden arındırılmasına karşılık gelmektedir. Birikim, solun milliyetçilikten arınarak, enternasyonalizm temelli bir anlayışa doğru öze dönüşçü bir silkinme yaşaması gerektiğini ifade etmektedir.

Birikim dergisi, sosyalist duruşunu başta enternasyonalizm, sonra kültürel haklar odaklı Post-Marksizm olmak üzere millici/ulusçu olmayan, milliyetçiliğin ötekisini oluşturan unsurlara dayandırmıştır. Kültürel haklar temelli, azınlıklar esaslı politik hareketlerin çoklukla destekçisi olmuştur. Türk solunun genelinin aksine, Birikim'de anti-milliyetçi, anti-Kemalist ve hem amaçsal hem de iktidara ulaşma yolunda yöntemsel düzlemde anti-militarist bir bakış açısı söz konusudur. Mensuplarının da Türkiye'de yetişmelerinden ve bu toprakların tarihsel, toplumsal, siyasal ortam ve niteliklerinden etkilenmelerinden ötürü kimi önemli meselelerde millici tepkiler verebildikleri görülse de, Birikim dergisi çevresinin, ülkemizdeki ulusalcı/milliyetçi hareketlere en mesafeli duracak şekilde konumlanan bir çevre olduğu son söz olarak söylenmelidir.

KAYNAKLAR

Kitaplar

- ALTHUSSER, Louis (2006), *Makyavel'in Yalnızlığı ve Başka Metinler / Althusser'in Mirası*, Çev., Turhan Ilgaz vd., 1. Baskı, Epos Yayınları, Ankara.
- ALTHUSSER, Louis (2007), "Kapital'in Nesnesi", *Kapital'i Okumak*, Editör: ALTHUSSER, Louis ve Etienne Balibar, 1. Baskı, İthaki Yayınları, s. 299-493.
- ALTHUSSER, Louis (2012), *Felsefi ve Siyasi Yazılar, 6. Cilt*, Çev., Yağmur Ceylan Uslu, 1. Baskı, İthaki Yayınları, İstanbul.
- ALTHUSSER, Louis (2014), *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*, Çev., Alp Tümertekin, 1. Baskı, İthaki Yayınları, İstanbul.
- ANDERSON, Perry (1988), *Gramsci: Hegemonya, Doğu – Batı Sorunu ve Strateji*, Çev., Tarık Günersel, 1. Baskı, Alan Yayınları, İstanbul.
- ATEŞ, Toktamış (1994), *Demokrasi: Kavram, Tarihi Süreç, İlkeler*, Ümit Yayıncılık, 5. Baskı, Ankara.
- BALIBAR, Etienne (1991), *Althusser İçin Yazılar*, Çev., Hülya Tufan, 1. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul.
- BALIBAR, Etienne (1995), "İrkçilik ve Milliyetçilik", Editör: BALIBAR, Etienne ve Immanuel Wallerstein, *İrk Ulus Sınıf / Belirsiz Kimlikler*, 2. Baskı, Metis Yayınları, s. 50-90.
- BALIBAR, Etienne (2007), "Tarihsel Materyalizmin Temel Kavramları Üzerine", *Kapital'i Okumak*, Editör: ALTHUSSER, Louis ve Etienne Balibar, 1. Baskı, İthaki Yayınları, s. 495-661.
- BARRY, N.P. (2004), *Modern Siyaset Teorisi*, Liberte Yayıncılık, 2. Baskı, Ankara.
- BEKMEN, Ahmet (2012), "Marksizm: 'Praksis'in Teorisi", Editör: ÖRS, H.B., *19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Modern Siyasal İdeolojiler*, İstanbul Bilgi Üniversitesi, s. 163-252.
- BEZCİ, Bünyamin (2006), *Carl Schmitt'in Politik Felsefesi / Modern Devletin Müdafası, 1. Baskı*, Paradigma Yayınları, İstanbul.
- BENHABİB, Seyla, vd. (1999) *Demokrasi ve Farklılık : Siyasal Düzenin Sınırlarının Tartışmaya Açılması*, Demokrasi Kitaplığı, 1. Baskı, İstanbul.
- BENHABİB, Seyla (2006), "Modernlik ve Eleştirel Kuramın Çıkmazları", Editör: BAĞÇE, H.E., *Frankfurt Okulu*, 2. Baskı, Doğu Batı Yayınları, s. 83-110.
- BORA, Tanıl (1995), *Milliyetçiliğin Kara Baharı*, 1. Baskı, Birikim Yayınları, İstanbul.

- BORA, Tanıl (2000a), *Yeni Bir Sol Tahayyül İçin*, 1. Baskı, Birikim Yayınları, İstanbul.
- BORA, Tanıl (2000b), “Sınıftan Kaçış, Sınıfa Kaçış”, Editör: BORA, Tanıl, *Yeni Bir Sol Tahayyül İçin*, 1. Baskı, Birikim Yayınları, İstanbul.
- BORA, Tanıl ve Yüksel Taşkın (2004), “Sağ Kemalizm”, Editör: İNSEL, Ahmet, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce – İkinci Cilt: Kemalizm*, İletişim, s. 529-546.
- BORA, Tanıl (2007), *Medeniyet Kaybı: Milliyetçilik ve Faşizm Üzerine Yazılar*, 3. Baskı, Birikim Yayınları, İstanbul.
- BORA, Tanıl (2009), *Türk Sağının Üç Hali: Milliyetçilik, Muhafazakarlık, İslamcılık*, 6. Baskı, Birikim Yayınları, İstanbul.
- BOTTOMORE, Tom (2005), *Marksist Düşünce Sözlüğü*, Çev., Mete Tunçay, 4. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul.
- BOTTOMORE, Tom (2013), *Frankfurt Okulu ve Eleştirisi*, Çev., Ümit Hüsrev Yolsav, 1. Baskı, Say Yayınları, Ankara.
- CEVİZCİ, Ahmet (2009), *Felsefe Tarihi*, 1. Baskı, Say Yayınları, İstanbul.
- CLEAVER, Henry (2008), *Kapital’i Politik Olarak Okumak*, Çev., Münevver Çelik, 1. Baskı, Otonom Yayıncılık, İstanbul.
- DAVIS, Horace B. (1994), *İşçi Hareketi, Marksizm ve Ulusal Sorun*, Çev., Yavuz Alogan, 1. Baskı, Belge Yayınları, İstanbul.
- FUKUYAMA, Francis (1999), *Tarihin Sonu ve Son İnsan*, Çev., Z. Dicleli, 1. Baskı, Gün Yayınları, İstanbul.
- GELLNER, Ernst (1992), *Uluslar ve Ulusçuluk*, 1. Baskı, İnsan Yayınları, İstanbul.
- GRAMSCI, Antonio (1986), *Hapishane Defterleri*, Çev., Adnan Cemgil, 2. Baskı, Belge Yayınları, İstanbul.
- HABERMAS, Jürgen (2002), *Küreselleşme ve Milli Devletin Akıbeti*, 2. Baskı, Bakış Yayınları, İstanbul.
- HEIDEGGER, Martin (2008), *Varlık ve Zaman*, Çev., K.H. Ökten, 1. Baskı, Agora Yayınları, İstanbul.
- HEIDEGGER, Martin (2013), *Hümanizm Üzerine*, Çev., Yusuf Örnek, 1. Baskı, Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, Ankara.
- HEYWOOD, Andrew (2007), *Siyaset*, Çev., B.B. Özipek, 1. Baskı, Adres Yayınları, Ankara.

- HOBBSAWM, Eric (1995), *1780'den Günümüze Milletler ve Milliyetçilik – Program, Mit, Gerçeklik*, 1. Baskı, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- HOBBSAWM, Eric (2014), *Dünya Nasıl Değişir / Marx ve Marksizm Yazıları*, Çev., Osman Akınhay, 1. Baskı, Agora Kitaplığı, İstanbul.
- HOLZ, H.H. (2014), *Frankfurt Okulu Eleştirisi*, Çev., Mehmet Çallı, 1. Baskı, Evrensel Basım Yayın, İstanbul.
- İNSEL, Ahmet (1990), *Türkiye Toplumunun Bunalımı*, 1. Baskı, Birikim Yayınları, İstanbul.
- KERESTECİOĞLU, İ.Ö. (2009), “Milliyetçilik: ‘Uyuyan Güzeli Uyandıran Prens’ten Frankeştayn’ın Canavarına”, Editör: ÖRS, H.B., *19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Modern Siyasal İdeolojiler*, İstanbul Bilgi Üniversitesi, s. 307 – 350.
- KEYMAN, Fuat (2000), *Türkiye ve Radikal Demokrasi: Geç Modern Zamanlarda Siyaset ve Demokratik Yönetim*, 1. Baskı, Alfa Yayınları, İstanbul.
- KIZILÇELİK, Sezgin (2013), *Frankfurt Okulu*, 3. Baskı, Anı Yayıncılık, Ankara.
- KÖKER, Levent (2008), *Demokrasi, Eleştiri ve Türkiye*, 1. Baskı, Dipnot Yayıncılık, Ankara.
- KUBİLAY, Çağla ve Oğuzhan Taş (2011), “Tanıl Bora ile Söyleşi”, *Zamanın Tozu: Frankfurt Okulu’nun Türkiye’deki Tezleri*, Editör: KEJANLIOĞLU, D.B., 1. Baskı, De Ki Basım Yayın, Ankara.
- LACLAU, Ernesto ve Chantal Mouffe (2008), *Hegemonya ve Sosyalist Strateji: Radikal Demokratik Bir Politikaya Doğru*, 1. Baskı, İletişim Yayıncılık, İstanbul.
- LENİN, V.İ. (1998), *Ulusal Siyaset ve Proleter Enternasyonalizm Sorunları*, Çev., Kenan Somer, 1. Baskı, Bilim ve Sosyalizm Yayınları, Ankara.
- LENİN, V.İ. (2009), *Yenilgicilik ve Enternasyonalizm*, Çev., F. B. Aydar, 1. Baskı, Agora Kitaplığı, İstanbul.
- LENİN, V.İ. (2013), “Ulusal Sorun Üzerine Eleştirel Notlar”, Editör: LENİN, V.İ. ve J.V. Stalin, Çev., Gökhan Atılğan, 3. Baskı, Evrensel Basım Yayın, s.77-116.
- MARDİN, Şerif (1991), *Türkiye’de Toplum ve Siyaset*, 2. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul.
- MARX, Karl ve Friedrich Engels (1992), *Kapitalizm Öncesi Ekonomi Biçimleri*, Çev., Mihri Belli, 3. Baskı Sol Yayınları, Ankara.
- MARX, Karl ve Friedrich Engels (2012), *Komünist Manifesto*, Çev., Kemal Ülker, 1.Baskı, Versus Kitap, İstanbul.

- MARX, Karl ve Friedrich Engels (2013), *Alman İdeolojisi / Feuerbach*, Çev., Sevim Belli, 8. Baskı, Sol Yayınları, Ankara.
- METE, Ö.M. (2003), “Türk Milliyetçiliği’ne ‘Sivil’ Bir Bakış”, Editör: BORA, Tanıl, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce – Dördüncü Cilt: Milliyetçilik*, İletişim, s. 696-705.
- MISIR, M.B. (1999), *Demokrasiye Eleştirel Bakışlar*, 2. Baskı, Öteki Yayıncılık, Ankara.
- MOORE, Barrington Jr. (2003), *Diktatörlüğün ve Demokrasinin Toplumsal Kökenleri*, Çev., Şirin Tekeli ve Alaeddin Şenel, 2. Baskı, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara.
- MOUFFE, Chantal (1991a), “Democratic Citizenship and The Political Community”, Ed: Miami Theory Collective, *Community at Loose Ends*, Minnesota Press, s. 70-82.
- MOUFFE, Chantal (2002), *Demokratik Paradoks*, 1. Baskı, Epos Yayıncılık, Ankara.
- MOUFFE, Chantal (2010), *Siyasetin Dönüşü*, Çev., Fatih Bakırcı ve Ali Çolak, 1. Baskı, Epos Yayınları, Ankara.
- OKUR, M.A. (2012), *Emperyalizm, Hegemonya, İmparatorluk*, 2. Baskı, Ötüken Yayınları, İstanbul.
- ÖRS, H.B. (2012), “Faşizm: Modernitenin Karanlık Yüzü”, Editör: ÖRS, H.B., *19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Modern Siyasal İdeolojiler*, İstanbul Bilgi Üniversitesi, s. 477-514.
- ÖZ, Esat (2003), “21. Yüzyılda Milli Devlet, Küreselleşme ve Türk Milliyetçiliği”, Editör: BORA, Tanıl, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce – Dördüncü Cilt: Milliyetçilik*, İletişim, s. 751-762.
- ÖZKIRIMLI, Ümit (2009), *Milliyetçilik Kuramları: Eleştirel Bir Bakış*, 3. Baskı, Doğu Batı Yayınları, Ankara.
- SADOĞLU, Hüseyin (2010), *Türkiye’de Ulusçuluk ve Dil Politikaları*, 2. Baskı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- SAİD, E.W. (2004), *Şarkiyatçılık Batı’nın Şark Anlayışları*, Çev., Berna Ülner, 4. Baskı, Metis Yayınları, İstanbul.
- SARIBAY, A.Y. vd., (1998) *Küreselleşme, Sivil Toplum ve İslam*, 1. Baskı, Vadi Yayıncılık, Ankara.
- SCHMIDT, M.G. (2002), *Demokrasi Kuramlarına Giriş*, 2. Baskı, Vadi Yayınları, Ankara.

- SKOCPOL, Theda (2004), Devletler ve Toplumsal Devrimler, Çev., S.E. Türközü, 1. Baskı, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara.
- SLATER, Phil (1998), *Frankfurt Okulu*, 1. Baskı, Kabalcı Yayınevi, İstanbul.
- SOMAY, Bülent (2007), “Türkiye Solunun Kemalizmle İmtihanı”, Editör: GÜLTEKİNGİL, Murat, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce – Sekizinci Cilt: Sol*, İletişim, s. 647-660.
- STALIN, J.V. (2013), “Marksizm ve Ulusal Sorun”, Editör: LENİN, V.İ. ve J.V. Stalin, Çev., Gökhan Atılğan, 3. Baskı, Evrensel Basım Yayın, s. 11-76.
- ŞENER, Mustafa (2010), Türkiye Solunda Üç Tarz-ı Siyaset: Yön, MDD ve TİP, 1. Baskı, Yordam Yayınları, İstanbul.
- TİMUR, Taner (2008), *Habermas’ı Okumak*, 2. Baskı, Yordam Kitap, İstanbul.
- TROTSKY, Leon (1987), *The Revolution Betrayed*, Pathfinder Press, New York.
- URAS, Ufuk (2005), *Alternatif Siyaset Arayışları*, 1. Baskı, İthaki Yayınları, İstanbul.
- WEST, David (2005), *Kıta Avrupası Felsefesine Giriş*, Çev., Ahmet Cevizci, 2. Baskı, Paradigma Yayınları, İstanbul.
- ZEDUNG, Mao (1966), *Teori ve Pratik*, 1. Baskı, Sol Yayınları, Ankara.
- YILMAZ, Aytekin (2003), *Çağdaş Siyasal Akımlar: Modern Demokraside Yeni Arayışlar*, 2. Baskı, Vadi Yayınları, Ankara.

Sürekli Yayınlar

- AKÇAM, Taner, (1992), “Ulusal Kimliğimizin Oluşumu Üzerine Bazı Tezler”, *Birikim*, Sayı 33, Ocak.
- AKÇAM, Taner, (1995), “Hızla Türkleşiyoruz”, *Birikim*, Sayı 71-72, Mart-Nisan.
- AKÇAM, Taner, (1998), “Almanya’da ’68 Gençlik Hareketi ”, *Birikim*, Sayı 109, Mayıs.
- ALPAN, A.S. ve Efe Peker (2011), “Marksizm, Şarkiyatçılık ve ‘Komünizm Fikri’nin Evrenselliği”, *Doğu Batı*, Sayı 55, Kasım – Aralık – Ocak.
- ARGIN, Şükrü (1992), “Neo – Marksist Sınıf Analizinde Weber Hayaleti”, *Birikim*, Sayı 36, Nisan.
- ARI, Mehmet, (1994), “Türkiye’de Sol Milliyetçilik (I)”, *Birikim*, Sayı 67, Kasım.
- ARI, Mehmet (1995), “Türkiye’de Sol Milliyetçilik (II)”, *Birikim*, Sayı 75, Temmuz.
- AYDIN, Suavi (1995), “‘Türk’ Kavramının Sınırları”, *Birikim*, Sayı 71-72, Mart-Nisan.
- AYDIN, Suavi (1998), “ ‘Milli Demokratik Devrim’den ‘Ulusal Sol’a Türk Solunda Özgücü Eğilim”, *Toplum ve Bilim*, Sayı 78, Güz.
- AYTAÇLAR, Semih (1990), “Sosyalizmin Yeniden Tanımlanması ve Sorular I”, *Birikim*, Sayı 20, Aralık.
- AYTAÇLAR, Semih (1991), “Sosyalizmin Yeniden Tanımlanması ve Sorular II”, *Birikim*, Sayı 24, Nisan.
- BELGE, Murat (1977), “Marksizm ve Yapısalcılık”, *70’lerin Birikimi*, Sayı 28-29, Haziran – Temmuz.
- BELGE, Murat (1990), “Yeni Sağın Yükselişi ve Türkiye’de Sol”, *Birikim*, Sayı 13, Mayıs.
- BELGE, Murat (1991), “Milliyetçilik ve Demokrasi”, *Birikim*, Sayı 27, Temmuz.
- BELGE, Murat (1992), “Hatice Yaşar’ın Eleştirisine Cevap: Dünya Globalleşirken Milliyetçilik Aşılıyor”, *Birikim*, Sayı 33, Ocak.
- BELGE, Murat (1995), “Yeni Birlik Biçimleri ve Azınlıklar”, *Birikim*, Sayı 71-72, Mart-Nisan.
- BELGE, Murat (1996), “Yeni Partimiz”, *Birikim*, Sayı 82, Şubat.
- BELGE, Murat (1997), *Türkiye Dünyanın Neresinde?*, 6. Baskı, Birikim Yayınları, İstanbul.

- BELGE, Murat (2003), “Milliyetçilik ve Sol”, *Birikim*, Sayı 165, Ocak.
- BELGE, Murat (2004), “Komplo Zihniyeti”, *Birikim*, Sayı 178, Şubat.
- BORA, Tanıl (1992), “Türk Milliyetçiliğinin Ebed – Müddet Beka Davası ve Kürt Meselesi”, *Birikim*, Sayı 33, Ocak.
- BORA, Tanıl (1993), “ ‘Yeni’ Türk Milliyetçiliğinin İki Yüzü”, *Birikim*, Sayı 49, Mayıs.
- BORA, Tanıl (1994), “Türkiye’de Milliyetçilik Söylemleri”, *Birikim*, Sayı 67, Kasım.
- BORA, Tanıl (1995), “Milliyetçilik ve İnsan Hakları”, *Birikim*, Sayı 74 Haziran.
- BORA, Tanıl (1997), “100 Sayı Birikim – Neye Yaradı?”, *Birikim*, Sayı 100, Ağustos.
- BORA, Tanıl (1998), “Milli Tarih ve Devlet Mitosu”, *Birikim*, Sayı 105 – 106, Ocak – Şubat.
- BORA, Tanıl (1999), “Anti-militarizmin Gerekliliği”, *Birikim*, Sayı 122, Haziran.
- BORA, Tanıl (2000), “Neo-faşizmin Yükselişi, Anti-faşizmin Krizi, MHP Tartışmaları”, *Birikim*, Sayı 138, Ekim.
- BORA, Tanıl (2002), “Ordu ve Milliyetçilik”, *Birikim*, Sayı 160-161, Ağustos-Eylül.
- BORA, Tanıl (2005), “Şiddet ve Milliyetçilik Üstüne Bir Deneme”, *Birikim*, Sayı 195, Temmuz.
- BORA, Tanıl (2006), “Yurtseverlik ve Sol”, *Birikim*, Sayı 204, Nisan.
- BORA, Tanıl (2009), “Kriz, Fırsat ve Sinizm”, *Birikim*, Sayı 236-237, Aralık-Ocak.
- BORA, Tanıl (2012), “Türkler ve Hisler”, *Birikim*, Sayı 274, Şubat.
- ÇELİK, N.B. (1998), “Kemalist Hegemonya Üzerine”, *Birikim*, Sayı 105 – 106, Ocak – Şubat.
- ÇINAR, Menderes (1996), “Postmodern Zamanların Kemalist Projesi”, *Birikim*, Sayı 91, Kasım.
- EKİNCİ, T.Z. (1993), “Milliyetçilik ve Sorunları”, *Birikim*, Sayı 50, Haziran.
- ERDOĞAN, Necmi (1998), “Demokratik Soldan Devrimci Yol’a: 1970’lerde Sol Popülizm Üzerine Notlar ”, *Toplum ve Bilim*, Sayı 78, Güz.
- HABERMAS, Jürgen (1991), “Bugün Sosyalizm Ne Anlama Geliyor?”, *Birikim*, Sayı 25, Mayıs.
- HACIOĞLU, Sevim (2010), “SSCB’nin Başarısızlık Sebebi Marksist Felsefe miydi?”, *Doğu Batı*, Sayı 55, Kasım – Aralık – Ocak.

- HOBBSAWM, Eric (1993), “Ulusçuluk”, *Birikim*, Sayı 45-46, Ocak-Şubat.
- İŞİK, Yüksel (1997), “Birikim’in Misyonu”, *Birikim*, Sayı 100, Ağustos.
- İNSEL, Ahmet (1990), “Kemalist Laiklik mi Çoğul Toplum Laikliği mi?”, *Birikim*, Sayı 20, Aralık.
- İNSEL, Ahmet (1991), “Sovyetler’de Bir Tarihin Sona Erişi”, *Birikim*, Sayı 29, Eylül.
- İNSEL, Ahmet (1992), “Avrupa’da Yeni Sol”, *Birikim*, Sayı 34, Şubat.
- İNSEL, Ahmet (1995), “Özgürlükçü Bir Sosyalizm İçin Öneriler”, *Birikim*, Sayı 79, Ağustos.
- İNSEL, Ahmet (1995), “Avrupa Karşısında Türkiye Solu”, *Birikim*, Sayı 128, Aralık.
- İNSEL, Ahmet (1996), “Çözülme Devrinde Cemaat Kimlikleri ve Neo-Feodal Devlet”, *Birikim*, Sayı 89, Eylül.
- İNSEL, Ahmet (2000), “Asli Kurucu Unsur Mertebesinin Sorunları”, *Birikim*, Sayı 134-135, Haziran- Temmuz.
- İNSEL, Ahmet (2002), “TSK’nın Konumunu Değerlendirmek”, *Birikim*, Sayı 160-161, Ağustos-Eylül.
- İNSEL, Ahmet (2007), “Pretoryen Devlet ve Sahipleri”, *Birikim*, Sayı 218, Haziran.
- KEYMAN, Fuat (1995), “Demokrasi, Topluluk ve Fark”, *Toplum ve Bilim*, Sayı 66, Sayfa: 140-167.
- KEYMAN, Fuat (1996), “Nasıl Bir Liberal Demokrasi”, *Diyalog*, Sayı 1, Sayfa: 93-109.
- KOÇAK, Kıvanç (2009), “Bela Ciao: Gramsci’den Ne Öğrenebiliriz”, <http://www.birikimdergisi.com/guncel/bella-ciao-gramsciden-ne-ogrenebiliriz> , Erişim Tarihi: 24.12.2014.
- KÜÇÜK, A.B., (2010), “Frankfurt Okulu ve Eleştirileri”, Editör: İNCE, H.O., *Günümüzde Yeni Siyasal Yaklaşımlar, Eleştiriler, Farklılıklar, Çözüm Arayışları*, Doğu Batı, s. 138-173.
- LAÇİNER, Ömer (1975), “Faşizm 2”, *70’lerin Birikimi*, Sayı 5, Temmuz.
- LAÇİNER, Ömer (1990), “Faşizm ve Sosyalist Hareket”, *Birikim*, Sayı 18, Ekim.
- LAÇİNER, Ömer (1995), “Evrenselden Kaçış Olarak Milliyetçileşme”, *Birikim*, Sayı 75, Temmuz.
- LAÇİNER, Ömer (1996), “Milliyetçiliklerin Kapaşması”, *Birikim*, Sayı 89, Eylül.

- LAÇİNER, Ömer (1997), “Türk toplumunun Devleti”, *Birikim*, Sayı 93 – 94, Ocak – Şubat.
- LAÇİNER, Ömer (1998), “Sosyalizmde ‘Devrim’ mi, Sosyalist Muhafazakarlık mı?”, *Birikim*, Sayı 113, Eylül.
- LAÇİNER, Ömer (2000), “Milli Sorunla – Milletle Sorunumuz”, *Birikim*, Sayı 134-135, Haziran- Temmuz.
- LAÇİNER, Ömer (2002), “Türk Militarizmi”, *Birikim*, Sayı 160-161, Ağustos-Eylül.
- LAÇİNER, Ömer (2004), “Milli Siyasetlerden Piyasa Siyasetine”, *Birikim*, Sayı 181, Mayıs.
- LAÇİNER, Ömer (2005), “CHP Kongresi: ‘Devlet Partisi’ Ömrünü Tamamlarken”, *Birikim*, Sayı 190, Şubat.
- LAÇİNER, Ömer (2006), “Enternasyonalizm”, *Birikim*, Sayı 202, Şubat.
- LAÇİNER, Ömer (2007), *Sosyalizmde Devrim*, 1. Baskı, Birikim Yayınları, İstanbul.
- LAÇİNER, Ömer (2009), “Ergenekon Davası ve Zihniyet Dünyamız”, *Birikim*, Sayı 238, Şubat.
- LAÇİNER, Ömer (2010), “D Sosyalizm versus Milliyetçilik”, *Birikim*, Sayı 249, Ocak.
- LEVY, Carl (2004), “Anarchism, Internationalism and Nationalism in Europe, 1860-1939”, *Australian Journal of Politics and History*, Cilt50, Sayı 3, s. 330-342
- LÖWY, Michael (1991), “Sosyalist Bir Perspektiften Milliyetçilik ve Enternasyonalizm”, *Birikim*, Sayı 25, Mayıs.
- MAHÇUPYAN, Etyen (2002), “Bir Mikro İdeoloji Olarak Militarizm”, *Birikim*, Sayı 160-161, Ağustos-Eylül.
- MOELLENDORF, Darrel (1994), “Marxism, Internationalism and the Justice of War”, *Cilt 58, Sayı 3, Sonbahar.*
- MOUFFE, Chantal (1991b), “Hangi Perspektifler Geçerli?”, *Birikim*, Sayı 29, Eylül.
- MOUFFE, Chantal (2009), “Democracy in a Multipolar World”, *Millennium: Journal of International Studies*, Vol:37, No:3.
- OKUTAN, Çağatay (2006), “Post-Marksist Düşüncede Radikal Demokrasi Projesi”, *Liberal Düşünce*, Sayı: 41-42, Sayfa: 87-99.
- ORAN, Baskın (1993), “Milliyetçilik Nedir, Ne Değildir, Nasıl İncelenir?”, *Birikim*, Sayı 45-46, Ocak-Şubat.
- ÖZMEN, Erdoğan (1999), “Faşist Zihniyet Dünyası ve Birey”, *Birikim*, Sayı 127, Kasım.

- ÖZTÜRK, Armağan (2011), “Birikim Dergisinde Liberal Sol İdeoloji Üzerine Eleştirel Bir Değerlendirme”, *Doğu Batı*, Sayı 59, Kasım – Aralık – Ocak.
- PEARLMAN, Fredy (1999), “Milliyetçiliğin Bitmeyen Çekiciliği”, *Birikim*, Sayı 128, Aralık.
- REE, E.V. (2001), Nationalist Elements in the Work of Marx and Engels: A Critical Survey, *Institutional Repository of the University of Amsterdam*, <http://hdl.handle.net/11245/2.30459> (Erişim tarihi: 11.03.2016)
- SECULIC, Dusco (1992), “Nationalism Versus Democracy: Legacies of Marxism”, *International Journal of Politics, Culture and Society*, Cilt:6, Sayı:1.
- WATERMAN, Peter (2004), “Emancipating Labor Internationalism”, *Centre for Global, International and Regional Studies*, escholarship.org/uc/item/0zc5f88k (Erişim tarihi: 10.04.2015)
- YAŞAR, Hatice (1991), “Hoşgörülecek Milliyetçilik Yoktur”, *Birikim*, Sayı 30, Ekim.
- YEĞEN, Mesut (2002), “Post – Marksizm, Küreselleşme Evrensellik ve Etik”, *Birikim*, Sayı 158, Haziran.

Diğer Yayınlar

BİLECEN, Tuncay (2010), Birikim Dergisinde Demokrasi Algısı: Türkiye'nin Sorunlarına Sosyalist Bir Yaklaşım, Basılmamış Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

SADOĞLU, Hüseyin (2002), Uluslaşma sürecinde Türk dil politikaları (1839-1950), Basılmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

http://www.iletisim.com.tr/kisi/murat-belge/4793#.VzCK7_mLTIU (Erişim tarihi: 15.03.2015)

http://www.iletisim.com.tr/kisi/omer-laciner/5046#.VzCTN_mLTIU (Erişim tarihi: 15.03.2015)

<http://www.iletisim.com.tr/kisi/tanil-bora/4848#.VzCMuPmLTIU> (Erişim tarihi: 15.03.2015)

<http://www.iletisim.com.tr/kisi/ahmet-insel/5057#.VzCUefmLTIU> (Erişim tarihi: 15.03.2015)

<http://www.iletisim.com.tr/kisi/taner-akcam/5287#.VzCVNPmLTIU> (Erişim tarihi: 15.03.2015)

ÖZGEÇMİŞ

Çağdaş Zarplı, 1983 yılında İzmir’de doğdu. İlk, orta ve lise öğrenimini İzmir’de tamamlayan Zarplı, Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Kamu Yönetimi bölümünden 2005 yılında mezun oldu. Lisanstan mezun olduğu yıl, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalında yüksek lisans öğrenimine başladı. Aynı yıl yüksek lisans yaptığı Dumlupınar Üniversitesi’ne bağlı Bilecik İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Kamu Yönetimi bölümüne araştırma görevlisi olarak atandı. 2008 yılında yüksek lisans eğitimini tamamlayarak, 2009 yılında Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi anabilim dalında doktora eğitimine başladı. Halen Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi bölümünde araştırma görevlisi olarak görev yapmaktadır.